

ВСЕСВІТ

КЕНАЗІ. Пам'ятник у Парижі
ПІРІЄВ. За бар'єром Піренеїв

СТАТТІ

Я. ВАЛАХ. Ренуар, Сезанн та бізнес
В. КОЛОДЯЖНА. Голлівуд сьогодні
П. КРАВЧУК. Листи з Канади. (Лист п'ятий)
Мультиатупі (до 140-річчя з дня народження)
Н. НАУМОВ, М. МИХАЛИЧ. 1200 літератур

3

ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІЙ ТА ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ
ЖУРНАЛ, ОРГАН СПІЛКИ ПИСЬМЕННИКІВ УКРАЇНИ ТА
УКРАЇНСЬКОГО ТОВАРИСТВА ДРУЖБИ І КУЛЬТУРНОГО
ЗВ'ЯЗКУ З ЗАРУБІЖНИМИ КРАЇНАМИ

ВСЕСВІТ

**ВИХОДИТЬ ЩОМІСЯЦЯ
НА 160 СТОРІНКАХ ВЕЛИКОГО ФОРМАТУ**

Журнал «Всесвіт» публікує романи, повісті, оповідання, поезії, п'єси, нариси, публіцистичні статті письменників країн народної демократії, прогресивних письменників усіх країн світу, а також огляди, критико-бібліографічні статті, рецензії, присвячені зарубіжній літературі та мистецтву.

Журнал «Всесвіт» вміщує на своїх сторінках репортаж, інформацію і хроніку з різних країн світу.

В 1960 році намічено до друку романи, повісті та п'єси таких видатних зарубіжних письменників:

Еріх Марія Ремарк. Чорний обеліск. (Німеччина).
Ернест Хемінгуей. Через річку в ліси. (США).
Леон Пастернак. Комуна міста Ломжі. (Польща).
Жогумір Полах. Повернення Іржі Скали. (Чехословаччина).
Мартін Андерсен-Нексе. Жанетта. (Данія).
Чжоу Лі-бо. Великі зміни в гірському селі. (КНР).
Хорхе Саламеа. Викрадення сабінянок. (Колумбія).

ЖУРНАЛ «ВСЕСВІТ» БАГАТО ІЛЮСТРОВАННИЙ І РОЗРАХОВАНИЙ НА ШИРОКІ
КОЛА ЧИТАЧІВ.

ПЕРЕДПЛАТНА ЦІНА:

на рік 72 крб.
на півроку 36 крб.
на 3 місяці 18 крб.

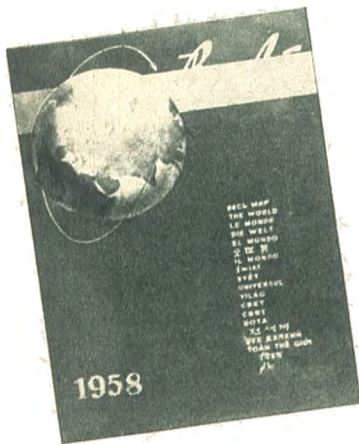
Ціна окремого номера журналу 6 крб.

ПЕРЕДПЛАТУ ПРИЙМАЮТЬ БЕЗ ОБМЕЖЕННЯ:

місцеві відділи «Союздруку», поштові філії, агенти зв'язку, листоноші та громадські уповноважені по передплаті на підприємствах, у колгоспах, установах, організаціях і учбових закладах, а на транспорті — уповноважені залізничних видавництв.

ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІЙ ТА
ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ ЖУРНАЛ

ОРГАН СПІЛКИ ПИСЬМЕННИКІВ УКРАЇНИ ТА УКРАЇНСЬКОГО
ТОВАРИСТВА ДРУЖБИ І КУЛЬТУРНОГО ЗВ'ЯЗКУ
З ЗАРУБІЖНИМИ КРАЇНАМИ

В ЦЬОМУ НОМЕРІ:

ВІД ЩИРОГО СЕРЦЯ

17

ПРОЗА І ПОЕЗІЯ

Сальваторе КВАЗІМОДО. Острів. Мені, палігруму. Туга за пів-
днем. Напис на пам'ятнику жертвам Марцаботто. Аушвіц.
Сьогодні двадцять перше березня. Вірші 26

Моріс ПОНС. Швець Арістотель. Роман 59

Перу молодого французького письменника-комуніста Моріса Понса належать чотири прозових твори: «Метробат», «Смерть героя», «Незаймана» та «Швець Арістотель». Останній роман письменника, що розповідає про долю молоді в сучасній Франції, вийшов друком у 1958 році і одразу ж став у центрі уваги французької прогресивної громадськості.

Моріс Понс торкається тут найактуальніших питань сучасності: проблем війни і миру. Він розповідає про те, як французька молодь завдяки допомозі комуністів починає усвідомлювати необхідність боротьби за припинення брудної війни в Алжирі, за краще майбутнє своєї вітчизни.

В БОРОТЬБІ ПРОТИ КОЛОНІАЛІЗМУ

Бенжамен МАТІП. Африка—африканцям 22

НАРИСИ

Людвік АШКЕНАЗІ. Пам'ятник у Парижі 21

З. ДМИТРІЄВ. За бар'єром Піренеїв 148

СТАТТІ

Я. ВАЛАХ. Ренуар, Сезанн та бізнес 29

В. КОЛОДЯЖНА. Голлівуд сьогодні 31

П. КРАВЧУК. Листи з Канади. (Лист п'ятий) 35

Мультиатлі (до 140-річчя з дня народження) 40

Н. НАУМОВ, М. МИХАЛИЧ. 1200 літературних ярмарків 41

В. БЛЕЙХЕР, Д. БРАНДУС. Свідома апологія «несвідомого»	45
В. ДОЛИНСЬКА. Індійська мініатюра	57
О. ЄГОРОВ. Позитивний герой великого сатирика	130
ЧИТАЮЧИ НОВІ КНИГИ (САТ-ОК. Земля Солоних Скель; Христо БОТЕВ. Твори; Долорес МЕДІО. Державний службовець)	137
А. ХАВІН. Сім чемпіонів	140

РЕПОРТАЖ, ІНФОРМАЦІЯ, РІЗНЕ

Ебергард КОТТВИЦ. Помилка містера Джонсона	4
Свято в Ле-Мартіне	7
Є. Зелінський. Столиця перестала кочувати	8
Десять дітей Жозефіни Бейкер	10
Сліди павучої свастики	11
Сатира і гумор	50
Життя мистецтв	52
Проста людина з паризької околиці (про французького кіно-актора Жана Габена)	146
Загадка Сьєрра-Дурадос	153
На вулицях Бейрута	154
Звідусіль потроху	158
Калейдоскоп «Всесвіту»	6, 15, 28, 30

Головний редактор О. І. Полторацький

**Відповідальний секретар
Н. А. Халемський**

Редакційна колегія:

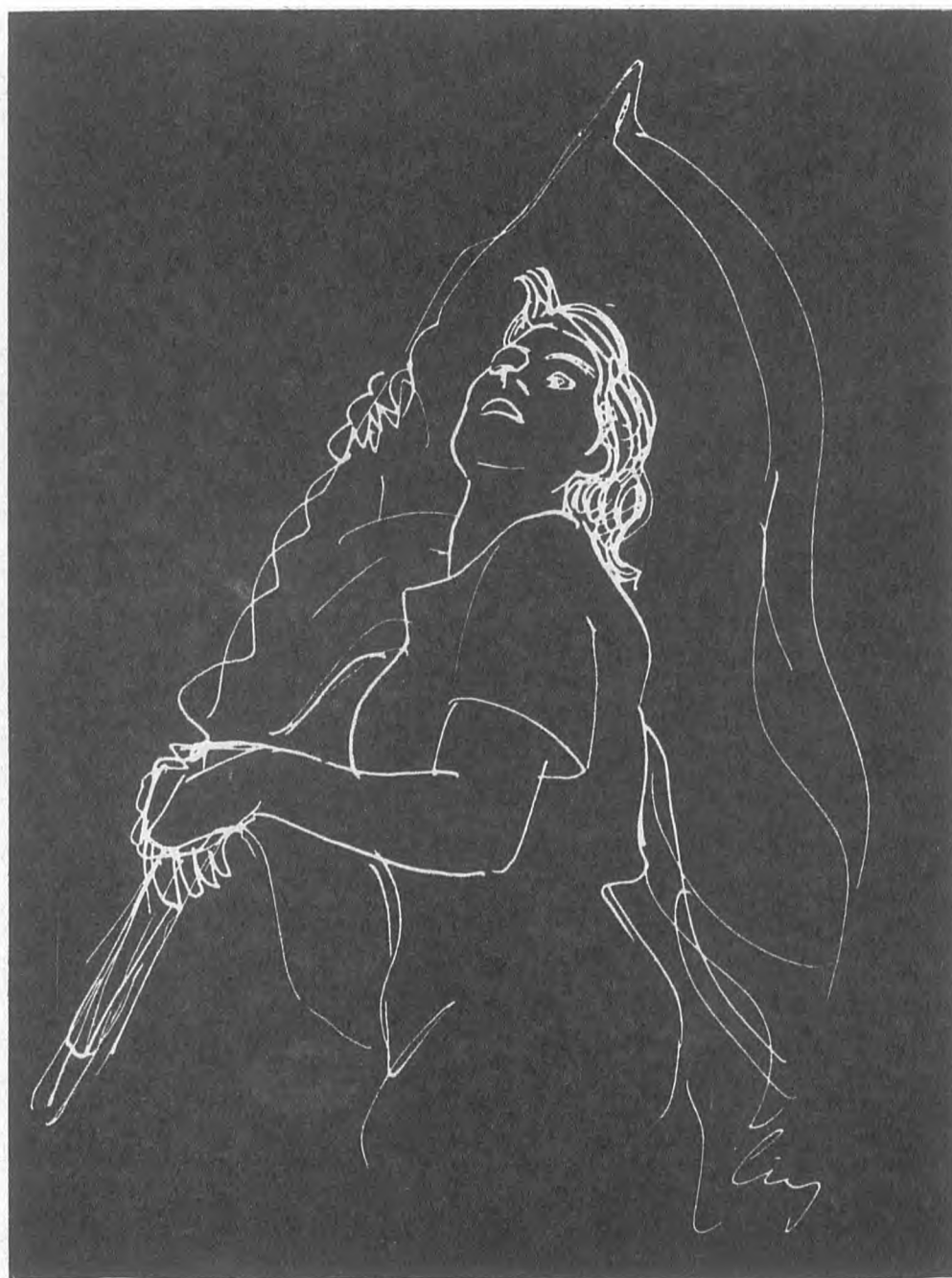
**А. О. Білецький, В. Л. Василевська, А. С. Кисіль,
О. Є. Корнійчук, К. З. Литвин, М. О. Лукаш,
А. С. Малишко, Л. С. Первомайський,
М. Т. Рильський, Ю. К. Смолич, М. О. Упеник,
Т. К. Якимович.**

Адреса редакції: Київ, вул. Орджонікідзе, 2. Телефони: секретаріат 3-50-85, відділи 3-20-82.

ВФ 02236. Підписано до друку 20/II 1980 р. Формат паперу 60+92/8 Паперових арк. 10. Друк арк. 20. Зам. 1158

Держлітвидав України.

Книжково-журнальна ф-ка Головидаву Міністерства культури УРСР. Київ,
вул. Воровського, 24.

Макс ЛІНГНЕР (НДР).

ЖІНКА — БОРЕЦЬ ЗА МИР

Злин, 20 листопада 1944 року.

ПОМИЛКА МІСТЕРА ДЖОНСОНА

Готвальдов, 1960 рік.

— Джентльмени, ваша згода сповнює мене радістю і впевненістю в тому, що я прийшов до вірного рішення. Прошу вас підняти бокала за успіх цієї операції.

Люди, що сиділи за круглим столом, мовчки підвелися й осушили келихи.

— Тепер щодо деталей,— заговорив знову містер Джонсон.— Я попрошу містера Кріппса викласти нашу думку перед Пентагоном. Я, зі свого боку, вже домовився з генералом Хоумом. Він візьме на себе цю справу, якщо Кріппсу не вистачить наполегливості. Я поклопочусь також про те, щоб Хоум у найближчі чотири тижні передав це завдання нашому командуючому авіацією в Палермо генералу Теллеру і союзному головнокомандуючому серу Трефорду Лі-Меллорі. Мій син, чия ескадрилья базується зараз на аеродромі поблизу Реджо, доведе цю історію до кінця і, сподіваюсь, до нашого взаємного задоволення.

Через шість тижнів після цієї зустрічі командир ескадрильї полковник Б. Джонсон-молодший одержав від генерала Теллера письмовий наказ.

Полковник одразу зібрав своїх підлеглих і, розгорнувши карту аерофоторозвідки, заохочився пояснювати завдання.

— Йдеться про весь цей комплекс будівель,— сказав він, обвівши олівцем праву частину карти.— Але цей невеличкий об'єкт зліва не бомбити. Він для нас — табу. Тут німці виробляють ракети, і Теллеру заборонено їх чіпати.— Джонсон ткнув олівцем у квадрат, на якому були зображені будови, що тяглися на два кілометри в довжину і один в ширину.— Нас цікавить оце. Бомби кидати з висоти 200 метрів. В разі потреби заходити повторно. На зенітну артилерію уваги не звертати. Будьте напоготові. Капітан Ернандес повідомить вас про час вильоту.

На цьому полковник закінчив нараду.

Над Злином, центром чехословацької взуттєвої промисловості, займався світанок 20 листопада 1944 року. Фабричні брами поглинали робітників та робітниць, що йшли на ранкову зміну. Рух на вулицях маленького міста вже майже знову завмер, коли розляглося виття сирен повітряної тривоги. Вдалині залунали розрізнені постріли кількох зеніток. Вони не заглушали гуркоту багатьох моторів, який швидко наростав: з-за гори, під якою простяглися фабрики Баті, почали один по одному вилітати бомбардувальники. З шаленим ревом машини ринули вниз і скидали на дно улоговини свій смертоносний вантаж. Хвиля за хвилею вони проносилися над фабричними корпусами і, здавалося, бомбардування не буде кінця. Зойки поранених, обпалених людей, гуркіт обвалів, вибухи, полум'я, стогін, хаос...

Полковник Джонсон доповідав по радіо генералові Теллеру:

— Наказ виконано. Фабрики Баті зруйновані щент, операцію проведено без втрат.

А через кілька днів Джонсон-старший заявив на зборах своїх акціонерів:

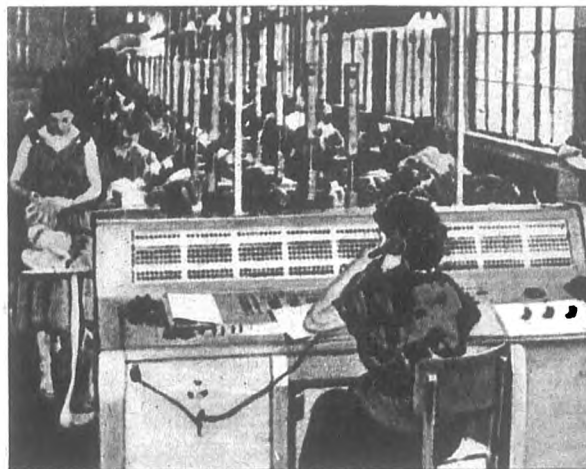
— Джентльмени, Батя більше не існує. В Європі перед нами — вільне поле діяльності.

І справді, фабрики Баті були зруйновані. Вціліли тільки цехи, в яких німці виробляли літакснаряди «Фау»...

Війна тривала. Радянські війська пліч-о-пліч з чехословацькими партизанами визволили не тільки Злин, а й усю Чехословаччину.

Трудящі країни взяли державну владу в свої руки.

Одним з перших заходів молодій народній республіці була відбудова комбінату, який колись належав Баті, а тепер став народним підприємством «Світ». З ентузіазмом, на який здатні лише визволені народні маси, чехословацькі трудящі взяли до роботи. І через три роки з руїн постав найсучасніший комбінат по виробництву взуття. Здійснилося те, що містер Джонсон та його підручні вважали неможливим.

В цехах «Світа» не залишилися нічого від потогінної системи, яку впроваджував колишній власник комбінату Ватя. Ставши хазяями підприємства, робітники принесли комбінатові світову славу.

За останнім словом техніки збудований цей басейн для плавання. Готвальдов взагалі—місто спортсменів. Недарма саме тут провадилися змагання на світову першість з мотоциклетного спорту.

Моделі 1980 року. Готвальдовські майстри з гордістю виставляють на огляд громадськості продукцію свого виробництва.

Робітниця «Світу» Новакова, Машланьова, Плшкова, Дворжакова та Флашарова ведуть перед у змаганні за право вважатися бригадою соціалістичної праці.

Тепер робітники комбінату «Світ» з гордістю оглядають пройдений шлях.

18 000 жінок та чоловіків працюють сьогодні на комбінаті. Щороку вони випускають приблизно 45 мільйонів пар взуття, тобто майже 100 пар щохвилини. «Світ» виробляє, проте, не лише взуття, а й шини всіх розмірів та видів, панчохи, навіть інструменти та машини для підприємств суміжної промисловості.

Дві тисячі учнів під керівництвом досвідчених майстрів навчаються всіх професій, що їх потребують сучасні індустріальні процеси виробництва взуття.

Технічні кабінети і фахова бібліотека комбінату налічують сотні тисяч томів.

Експонати музею взуття і шевського ремесла, які весь час поповнюються, знайомлять з історією розвитку виробництва взуття, а також з великими досягненнями сучасної чехословацької взуттєвої промисловості.

«Світ» сьогодні — провідне підприємство в цій галузі у ЧСР і чи

не найбільше подібне підприємство в Європі.

Новим, повнокровним життям живе тепер і місто Готвальдов (колишній Злин). Його населення зросло до 86 000 чоловік. В місті збудовано тисячі нових квартир, до 1970 року їх кількість зростає ще на 7000. До послуг жителів міста — новий стадіон, на якому відомий Еміль Затопек провадив свої тренування, басейн для плавання. По широких, рівних вулицях мчать автомобілі й тролейбуси чехословацького виробництва. В свята і в будні, в будь-яку погоду місто має приємний, охайний вигляд. Струнки багатоквартирні будинки й довгі квартали комфортабельних котеджів, що потопують у зелені, зливаються у гармонійний міський пейзаж з висотними будівлями адміністративного центра та цехів гігантського комбінату.

...Містер Джонсон помилився у своїх далекоглядних планах. Слова «Готвальдов» і «Світ» знають тепер в усіх країнах земної кулі!

(З журналу «Цайт ім більд»).

КАЛІДОСКОП «ВСЕСВІТУ»

КУРОРТНЕ БУДІВНИЦТВО В БОЛГАРІЇ. Преса повідомляє про небувалий розмах будівництва курортів на Чорноморському узбережжі Болгарії. За останні три роки на ділянці Варна — Золоті піски, де було всього три готелі, виросло їх аж 28 — причому кожен з таких готелів і пансіонатів відзначається комфортом і всіма сучасними вигодами.

ПЕРШЕ КІНОКАФЕ В НДР. В місті Зангерхаузен переобладнано на кінокафе зал ресторану. В залі для глядачів 120 місць. Освітлення в ньому не заважає дивитися кінофільми. Приміщення для проекційної кіноапаратури міститься позаду екрана. За вхід до кінокафе грошей не беруть. Плата за квиток входить у вартість їжі та напоїв, які коштують у кінокафе на 10 процентів дорожче ніж звичайно.

ВІДПОВІДІ ЗАХІДНО-НІМЕЦЬКОЇ МОЛОДІ. У Франкфурті (ФРН) оголошено наслідки проведеного в 1958 році масового опиту. Молодим західним німцям у віці від 18 до 29 років було поставлено такі запитання і одержано від них такі відповіді: «Чи німці вищі за інші народи?» «Ні» відповіло 42%, «так» — 33%, не знають — 25%. «Чи будуть німці колись світовою силою?» «Ні» — 20%, «так» — 20%, не знають — 60%. «Чи став би Гітлер найвидатнішою постаттю в німецькій історії, якби не війна?» «Так» — 42%, «ні» — 36%, не знають — 22%. «Якби виникла нова фашистська партія, яка хотіла б захопити владу, що б ти робив?» «Протидівав» — 22%, «був би проти, але не борюся б» — 25%, «був би за, але не допомагав би» — 8%, «допомагав би дією» — 2%. Решта не знають.

На фото: діти гірників ідуть вітати ювіляра.

СВЯТО В ЛЕ-МАРТИНЕ

В зеленій гірській долині гірничопромислового району Франції розташоване невеличке місто Ле-Мартіне. Жителі його нещодавно відсвяткували визначний ювілей: сорокаріччя з дня обрання на посаду мера Ле-Мартіне комуніста Ісідора Мішеля. Впродовж сорока років Ісідор Мішель беззмінно очолював міський муніципалітет, більшість членів якого також є комуністами. Гірники урочисто відзначили це свято, дорогим гостем на якому був генеральний секретар Комуністичної партії Франції Моріс Торез. Вітаючи ювіляра, Моріс Торез сказав: «Такі люди, як ви, — це авторитет і сила нашої партії. Можливість привітати вас у вашому рідному місті є великою честью для мене!»

Обравши мером міста свого товариша по роботі Ісідора Мішеля, гірники Ле-Мартіне поклали край безроздільному пануванню власників рудників. Член Французької компартії з дня її заснування, Ісідор Мішель став першим мером-комуністом у Франції. Під час німецької окупації він очолював рух Опору в департаменті Гар.

Тисячі робітників — комуністів, соціалістів, усіх, кому дорога єдність робітничого класу і республіканських сил, прийшли поздоровити ювіляра.

Великий мітинг в Ле-Мартіне. Виступає мер Ле-Мартіне Ісідор Мішель. Праворуч від нього — генеральний секретар КПФ Моріс Торез.

Багато на світі столиць, і різні їх історії, та є хіба, може, єдина, яку впродовж неповних шістдесяти років двадцять п'ять разів перенесли з місця на місце. Сьогодні це місто називається Улан-Батор. Протягом століть кочова столиця монголів багато разів змінювала свою назву і місце на карті. Але одного дня —

Старий Улан-Батор.

СТОЛИЦЯ ПЕРЕСТАЛА КОЧУВАТИ

Запис у старовинному літописі

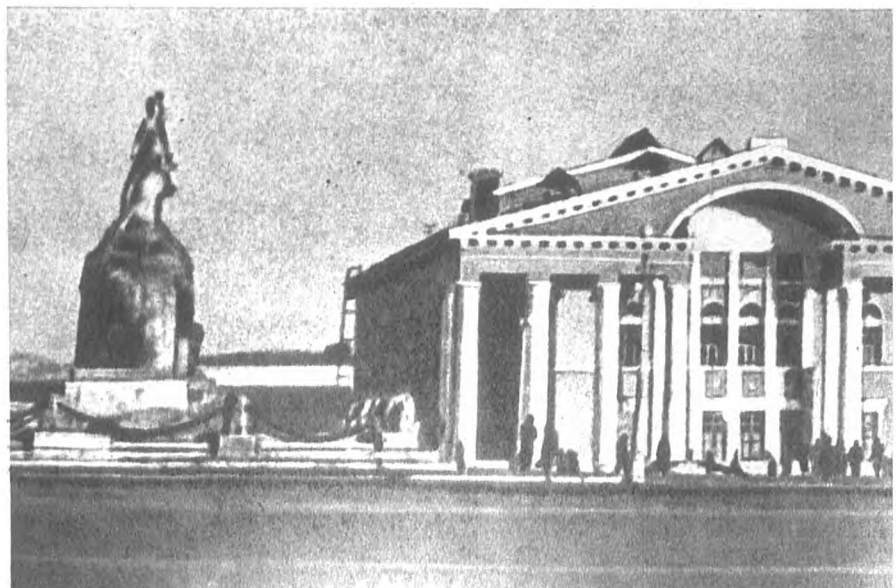
Почалося з того, що Ундур-Геген Занібазар — той самий, що впровадив ламаїзм у монголів, — заснував монастир над великим озером Цаган-Нур. Це озеро розташоване в десяти кілометрах на захід од сучасного Улан-Батора. Але ламаїтським монахам, мабуть, був відомий якийсь еквівалент прислів'я про гору та Магомета. Щоб навернути до своєї віри кочовиків, вони мусили пристосовуватися до їхнього способу життя. Отож, монастир Занібазара почав мандрувати по всій Монголії. Він потрапляв навіть до далеких гір Хентейських, розташованих уже не за десять, а за тисячу і більше кілометрів на схід од Цаган-Нура. З плином часу монастир почав обростати багатствами й підданими. В завойованій манчжурами Монголії він навіть набрав значення неофіційного «столичного міста», поділивши славу з розташованим на території древнього Каракорума мо-

настирем Ердені Зу. Наскільки великим і багатим було кочове місто свідчить калькуляція в старовинному літописі, який розповідає про один з переїздів «рухомої столиці». Для цієї операції потрібно було:

3 369 плиток чаю,
20 475 верблюдів,
178 336 биків.

900 носильників, найнятих на один місяць,
30 ковалів та столярів, найнятих на два місяці з повним утриманням.

А скільки биків брало участь у переїзді столиці до центра країни — туди, де розташований зараз Улан-Батор? Про це статистичних даних не збереглося.

„Столичне коло“

Цікаво, що міста, яке називалося Урга і до революції 1921 року позначалося на всіх картах, насправді, власне, не існувало. Цю назву вживали європейці, яким монгольська фонетика завжди давалася нелегко. Насправді ж з 1639 по 1708 рік мандрівна столиця називалася Гегені-Ургу — Свята Будава. В 1708 році назва змінилася на Іх-Хурес — Велике коло. З 1911 року, відколи Монголія визволилася з-під влади маньчжурської династії й здобула автономію, назвою Урга позначалося Ніслель-Хурес — Столичне коло. Відтоді «Урга» стала офіційною резиденцією уряду та місцем перебування адміністративних установ; а в 1917 році там було відкрито першу школу — єдину на території в півтора мільйона квадратних кілометрів.

Ця дивовижна столиця складалася з самих лише пагод та юрт.

Жителі Столичного кола поділялися на монахів, китайських купців, іноземців, а також простолюдинів. Ця класифікація не випадкова: 1911 року в столиці Монголії жило 30 тисяч лам, 20 тисяч китайських торговців, 3 тисячі європейців, і всі ці 53 тисячі сиділи на шиї 10 тисяч «простолюдинів». Що це означало практично? Досить лише сказати, що кожен монастир, наприклад, міг встановлювати власні податки і випускати власні грошові знаки.

Попереду — столиця

«Коли я згадую ті часи — галасливі базари, крики монахів, спекулянтів та жебраків, палац богдыхана та злиденні юрти в центрі міста, — все це здається мені жахливим сном», розповідає співробітник Улан-Баторського міського музею Дашцвєге.

Сьогодні в Улан-Баторі функціонує лише один монастир. Зате один за одним підводяться будинки для людей, які досі жили тільки в кочових юртах.

На вулицях можна почути таку розмову:

— Де ви живете?

— В сорокатисячнику. А ви де?

— Одержую квартиру в п'ятдесятитисячнику.

Що означає цей дивний шифр? 40-тисячник — це район Улан-Батора територією в 40 тисяч кв. метрів, забудований з допомогою радянських спеціалістів, 50-тисячник — це район, який забудовується з допомогою китайських спеціалістів.

Зводяться не тільки житлові будинки. Одною з перших новобудов Улан-Батора була школа-десятирічка. А в 40—50-х роках тут були споруджені великий театр, кілька кінотеатрів, палац спорту і палац піонерів, — і Улан-Батор почав набирати вигляду міста, й до того ж міста, запланованого з розмахом. Коли вночі під'їздиш до Улан-Батора і бачиш, як він виблискує електричними вогнями,

одразу відчуваєш: попереду — столиця.

«Коли я приїхав до Улан-Батора кілька років тому, — розповідав мені один радянський спеціаліст, — тут не було жодної вулиці в повному розумінні цього слова. Ці магістралі збудовані на моїх очах... А побачите, що тут буде за кілька років!..»

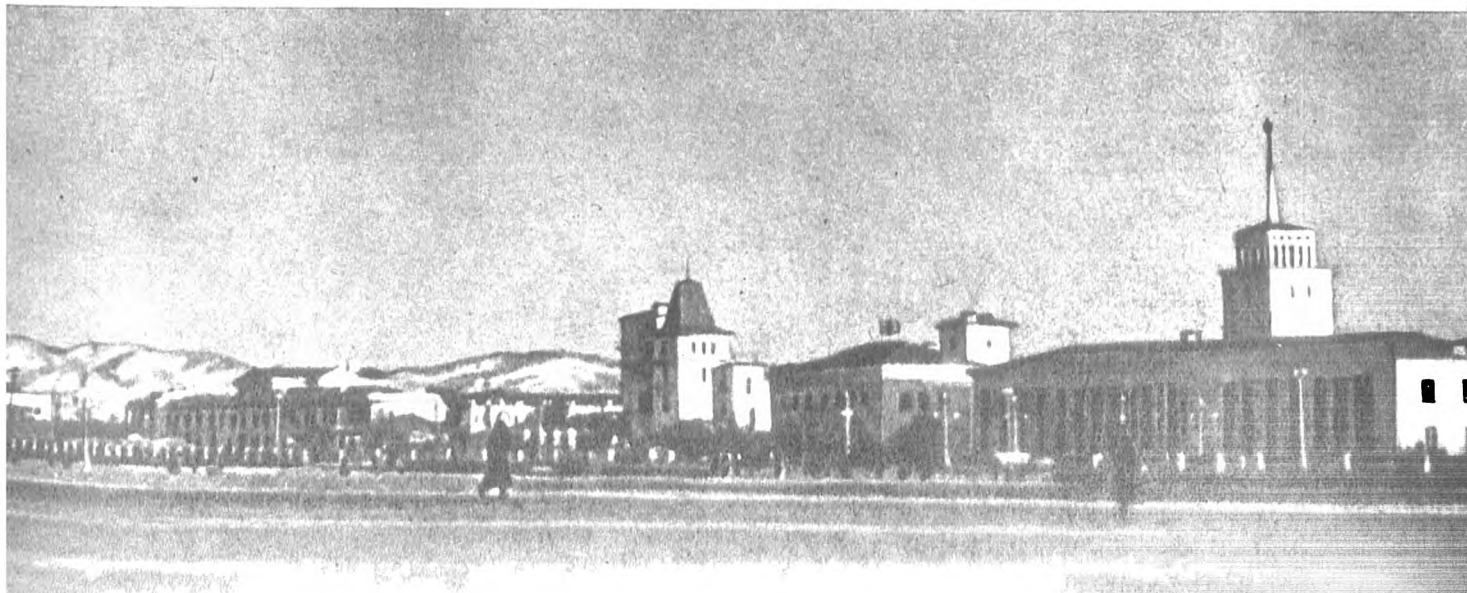
Так, Улан-Батор — найдивовижніше місто під сонцем. В 1956 році половина його населення мешкала в юртах; але в цих юртах можна було часто-густо побачити електричну плитку, радіоприймач, телефон, а перед нею — власний мотоцикл, а то й автомобіль.

Ще й тепер деякі робітники, що працюють на нових великих промислових підприємствах, мешкають в юртах. Але сьогодні Улан-Батор уже не такий, як вчора, а завтра буде не таким, як сьогодні.

(З тижневика «Докола свята»).

Улан-Батор з пташиного польоту.

Центральна площа столиці.

Десять дітей Жозефіни Бейкер

Вони зібрались тут всі, навколо великого білого кухонного столу: Акіо, Ярі, Луїс, Жано, Жан-Клод, Брагім, Маріанна, Моїз, Каффі і Мара. Десять зацікавлених і таких різних облич зібрались тут, щоб довести мені, що все це дійсно правда.

Найстарший з них, чорнявий хлопець, підводиться:

— Мене звуть Акіо Бейкер.

Ярі, що сидить коло нього, дивиться на мене великими очима.

— Який ти біленький! — вихоплюється в мене.

— Це природно, адже він приїхав з Фінляндії, — каже чоловік Жозефіни, Джо Буйон.

Так, тут все природно, і ніхто не ставить і не вигадує ніяких проблем. Чому Каффі, хлопчик з кучерявим волоссям, не може бути братом білявенького Ярі? Кінець кінцем, у них одна мати.

Мати цих десятих дітей — відома актриса Жозефіна Бейкер, з якою ми познайомилися кількома днями раніше в «Олімпії». Чудова мама, проста, сердечна.

— Заходьте, заходьте, не звертайте уваги, адже це мюзік-холл. Вона сиділа одягнена для виступу.

— Вони дуже миленькі, чи не так? — сказала вона, показуючи рукою на десять фотографій ді-

тей, на стіні. — Знаєте, це чудово — давати людям щастя!

Так, вона має рацію. Це щастя, яке Жозефіна Бейкер з радістю дарує дітям, вистраждане нею самою. Та вона не думає більше про себе. Вона хоче, щоб її горе більше не існувало для інших. Вона багато вистраждала через те, що має чорну шкіру. Ні, досить! Треба боротись за те, щоб усі люди зрозуміли, що колір шкіри нічого не міняє в серці людини і що всі люди рівні, як при народженні, так і в смерті.

Ось чому вона асирозвала цих маленьких підкинутих дітей. Вона хотіла довести, що чорний може любити білого, індійця, що буддист може жити в чудовій згоді з мусульманином, католиком або ідолопоклонником. Але для цього треба багато грошей.

— А я ж не дочка Рокфеллерів..

Ось чому вона знову, після довгої перерви, пішла на сцену.

Джо Буйон розповідає мені про своїх дітей. З такою великою сім'єю він ніколи не втомлюється. Про всіх дітей він говорить з любов'ю, розповідаючи їх історію.

Акіо був його першим «новонародженим», якщо можна так сказати. «Дивись, ось твій син», сказала йому Жозефіна, передаю-

чи на руки немовля. Джо схвилювано дивився на нього. «Зажди, в мене є й другий!» Вона знайшла їх у дитячому притулку в Токіо. На пелюшках Акіо були корейські етикетки. Отже, він, очевидно, був корейцем.

Потім вона принесла Луїса і Ярі. Луїс був колумбійцем, Ярі приїхав з Фінляндії. А далі з'явилися Жан-Клод — юний парижанин і Моїз — малий ізраїльтянин.

Брагім і Маріанна приїхали з Алжiru. Їх знайшли у чагарнику.

Каффі, найчорніший з усіх і найбільш пустотливий, приїхав з Камеруну. Мати його вмерла під час пологів.

Мара, індієць чистої крові — наймолодший — йому півтора роки.

Вісім годин. Всі діти зібралися у великій блакитній кімнаті.

Дуже люб'язний Каффі пропонує мені своє малесеньке лозове крісєлечко. А коли я відмовляюся, він заявляє, що заспіває у мене на руках... Всі зразу хочуть зробити те ж саме. І ось, вперше в житті, мені хочеться бути Геркулесом!

МАЙЯ

(З журналу «Ер клер»)

Оберлендер, Шредер, Глобне марширували в рядах цих убивць. Тепер вони керують внутрішньою політикою Західної Німеччини.

Штрукке і Шенену по 25 років. Коли замовкли барабани штурмових загонів і гітлерівські зграї були вщент розгромлені, коли по всіх містах і селах Німеччини замайорили білі прапори капітуляції і на Ельбі співали «Катюшу», Штрукке і Шенен, мабуть, тільки пішли до школи і, може, ще не знали й чотирьох дій арифметики. Втім, ще тоді треба було їм розповісти, що павуча свастика потопила світ у ріках крові, знищила 30 мільйонів чоловік, породила Равенсбрюк і Освенцім, Орадур і Бабій Яр, Дахау і Треблінку, мільйони вдів і сиріт, горе народів і ганьбу Німеччини.

А що ж вивчали всі ці роки Штрукке і Шенен? Вони знов-таки, як і їх попередники, навчилися співати «Дейчланд юбер аллес». Учні Штрукке і Шенен виправдали надії своїх вчителів, вони стали членами неофашистської німецької імперської партії і першими в Кельні заляпали чорною фарбою пам'ятники жертвам гестапо, надрапали на стінах кельнської синагоги фашистські знаки і антисемітські написи.

Всім відомо, що фашизм і антисемітизм — рідні брати. Націстські отамани, репетуючи про

СЛІДИ ПАВУЧОЇ СВАСТИКИ

В ФРН в уряді, міністерствах, суді, армії, поліції — колишні нацисти, там дозволені реваншистські організації (на фото — одне із збіговиськ реваншистів).

ненависть до євреїв, знов і знов хочуть, щоб всі знали, що фашизм живий. Можна було б не нагадувати про Штрукке і Шенен, якби вони були «фанатиками-одинаками», «випадковими хуліганями», як намагалися зобразити фашистських молодчиків уряд та офіційна преса Федеративної Республіки Німеччини. Проте, загально відомо, що одразу після Кельна фашистські голворізи дали себе знати в Гамбургу і Ганновері, Шейнфельді і Брауншвейгу, Гельзенкірхені і Франкфурті-на-Майні. Їх дії були настільки погоджені, що без всякого сумніву можна заявити — у фашистських бешкетників є штаб-квартира, громилами керують отамани. Симптоматичним є той факт, що фашистська свастика й антисемітська мазня

В Бонні вільно продаються книжки Гітлера і Геббельса, можна купувати й носити фашистські ордени...

Ось мерзенні сліди фашистів: свастики, написи «Німеччина над усім»

А ось один з тих, хто робив ці написи.

Ці жителі Західного Берліна пам'ятають, якою ганьбою нацизм заплумував німецький народ — вони вийшли на антифашистську демонстрацію.

І незважаючи на те, що поліція заарештували багатьох демонстрантів...

Біля пам'ятника жертвам нацизму в Західному Берліні була встановлена почесна варта.

з'явилися не лише на стінах західнонімецьких міст: в той самий день виповзли із своїх нір мерзенні щури в Стокгольмі, Осло, Лондоні, Глазго, Нью-Йорку, Лос-Анжелосі, Амстердамі, Відні, Копенгагені, Мілані, Пармі, Манчестері, в Антверпені й Афінах. Свастика і антисемітські написи з'явилися на вікнах крамниць, на стінах будинків і синагог, на автомашинах і навіть в музеях.

За повідомленням лондонської преси, фашистські знаки й антисемітські написи з'явилися на стінах 243 міст 34 держав. Коричнюва зараза виповзла із свого боннського кубла і факельною процесією з триколірним прапором німецької імперії і причепленою до нього свастикою пройшла по Західному Берліну.

Майже вся світова преса тепер пише, що рецидив нацизму у ФРН — не випадок. Так, наприклад, лондонська «Санді експрес» у редакційній статті заявила протест проти озброєння Західної Німеччини ядерною зброєю, в той час коли там відроджується фашизм.

Інша впливова англійська газета «Рейнольдс ньюс» пише: «...найбільше безглузда — це поставка ядерної зброї колишнім нацистським генералам. Тут вказувалось, що відродження фашизму в Німеччині зводиться до політикою англійського й американського урядів. Разом із зростанням військового потенціалу Західної Німеччини, всі найреакційніші елементи знову повертаються на аплізові пости... Чому наші реакціонери потурають цьому? Тому, що так само,

На вінку, покладеному біля пам'ятника жертвам нацизму в Кельні, було написано: «Вбивці все ще серед нас!»

як і ті, хто захоплював Гітлера, вони вважають, що переозброєна Німеччина зможе служити щитом проти більшовизму в Європі». Фашисти у ФРН вільні робити що завгодно, бо їх захоплюють, їм створюють всі умови, вручають міністерські портфелі, дають можливість виховувати молодь, керувати заводами і інститутами, заправляти в судах і бундесвері, бундестагу й ландтагах. Це вони, штандартенфюрери СС, штурмфюрери СА, це вони, оберлендери, шредери й глобке, вирішили випробувати сили своїх вигодованців штурнке і шененів. В яку б одяжку не прибирався боннський міністр Теодор Оберлендер, під якою б машкарою не ховався штурмовик Шредер і відомий нацист Глобке, їх вже давно розпізнали серед убивць, що колись самовпевнено крокували, горлаючи «ми будемо марширувати далі, доки все не розлетиться вщент». Гнів народів поставив їх на коліна. Минуло не так вже й багато часу, а молодчики Конрада Аденауера знову гонористо марширують, намагаючись залякати світ. Коли нацист Штраус наказує шляхом фашистських акцій отруїти атмосферу Кемп-Девіда і посилася молодчиків у формі, схожій на форму «Гітлер-югенд», заляпувати стіни будинків свастикою й антисемітськими гаслами, із своїх нір виповзають і старі фашистські щури.

Виникає питання: а де ж полі-

ція? Поліція в Західній Німеччині перебуває у повній бойовій готовності, але вона на 60 процентів складається з старих нацистів. В одинадцяти містах Руру поліцією керують колишні есесівські головорізи. В тому ж Кельні її очолює колишній есесівець Карл Кіне, в Дортмунді — майор СС Йозеф Менке, в Ессені — колишній есесівський чиновник Фріц Койнеке і т. д. Їх душі, звичайно, радують нацистські молодники типу Пауля Шенена, тим більше їм до смаку реваншистські організації, зокрема такі, як земляцтво переселенців з колишніх німецьких земель і прикордонних районів Чехословацької республіки. Подібні організації всіляко заохочуються самим боннським урядом. На прапорах цих неофашистів — реваншистський девіз, вони відкрито пропагують війну проти країн соціалізму. Отамани цих фашистських збіговиськ не соромляться з'являтися у всьому блиску своїх регалій. А вже з того часу, як боннські власті видали спеціальний закон, який дозволяє носити гітлерівські нагороди, і поновили особливі права «фашистських рицарів», немало битих воєнків прикрасили себе залізними хрестами. Чимало з них, зрозуміла річ, загубили свої хрести, тікаючи під ударами радянських і союзних військ, але тепер гітлерівські нагороди всіх гатунків, щось із 184 зразки, продаються в крамниці на Вільандштрассе у Західному Берліні. Тут є і «залізний хрест», і «рицарський хрест» без мечів і духового листя, і з ними. Колишні коменданти і наглядачі Освенціма і Дахау можуть за кілька марок купити орден «За заслуги по охороні концтаборів», яким нагороджували за поданням самого Гімлера.

Як бачимо, активізація неонацистів — явище далеко не випадкове. Воно підготовлене тими,

хто прагне відродити фашизм і робить все, щоб перешкодити розрядці міжнародного напруження.

Не слід перебільшувати загрози фашизму для Західної Європи, але якщо не ліквідувати епідемію в самому зародку, вона швидко розповсюджується. Люди розуміють: якщо не зупинити чорне безумство, за ним з'явиться все, що несе з собою фашизм.

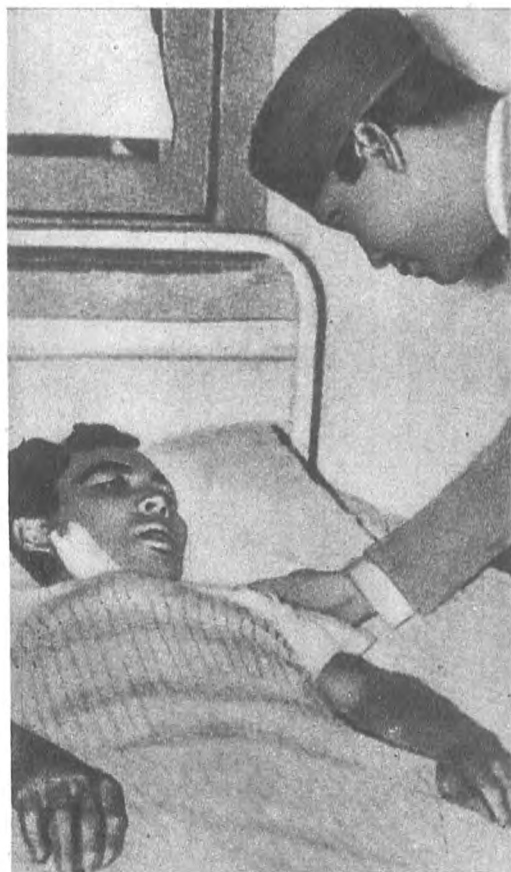
Історія боротьби народів світу проти нацистської наволочи довела, що фашизм активізується тоді, коли не зустрічає належного опору. Народи світу зазнали багато лиха від цієї потвори і тепер не дадуть їй підвестися. Безчинства фашистських елементів викликали обурення народів усього світу. Люди вийшли на вулиці, щоб заявити на весь голос, що ніколи не погодяться із спробами відродити фашистські порядки. 10 000 німців пройшли вулицями Західного Берліна з закликами покласти край нацизму і расовій ненависті. Демонстранти написали на стінах: «Геть нацистську ДРП!» (німецьку імперську партію), «Геть нацистів!». У тому ж Західному Берліні, біля пам'ятника жертвам нацизму, німці, що сміливо борються проти активізації неофашизму, змінювали один одного, несучи почесну варту. На вінку, покладеному на пам'ятнику жертвам фашизму у Кельні, був напис: «Вбивці все ще серед нас!»

Великі маси людей пройшли в ці дні перед Боннським консульством в Нью-Йорку, перед посольством ФРН у Лондоні,

Грізний голос народу лунає на весь світ. Ніл Ніл Ніл Більше не буде печей Майданека, крові і сліз мільйонів. Люди будуть пильні. Пильно слідкуватимуть вони за всіма вогнищами «коричнкової чуми» і за головним її вогнищем — Західною Німеччиною.

Антифашистські демонстрації відбулися в Лондоні (внизу), в Нью-Йорку, Парижі, а також в багатьох інших містах Європи й Америки.

Палії нових воєн, імперіалісти, колоніалісти змушені вдаватися до кривавого терору, вбивств, нападів на негодних їм політичних діячів або окремих осіб. Вони наслідують криваві методи німецьких фашистів, які у 1934 році підіслали в Марсель найманого вбивцю короля Югославії Александра та міністра закордонних справ Франції Барту. Для історії залишилося це фото, зняте фотокореспондентом в момент вбивства.

Тактика терору

1957 року в президента Індонезії д-ра Сукарно була кинута бомба, жертвами якої були 11 убитих і багато тяжко поранених, в більшості діти. Сам д-р Сукарно чудом лишився живий. На другому фото — президент Сукарно відвідує одного з потерпілих під час замаху.

Агенти французького імперіалізму у 1958 році кинули бомбу в автомобіль, в якому їхав гамбурзький торговець Отто Шлютер. Сам Шлютер залишився живий, але його 50-річну матір було вбито. Шлютер продавав зброю Народно-Визвольній армії Алжіру.

У жовтні 1959 року було зроблено сім пострілів в автомобіль, в якому їхав колишній французький міністр і політичний діяч Франсуа Міттеран. Він виступав за припинення війни в Алжирі, що й спонукало мілітаристські елементи Франції розправитися з Міттераном. Випадково він лишився живий. На фото: Міттеран дає інтерв'ю.

Сьомого жовтня минулого року в автомобіль, в якому їхав іракський прем'єр-міністр Абдель Керім Касем, було кинута ручна граната. Після вибуху численні учасники нападу почали обстрілювати автомобіль з автоматичних пістолетів. Шофер Касема був убитий на місці, сам Касем вступив з терористами у перестрілку, був поранений в руку й плече і опинився у госпіталі.

Такими підступними методами діють палії нових воєн.

КАЛЕНДАР КОЛО «ВСЕСВІТУ»

ВИРОБНИЦТВО «ЕЛІКСИРУ МОЛОДОСТІ». На думку румунських спеціалістів, проведені в країні дослідження над відомим методом омолодження за допомогою ін'єкцій новокаїну остаточно довели ефективність цього методу. Румунська фармацевтична промисловість перейшла до масового виробництва новокаїнового препарату Н-3, який дістав назву «Геровіталь».

БУДІВЕЛЬНІ НОВИНИ. У Парижі нещодавно споруджено будинок, вікна якого мініатюрного розміру і пристосовані переважно для вентиляції. Натомість стіни його зроблені з прозорої пластмаси.

РОБОТ-БІГУН. Один японський конструктор створив робота, який може пересуватися з швидкістю три кілометри на годину. Робот важить 175 кілограмів і має 7 моторів. В нього вмонтовано також магнітофон і репродуктор, і на вулиці він кричить перехожим: «Бережись!»

«ВІН ОБРАЗИВ ПАМ'ЯТЬ ФЮРЕРА»... Художник Фред Кемп, який живе в Бонні, вирішив відбудувати свій будинок, зруйнований бомбою під час війни. На вцілілій стіні будинку він повісив щит із саркастичним написом: «За те, що ми тут будуємо, ми дякуємо нашому фюреру». Поліцаї зняли цей щит. Кемп повісив новий, написавши на ньому: «За те, що ми тут будуємо, ми дякуємо нашому Ф...» і дрібненькими літерами додав «...реду Кемпу». Поліцаї зняли і цей щит. Та Кемп не здався. На новому щиту значилося: «Чому ми тут будуємо, ми не можемо сказати». Вночі цей щит зник, а Кемпу довелося звернутися до міністра внутрішніх справ землі Північний Рейн-Вестфалія з проханням «захистити його особисту свободу».

ВЕЛИКА ТЕХНІКА НЕВЕЛИКОЇ КРАЇНИ

Можна почати як в казці: давно-давно, більш як 100 років тому, коли столиця Угорщини ще не називалася Будапешт (така назва була прийнята в 1873 р. після з'єднання Обуди, Буди і Пешта), в Пешті відкрилася невелика механічна майстерня, яка стала основою теперішнього гігантського комбінату «Ганц-Маваг». Він складається з кількох потужних заводів, виробляють яких користуються великим попитом за кордоном.

Вагонобудівний завод виготовляє поїзди, які курсують на коліях 12 країн. Електротехнічний — поставляє трансформатори, генератори і турбіни всім країнам світу. Завод електролічильників належить до найновіших в Європі. Судноверф будує річкові і морські судна, а паровозний завод... перестав виробляти паровози. Без жартів. Останній паровоз вийшов з заводу наприкінці 1958 року. В минулому році тут виробляли тільки електровози і тепловози, що своїми відмінними якість заслужують однотайної висо-

кої оцінки закордонних спеціалістів...

Угорщина, невелика країна, яка налічує близько 10 мільйонів жителів, перетворилася за останні роки на країну високої техніки.

Машина комунізму

Зовні вона нагадує великий телетайп. М. С. Хрущов сказав про неї: це машина комунізму. В цьому немає перебільшення. Машина для січки зерна, конструкції інженера Райка, дійсно має шанси на те, щоб зробити революцію в сільському господарстві і борошномельному виробництві.

Машина Райка розрізає, наприклад, зерно пшениці на дві чи три частини, що дає можливість заощаджувати 40—50 процентів посівного зерна. Ножі машини встановлені так, що кожна частинка зерна має можливість прорости. Досліди показали, що пшениця, яка росла з частинок зерна, розрізаного машиною Райка, нічим не поступається перед пшеницею, яка виростила з

цілих зерен. Машина вже пущена в серійне виробництво.

І в борошномельному виробництві машина Райка робить «чудеса». Підвищується процент якості муки, заощаджується електрична енергія, на цій машині можна молоти і не досить сухе зерно.

Родина „ліліпутів“

Прізвище Варга таке ж розповсюджене в Угорщині, як, скажімо, Іванов в Росії.

Інженер Гада Варга уславився тим, що став «батьком ліліпутів». Так назвали новітні рентген-апарати для перевірки готової продукції, лиття та інших виробів. Позитивна якість цих апаратів — у порівнянні з попередніми — це малі габарити, невелика вага і дуже проста конструкція. «Ліліпути» особливо зручні у будівництві мостів, виготовленні деталей машин, літаків, котлів, резервуарів, різного роду ламп і т. ін. «Ліліпути», з яких найтяжчий важить 200 кг, а найлегший — 120, роблять великі послуги угорській промисловості.

В Угорщині дуже зріс асортимент вимірювальних апаратів.

«Енжіноскоп» — це назва приладу, який вбудовується в літак і контролює роботу двигунів, одразу визначаючи причини їх перебоїв. Загальне визнання дістав прилад під дивною назвою «Універфот», який визначає якість тканин. Один з різновидів цього приладу служить для вивчення змін, які відбуваються в тканинах під час виробничого процесу. Цей прилад застосовується у виробництві штучних тканин і в целюлозно-паперовій промисловості.

Особливо великий крок вперед зробила Угорщина в галузі електронно-вимірювальних приладів; їх в країні виробляється понад 250 видів.

Повітряна подушка

Досягненням фабрики в Естергомі є шліфуваль-

ний верстат, який призначається для обробки предметів різних форм. Суть дії цього верстата полягає в тому, що після вмикання струму під його основою утворюється «повітряна подушка» (0,5 атм.). Цей рухомий верстат виконує роботу 15 робітників.

На будапештській вузтвей фабриці працює універсальна машина для обробки взуття. Ця машина фрезерує край підошви (продуктивність — 2 тис. підошов на 8 год.), фарбує, воцигує і полірує різного виду взуття (від жіночих «шпильок» до лижних черевиків), підклеює підошви (продуктивність 2.200 пар на 8 год.). Такі машини підвищують продуктивність праці.

„Бета“ і „Раба“

Характерною рисою технічного прогресу Угорської Народної Республіки є його всебічність. Немає такої галузі життя, де не з'явилися б нові машини. Цілий асортимент нових пневматичних пристосувань, устаткування для буріння, кілька десятків типів найновіших медичних і електромедичних апаратів, спеціальні гучномовці для стадіонів, спортивні годинники і т. ін.

Чи знаєте ви, що таке «Раба»? «Раба» — це вагонетка, яка швидко піднімає і підвозить великі вантажі. Новим типом вагонетки є «Бета», яка піднімає вагу в 2 тисячі кілограмів на висоту 3 м, із швидкістю 12 см на секунду. «Бета» розвиває швидкість 22 км на годину. Ці типи вагонеток застосовуються в дунайських портах. Вони можуть тягти понад 20 вагонів, навантажених землею чи піском.

У післявоєнні роки техніка в Угорщині зробила значний крок вперед. На кожного третього громадянина припадає один радіоприймач. На міжнародному ринку високо ціняться товари, на яких стоїть знак «Зроблено в Угорщині». Це добре позначається на торговельному балансі Угорщини, невеликої країни великої техніки.

Алюмінійовий завод в Іпоті — одне з найновіших підприємств в Угорщині.

ВІД ЩИРОГО СЕРЦЯ

У Франції добре відоме ім'я письменника-комуніста, гострого і дотепного літературного критика і публіциста Андре Вюрмсера, автора семитомного роману-епопеї «Людина приходить у світ». Радянські читачі знають А. Вюрмсера завдяки численним статтям, що періодично з'являються в нашій пресі. Письменник неодноразово відвідував Радянський Союз, знайомився з життям і побутом наших людей.

В середині 1959 р. А. Вюрмсер разом з дружиною, письменницею Луїзою Мам'як, знову приїхав до нас, але вже з цілком певним наміром — зробити велику подорож, щоб зібрати матеріал для своєї нової книги про життя радянського народу, яку він збирається написати разом із Л. Мам'як.

Під час подорожі А. Вюрмсер і Л. Мам'як кілька днів перебували в Києві. Вони познайомилися з навчальним процесом в одній з середніх шкіл, побували на факультеті журналістики університету, були запрошені на зустріч з членами гуртка французької мови при бібліотеці імені КПСР, яким керує викладач університету М. М. Лисенко.

Особливе враження на письменників справила читачка конференція, організована колгоспниками с. Верхівні, яка відбулася в колишньому маєтку графині Ганської. Конференція була присвячена творчості видатного класика французької і світової літератури Оноре Бальзака, а також обговоренню роману Н. Рибак

«Помилка Оноре де Бальзака».

Розповідаючи про свою поїздку у с. Верхівню і зустріч з місцевими колгоспниками, А. Вюрмсер з ширим захопленням говорив про популярність творів Бальзака серед звичайних сільських трудівників, про ту любов, з якою ставляться вони до всього, що пов'язане з ім'ям великого художника слова. Вюрмсер був вражений станом колишнього поміщицького маєтку, в якому колись жив Бальзак і який, за твердженням реакційної преси, давно був зруйнований «червоними варварами». Цей будинок зараз відновлений, частина перетворена на бальзаківський музей, в якому свято зберігаються деякі особисті речі письменника.

Але все це цілком законо-
мірно. Радянський народ
глибоко шанує видатних
майстрів французької літе-
ратури, починаючи від невідомих авторів героїчної
«Пісні про Роланда», від
Війона, Рабле і кінчаючи су-
часними письменниками —
Ролланом, Барбюсом, Араго-
ном, Дексом, Гамарра й ба-
гатьма іншими. За роки ра-
дянської влади у нас пере-
кладено і видано 4519 творів
французьких письменників
загальним тиражем у 173
мільйони примірників. Вони
видавалися на 50 мовах на-
родів СРСР. Твори Бальза-
ка, наприклад, витримали
229 видань з 13-мільйонним
тиражем, Арагона — 28 ви-
дань, Вайяна-Кутюр'є — 22
тощо.

За останній час у нас на
Україні з'явилися переклади
багатьох творів як класиків,
так і сучасних письменників
Франції. Великими тиража-
ми були видані комедії Мо-
льєра, «Роман про Трістана
та Ізоледу» Бедьє в класич-
ному перекладі М. Рильсько-
го, романи Стендаля, Баль-
зака, Мопассана, Золя, Бар-
бюса. Перекладені романи
сучасних письменників
Ж. Лаффіта, П. Гамарра,

М. Моно, Ж.-П. Шаброля
та ін. В періодичній укра-
їнській пресі та літератур-
них журналах друкуються
статті, присвячені францу-
зькій літературі.

В свою чергу, французькі
літератори, віддаючи дани-
ну досягненням радянської
культури, видали францу-
зькою мовою твори М. Горь-
кого, М. Шолохова, В. Мая-
ковського, О. Толстого,
В. Панової, К. Федіна,
О. Фадеева, Ю. Яновського
та багатьох інших. На тра-
диційній ярмарці радянської
книги у Парижі твори на-
ших письменників користу-
ються величезним попитом.
На її відкриття було запро-
шено групу радянських лі-
тераторів на чолі з М. Ба-
жаном. Французькі прогрес-
ивні письменники намагаю-
ться якомога ширше висвіт-
лювати життя Радянського
Союзу. Лише в 1959 р. з'яви-
лися дві такі книги — Жор-
жа Коньйо «Пізнання Ра-
дянського Союзу» та Мар-
селя Егрето «Радянський
Схід».

Продовжуючи цю корис-
ну і благородну справу,
А. Вюрмсер і Л. Мам'як після
повернення до Франції напи-
сали цикл великих нарисів,

що більше тижня друкува-
лися в газеті «Юманіте» під
загальною назвою «Радян-
ський Союз з відкритим сер-
цем».

Трудівники Франції з ве-
ликою цікавістю зустріли
репортаж своїх співвітчиз-
ників про Радянську країну.
Вони відчули шире бажан-
ня А. Вюрмсера і Л. Мам'як
краще познайомити всіх
французьких громадян з
життям і творчою працею
народів СРСР. Для декого
з них ці нариси були від-
криттям нового світу — ад-
же реакційна пропаганда
і зараз докладає всіх зу-
силь, щоб замовчати або
дискредитувати успіхи Кра-
їни Рад, її миролюбну по-
літику, прагнення налагодити
дружні взаємовідносини
з усіма іншими країнами
світу.

В кінці свого нарису
про перебування у Києві,
А. Вюрмсер закликає фран-
цузьких громадян зміцню-
вати дружні зв'язки з ра-
дянськими людьми:

«Крига рушає. Пишіть, пи-
шіть! Вже давно час викину-
ти цю стару казку про «за-
лізну завісу» на смітник!»

Заклик письменника зна-
йшов широкий відгук в сер-
цях французьких трудівни-
ків. На адресу філологічно-
го факультету Київського
університету почали надхо-
дити десятки й десятки ли-
стів, написаних людьми най-
різноманітніших професій,
літніми і молодими, усіма
тими, хто палко бажає ді-
знатися правду про життя
нашої країни.

Секретарка однієї юри-
дичної установи Сюзанна
Бо, комуністка, мати двох
синів-інженерів, також ко-
муністів, говорить, що вони
всі «захоплені Радянським
Союзом».

Дружина торговця вело-
сипедами Іветта Ребійон з
м. Бонсекур пише: «Хотіло-
ся б, щоб вираз «залізна за-
віса» назавжди зник з мови.
Він, на жаль, ще часто вжи-
вається офіційною пропаган-

Гості з Франції оглядають місто. На передньому плані А. Вюрмсер.

дою... Я хочу розповісти багатьом людям нашого району правду про Радянський Союз, бо про нього вони дізнаються лише через радіо і газети, які в нашій країні належать капіталістам.

Подібну ж думку висловлює Люсьєн Детре, робітник автомобільного заводу з м. Арнувіль-ле-Гонес:

«Ми, робітники, намагаємося познайомити французьких трудящих з життям Радянського Союзу, зруйнувати ту стіну недовір'я, за якою ще й досі перебувають деякі французи. Листування з радянськими товаришами дасть нам можливість висловити наші щирі почуття дружби, які ми відчуваємо до вашої країни».

Робітник Рабо, колишній партизан, висловлює думку багатьох французів, коли пише: «Як і мій батько, я завжди захищав справедливу боротьбу французького народу, підтримував більшовицьку Росію, символ народної влади, що протистоїть реакційним режимам...»

Майстер кабельного заводу в Анже Марсель Робер написав надзвичайно схвильованого листа, який ми майже повністю наводимо:

«На заводі я працюю з 4 липня 1947 р. Робота зараз іде погано, все більше і більше звільняють робітників, і вони стають безробітними. Рівень нашого життя надзвичайно низький.

Протягом багатьох років я читаю ваш щомісячний журнал «Етюд сов'єтік». Завдяки цьому я поповнив свої знання про вашу велику країну, до якої з дитинства я відчуваю глибоку симпатію. Останні ваші успіхи викликали у нас ще більше захоплення, і воно дедалі зростає. Ми пишаємося вашими робітниками та інженерами, вашими вченими та інтелігенцією, далекими керівниками, які за період з 1917 р. до часу «Лунника № 3» побудували

соціальну систему, найрозумнішу, найгуманнішу на нашій планеті. Як і значна частина французьких трудящих, я зберігаю в своєму серці почуття глибокої вдячності до вашого народу, ніжність, яку важко передати словами.

Я передбачаю прихід того дня, коли й у Франції трудящі візьмуть в свої руки долю майбутнього. Ми тоді також зможемо використати всі можливості, що є в країні, щоб побудувати нове суспільство, засноване на братерстві й мирі».

І ще один лист, в якому автор — паризький рахівник Рене Рустан говорить з великою теплою про велич Радянської країни, заснованої «нашим Леніном».

«З 1936 року я брав участь в усіх великих страйках, які організували профспілки та Комуністична партія. Ні я, ні мій батько, якому зараз 80 років, — не комуністи, але ми широко вболіваємо за вашу — за нашу велику справу визволення людства, за його щастя. За його щастя на цьому, а не на тому світі, всупереч твердженням служителів церкви, що отруюють розум людей... Переживаючи ваші невдачі на початку війни, я з радістю слідкував за вашими перемогами, що довели вас до Берліна. Повірте, що я й на мить не сумнівався у вашій моральній перевазі над ворогом. Завдяки НАШОМУ великому Леніну ви стали на шлях, що привів вас до зірок! Якою бідною і маленькою здається наша прекрасна Франція перед вами, велетнями світової історії. Адже у нас капіталізм!»

Ось лист, підписаний десятима руанськими робітниками паровозобудівного заводу, в якому докладно розповідається про місто Руан, про життя робітників. Автори щиро просять пробачення за те, що їхня мова не бездоганна з точки

зору літературного стилю. Але скільки душі і теплоти в цих простих рядках, яке бажання по-справжньому познайомитися з нашим життям.

«Ми вирішили систематично збиратися, щоб говорити про Радянський Союз, читати разом ваші листи і доносити їхній зміст до жителів кожного будинку в нашому кварталі, до всіх робітників нашого заводу. Це допоможе нам успішніше виконати наш обов'язок. Ми хочемо обмінюватися думками і поглядами з робітниками київських заводів».

У 53-річного Луї Готьє, кресляра залізничного бюро, велике бажання приїхати до нашої країни. Він та обидва його сини, з яких один — слюсар, а другий — фрезерувальник, просять зв'язати їх з робітниками відповідних професій. Вони почали вивчати російську мову для того, щоб безпосередньо вести дружню переписку.

Колишній робітник, пенсіонер Раймон Оренго з міста Монпельє пише, що він радить своїй доньці обов'язково вивчати російську мову і почати листування з молодими будівниками країни соціалізму. Він мудро передбачає, що «...зв'язки між Францією та країнами Сходу тепер почнуть швидко розвиватися» і що «люди, які знатимуть російську мову, будуть у великій пошані, бо вони стануть цінними для держави робітниками-спеціалістами».

Такої ж думки дотримується і студентка Франсуаза Грелле з м. Жуєнвіль-ле-Пон, і колишній службовець аεροкомпанії «Ер-Франс», марселець Жорж Лоренсон. До речі, останнього адміністрація звільнила з роботи за «небажані» політичні погляди, і це, як він пише, «є нерідким явищем в так званому «вільному» світі». Ці люди розуміють, що молоді Франції, якій, за справедливим зауваженням м-м Ла-

круа, «доведеться будувати в найближчому майбутньому міцний мир», потрібно вивчати мову Леніна. А М. Бріссо з міста Макон, який відвідав країни народної демократії, прийшов до висновку, що «російська мова зараз стає головним відправним пунктом зв'язку між різними народами».

Дружба між французькими і радянськими людьми має свої славні традиції, вона скріплювалася кров'ю під час другої світової війни. Хіба забудуть радянські люди подвиги французьких льотчиків уславленої ескадрильї «Нормандія», які нещадно громили ворога разом з своїми російськими братами по зброї! Так само і французький народ довго пам'ятатиме імена радянських партизанів Петра Вартанова, Миколи Болоніна та багатьох інших, що віддали життя за волю і незалежність дружньої Франції.

Численні листи надіслали студенти і школярі. Всі вони висловлюють бажання листуватися з молодими радянськими громадянами. І дуже часто серед інших хороших слів потрапляє на очі зрозуміле і близьке всім людям слово «мир» — *«paix»*.

Серед наших кореспондентів є люди, які побували в Радянському Союзі як учасники туристських подорожей, VI Всесвітнього фестивалю молоді у Москві, IV Всесвітнього конгресу демократичної молоді в Києві. Нещодавно Київський університет приймав групу представників студентської демократичної спілки Франції. Вони висловили думки всіх, хто побував у Радянському Союзі:

«Те, що ми побачили в університеті, педагогічному інституті, захопило нас і здивувало. Ми всюди бачили піклування про молодь, про її майбутнє. Ще не залишивши вашої прекрасної країни, ми знову мріємо повернутися до неї. Ми впевнені, що піс-

ля візиту М. С. Хрушова, наші кордони зближаться і ми часто відвідуватимемо один одного. А наслідком цього буде краще взаєморозуміння між молоддю наших двох країн».

Французьких громадян радісно схвилювала звістка про наступне відвідання М. С. Хрушовим Франції у березні цього року. Вони цілком справедливо вважають, що після цього візиту має розпочатися новий період у відносинах між Францією і Радянським Союзом, «потепління» атмосфери, що сприятиме розвитку широких культурних і економічних зв'язків між нашими країнами, поліпшить взаєморозуміння між французьким і радянським народами. Яскравим проявом ширих симпатій французів до нашої країни є численні запрошення М. С. Хрушову від багатьох міст і сіл Франції відвідати їх під час його подорожі по країні. Протягом кількох місяців газета «Юманіте» вміщувала все нові й нові назви мерів тих містечок і важливих промислових центрів, які хотіли бачити у себе високого гостя. Ця подія обговорювалася на засіданнях муніципалітетів, на зборах різних партій, організацій, установ.

В одному з листів, одержаних з Франції, подружжя учителів Каббеш з м. Сен-Сімфорен, чия дочка Маріанна одержала минулого року в подарунок від М. С. Хрушова ляльку («Ми з гордістю показуємо її всім, хто до нас приходить!»), пише:

«Ми з нетерпінням чекаємо візиту М. Хрушова у Францію. Слід зробити все, щоб народи жили в дружбі».

Ім'я великого борця за мир М. С. Хрушова знають у найвіддаленіших куточках Франції. Ремісник Фернан Кабо з селища Беллінья (департамент Ен), пише, що, на його думку, дві історичні події, значення яких важко

переоцінити, вплинули на погляди значної частини людей:

«1. Перемога Радянської Армії над гітлерівськими ордами під Сталінградом, що стала вирішальним етапом у війні проти фашистської Німеччини. 2. Успішна боротьба М. С. Хрушова за мир, яку він так активно проводить і яка вселяє радість та надію в серця людей. Саме за це я відчуваю глибоку вдячність до Союзу Радянських Соціалістичних Республік, який я завжди вважав другом Франції».

Група робітників міста Юзерш вітає приїзд М. С. Хрушова:

«Ми віримо, що цей візит наблизить час міцного миру... Ми сподіваємося зустріти М. Хрушова в нашому невеликому місті, де йому буде влаштована сердечна зустріч».

«Запевняємо вас, що ми влаштуємо товаришеві Хрушову такий прийом, якого він заслуговує. Це буде для нас нагодою продемонструвати всю нашу любов і вдячність до радянського народу», так пишуть робітники з паризького передмістя. Так думають усі передові люди Франції. В серці кожного трудівника полум'яніє: приїздить до нас, Микито Сергійовичу! Ми на Вас чекаємо! Раді бачити Вас!

* * *

Радянський народ віддає данину талановитому французькому народові і кращим його представникам. Не випадково один із нововідкритих кратерів Місяця носить ім'я великого французького ученого і гуманіста Фредеріка Жоліо-Кюрі.

Листи наших друзів свідчать, що більшість французьких громадян, як про це пише Клод Бероді з м. Пуатьє, «хочуть внести і свою частку в справу послаблення міжнародного напруження і ліквідації «холодної війни».

ПАМ'ЯТНИК У ПАРИЖІ

Початок цієї історії слід шукати в старовинному, схожому на казарму будинку в Мюнхені, де в двадцятих роках наймав кімнату один чоловік на прізвище Гітлер. Кімната була обставлена справді дуже скромно. Там стояв звичайнісінький письмовий стіл, за яким хазяїн приймав відвідувачів, і старий стілець, на який відвідувачі опускалися після того, як вітали хазяїна, витягнувши руку.

Крім цих простих меблів та старого стінного годинника, в незатишній, непривітній кімнаті було ще дві картини. Одна з них належала пензлю Адольфа Гітлера і зображувала рудоволосу валькірію верхи на прикрашеному рогами коні. Інша картина була портретом сухорлявого чоловіка з маленькою головою, сивими скронями й важким поглядом. Це була, власне, хороша американська фотографія, яку розповсюджував рекламний відділ підприємств Форда. Вона знайомила людство з автомобільним королем.

Важко сказати, чому в ті бурхливі часи над письмовим столом Гітлера висів портрет Генрі Форда.

Одна мюнхенська газета розповідала про те, як її співробітник відвідав Гітлера.

— Чи правда, пане Гітлер, що ваш рух дістає підтримку цього старого пана? — спитав репортер, вказуючи на фотографію.

— Ні, — відповів Адольф Гітлер.

Дальших пояснень він не дав.

На цьому, мабуть, і закінчується перша частина подій.

Друга частина починається так:

На одній з тихих паризьких площ, недалеко від Сени, стояв пам'ятник Віктору Гюго. Цей пам'ятник був створений скульптором Барріа з бронзи в ті часи, коли кольорові метали ще не були дефіцитом. На доколі цього пам'ятника виблискували викарбовані слова:

«Блискуча зірка століття».

Час від часу перед пам'ятником зупинявся автобус з американськими туристами. В американському виданні путівника Бедекера ця скульптура згадувалась серед інших визначних пам'яток Парижа якраз під назвою трактира, який відвідував Аполінер і в якому тепер вино подають у бокалах у формі людського черепа, а суп — в маленьких чорних трунах, виготовлених зі скла.

Повернувшись додому, туристи розповідали про визначні пам'ятники Європи. Про Лувр,

«Мулен руж», про Акрополь і гондоли Венеції; і, можливо, казали між іншим: «Ми також бачили пам'ятник Віктору Гюго».

Так спливав час.

Невідомо, чи містер В. Т. Вайатт, особливий уповноважений Генрі Форда, по дорозі в Берлін зробив зупинку в Парижі, і чи бачив він там пам'ятник Віктору Гюго. Відомо, проте, що в Берліні він — згідно з повідомленнями преси — вів сердечні розмови з Адольфом Гітлером та іншими вищими чиновниками рейху. Кабінет «фюрера» в Мюнхені став музеєм. Рогатий кінь з валькірією залишився на його стіні. Але портрет Форда зник.

Пропозиції містера В. Т. Вайатта свідчили про те, що Генрі Форд передбачав, як розвиватимуться далі події. В старовинному місті Кельн-на-Рейні Генрі Форд заснував філію свого детройтського підприємства. Автомобілі, що сходили з конвейера, мали зелений колір і призначення їхнє було єдине: вермахт.

Настав час звершень. На вантажних машинах Форда німецькі моторизовані частини рушили в Австрію, Чехословаччину, Польщу.

«Нейе Цюрхер Цейтунг» вмістила 3 червня 1941 року таке коротеньке повідомлення:

«Адміністрація заводів у Кельні-на-Рейні опублікувала річний баланс 1940 року, згідно з яким прибуток збільшився на 41 процент...»

Так сталося, що одного дня в Парижі недалеко від Сени зупинився грузовик, і незабаром солдати в уніформах вермахту відвезли пам'ятник Гюго на залізничну станцію. Грузовик цей був виготовлений на заводі Форда в Кельні-на-Рейні. На площі залишився лише цоколь з написом:

«Блискуча зірка століття».

Очевидно з пам'ятника були відлиті деталі до гармати і, можливо, з цієї гармати обстрілювали американських солдатів, які висадилися на французькому узбережжі.

Настав 1944 рік. Американські війська швидко просуvalися вперед. На рекламній сторінці одної нью-йоркської газети було вміщено таке пояснення цього:

«...Чому ми так швидко просуваємося вперед? Бо мотори для наших танків виготовляє Генрі Форд. Швидке постачання продуктів та бензину забезпечують грузовики Форда. Форд — це означає надійність і швидкість...»

Автозаводи Форда в Кельні-на-Рейні весь час видавали продукцію, жодна бомба не впала на них з американського літака!

Одного дня з пам'ятника Гюго на тихій площі в Парижі був стертий напис «Блискуча зірка століття». Місце, на якому стояв пам'ятник на площі Віктора Гюго купила компанія Форда для рекламних цілей. Тепер на ньому стоїть восьмициліндровий лімузин.

Заводи Форда в Кельні знову виготовляють мотори для танків нової німецької армії.

БЕНЖАМЕН МАТІП

АФРИКА— АФРИКАНЦЯМ

Камерунський письменник і публіцист, активний учасник антиколоніалістського руху Бенжамен Матіп надіслав до редакції нашого журналу свій новий твір «Африка — африканцям», уривки з якого ми друкуємо.

Бенжамен Матіп знайомить читача з культурою та економічним розквітом Чорної Африки за стародавніх часів. Саме з тією культурою, про яку Поль Робсон писав: «Я з захопленням почав вивчати Африку в Лондонському інституті східних мов і зрозумів, що африканська культура — це дійсно скарбниця світового значення».

Далі автор розповідає про те, як проникли в його країну західноєвропейські держави, як вони поневолили і пограбували африканські народи.

Бенжамен Матіп закликає всіх африканців до боротьби за національну незалежність і соціальне рівноправ'я. Книга сповнена незламної віри в сили африканських народів, в їх світлий завтрашній день.

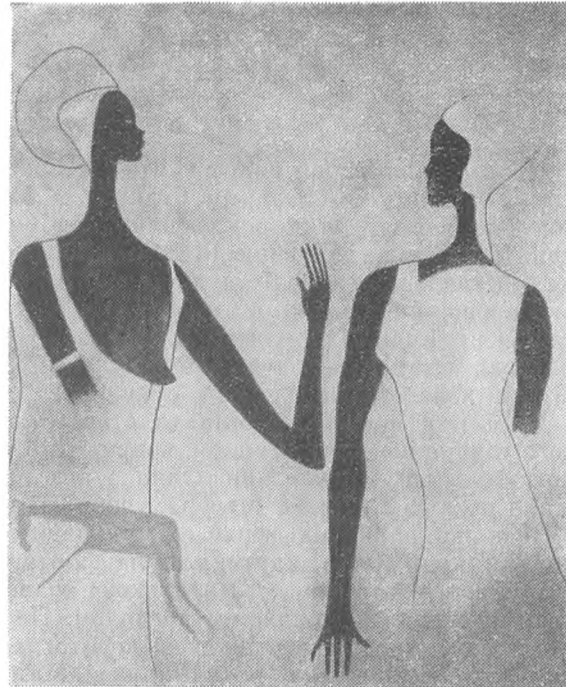
Якщо поглянути на карту сучасної Чорної Африки, то перше, що впадає в око, це справжня мозаїка колоніальних територій, на яку перетворив західний імперіалізм 23 мільйони квадратних кілометрів африканської землі. Африка — країна величної стародавньої культури, про яку ще й сьогодні свідчить цілий ряд історичних пам'яток, стала під п'ятою колонізаторів злиденною землею, землею, яка в сучасну еру людського прогресу, еру завоювання космосу має 90 процентів неписьменного населення.

Що ж являла собою Чорна Африка до загарбання її західними державами? Як

жила в далекі часи ця «нерозвинена, неповноцінна» чорна раса (як називають її буржуазні вчені)?

Як свідчать численні сліди, відкриті по всій африканській території, в цілому негритянська цивілізація виникає в Африці у найдавніші часи історії людства.

Цілий ряд археологічних даних підтверджує існування високорозвиненої культури африканського народу. Перш за все це рештки височезних п'ятнадцятиметрових стін та інших фортифікаційних робіт, відкриті в Родезії, знамениті бенінські бронзи, що існували в Нігерії за тисячі літ до н. е., коли в Європі ще не знали

Фреска стойбища Сефар. Висота 1 м 20 см. VI тисячоліття до н. е.

бронзового лиття, та багато інших пам'яток стародавньої архітектури й мистецтва. А нещодавно в Парижі експонувались стінні розписи, знайдені в Сахарі. Ці стінні фрески у кілька метрів висотою мають площу в кілька сот квадратних метрів. Наприклад, картина «Великий бог з Джаббарена» досягає шести метрів у висоту. Розписи належать до VI тисячоліття до нашої ери, і, як зазначає навіть буржуазна французька газета «Експрес», це перші зразки малярського мистецтва. Всі ці пам'ятки культури свідчать про те, що, коли Європа ще блукала у темряві варварства, африканський народ високо ніс факел цивілізації.

А скільки ще таємниць ховається в надрах африканської землі?

Багатовікове минуле Чорної Африки довгий час було невідоме, його постійно запе-

речували, відкидали, але воно не стало від цього менш славним і приховує в собі ще багато цікавого і недослідженого. Коли Африка стане африканською, змие з себе колоніальне багно, її сини знайдуть нові докази існування національної культури Чорної Африки.

До XV століття африканський народ живе відірвано від інших народів, і в результаті цього поступово відстає від інших країн у розвитку техніки, а отже і у військовому відношенні. Ця технічна відсталість призводить до того, що Чорна Африка стає жертвою європейського вторгнення.

XV століття відкриває страшні сторінки в історії Чорної Африки—це початок проникнення на континент колонізаторів, яке закінчилося повним поневоленням та пограбуванням африканського народу.

Європеець вирушає на розшуки прянощів — чорного перцю, мускатного горіху, кориці та ін., які користувались великим попитом серед аристократичних кіл Європи. Торгівля прянощами дає великі прибутки і стає предметом легкої наживи. Перші європейці, що висаджуються в Чорній Африці, добувають і привозять в Європу рідкісні товари: золотий пісок, слонову кістку, а особливо чорних чоловіків та жінок, взятих в полон під час сутичок. Ці «речові докази» існування нашого народу, викликають неабиякий інтерес у торговельних колах.

А щоб якось приховати ганебні цілі колонізаторів, вторгнення у Африку провадилось під релігійними гаслами.

В середньовічній Європі поширювалось ба-

гато чуток про існування в центрі Африки християнського королівства — «Королівства священика Жана» (територія сучасної Абіссинії), тобто про «братську країну», з якою, мовляв, непогано було б налагодити зв'язки для боротьби з мусульманами.

І ось численні авантюристи, називаючи себе християнами, наводнюють Чорну Африку і створюють тут місії—справжні бази для проникнення вглиб континенту.

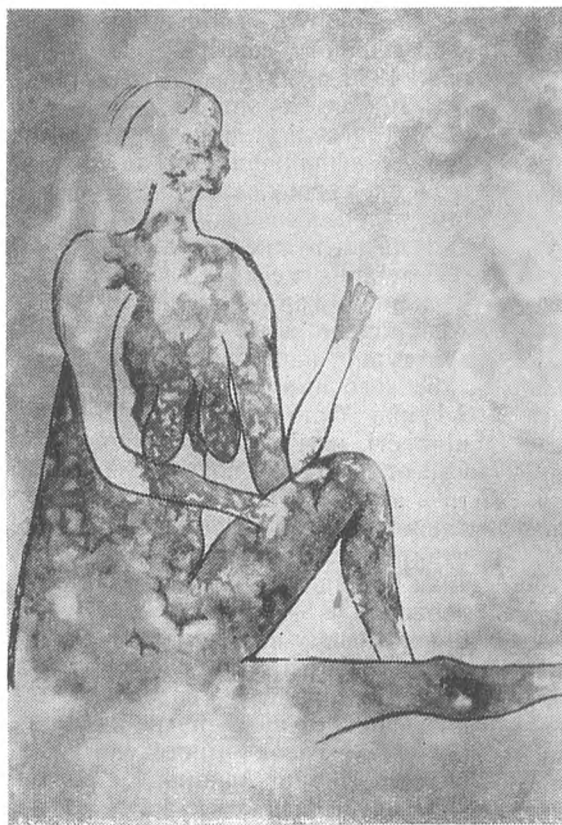
Спочатку подорожі до Чорної Африки мають приватний характер, але дедалі зростаючі прибутки від торгівлі чорними рабами роблять їх державною справою. В 1441 р. португальський король надсилає перші експедиції до західних берегів Чорної Африки. З цього часу Англія, Франція та Іспанія

починають організовувати цілий ряд експедицій, які мали своєю метою грабування цінностей та вивезення негрів для продажу на ринках Європи. Спеціальною буллою від 6 січня 1454 року римський папа схвалює грабіжницьку політику португальського короля в Африці. Цей документ, який сьогодні замовчують, доводить співучасть християнської церкви у пограбуванні, розоренні Чорної Африки, у систематичному масовому знищенні африканського населення та торгівлі неграми з XV по XIX століття, що провадилась в ім'я «Христа та цивілізації». Ось кілька уривків з цієї грамоти, яку можна знайти в архівах Ватикану:

«Ми, після зрілого міркування, надаємо цією буллою королю Альфонсу повну свободу в справі завоювання, підкорення всіх сарацинів, язичників та інших ворогів Христа... Віддаємо їх на вічне рабство, а їх майно дозволяємо привласнити».

Булла називає цю місію «високобожеською» пропагандою віри Христа. Під прикриттям саме цієї грамоти протягом п'яти століть відбувалась торгівля людьми, спустошувались цілі райони Чорної Африки. Продаж негрів став загальним національним лихом Чорної Африки. Жодне соціальне лихо, жоден злочин проти людства не тривав так довго, як торгівля рабами.

Хіба можна сьогодні підрахувати кількість людей, вирваних з африканської землі за п'ять століть! Операції по вилоненню чорних носили військовий характер і відбувались найчастіше вночі і несподівано. Всіх, кого не могли закувати в кайдани або продати по

Фреска стоящища Джаббарен. Висота 1 метр 80 сантиметрів. VI тисячоліття до н. е.

Африканський танок. Стойбище Тін-Тазаріфт. Висота 1 м. 10 см. VI тисячоліття до н. е.

вигідних цінах—старих, калік, хворих, вагітних жінок,—вбивали.

Всього з Чорної Африки було вивезено десятки мільйонів чоловік, причому найбільш фізично здорових і витривалих.

Ось як провадились ці операції.

«Для того, щоб піймати чорних,— пише один автор XIX століття,— озброєні загони оточували місцевість, де переховувались тубільці, і підпалювали високу траву. В цій сонячній країні пожежа розповсюджується дуже швидко. Скоро з усіх боків чути відчайдушний крик і всі, хто не горить живцем або не задихнувся від диму втікають з цього моря вогню і потрапляють до рук торговців (нерідко тих-таки тубільців, які перепродували своїх братів)».

І не дивно, що багатонаселені і родючі долини Чорної Африки одна за одною спустошувались, а населення вимирало.

Колонізатори з презирством ставилися до негрів, не вважаючи їх за людей. Існував навіть міжнародний торговельний стандарт, прийнятий на світовому ринку:

«чорний, який годиться для продажу, повинен мати зріст не менший 1 метра 62 см., вік від 15 до 35 років, повинен мати всі пальці на руках, ногах, всі зуби, чудове здоров'я, не бути лисим і добре бачити» («Бюлетень географічної секції», Париж, 1936 р.).

В містах Європи та Америки торговці неграми продавали африканців на площах як худобу, «зовсім голих, з цепом на шії та кайданами на руках і ногах».

З перших же кроків свого існування колонізатори заходилися нищити духовні й культурні надбання африканського народу. З Чорної Африки було вивезено всі цінності, пам'ятки культури. Сьогодні, щоб познайомитись з мистецтвом доколоніальної Африки, треба відвідувати музеї Англії, Німеччини та інших колоніальних держав. В Парижі, коло Венсенських воріт знаходиться «Музей Заморської Франції», який є справжньою скарбницею награбованих пам'яток мистецтва народів Чорної Африки.

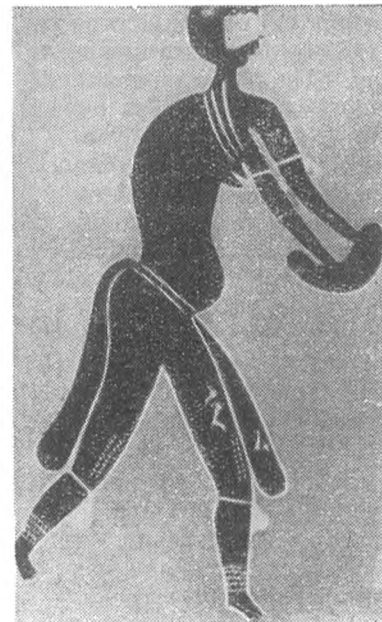
За спустошенням культурного та духовного життя йшло спустошення життя

політичного. На початку 1900 року завершується створення адміністративної колоніальної системи, спрямованої на цілковите поневолення народу. Для тубільців не існує ніяких громадських прав, політичних свобод.

Німії, придушений африканський народ бачив, як день у день зникало те, що протягом шести тисяч років історії було основою його політичного, соціального та духовного життя.

З 1900 року колоніальний режим встановлюється на всій території Чорної Африки. Внаслідок поразки у першій світовій війні Німеччина втрачає тут свої колонії. Франція, Англія та Бельгія ділять їх між собою. Але зміна хазяїна не змінила становища народу.

Лише після другої світової війни внаслідок поширення антиколоніального руху імперіалізм був змушений провести в Чорній Африці ряд реформ. З 41 країни Чорної Африки майже третина здобула національну незалежність. Серед них республіка Судан, Гана, Лівія, Ефіопія, Південно-

Фреска стойбища Сефар. VI тисячоліття до н. е.

Африканський Союз та інші.

Англія першою надала незалежність своїм колоніям, розуміючи свою неспроможність утримати старі форми влади, і змінила політичний колоніалізм на економічний. Але африканці не хочуть прийняти цю заміну однієї форми панування іншою.

Франція вперто чіпляється за свої позиції у Чорній Африці і шляхом надання кучих автономій лише створює ілюзію самостійності.

Країни Чорної Африки володіють величезним потенціалом людських та матеріальних ресурсів для того, щоб стати сучасними розвиненими державами. Але величезні їх багатства служать не народам Чорної Африки, а збагаченню імперіалістичних монополій. Сучасний імперіалізм вдається до останнього засобу — економічного шантажу, запевняючи африканський народ, що без Європи відстала Африка не

змогла б експлуатувати своїх ресурсів. В роздрібненій, обікраденій Чорній Африці народи не знають своїх можливостей, бо імперіалізм старанно приховує справжні розміри багатств цієї країни.

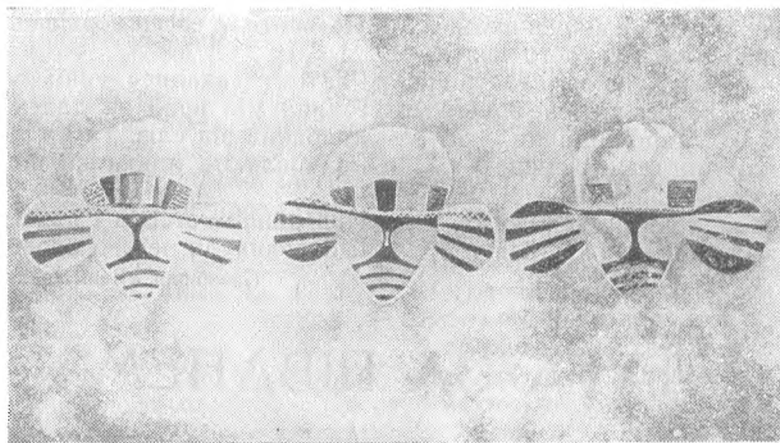
Якою ж моральною та матеріальною зброєю володіє африканський народ, щоб скинути з себе кайдани колоніалізму?

По-перше, ми повинні відмовитись від будь-якої форми співробітництва з колоніалізмом, яка б вона не була. Звідки імперіалізм черпає сили? У нас. Колоніальна система існує, доки ми її зносимо. Коли ж ми оголосимо їй бойкот,— вона загине. В кожній країні Чорної Африки африканці складають більшість населення. Ось в чому наша головна зброя. Уявіть собі таке місто, як Леопольдвіль, в якому африканці залишили б роботу по всіх установах? Цей бойкот міг би тривати місяці,

навіть роки... А щоб робила без африканців жменька паразитів-колонізаторів? Отож: без співробітництва африканського народу з колонізаторами не могла б існувати колоніальна система.

Досвід останніх років показує, що народ, який піднявся, щоб скинути з себе кайдани колоніалізму, завжди знаходить зброю... Адже вільні країни, які ще зовсім недавно були колоніями, висловили у Бандунгській декларації свою тверду волю прийти на допомогу всім країнам, які ще перебувають під колоніальним гнітом.

Чорна Африка може покладатися і на таких друзів, як Радянський Союз і Китай. Отже, зброя визволення африканців у їхніх руках. Ми повинні вирвати Чорну Африку з пащі колоніального тигра і зробити з неї могутню, квітучу і багату державу. Наш почесний, наш історичний обов'язок — віддати Африку африканцям!

Негритянські маски. Фреска стійбища Сефар. Довжина 2 м. 50 см. VI тисячоліття до н. е.

ОСТРІВ

Рідний, далекий, в любові до тебе
 Смуток і туга страшні, невгамовні...
 Вечір легкою ходою ступає,
 Пахоші дивні п'янять моє серце,
 Берег, облитий трояндовим цвітом,
 У водах затоки відбився прозорих.

Син твій не вернеться більше до тебе.
 Тяжко під небом чужим,
 непривітним —
 Линув би десь я під зорі південні;
 Юності спогади роєм обсіли —
 Іноді в них я хотів би забутись.

Пісня тужлива на березі ллеться...
 Краю мій рідний, даремно ти
 кличеш —

(Із збірки «Втрачений гобой», 1932 р.)

МЕНІ, ПІЛІГРИМУ

Знов повертаюсь на тиху площу:
 Сумно повис над твоїм будинком
 Прапор давно вже минулого свята.
 — Вийди! — кличу. Луною бездушною
 Підземелля озвалось до мене покинуте.
 Мовчки чекаю. Даремні надії,
 Чари безсилі: могильною тишею
 Відповідає мені невидиме.
 Вдруге таке не повториться щастя,
 Не привітаєш ніколи вже більше

Мене, пілігрима. Вечірнії промені
 Позолотили сосен верхівки.

Раптом згадалися синії води,
 Рідний мій край на далекому Півдні,
 Холодний від сліз. Там у траурі, стиха
 Розмовляють жінки на порогах
 будинків.
 Про рідних, сусідів і давніх знайомих,
 Що покинули землю скорботи.

(Із збірки «День за днем», 1947 р.)

ТУГА ЗА ПІВДНЕМ

Місяць червоний над обрієм. Вітер.
 Рівнина під снігом. Північна
 природа...
 Серце моє загубилось на луках,
 В туманах густих над застиглими
 водами.
 Давно я забув наше синєє море,
 Гру сопілок пастухів сіцилійських,
 Воза селянського пісню скрипучу,
 Спалене поле, дерева ріжкові;
 Не чую курликання я журавлиного —
 Все проміняв на природу Ломбардії.
 Де б я не був, я постійно оплакую

Краю свого нещасливу долю.
 Не зможу я більш повернутись на
 Південь.
 О Півдню, давно ти стомився від
 смерті,
 Що косить людей із боліт малярією,
 Стомивсь від самотності, рабства
 кайданів,
 Проклять поневолених, криків
 напасників,
 Колодязів лиш луною повторених.
 Кров з твого серця точили віками.
 Далеко тікають сини твої в гори,

Стриножать там коней під зоряним
небом,
Ідять цвіт акацій. Життя їхне —
стежка,
Вузька і залита багряною кров'ю.
Хіба що у спогадах можемо вернутись

До тебе, мій краю. Сьогоднішній вечір
Ще наш — і душа моя повниться
Ніжністю й жахом. Тужу за тобою,
Та в тузі любові чомусь не знаходжу.

(Із збірки «Життя не сон», 1949 р.).

НАПИС НА ПАМ'ЯТНИКУ ЖЕРТВАМ МАРЦАБОТТО

Цей пам'ятник поставили ми людям,
Які зазнали мук страшних, пекельних
Від рук катів: нацистів Кессельрінга
І найманців — солдатів, псів
продажних.
(За все на партизан вину звалить
хотіли).
Всі тисяча вісімсот тридцять з
плоскогір'я
Розстріляні і спалені катами;
Іх імена, з кривавих взяті хронік,
В історію цього увійдуть світу
Під ім'ям Марцаботто — там це
сталось.

Жахлива їхня слава й справедлива:
Всесильним світу вказує закони,
Як управляти долею людини.
Вона не просить співчуття ні в кого,
А тільки всіх до зброї закликає,
Іти туди — в ліси густі і гори,
Де Люпо із бригадою своєю
Не раз вже ворогів свободи били.
Говорить їхня смерть за себе:
Ніколи не забудуть люди
Різню жахливу в Марцаботто —
Жорстокість, варварство сучасне.

(Вересень, 1954 р.).

АУШВІЦ¹

Далеко ми від Вісли, в Аушвіці:
Серед похмурої північної рівнини
Розкинувся цей табір смерті. Холодно.
Дощі. З кілків іржавих огорожі,
З дротів колючих дощові краплини
Повзуть, стікають, безупинно
падають.
Дерева, квіти, птахи — ми уже забули,
Які й вони. Страшне якесь безсилля
Та жаль від спогадів; що не зітерлись
Ще зовсім з пам'яті. Не до елегій,
Не до ідилій нам у цім проклятім
місці.

Пливе вся дійсність мимо, як в
гумані —
Її наш розум не сприймає чітко.
Чи ми живем, чи ні? Іще живемо:
У кожному нашім, хай слабкім,
протесті,

У кожному «ні» є іскорка життя.
Оплакує вже ангел наші душі
І ту годину, що проб'є, останню,
Коли перенесемось в царство вічності
І снів — оце і вся метаморфоза,
Оце й весь міф: ні імені, ні символу,
Ні бога, лиш кривава хроніка
Одного з місць земних, що зветься
просто: Аушвіц.
Давно вже тут у дим перетворились

Тіла божественні Алфея й Аретузи!
Із печі цього пекла, де над входом
Видніється далеко напис білим
По чорному «Звільните вас праця»,
Валує безперервно дим: ще на
світанку

Жінок пригнали тисячі; їх ставили
До мурів. Далі постріли.
Благання, зойки, стогони останні
Людей-скелетів — і нарешті піч.
Не раз, солдате, цей етап згадаєш
Життя свого. Чи, може, й ти так само
Перетворивсь у попіл Аушвіца,
І сковані уста твої печаттю смерті?
В склянії урни довгі коси складено.
Взуття і одяг, цінності, прикраси
І амулети — все катів трофеї,
Реліквії часів жахливих міфів
І жертв метаморфоз, часів прогресу
людства

У володінні зброєю. Хіба на це
Пішла уся тисячоліть премудрість?
Іще на тій рівнині, де за дротом
Любов і справедливість, співчуття і
жалість —

Найкращі людські почуття гноїли
Кати, в серцях у наших билось
Єдине «ні» рішуче проти смерті;
Ми вже тоді боролись, щоб ніколи
В майбутньому не повторився Аушвіц.

(Із збірки «Фальшива і справжня зелень»,
1956 р.).

¹ Аушвіц — німецька назва Освенціма.

СЬОГОДНІ ДВАДЦЯТЬ ПЕРШЕ БЕРЕЗНЯ

Двадцять перше сьогодні березня —
Рівнодення. Овен¹ удара головою
Скелі й дерева. Тікають безвісно
Зимні вітри під ударами грізними.
Гомін весни ми з тобою слухаєм,
Люба моя. По-під берегом,
Збита хвилями, висне на водоростях
Сіра піна. Весняні новини
Криком своїм переносять чайки —
Падають вниз і злітають угору.

¹ Сузір'я, один із знаків Зодіака.

Відповідають луною гроти,
Сотні бризок грають веселками
В променях сонця. І ти, моя люба,
Допомагаєш мені зрозуміти
Примхи природи, яка несвідомо
Бурі і сонячні дні нам готує,
Буйнії парості, барви цвітіння.
Тільки тепер нам весни ще не досить.

(Із збірки «Незрівняний край», 1958 р.).

З італійської переклав
Петро СОКОЛОВСЬКИЙ

КАЛЕНДАР КОЛО «ВСЕСВІТУ»

НА КОЖНОГО СВІЙ ЗАКОН. У Лондоні відбувся судовий процес проти якогось Джона Джордана, обвинуваченого в перевищенні дозволеної швидкості їзди. В цьому не було нічого незвичайного, якби не той факт, що Джордан їхав на коні. Давні англійські правила передбачають в цьому випадку максимальну дозволена швидкість 40 кілометрів на годину.

ДЛЯ КОЛИШНІХ ЕСЕСІВЦІВ. До офіційного збірника пісень західнонімецької армії включено марш, написаний одним із офіцерів бундесверу. Текст маршу оспівує «подвиги» фашистської воячкини під Нарвіком, Роттердамом і на о-ві Кріт.

ДОСЛІД ПРОЙШОВ УСПІШНО. Підчас дослідів над створенням штуч-

ної блискавки у будинок університету в Оттаві (Канада) вдарила справжня блискавка, яка викликала велику пожежу.

КОСМЕТИЧНА ОТРУТА. Міністерство охорони здоров'я США перевірило всі види губної помади, що виготовляється в США, і виявило, що 17 видів губної помади містять отруту. Шури, яких годували цією помадою, гинули або тяжко захворювали. Фабриканти косметики обурилися з приводу цього відкриття і намагаються виправдатися тим, що американські жінки помаду не їдять, а вживають її в такій кількості, яка не загрожує здоров'ю. Вони поскаржилися також у Вашингтон, що, мовляв, міністерство охорони здоров'я «відриває комерцію».

КОСМОС ТА БІЗНЕС. Керівник відділу космонавтики американського концерну Хокер-Сіделлі доктор Хілтон підрахував, скільки концерни може заробити на космічних подорожах. Виявилось, що квиток у пасажирській ракеті до Місяця й назад коштуватиме

125.000 доларів. Невідомо тільки, коли ракета концерну Хокер-Сіделлі полетить на Місяць.

«НОВИЙ ВНЕСОК У СВІТОВУ ЦИВІЛІЗАЦІЮ». Якась американська фірма випустила в продаж намагнічені гральні карти, які продаються разом із спеціальним столиком. Ці карти призначені для гри на відкритому повітрі — вони не падають на землю, не розлітаються під вітром, а завжди лягають на столик.

«БАБУСЯ - РОЗБІЙНИЦЯ». Вже давно відомо, що численні комікси та гангстерські фільми негативно впливають на молодь, штовхають її на злочини. Але й літня людина не завжди лишається байдужою до шкідливого впливу гангстерських фільмів.

Нещодавно в місті Кардіффі (Англія) суд розглянув справу старої жінки, яка після перегляду фільму «Бабуся - розбійниця» з іграшковим пістолетом в руці вбігла в крамницю «Цигарки-тютюн» і на смерть перелякала її 63-річну власницю, вимагаючи: «Касу або життя!»

РЕНУАР, СЕЗАНН ТА БІЗНЕС

«В залі аукціону зібралися вершки англійського вищого світу. Тут були поважні пани в смокінгах, гордовиті леді в розкішних вечірніх туалетах, навіть члени королівської родини. Був у залі і справжній всесильний король, ім'я якому — доллар... Шість разів аукціонер стукнув своїм традиційним молотком, і шість картин видатних майстрів живопису попливли за океан, в царство того короля-долара...»

Так змальовує французький журнал «Парі матч» один з лондонських аукціонів, на якому за величезні суми продають з молотка шедеври всесвітньовідомих митців. Але таке спостерігається не лише в Лондоні. В Парижі, в залах відомого аукціону Шарпантьє, відбувається те ж саме. Заокеанські покупці, з якими дуже важко конкурувати, прибирають до своїх рук мистецькі твори, які б мали прикрашати собою найкращі музеї світу.

В тому ж аукціоні Шарпантьє недавно відбувся двобій між американськими мільйонерами — Гуландрісом і Ніархосом. Вони змагалися за право володіти славетним «Натюрмортом» Гогена. Перемогу одержав Гуландріс. Це коштувало йому майже чверть мільйо-

на долларів, але він повіз з собою додому гогенівський шедевр.

Численні газетні репортери, які були свідками двобою, потім здивовано писали про поразку Ніархоса. Адже за останні роки у нього майже не було таких невдач — за цей час він вклав у твори живопису понад 5 мільйонів долларів!

Хто ж такі Гуландріс та Ніархос? Цінителі мистецтва? Тонкі знавці живопису? Меценати якихось музеїв? Ні, з мистецтвом вони не мають нічого спільного, а меценатами бути аж ніяк не збираються. Подейкують, що ці бізнесмени не вміють навіть правильно написати прізвища художників, за чиї твори вони платять мільйони...

Для Гуландріса і Ніархоса купівля мистецьких шедеврів — це лише бізнес, такий самий, наприклад, як, скажімо, купівля акцій нафтових чи бавовняних компаній.

В американському податковому законодавстві є параграф, який саме і спричиняється до того, що бізнесмени тепер так цікавляться мистецтвом. Згідно з цим параграфом, американець має право вкладати в твори мистецтва до 30 процентів свого оборотного капіталу і ця сума звільняється від опо-

даткування. Цим законом і користуються гуландріси та ніархоси.

Десятки американських мільйонерів вкладають величезні суми в твори живопису та скульптури. І ось один по одному зникають за океаном видатні твори світового мистецтва. Їх вже не можуть більше побачити люди в тих країнах, де ці картини створювалися. Ці твори прикрашатимуть розкішні вілли та яхти американських товстосумів. Вони стають капіталом, надійною та вигідною формою зберігання мільйонів.

Ось лише кілька фактів з бурхливої діяльності лондонських, паризьких, римських та інших аукціонів. В Лондоні автомобільний король Генрі Форд-другий купив через якусь підставну особу один з відомих пейзажів Ренуара майже за 400 тисяч долларів. Американський банкір Ервін Гольдшмідт придбав там же 7 творів видатних художників.

За відому картину Сезанна «Хлопчик у червоній жилетці» якийсь заокеанський бізнесмен заплатив у Парижі 265 мільйонів французьких франків. Газети зробили з цього велику сенсацію, адже ніхто ніколи не платив таких величезних грошей за картини!

За інший твір Сезанна, його «Натюрморт», хтось заплатив 108 мільйонів франків. Журнал «Парі матч» з цього приводу писав, що тепер у Сполучених Штатах власноручний підпис Сезанна на картині ціниться не нижче, ніж пакет акцій «Дженерал Моторс»...

Митецькі аукціони стали тепер місцем, де мільйонні операції провадяться швидше, ніж на великих біржах. На одному лондонському аукціоні за 21 хвилину (газетні репортери підраховали точно!) було продано кілька картин на загальну суму в 937 мільйонів франків!

І все пливе за океан, в країну долара. Коли якомусь європейському покупцю вдається перемогти на аукціоні американського ділка, це розцінюється як справжній подвиг. «Два шедеври залишаються в Європі!» радісно сповіщають англійські та французькі газети.

Нещодавно в Лондоні з

молотка продавалося 7 творів Ренуара. Шість відразу потрапили до американських покупців. Останню, сьому картину зумів придбати англійський багатій Спелмен. Він сплатив за неї 72 тисячі англійських фунтів і став героєм дня. Газети повідомляли, що коли аукціонер востаннє ударив молотком, сповіщаючи, що Спелмен став власником картини, присутні кинулись поздоровляти переможця. В залі лунали оплески.

Цей ажіотаж навколо мистецьких творів триває. Вищезгадуваний американський мільйонер Ставрос Ніархос одверто заявив, що картини тепер стали «кризостійким товаром»...

Товар... Для американського бізнесмена великі культурні цінності різних народів — це лише товар, предмет купівлі-продажу. Така доля мистецьких творів там, де єдиним мірилом усього, що існує на світі, є гроші.

Преса капіталістичних країн останнім часом дедалі частіше повідомляє про тяжке становище музеїв, картинних галерей, мистецьких зібрань. Вони не мають коштів на поповнення своїх експозицій. Англійська газета «Обсервер» писала, що представники музеїв сидять з сумними обличчями в залах аукціонів і з болем дивляться, як американські багатії забирають з собою те, що повинно було б прикрашати національні музеї. Представники музеїв не сміють навіть мріяти про те, щоб купити що-небудь на таких аукціонах. Хіба ж можуть вони мірятися силами з тими, хто сипле десятками тисяч доларів!

Спекуляція на мистецтві — це один з типових проявів культурного дикунства, яке є неодмінним супутником капіталістичного суспільства.

Я. ВАЛАХ

КАЛЕНДАР КОЛО «ВСЕСВІТУ»

ЗЛОЧИНЦІ В КВАДРАТІ. Поліція в Ля-Уніон (Іспанія) довгий час безуспішно розшукувала таємничих злодіїв, які кілька разів вдиралися до будинку суду й обкрадали судову касу. Нарешті вдалося встановити, що злочинцями були два грабіжники, які відбували строк покарання в тюрмі. Із своєї камери вони зробили підкол до сусіднього будинку суду, який систематично обкрадали. Зокрема, вони викрали папки з кількома судовими справами і намагалися продати їх іншим в'язням.

ЗА ПРИКЛАДОМ ГЕНДЛЯРІВ МОШАМИ. В Голлівуді заарештовано зубного лікаря Роберта Мейфілда за те, що він продав за 80 доларів зуб, нібито вирваний ним у популярного кіноактора Кларка Гейбла. З'ясувалося, що лише за останній час він продав біля 200 зубів Гейбла.

ПРО РЕЖИМ ХАРЧУВАННЯ. Конгрес у справах харчування в Мюнхені (ФРН) ствердив висновки дослідів доктора Альдепвена, які полягають в раціональності висококалорійного сніданку (раніше вважалося, що сніданок мусить бути якнайлегшим). Доктор Альдепвен доводить, що вранці треба з'їдати 40% всього денного раціону їжі, опівдні другі 40%, і ввечері 20%.

ЗАМІСТЬ РОЯЛІВ. У США поступили в продаж «граючі чайники». Коли вода в такому чайнику закипає, починає рухатися грампластинка, вміщена під кришкою. На ній записано яку-небудь популярну мелодію.

АКУЛИ НА ДІЄТІ. На пляжі марокканської столиці Рабат встановлено табличку з написом «Харчування акул заборонено».

НЕБЕЗПЕЧНА ПРОФЕСІЯ. Опит банківських чиновників, проведений в Бразилії, показав, що 80% з них — нервовохворі люди. На думку директора психіатричної клініки д-ра Пірес, це наслідок постійного оперування мільйонними сумами, які їм не належать.

В. КОЛОДЯЖНА

ГОЛЛІВУД СЬОГОДНІ

Рожева казка про дивне місто, що ніжитья в затінку розкішних пальм біля пінявих хвиль океанського прибою, дуже злиняла в післявоєнні роки.

Ось уже досить довгий час масова голлівудська продукція не має успіху ні в США, ні за рубежем. Навіть американські ділові кола відверто визнали, що в американській кінопромисловості відбуваються складні кризисні явища.

7 квітня 1958 року газета «Нью-Йорк Таймс» опублікувала дані про економічне становище Голлівуду, зібрані в результаті дослідження, яке протягом цілого року провадилося, за дорученням Кіноради, відомим економістом Ірвінгом Бернстайном. Аналізуючи пері-

од з 1946 по 1956 рік, Бернстайн прийшов до висновку, що «колишній Голлівуд помер і більше не воскресне». На доказ цього він наводить безліч цифр, які свідчать про різке скорочення прибутків, падіння відвідування кінотеатрів, зменшення об'єму виробництва та ін.

Якщо 1946 року чистий прибуток голлівудських фірм становив 121 мільйон доларів, то 1956 року він скоротився до 32 мільйонів і продовжує безупинно падати. 1946 року кінотеатри щотижня відвідувало 90 мільйонів чоловік, а 1956 року — тільки 46 мільйонів.

Дві третини картин не покривають витрат на постановку. Старі могутні трести, що раніше тримали в своїх

руках майже все кіновиробництво, тепер слабшають, руйнуються і переходять в інші руки. Одну з провідних кінофірм «Брати Уорнер» було продано в 1956 році. Колишні власники фірми (вона зберегла свою назву) нині службовці у нових хазяїв. Фірма «МГМ» змушена була в 1957 році розпродати «зайве» устаткування. Компанія «Фокс ХХ сторіччя», щоб урятувати своє становище, займається видобутком нафти, знайденої на території її студій. «РКО» припинила 1957 року виробничу діяльність; «Ріпаблік» 1958 року припинила випуск фільмів і т. д. і т. д.

Величезні павільйони кіностудій наймаються дрібними продюсерами, серед яких актори, сценаристи, режисери, що раніше працювали в трестах. Журнал «Монш Пікчер Геральд» оголосив, що понад 60 про-

центів фільмів ставляться тепер «незалежними» продюсерами. Ця система виробництва підтримується кіномагнатами, які бажають уникнути матеріальних збитків, неминучих за конвейерної системи. Але в той же час монополії, як правило, продовжують тримати в своїх руках «незалежних», бо ті не мають достатніх коштів і змушені робити позички у провідних фірм або під їхні гарантії. До того ж, оптовий прокат також знаходиться під владою монополій. Економічний тиск, природно, стандартизує творчість «незалежних». Лише деякі продюсери поставили за останні роки дійсно реалістичні фільми.

Головна причина кризи в Голлівуді — дуже низький рівень його основної продукції.

Кримінальні драми, обтяжені десятками кривавих убивств; безглузді комедії; «вестерни»¹, що демонструють перед глядачем злочини періоду «освоєння» нових земель; «фільми жахів» із вовулаками або потворами, породженими нібито атомною радіацією — ось ця «основна продукція».

Надзвичайно небезпечним конкурентом Голлівуду стало телебачення. «Навіщо людям виходити з дому і платити гроші за погані картини, якщо вони можуть, сидячи вдома, дивитися їх задарма?» слухно запитує на сторінках журналу «Сайт енд саунд» відомий голлівудський ділок С. Голдвін.

Голлівуд буквально хапається за всі можливі засоби врятування від кризи, починаючи від різних систем широкого екрана і кінчаючи зйомками фільмів на «іноземній натурі» — в Японії, Італії, Греції. Запрошуються заокеанські знаменитості: італійки Анна Маньяні та Джіна Лоллобріджіда, япон-

ка Матіко Кіо та інші; випускаються нові варіанти картин, що колись мали успіх, навіть залучаються виконавці, які вчилися в Акторській студії Нью-Йорка за... системою Станіславського (кіномагнатам воістину мало бути дуже погано, якщо вони вирішили рятуватися за допомогою реалістичної манери гри!).

Характерно, що реклама голлівудських фільмів ще ніколи не була такою «удосконаленою», як тепер. Так, на рекламі фільму «Кров Дракули», вміщеній у журналі «Мошн Пікчер Геральд», зображена глибоко декольтована молода особа з дуже пишним бюстом і кігтистими лапами, що в запалі пристрасті й злості схиляється над розпростертим юнаком. Напис обіцяє, що фільм «дасть вам нічні кошмари на все життя!»

Фільм «Тривожне вісімнадцятиліття» рекламувався в цьому самому журналі таким зверненням до юних глядачів: «Батьки, можливо, будуть шоковані, але молодь зрозуміє!» А далі під портретами дійових осіб ішли цинічні підписи.

На сторінках ділової кінопреси велика увага, звичайно, приділяється гаслам, які мають закликати публіку до кінотеатрів. Майстрі реклами вважають, що старі формули: «Кіно — ваша краща розвага» і «Фільми тепер кращі, ніж будь-коли», до такої міри дискредитовані, що не варті уваги. Тому висунуто нове гасло: «Беріть від життя якомога більше — ходіть у кіно!»... «Неважко пояснити, чому і воно виявиться неефективним, — писав у кіногазеті «Фільм Дейлі» кінокритик Юджін Ліз.— Якщо

Кадр з фільму режисера Стенлі Кремера «Непокірні».

¹ Фільм про Далекий Захід.

глядачі ідіоти, вони не зацікавлені в тому, щоб узяти якомога більше від життя, а у глядачів розумних є з цього питання своя думка».

Голлівуд, як і завжди, випускає фільми, спрямовані проти Радянського Союзу, проти країн народної демократії і прогресивного руху в капіталістичному світі, але це робиться тепер із більшою хитрістю й обережністю, ніж в розпал «холодної війни»: відверто реакційні ідеї стають дедалі менш популярними. Щоб привабити публіку, запрошують здібних акторів і часто-густо підбирають «розважальні» сюжети. Якщо 1947 року була випущена «Залізна завіса»¹, то 1956 року ставиться «Залізна спідниця» — фільм про радянську льотчицю, яка, потрапивши в капіталістичну країну, оцінила «переваги» буржуазної цивілізації і спокусилася новомодними туалетами, а також любов'ю американського льотчика (його грає відомий комічний актор Боб Хоуп).

Зараз уже рідко побачиш такі фільми, як «Хвилина до півночі» (1952 р.), де герой наказує оточити корейських жінок, дітей і стариків, що тікають із зони воєнних дій, і розстріляти їх.

Важлива ставка робиться на фільми, що можуть привабити глядача своєю темою. В них показують доведену до відчаю і дезорієнтовану молодь, розпад сім'ї, расову дискримінацію та ін. Проте, або усі злигодні й нещастя в цих фільмах швидко і легко ліквідуються з допомогою енергійних і добрих «позитивних героїв», або причиною всіх нещастів виявляються «вічні біологічні вади людської природи».

Найбільш відомим постановником такого роду фільмів став режисер Еліа Казан, якому надано право самому

вибирати сюжети для своїх фільмів і запрошувати виконавців. Йому завжди забезпечена необмежена фінансова підтримка. Це пояснюється тим, що реакційна пропаганда ведеться в його фільмах надзвичайно вміло. Кінокартини Казана набагато шкідливіші, ніж стандартні кримінальні драми та «фільми жахів»; вони мають успіх у глядача, бо зачіпають хвилюючі й болючі питання. Наприклад, у фільмі «На сході раю» Казан зображує розпад сучасної сім'ї і ворожнечу між братами, як варіант нібито «віковичної» біблійної легенди про Каїна та Авеля. У фільмі «Стусани», присвяченому негрівському питанню в США (в ньому знято кілька правдивих епізодів дискримінації негрів), білі багатії зображені захисниками чорношкірих, а білі бідняки — їхніми ворогами. В його ж фільмі «Хай живе Сапата» «співчутливо» показаний цей вождь мексиканської революції, але йому приписана невіра в конструктивні можливості народної влади; фільм «доводить» безплідність революційного руху. З фільмів Е. Казана, таких, як його остання робота «Обличчя в юрбі» (1958 р.), можна зробити висновок, нібито існуючі в США «демократичні свободи» для широких мас дозволяють неоробам і неукам вибиватися у люди. Головний герой фільму негідник-неук робить сенсаційну кар'єру завдяки телевізійним передачам, що мають успіх у публіки.

Американська кіноакторка Джейн Менсфілд у фільмі «Шеріф з Фракчел Джо».

Фільми Е. Казана характерні не тільки шуканнями «нових тем», але також віртуозним характером операторської праці — незвичною композицією кадра. Останнім часом багато голлівудських знаменитостей, подібно до Казана, шукають нових методів пропаганди і намагаються звільнитися від старих штампів в акторській і операторській роботі. Характерно, що всякого роду «проблеми» можна зустріти тепер в розважальних фільмах. Така, наприклад, сімейна драма режисера Н. Джонсона «Людина в сірому фланельовому костюмі». Дружина дізнається, що в її чоловіка була коханка і позашлюбна дитина. Зрадливого чоловіка хвилює сварка з дружиною, а також дилема, чи досягати і надалі успіхів, уклавши угоду з совістю, чи залишитися чесним і втратити вигідну роботу. Зрозуміло, в фіналі конфлікт зникає: герой бачить, що можна одночасно бути і чесним, і благоденствувати.

¹ Грубо сфабрикована антирадянська агітка, яка викликала незадоволення навіть у консервативних буржуазних колах.

¹ 1, 2, 3, 4 листи

увати, і до того ж помиритися з дружиною.

Помітне місце серед голлівудської продукції займають картини, поставлені спільно з кінематографістами інших країн.

До числа творів, які звичайно користуються успіхом, слід віднести екранізації відомих літературних творів, а також музичні фільми і психологічні драми: «Лілі», «Старий і море».

«Лілі» режисера Уолтерса — оповідання про самотню молоду дівчину, якій дав притулок хазяїн малесенького лялькового театрика, покохавши її. Лілі виступає разом із ляльками в спектаклях і танцює в своїх сновидіннях. В ролі Лілі знімалася чудова балерина Лесли Карсон. «Старий і море» це сумлінно зроблена екранізація однойменної повісті Е. Хемінгуея. Роль старого виконує відомий характерний актор Спенсер Трейсі.

За останні три-чотири роки в США з'явився ряд фільмів, поставлених режисерами молодшого покоління, які намагаються більш-менш правдиво зобразити дійсність. Шлях цих майстрів надзвичайно тернистий і тяжкий. Коли їм вдається сказати в фільмі хоча б частину правди, на їхні голови обрушуються громи-блискавиці, і їм хоч-не-хоч доводиться повертатися до звичайних голлівудських стандартів. Декому з них інколи щастить зібрати

гроші на постановку, але для такого фільму закрита більшість кінотеатрів, його «не рекомендують» продавати іншим країнам.

І все ж таки прогресивний напрямок кіно існує.

Беликий інтерес викликав антимаккартістський фільм «В центрі бурі» (1956 р.) режисера Д. Тередеша. Відома кіноактриса Бетті Девіс грає в ньому головну роль бібліотечарки маленького містечка; героїня відмовляється вилучити з фондів бібліотеки книжку, в якій порушуються проблеми комунізму, і тому її переслідують...

Серйозним підходом до деяких найважливіших питань сучасності відзначаються фільми: «Шкільні джунгли» Р. Брукса (1955 р.), що розповідає про моральний розклад учнів американського ремісничого училища; «Останнє полювання» (1957 р.) про варварське знищення індіців; «Дещо важливе» (1957 р.) про стосунки між колонізаторами і африканськими народами, що прокидаються від вікового сну.

Значним явищем є антивоєнні фільми «Атака» (1956 р.) Р. Олдріча і «Шлях слави» (1958 р.) С. Кубріка, де викривається корупція в арміях США і Франції.

Актор Генрі Фонда виступив як продюсер фільму «12 розлючених чоловіків». Герой картини присяжний

(його роль виконує Генрі Фонда) домагається відміни несправедливого смертного вироку, винесеного судом юнакові з трущоб. Вся дія фільму відбувається в приміщенні, де йде нарада дванадцяти присяжних. Гострі і несподівані конфлікти створюють безперервне драматичне напруження і дозволяють дати глибокі психологічні характеристики типовим представникам американського суспільства.

Деякі картини прогресивного напрямку засуджують расову дискримінацію. Так, наприклад, режисер Мартін Рітт, відомий театральною постановкою п'єси А. Міллера «Краєвид із мосту», в 1957 році поставив фільм «На околиці міста», героєм якого є негр-робітник, що за своїми духовними якостями стоїть значно вище за оточуючих його білих. В 1958 році вийшла на екрани картина С. Кремера «Непокірні», що розповідає, як у часи тяжких випробувань виростала благородна дружба між негром і білим (вони обидва втекли з тюрми).

Такі фільми становлять не більше 1—2% всієї голлівудської продукції, але все ж таки їхній випуск показує, що реакція вже не в змозі придушити прогресивні тенденції, що, незважаючи на всі перешкоди, чесні митці все-таки знаходять шлях для того, щоб засобами мистецтва боротися за перемогу гуманістичних ідеалів.

ЛИСТИ З КАНАДИ

ГЕНРІ ОРЕНСТЕЙН.

Танцюють українські канадці.

Лист п'ятий¹

Канадське образотворче мистецтво має майже 300-річну історію. В художніх галереях, музеях та приватних колекціях країни зібрано тисячі полотен художників різних епох, жанрів і шкіл.

Одним з перших канадських художників був монах, брат Люк, пензлю якого належить ціла низка картин, на яких позначився великий вплив школи Рубенса. Релігійні картини перших канадських художників зберігаються у французьких католицьких церквах та монастирях. Переважно це копії ікон, але в деяких приватних колекціях можна знайти також і портретні роботи живописців XVII сторіччя.

Найвизначнішими канадськими художниками XIX століття були Поль Кейн і Корнеліус Крігофф. Поль Кейн вчився живопису в Європі. Повернувшись до Канади, він незабаром вирушив у подорож по країні, результатом якої були пейзажні малюнки та сцени з життя канадських індіанців.

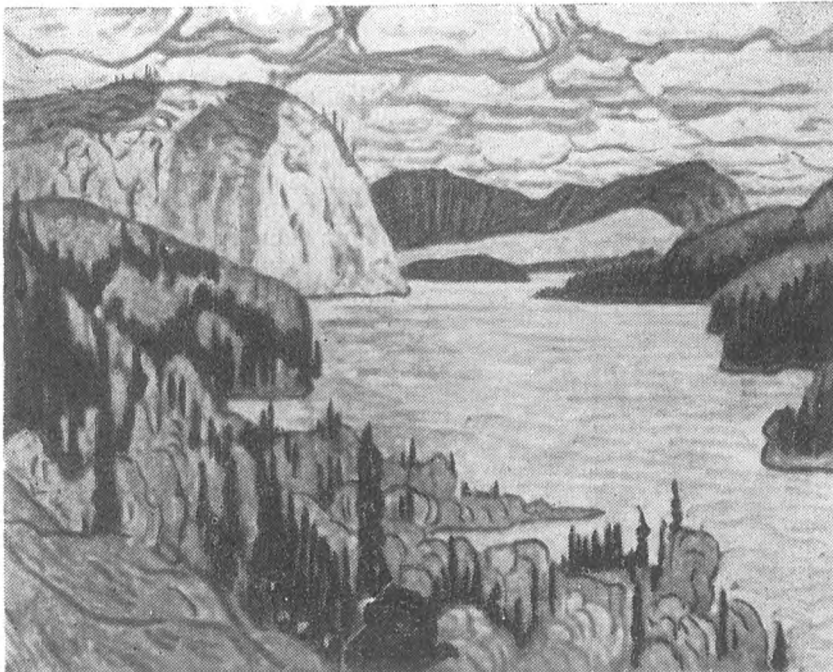
Найбільш відомим твором Кейна з цієї серії є картина «Вождь Чорна Нога і його підлеглі», яка зберігається в Національній художній галереї в Оттаві.

¹ 1, 2, 3, 4 листи див. «Всесвіт» №№ 1, 4 1958 р. і №№ 3, 10 1959 р.

ПОЛЬ КЕЙН.

Вождь Чорна Нога і його підлеглі.

МАК-ДОНАЛЬД.
ЛОРЕН ГАРРІС.

Велична країна.
Малюнок.

Корнеліус Крігофф — уродженець Німеччини. В 30-х роках минулого сторіччя він емігрує у Сполучені Штати Америки, але згодом поселяється в Канаді. В своїх полотнах з глибоким реалізмом і життєвою правдою він змальовував життя канадських трудівників.

З розвитком промисловості і будівництвом залізничних магістралей в країні такі художники, як Роберт Вейл та Лушіус О'Браєн, відтворювали в своїх картинах ці нові сторони життя.

Треба відзначити, однак, що більшість живописців цього періоду наслідували європейські зразки.

На початку ХХ століття в образотворче мистецтво країни прийшла група митців, які розвивали і збагачували самобутній канадський живопис. Їхні твори вперше експонувалися ще перед першою світовою війною і мали величезне значення у пробудженні національної самосвідомості канадців. Найвідомішим з них був Дж. Е. Г. Мак-Дональд (1873—1932). Широкою популярністю користуються в народі його пейзажі «Весняний вітерець», «Велична країна».

Художник Лорен Гарріс (нар. у 1885 р.) у своїх полотнах зображував життя робітничих околиць міста. До групи входили також Артур Лісмер (нар. 1885 р.) і Фредерік Варлі (нар. у 1881 р.), які приїхали до Канади з Англії, та вже досить відомий тоді монреальський художник А. Й. Джексон (нар. 1882 р.). За прикладом останнього до групи вступив також художник-самоук Том Томсон (1877—1917).

Ці митці оспівували величну природу країни.

Перша світова війна в 1914 році припинила плодотворну діяльність членів групи, але після війни ті з них, які залишилися живими, не лише відновили свою творчу

працю, але й залучили до гуртка ще деяких майстрів пензля. 1920 року в Торонто відбулася виставка творів сімох художників (від цієї виставки і пішла назва групи). «Група сімох» зайняла почесне місце в історії національного канадського образотворчого мистецтва.

До групи належали Франклін Кармайл, Лорен Гарріс, А. Й. Джексон, Ф. Г. Джонстон, Артур Лісмер, Фредерік Варлі та Дж. Е. Г. Мак-Дональд. Згодом до них приєдналися А. Дж. Кассон, Едвін Голгейт та Лайонель Фітцджеральд.

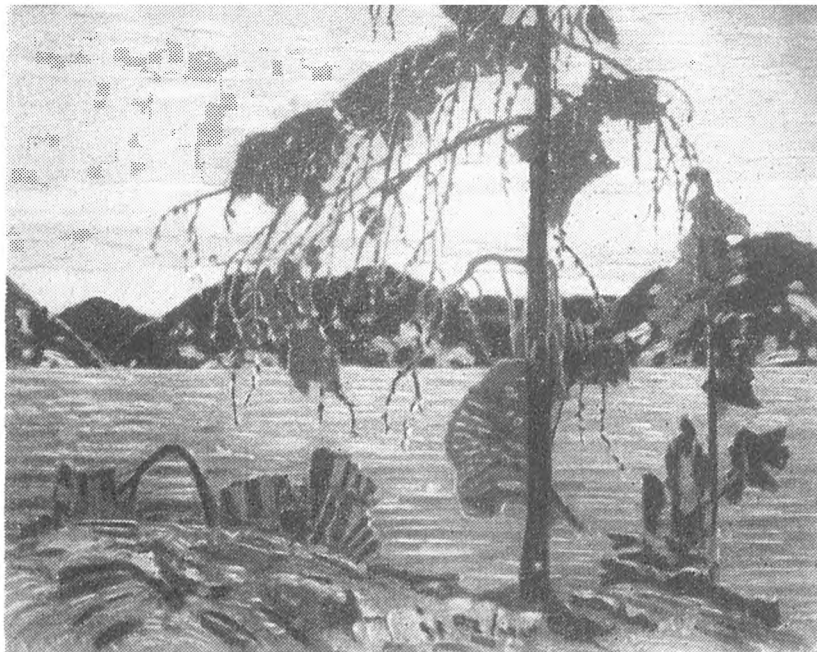
В 1933 році «Група сімох» об'єдналася з Канадською асоціацією художників.

«Група сімох» — це школа канадського пейзажного живопису. У своїх картинах художники відтворювали чудову природу Канади, її мальовничі краєвиди, виховуючи у глядачів любов до рідного краю.

Треба зазначити, що до появи «Групи сімох» в Канаді ніколи не влаштовувалися виставки картин вітчизняних митців. На виставках Королівської канадської академії демонструвалися картини європейських художників — портрети англійських принцес, венеціанські канали, німецькі ліси, голландські вітряки.

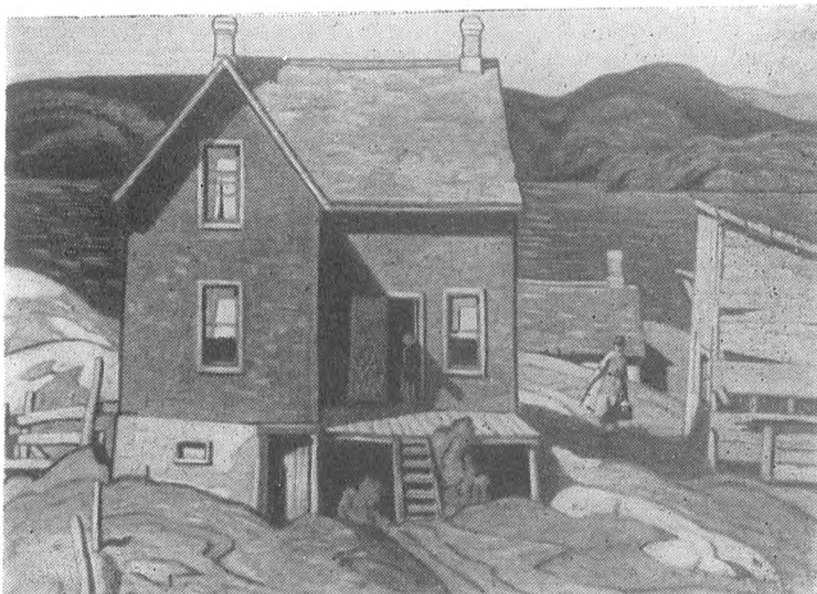
«Групою сімох» однак не обмежується образотворче мистецтво Канади. В країні творило багато художників-реалістів, які з любов'ю та натхненням розповідали про життя канадських трудящих. Серед них найяскравішою є творчість художниці Емілі Карр (1871—1945), яка переважно цікавилася життям канадських індіців.

Не належав до «Групи сімох» також і відомий канадський майстер Девід Майлн (1882—1953). І все ж таки, говорячи про сучасне образотворче мистецтво Канади, перш за все слід розглянути діяльність митців, що колись входили до «Гру-

ТОМ ТОМСОН.

Сосна.

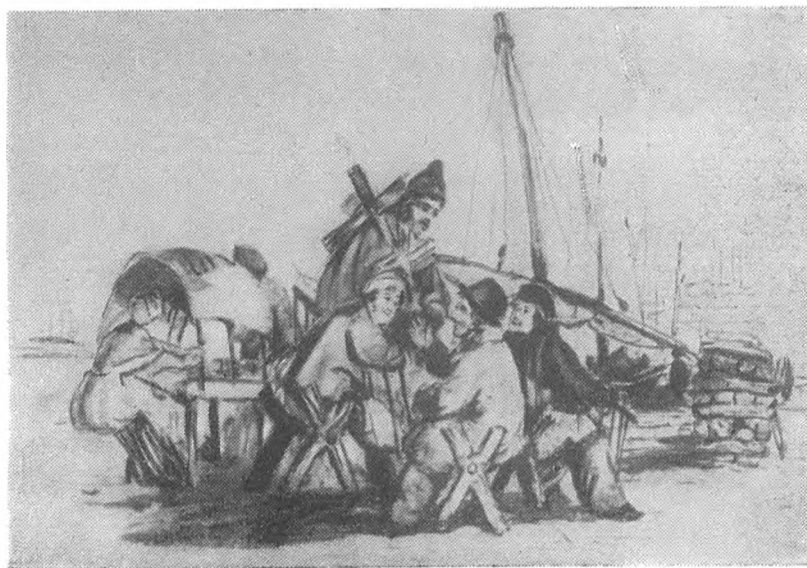

А. КАССОН.

Старий будинок у Паррі-Саунд, Онтаріо.

КОРНЕЛІУС КРІГОФФ.

Пильщики чекають роботи.

АВРОМ ЯНОВСЬКИЙ.

Страйкарі.

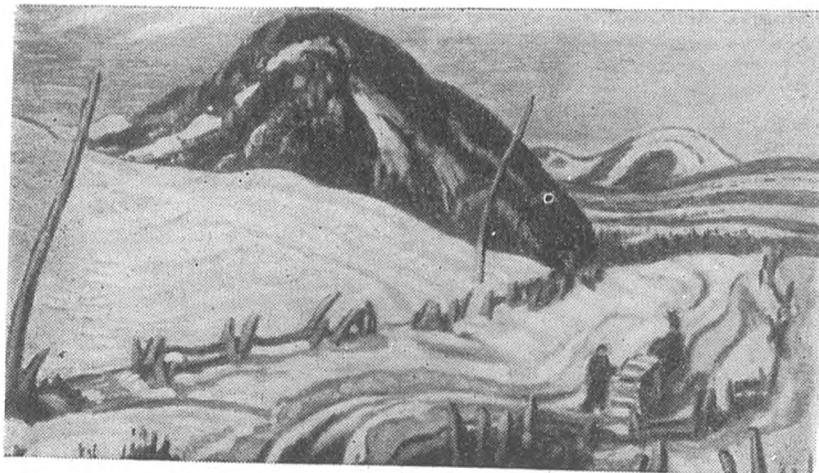

Ф. ТЕЙЛОР.

Обідня пора.

А. ДЖЕКСОН.

Шлях, Шарлевуа.

пи сімох», тих, що зробили революцію в канадському живопису, надавши йому національного змісту. З сімох художників залишилося живими лише четверо: А. Джексон, Ф. Варлі, А. Лісмер та Л. Гарріс.

Нещодавно в Монреалі відбулася третя виставка творів А. Джексона. Незважаючи на похилий вік, художник також займається і педагогічною діяльністю.

Згодом представив свої праці на суд глядачів і Фредерік Варлі. Мистецтвознавець Чарльз Бенд писав з цього приводу: «На схилі літ Варлі сповнений такою ж палкою енергією, як і раніше. Побажаємо ж йому ще довго служити справі канадського мистецтва».

Третій член колишньої «Групи сімох» Артур Лісмер, впродовж останніх років майже цілком віддавався педагогічній діяльності. Він — професор університету в Монреалі і директор художньої школи при Монреальському музеї.

Лорен Гарріс відійшов від реалізму і очолює представників так званого «чистого абстрактного мистецтва», яке останнім часом стало «модю» у молодого покоління канадських митців.

Відкриваючи виставку Товариства канадських скульпторів 2 травня 1958 року в Торонтській художній галереї, професор Баркер Фарлі піддав гострій критиці абстрактне мистецтво.

Він сказав, що абстрактне мистецтво зросло не на канадському ґрунті, а було принесене в країну ззовні.

Однак не всі художники молодшого покоління заражені абстракціонізмом. Серед них є талановиті майстри, які у своїх картинах із справжнім реалізмом відтворюють канадську природу, життя простих людей.

Є в Канаді і такі художники, які своїм творчим методом обрали соціалістичний

реалізм. Найвизначніші серед них Фредерік Тейлор, Авром Яновський та Генрі Оренстейн.

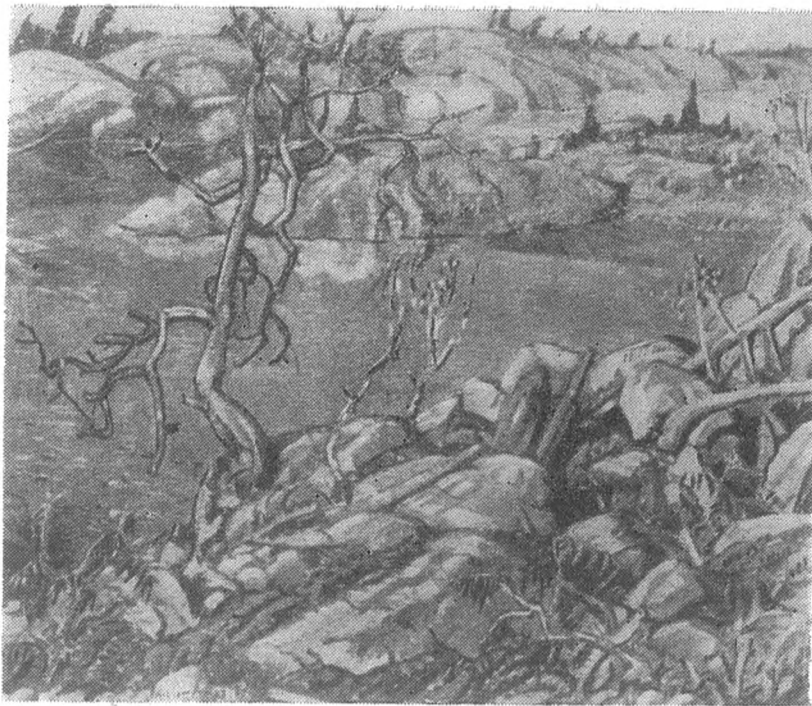
Фредерік Тейлор малює жанрові картини з життя канадських трудящих. Найвідомішими його творами є «Обідня пора» і «Хутровик» (серія картин). В 1952 році Ф. Тейлор відвідав Радянський Союз у складі делегації Товариства канадсько-радянської дружби. Познайомившись з творами радянських майстрів, він ще більше переконався в тому, що дійсно народний художник мусить своїм творчим методом обрати соціалістичний реалізм, якщо бажає надати своїм картинам життєвості і правдивості.

Авром Яновський також розповідає своїми творами про життя робітників. Крім того, відомі його політичні карикатури, які вже протягом багатьох років публікуються на сторінках робітничої преси.

Генрі Оренстейн — відомий канадський графік.

Образотворче мистецтво Канади має давні реалістичні традиції. Завдяки цьому зараз, коли прихильники абстрактного живопису намагаються збити з вірного шляху молодих представників канадського образотворчого мистецтва, прогресивні митці успішно борються із згубним впливом «модних», модерністських течій. Художники старшого покоління разом з найпрогресивнішими представниками мистецької молоді об'єдналися в благородній боротьбі за врятування таланту та творчої індивідуальності тих, кого змогли обдурити адепти абстракціонізму.

Торонто, Канада

АРТУР ЛІСМЕР.

Вересневе сонце.

Ф. ВАРЛІ.

Віра.

МУЛЬТАТУЛІ

(Едуард Дауес Деккер. 1820—1887)

2 березня 1820 року в Амстердамі, в сім'ї капітана торговельного флоту народився хлопчик, якому судилося стати найгнівнішим викривачем «чеснот» своїх співвітчизників впродовж всієї історії «країни тюльпанів».

Батько Едуарда Деккера менш за все думав про те, що прийде час, коли його син стане відомим письменником, який розповість усьому світові про жорстокість та підступність голландських колонізаторів — катів індонезійського народу.

Майбутній письменник не одержав навіть середньої освіти, бо батьки хотіли, щоб він став торговцем. Але юний Деккер не бажає займатися комерцією. Він умовляє батька дозволити йому поїхати на Індонезійські острови. У 1839 році юнак прибуває у Батавію, де одержує посаду клерка Фінансової палати, спочатку навіть без зарплати. Так почалася надзвичайна кар'єра Едуарда Деккера. За вісімнадцять років перебування в Індонезії майбутній письменник піднявся по шаблях службової драбини аж до «асистент-резидента» округи.

Коли у 1860 році вийшов друком сатиричний роман Мультатулі «Макс Хавелаар, або Кавові аукціони нідерландського торговельного товариства», читачі не одразу довідалися, що під таким дивним псевдонімом висту-

пає один з державних урядовців, які в той час керували Нідерландською Індією, — Едуард Дауес Деккер.

Мультатулі — означає «багатостраждальний» (від латинських слів *multa tuli* — багато страждав). І дійсно на долю письменника випало чимало випробувань.

В своєму романі письменник не лише викриває ганебні діяння голландських «хазяїв» індонезійської землі, але й з ідкою сатирою та гнівною пристрастю розвінчує «добročесність» голландських філістерів, що не соромлячись проповідували теорію, нібито «бідняки необхідні суспільству». І в своїх пізніших творах Мультатулі не залишає цієї теми. «Яванець — людина, о читачу!» — такий лейтмотив усієї творчої спадщини письменника.

Перу Мультатулі належать сатиричні ессе, соціальні новели, філософські казки та легенди, — усі вони спрямовані на захист людської гідності знедолених.

«Макс Хавелаар» викликав бурю гніву в панівних колах країни. В зв'язку з тим, що перше видання роману одразу ж повністю розійшлося, було зроблено усе можливе, щоб запобігти проникненню цього твору в Нідерландську Індію. Але індонезійці усе ж дізнались, що у них з'явився сильний захисник: на островах за «Макса Хавелаара» платили шалені гроші. Уряд ужив всіх заходів, щоб знешкодити книгу: друге її видання стало можливим лише через одинадцять років. Буржуазна преса почала цькувати письменника. Він був змушений покинути батьківщину і помер у злиднях на чужині 19 лютого 1887 року.

Сатирична сила таланту Мультатулі настільки велика, що і зараз, коли пануванню голландців в Індонезії покладено край, буржуазна критика не припиняє нападок не лише на твори письменника, але й на його особу.

Народи вільної Індонезії шанують світлу пам'ять людини, яка першою виступила на захист їхніх прав. «Макс Хавелаар» — найулюбленіша книга індонезійських трудящих. Деякі епізоди роману Мультатулі, наприклад історія юнака Саїджи та дівчини Алінди, перероблено для театру, і яванські актори показують їх глядачам поряд з традиційними сюжетами з Махабхарати та Рамаяни. Мультатулі став справді народним письменником. Так здійснився його найпалкіший мрій.

1200

ЛІТЕРАТУРНИХ

ЯРМАРКІВ

Чи пам'ятаєте ви, як Вільям Теккерей змальовував ярмарок минулого сторіччя? Тут їдять і п'ють понад усяку міру, закохуються і зраджують, плачуть, радіють, шахрують. Тиняються п'яні забіяки, гульвіси підморгують жінкам, що проходять мимо, злодюжки шмигляють по кишнях, дурисвіти спритно зазивають публіку...

Недаремно почуття глибокого смутку охоплювало теккереївського Кукольника, коли він, сидючи на підмостках, дивився на ярмарок, що гомонів довкола.

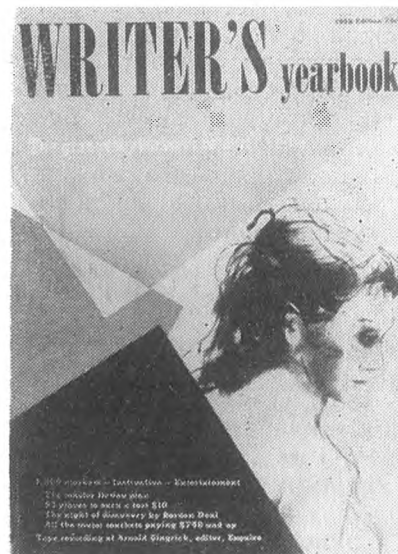
Та цікаво, яке почуття охопило б Кукольника, коли б він побував на ярмарку ХХ сторіччя. Ого-го!.. Адже з часу, коли писав Теккерей, людство пішло далеко вперед і ярмарки тепер вже не ті. За балагани нині правлять хмарочоси, до послуг зазивал — радіо і телебачення з напівпровідниками, дурисвіти мають солідні банківські рахунки, а поліцаї енергійно захищають наймогутніших гангстерів. Словом, сучасний ярмарок відрізняється від змальованого Теккереем, як реактивний літак од воза — призначення те ж саме, а масштаби зовсім інші. До того ж, ярмарки зараз спеціалізовані. Так, так. Адже іс-

нують ярмарки автомобілів, ярмарки кінозірок, меблів, наречених. Більш того, існує і ярмарок літературний. Він багато років постійно функціонує в Сполучених Штатах Америки.

І хоч теккереївський Кукольник звик до кривавих бійок, уквітчаних каруселей, сцен з великосвітського життя, любовних епізодів для сентиментальних душ, і комічних — в легкому жанрі... — все це ніщо в порівнянні з тим, що він міг би побачити на сьогоднішньому літературному ярмарку в Нью-Йорку, Чикаго чи Бостоні! Єдине, що лишилось тут від минулого, це галас та метушня, а веселощів удень з вогнем не знайти.

Веселощів справді немає й не може бути ні для продавців товарів, ані для тих, хто їх купує, бо на літературному ярмарку сновигають від лотка до лотка майстрові від літератури, пропонуючи свій товар, як залізні чи дерев'яні вироби. Уривок з автобіографічного оповідання американського письменника Річарда Жема «Як б'ється серце письменника» якнайкраще ілюструє це:

«...В понеділок я рушив до міста, щоб обійти редакції в пошуках підробітку. Це один з найважливіших

Щорічник «Райтера».

видів діяльності в житті письменника, який не має постійної роботи. Він мусить регулярно навідуватися до редакторів, щоб знати, які матеріали вони потребують у даний час. Навіть якщо автор має агента-посередника, він все одно мусить сам обходити редакції. В агентів рідко буває досить часу для того, щоб бути в курсі всіх ринкових справ.

Отже, цього понеділка — а він був сірий та дощовий — я вирушив у черговий обхід. Зайшов до Берні Глейзера в «Коронет». Він зустрів мене привітно, але в той час йому були потрібні такі статті (на медичні теми), які я не міг би написати, оскільки вони потребували певної кваліфікації. В «Тру» не було нічого; мене навіть не пустили до редактора — він був зайнятий. В «Зис Уік» Брукс Робертс сказав, що в редакції зараз досить матеріалів. «Але ти й далі підкидай нам ідеї», додав він з приємною посмішкою. В «Театр артс» Селлі Дейч запропонувала мені зробити один біографічний нарис — але цей журнал платив лише 75 доларів і був у такому

скрутному становищі, що можна було вважати себе щасливчиком, якщо ти взагалі одержував там гроші. Крім того, його вимоги були такі високі, що зробити матеріал для нього можна було принаймні після двотижневої роботи.

Я повернувся додому; на третьому поверсі Олперт як завжди стукотів на своїй машинці. Я подумав про ті невдачі, які випадали на його долю, згадав і про інших моїх знайомих письменників, які ледве зводили кінці з кінцями, працювали з усіх сил, але нічого не досягали. І я пішов у бар й витратив на віскі свої останні шість доларів...

Цей красномовний уривок ми наводимо з путівника по американській літературних ярмарках — щорічника журналу «Райтер» («Письменник») за 1959 р. Читач далі побачить, що цей щорічник мав свою приховану мету, вміщуючи оповідання з такими невеселими сценами. Отож, розглянемо це солідне видання, тим більше що воно пряме і безпосередньо зв'язане з нашою темою.

На обкладинці щорічника журналу «Райтер» — цього «найбільшого подібного довідника за останні тридцять років» — чорним по білому написано:

«1200 ринків для письменників!»

Вже сам цей термін звучить незрозуміло для нашого читача. Ринки для письменників? У країні Твена, Лондона, Драйзера? В країні Хемінгуея, Фолкнера, Сарояна, Колдуелла, Стейнбека? Але ж ні, читачу, ці ринки призначаються не для письменників, які є справжньою гордістю й славою американського народу.

Це ринки для тих, хто веде грубий і нахабний наступ на духовне життя так званого «середнього американця». Це той ярмарок літератури, який спустошує душу молодого покоління. Це блажен-

не царство бізнеса, де кожне друковане слово розцінюється на центи, де книжку іноді рекламують не лише за змістом, а й за вагою. До речі, 456 сторінок «Ринку письменника» — довідника, що його рекламує щорічник «Райтера», важить рівно два фунти. Ось його реклама:

«Ринок письменника» 1959 року містить дещо для вас.

456 сторінок «Ринку письменника» набиті іменами, адресами, довідками, а також вказують, що купують і скільки платять 3500 покупців писаного та ілюстрованого слова. Консультуючись у «Ринку письменника», ви дізнаєтесь, де продати те, що ви виробляєте: статті, оповідання, книжки, п'єси, вірші, оповідання в малюнках, карикатури й подібний матеріал. Таким чином, ви можете заощаджувати час на продаж, і ваші шанси на успіх зростають».

Але повернемося до ринків, що їх перелічує щорічник «Райтера».

Сюди входять 100 ринків для художньої прози, ринки для малих форм, театральні ринки, ринки в телебаченні, великі й малі ринки для карикатур і просто «33 способи швидко заробити 10 доларів».

До «100 найкращих ринків», наприклад, входять, за класифікацією самих авторів, 33 журнали для чоловіків, 9 — для жінок, 12 журналів типу «конфіденціальні» (для осіб обох статей), 6 детективних, 23 розрахованих на читання в сім'ї, 4 для юнацтва і т. д.

Моральність — це ні що інше, як повага до людини. Але цю повагу можна прищепити лише там, де добра література витісняє погану, а не навпаки. В справжній літературі спритності нічого не доб'єшся — це доведено всією історією літератури. На американському ярмарку спритність і долар

WRITE to SELL.

CAN WE HELP YOU?

For more than thirty-five years, our organization has trained writers for success in all types of creative writing. We can help you, too, for this is our only job.

When you enroll with The Simplified Training Course, you get the personal help of Mr. Haffelsack, one of the nation's outstanding instructors. (Some of such well-known writers as Tom Dugan, Josephine Nigelli, Phyllis Whinner, Al F. Nelson, Jess Lee Latham and many others.)

Compare with other courses! Note how much actual personal help we give you, the fact that our instructors are at the school (not miles away), the confidence you gain in knowing that this is the oldest school for business-study writers in America and that it is widely known for its integrity, dependability, and consistently effective professional training.

Our new course, PRACTICAL MAGAZINE WRITING, is the result of successful training of hundreds of writers. It is the only truly modern course based on the soundest principles of psychology and up-to-date teaching methods. Why settle for anything less when you can get this stimulating, interesting, and sales-bringing training for as little as for less than most of the old-style courses?

FREE Send today for free booklet.
Use this coupon:

SIMPLIFIED TRAINING COURSE
1819-A Gilpin St., Denver 18, Colo.

Please send me, without obligation, your free booklet, "The Way Past the Editor," showing me how to learn to write stories, articles, TV plays, and other salable scripts.

NAME _____
ADDRESS _____
CITY and STATE _____

Пишіть, щоб продавати!..

є головними критеріями успіху.

Тому не дивуйтеся, що щорічник, як кажуть американці, «називає лопату лопатою», а літературне видавництво «ринком». Мета виправдовує засоби. Адже головна мета цього літературного гульбища полягає саме в тому, щоб виростити покоління дрібного, пошлого ідеалу.

Отож, ми в одному з балаганів літературного ярмарку. Належить він видавництву «Ейс паблікешнс». Зазивала кричить:

«Ми видаємо журнали «Конфіденціальні признання», «Сміливі любовні пригоди», «Таємниці» і «Все про любовні пригоди». Що ми цінимо понад усе в оповіданнях? Свіжість викладу, гострий драматизм, актуальність. В «Таємницях» № 3 за 1959 рік гострим драматизмом відзначалися оповідання «Ану, не чіпай мого хлопця!» і «Я не годилася для нього»; актуальністю — оповідання «Ми жили так, немов були одружені»; свіжістю викладу — «Він назвав мене нахабною нареченою».

Надсилайте нам оповідання такого типу, як надруковані в березневому номері

журналу «Все про любовні пригоди» — «Він ревнував мене так, що міг убити», «Така молода і така грішна!» Ми платимо по 3 центи за надруковане слово!»

Ось вишикувалися в довгий ряд балагани ринку для чоловіків. У молодих зівак аж у вухах лящить від лементу десятків зазивал:

«Найкращий тип оповідання для журналу «Адам» — це оповідання про взаємини між чоловіком і жінкою. Потрібні ситуації конфлікту, кризи, драми, пригод або комічних непорозумінь.

«Мен'с мерезін» вміщує біографічні оповідання, що змальовують пригодницькі епізоди в житті чоловіка, на зразок оповідання Арчера «Роммель — напівлюдина, напівтанк». У нас ви прочитаєте про героїв Третього Рейху!»

Як бачите, тут репрезентовані не тільки розгнуждані фанатики розпусти. Йдеться про більше — про розтління ідеологічне. За 50 центів молода людина може прочитати панегірик гітлерівському генералові, солдати якого, можливо, вбили в Північній Африці батька

атомного психозу, до популяризації «космічних» воєн...

Ми не можемо в короткій статті зробити огляд усіх торговельних точок цього ярмарку. Гортаючи сторінки щорічника журналу «Райтер», ми поступово звикаємо до ярмаркового галасу, втрачаємо здатність дивуватися.

Якими інтересами мусить жити американська сім'я за визначенням журналу «Космополітен»? Відповідь така:

«Ми з особливою охотою друкуємо статті про проблеми, які хвилюють середнього американця... Гроші — це особливо популярна тема».

Журнал «Американ уїклі» більш лаконічний:

«Нас цікавлять матеріали, які викликають у читача вигук: «Чорт забирай, оце так так!»

За таким же принципом видається журнал «Коллінг олл герлс», розрахований на дівчат од семи до чотирнадцяти років:

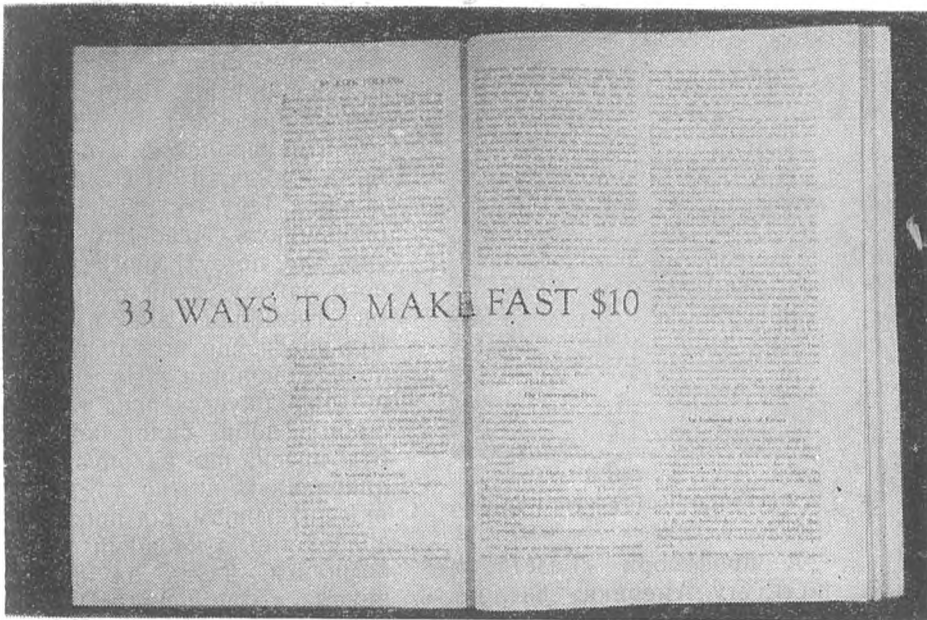
«В даний момент, у портфелі редакції є досить оповідань про поліцаїв та грабіжників», задоволено констатують його видавці.

«Сетердей івнінг пост» намагається перекричати своїх конкурентів — адже цей журнал призначається як розважальне читиво для поважних, заможних бізнесменів.

«Сюжетним фоном для наших оповідань мусять бути успішні ділові операції!»...

Як і всюди, де відбувається купівля-продаж, по літературній ярмарці тиняються цілі зграї літературних маклерів-посередників.

Лемберт Уілсон і К⁰ (Нью-Йорк) вкрадливо пропонують

33 способи швидко заробити 10 доларів.

Наші герої можуть відзначитися більшим еротизмом, ніж в інших журналах!»

Кілька слів, але вони одразу ж ілюструють характер цього видання і його головну «принаду». Важко, просто неможливо уявити, щоб із сторінок серйозного літературного журналу проголошувалось:

«Клаймекс» — найкращий журнал для чоловіків! Ви не помилитесь, надсилаючи нам оповідання про ковбоїв, а також оповідання про вбивства, рясно присмачені еротикою!»

цього молодого американця...

Під вивіскою «Дивовижна наукова фантастика» здоровань із замашками сержанта-вербувальника вигукує:

«Наші матеріали нагадують дані про армії та озброєння, що кваліфікуються як «цілком секретні» й зберігаються під сімома печатками в сейфах Пентагону! Наші матеріали нагадують секретні прогнози військової розвідки!»

«Дивовижна наукова фантастика» зводиться, головним чином, до розпалення

письменникам «повне літературне обслуговування».

«Ми читаємо, оцінюємо, редагуємо, переробляємо й забезпечуємо всіма ринками збуту всі види рукописів для всіх видів ринку — від коротких новел до епопей у 1000 сторінок. Ми збуваємо твори іменитих письменників, що видали вже десятки книжок, і твори новаків...

Плата за послуги: 5 доларів за рукопис до 5000 слів і долар за кожні наступні 1000 слів; 10 доларів за сценарій для телебачення»...

Літературний маклер Чарльз Карсон поштиво схиляється перед кожним, хто має авторучку.

«Якщо у вас є книжка, яку ви хочете зробити придатною для продажу, скористайтеся з моїх послуг — я можу перекроїти її й припасувати до ваших бажань».

Уїлл Герман йде далі Чарльза Карсона. Він не тільки береться перекроювати для продажу романи, повісті й оповідання, а й зобов'язується зробити критичний аналіз і готовий навіть стати співавтором. Як кажуть: великому кораблю — велике й плавання. Адже Уїлл Герман — автор книг «Секрет мого успіху в літературі для юнацтва» та «Моя формула для прози».

«Я продав понад 3500 оповідань, повістей, статей різних авторів видавцям літератури для юнацтва.

Тепер я навчаю інших!» хвастливо проголошує він.

На ярмарку ХХ сторіччя чимало вчителів літератури, подібних до Уїлла Германа. Не треба мати талант для того, щоб стати учнем таких «іменитих» літераторів. Досить мати гроші.

«Гроші чи слава?.. А чому б не мати і того, і другого? «Писати ради грошей і слави» — так називається наша нова збірка з 550 сторінок — і таке призначення цього знаменитого курсу навчання літературного ре-

месла, який протягом 25 років допомагав таким письменникам, як ви, збувати свої книжки — й здобувати визнання».

«— Я заробив 1700 доларів на продажу своїх творів після того, як став навчатися заочно в Нью-Йоркській літературній школі!

— Я продала більше 100 оповідань! — такі відгуки наших учнів», сповіщає, реклама Нью-Йоркської літературної школи.

SALES OR RECOGNITION...
WHY NOT HAVE BOTH?
YOUR CHOICE—SALES
YOUR CHOICE—RECOGNITION?

Dear Sir Madam:

THE N.Y.S. BONUS EMPLOYER!

Пишіть заради грошей і слави...

А професори «Газетного інституту Америки» висловлюються ще конкретніше:

«Наш інститут допомагає чоловікам та жінкам будь-якого віку заробляти свої перші 25, 50 і 100 доларів!»

І, нарешті, найкоротший, і так би мовити, конденсований заклик:

«Пишіть, щоб продавати!»

В цьому вам допоможуть Денверські курси літературного навчання за спрощеним методом».

Тепер стає зрозумілим, чому злидарював Річард Джем, про якого ми писали на початку, і чому щорічник «Райтера» вмістив оповідання про його злидні. Хлопцеві просто не спало на думку

своєчасно купити цей журнал і з його допомогою поставити свою письменницьку працю на ділову ногу!

Хоч крізь лупу розглядайте щорічник «Райтера» — ви не знайдете в ньому закликів до того, щоб писати про світлі надії та гуманні прагнення, про чистих людей та добрі діла, про справжню любов та високі ідеали.

Нехтуючи всіми моральними устоями людини, ці розрекламовані журнали вивергають каламутні потоки розпусти, неуцтва й святенництва. Недаремно видатний американський письменник Марк Твен писав про Америку: «Наша високоморальна преса давно розбестила читачів, привчила їх любити непристойність, зробила байдужими до беззаконня... Існують закони, що охороняють «свободу преси», але, по суті, немає жодного закону, який охороняв би громадян від преси». Від преси, що розтліває молоде покоління. Від преси, що породжує скепсис та невір'я в добрі сили людини. Від преси, що виховує людиноненависництво та расовий антагонізм, від преси на зразок тієї, з якою ми ознайомилися, йдучи за путівником «Щорічник «Райтера» по американському літературному ярмарку.

Почуття глибокого смутку охоплювало теккерейвського Кукольника, коли він дивився на ярмарок, що вирував навколо нього. Справжній біль відчуває кожний, хто знайомиться з американським літературним ярмарком ХХ сторіччя. Радянським людям, які показали людству взірць високої духовної чистоти, цей ярмарок здається особливо огидним і протиприродним.

Н. НАУМОВ,
М. МИХАЛИЧ

В. БЛЕЙХЕР, Д. БРАНДУС

СВІДОМА АПОЛОГІЯ „НЕСВІДОМОГО“

В датській столиці, за нічим не обгрунтованим обвинуваченням у вбивстві подружжя Шульце, було заарештовано вчителя гімназії Кареліуса, лагідну і надзвичайно добру людину. Кареліуса схопили в той момент, коли він виїхав до міста за покупками на велосипеді, що належав його дружині. Так починається роман Ганса Шерфіга «Скорпіон».

З метою судово-психіатричної експертизи поліційний лікар-фрейдист ставить герою такі запитання: «Чи ненавидів лектор Кареліус свого батька? Чи подобалося йому дивитися на вогонь і чи відчував він насолоду, коли бачив жорстоке поводження з тваринами? Чи читав він ілюстровані порнографічні журнали? Чому він віддає перевагу їзді на жіночому велосипеді? Що він при цьому відчуває? Чи сняться йому вночі неприємні сни?»

Внаслідок подібного всебічного «дослідження» з'явився висновок, згідно якого пацієнт «має нахил до кровозмішувальних зв'язків, до двоїстих схильностей до

матері (жіночий велосипед) і взагалі сексуально агресивний. Саме через перепони до кровозмішування він здійснив інкримінований йому вчинок». Виходячи з усього цього, лікар-психоаналітик створює такі перли витонченого аналізу: «Відзначені вади характеру призвели до символічного вбивства подружжя Шульце (у даному випадку вони були батьками) і нападу на поліцію (яка являла собою владу батька)».

Наведена спроба «проникнення» у внутрішній світ гаданого злочинця може здатися читачеві жахливим гротеском. Але як це не дивно, практика вивчення психічної діяльності з позицій фрейдизму рясніє подібними прикладами.

В капіталістичних країнах існує безліч різноманітних теорій, що намагаються глумачити найскладніші явища

людської психіки з крайніх ідеалістичних позицій. Ось уже понад півстоліття випробуваною зброєю ідеалізму в його боротьбі з передовою матеріалістичною наукою є створене Зігмундом Фрейдом вчення про «психоаналіз» (за ім'ям засновника воно інакше зветься «фрейдизмом»). Якщо спочатку, напередодні першої світової війни, сфера застосування фрейдизму обмежувалася лише психологією й психіатрією, то згодом це вчення почало претендувати на роль «універсальної доктрини» й проникло в соціологію, антропологію, мистецтво, літературу. Сучасний прогресивний вчений Дж. Бернал пише, що метою культивування психоаналізу є «відвернення уваги людей від спроб розв'язати суспільні проблеми будь-якими спільними політичними діями й звертання від цих про-

блем до інтересів своєї власної персони, зокрема до інтересів свого власного статевого життя».

В умовах гострої ідеологічної боротьби дуже важливо чітко визначити філософську суть фрейдизму, тому що останнім часом деякі послідовники цього вчення намагаються маскувати ідеалістичну основу своєї концепції фальшивими фразами про близькість психоаналізу... до матеріалізму.

Проте фрейдизм далеко не завжди соромливо прибирається в покрови матеріалізму. У більшості випадків він відверто виступає з ідеалістичних, метафізичних позицій.

Саме тому, головний редактор американського журналу «Сатердей літерарі ревью» Кенбі закликає американських письменників глибоко вивчати фрейдизм: «Чим глибше письменники знатимуть психіатрію й психоаналіз, тим швидше вони створять новий тип романа. Для наших письменників Фрейд і Юнг із своїми учнями стали просто даром неба».

До речі, Кенбі не поодинокий у своїх закликах замінити в художній літературі зображення соціально обумовленої діяльності людей екскурсами в психопатологію, що вивчає, як відомо, ті чи інші психічні порушення чи відхилення. Американська прогресивна преса ще в 1951 р. з сумом констатувала факт поширення впливу фрейдизму: «Психоаналіз набув величезного розповсюдження в США, він заповнив усю соціологію, літературу, кіно й радіо: всі говорять про підсвідоме, намагаючись відвернути маси від конфліктів сучасного суспільства й довести, що закони підсвідомого залишаються вирішальною силою протягом усього його розвитку».

В чому ж полягає доктрина фрейдизму? Чому її так

охоче підхопили буржуазні теоретики та ідеологи?

* * *

Вчення Фрейда виникло наприкінці XIX століття, коли класична психологія переживала глибоку кризу завдяки еклектизму й метафізичності її філософських основ. На цей час ще не була створена матеріалістична фізіологія: І. П. Павлов та його учні лише закладали перші цеглини в фундамент зведеної ними згодом стрункої будови матеріалістичної науки про вищу нервову діяльність. Якщо стара класична психологія замовчувала конфлікти, притаманні буржуазному суспільству тієї епохи, то фрейдизм, як породження занепадаючого капіталізму, відобразив аморальність буржуазного суспільства, заговорив про деякі страшні сторони його невиліковної хвороби. Тому на початку своєї діяльності З. Фрейд наштотхнувся на певний опір з боку офіційної університетської науки: вона у той час ще намагалась замовчати, приховати глибокі суперечності буржуазного суспільства. А це негативне ставлення довоєнної буржуазної психології до Фрейда у свою чергу спричинилося до того, що у певних колах опозиційно настроєної (а по суті анархістської) європейської молоді — серед них було й декілька у майбутньому відомих письменників — почав створюватись міф про «революційність» вчення Фрейда. Такі погляди існують і зараз, хоча фрейдизм давно вже визнаний і схвалений ідеологами реакційної буржуазії; після першої світової війни стає ясно, наскільки зручні «теорії» Фрейда, що наперед відпускають імперіалізму усі гріхи.

Головною особливістю фрейдизму є біологічний підхід до людини й її психічної діяльності. Людина розгля-

дається Фрейдом і його учнями як істота, що не змінюється, незалежно від епохи, в яку вона живе, і від соціальних умов, у яких вона діє. Фрейд порівнював органи почуття з вузькими щілинами, що пропускають зовнішнього світу лише окремі його фрагменти, або з вусиками комахи, яка висуває їх, щоб помацати зовнішній світ, а потім лякливо їх ховає. Свідомість людини, за Фрейдом, формується не чуттєвим досвідом, а низькими потягами й імпульсами, які безперервно надходять із «середовища несвідомого».

У трактовці несвідомого особливо яскраво виявився агностицизм вчення Фрейда. Під несвідомим він розумів ту галузь психічної діяльності, яка залишається недоступною для пізнання і є місцем народження інстинктів. Несвідомому фрейдисти відводять роль «первісної душевної субстанції». Фундамент несвідомого, на їхню думку, становлять два головні відчуття — насолода й біль. До цих двох видів емоції, згідно цієї теорії, зводяться всі прояви психіки.

У здорової людини імпульси, породжені статевим інстинктом та інстинктом самозбереження, намагаються проникнути у свідомість і викликають при цьому опір, названий фрейдистами «цензурою». В ряді випадків ці імпульси витісняються з сфери свідомого і шукають обхідних шляхів для розряду психічної енергії, що й виявляється у вигляді різних хворобливих невротичних симптомів. Це явище було назване Фрейдом «витісненням». В одній із лекцій Фрейд ілюстрував процес витіснення таким чином: «Припустимо, що в цій залі, в цій аудиторії, для вихвалення тиші й уваги якої я не знаходжу слів, все ж є індивідуум, який порушує цю тишу й відвертає мою увагу своїм сміхом, базіканням, тупотом. Я оголошую, що

читати далі лекцію в таких умовах не можу. І ось, із вашого середовища виділяються кілька дуже чоловіків, які після короткочасної боротьби витісняють порушника порядку за двері. Тепер його витіснили, і я можу продовжувати свою лекцію. Для того, щоб порушення порядку не повторювалося, якщо вигнаний буде намагатися знову проникнути до зали, люди, що виконують моє бажання, після здійсненого ними витіснення, підсунуть свої стільці до дверей, створюючи таким чином опір. Коли ви перекладете тепер найменування обох місць «в аудиторії» і «за дверима» на мову психології, як сферу свідомого і сферу несвідомого, то ви будете мати цілком правильне зображення процесу витіснення». Слід відзначити, що теорія витіснення, яка посила провідну роль у концепції психоаналізу, носить характер цілком умоглядний, не підтверджується жодними фактами, набутими при вивченні психічного життя людини. Ця особливість взагалі характерна для фрейдистів: вимагаючи від своїх противників доказів несправедливості психоаналітичної концепції, вони не турбуються про те, щоб довести правоту своїх поглядів і висновків, що мають, в основному, апріорний характер. У складних фрейдистських побудовах гіпотеза нерідко вважається за істину. Дослідження психічної діяльності проводилося Фрейдом без вивчення нервових процесів, без врахування функціональних особливостей окремих ділянок головного мозку, що відбилося в такому висловлюванні Фрейда: «Наша психічна топографія не має нічого спільного з анатомією, вона має справу не з анатомічними ділянками, а з галузями психічного апарату безвідносно до місця, яке він займає в організмі». Такі висловлювання Фрейда

повністю викривають жалюгідний дилетантизм його теорій. Це особливо помітно, якщо порівняти його слова, наведені вище, з принциповими положеннями І. П. Павлова про зв'язок психічної діяльності з особливостями її матеріального субстрату — конструкцією головного мозку.

Психічне життя людини, за Фрейдом, є безперервною боротьбою між дуже обмеженою сферою свідомого й неосяжним несвідомим. Свідомість здійснює функцію «духовної цензури» і покликана витіснити низькі тваринні інстинкти людини. Зовнішньому світові й стосункам людей психоаналітики відводять дуже скромну роль: ці фактори не формують нібито свідомості людини, а лише постачають їй заборони, «табу», які живлять «духовну цензуру».

Цілковита відсутність міцної теоретичної бази відбилася й на запропонованих Фрейдом способах вивчення психіки хворого. Один із них полягає в пошуках витіснених у несвідоме імпульсів. Поклавши хворого в ліжку і сідаючи так, щоб останній його не бачив, лікар-психоаналітик пропонує пацієнтові говорити все, що спаде йому на думку, абсолютно не соромлячись. І в цьому безладному мовному потоці лікар намагається відшукати слова, які могли б, на його думку, служити символами витіснених потягів. Ніяких наукових рецептів для розгадування цих «символів» не існує.

Іншим методом вивчення психічної діяльності людини є у фрейдистів розгадування сновидінь...

Вся фрейдистська доктрина проймає прагненням пояснити будь-яке психічне порушення зіткненням сексуального інстинкту з «цензурою» свідомості.

Рушійною силою історії, за Фрейдом, є так званий «едіпів комплекс». «Едіпів

комплекс» — це ревності синів до матері через батька, або дочки — до батька через матір», писав Фрейд.

* * *

Застосовуючи свою теорію до людства в цілому, Фрейд ігнорує історичні закономірності й суспільні закони, висуває на перше місце «одвічний» інстинкт, який нібито гніздиться в глибині «нижніх поверхів» психіки й боротьба якого з основами цивілізації складає, на думку Фрейда, «рушійну силу» історії. В основі кожного періоду людської культури, говорив Фрейд, лежить «первородний гріх» кровозмішання й батьковбивства, який заздалегідь прирікає цю культуру на загибель. Історію суспільства він трактує як суму замкнутих у собі циклів, як просте нескінченне повторення. Так загинули, стверджував він, стародавня культура Єгипту й Вавилону, Римська імперія, так загине і європейська цивілізація, угноївши ґрунт для наступних. Ця реакційна «метапсихологія» Фрейда має на меті цілком конкретні охоронні цілі: вона виховує історичний фаталізм, «пояснює» всі злочини імперіалізму.

Характерними є погляди Фрейда і його послідовників — сучасних неофрейдистів — на війну. Фрейд, хоча й називає себе пацифістом, вважав війну явищем неминучим, з огляду на нібито притаманний людині «агресивний інстинкт». Цікавий факт наводить Ернст Джонсон (він почесний голова Міжнародної психоаналітичної асоціації й автор виданої в Лондоні в 1953—1957 рр. тритомної біографії Фрейда): вже перед смертю, в 1939 р., після втечі з окупованої нацистами Австрії, Фрейд у конфіденціальній бесіді з Артуром Кестлером заявив, що нібито звірства нацистів є наслідком «почут-

тя провини». Яким воістину капітулянтським всепрощенням, що нагадує політику англійських, французьких та американських дипломатів періоду Мюнхена, тхне від цих слів!

У польському журналі «Творчість» (травень 1958 р.) наводяться висловлювання Фрейда, в яких він намагається пояснити існування великих армій «симпатіями солдатів до своїх полководців», а всі політичні рухи — протиприродними сексуальними тенденціями. Навіть надто прихильний до фрейдизму автор згадуваної статті змушений був вигукнути: «Це скидається на анекдот!»

Ще далі тим же шляхом пішли учні Фрейда. Так, Е. Джонсон причини воєн вбачає у властивій людині агресивності, ворожості й жорстокості до своїх братів. Д. Кіскер «мотивує» неминучість воєн «психологічною й соціальною зрілістю людського роду». Монеї-Кірлі оголошує утопією намагання уявити собі сучасне суспільство без ненависті, жадібності й сутичок. Тейлор багатообіцяє пише про те, що війна дає ні з чим незрівняні можливості для сексуальних подвигів та інше.

Ні, Ганс Шерфіг, зображуючи у своєму романі «Скорпіон» лікаря-фрейдиста, аж ніяк не згустив сатиричні фарби! Коли читаєш твори деяких психоаналітиків, то часом важко буває позбутися думки, що вони пародіюють свої власні теорії й знущаються з них у манері Бестера Кітона¹. Проте серйозність фрейдистів не удавана. Це апологети відмираючого соціального ладу, й тому такими безглуздими є твердження, висунуті цими людьми на захист і виправдання фрейдизму.

¹ Американський комедійний кіноактор, який уславився тим, що говорив і робив найкумедніші речі, ніколи не посміхаючись.

* * *

Особливу небезпеку являє проникнення ідей Фрейда і його послідовників у галузь мистецтва й літератури, бо тут психоаналітичні теорії впливають уже не на вузьке коло спеціалістів, а так чи інакше поширюються серед численних читачів і глядачів. Фрейдизм проникав у літературу двома шляхами: з одного боку — це розбір біографії й творчості письменника або художника засобами психоаналізу, з іншого — вплив ідей Фрейда на творчість того чи іншого митця.

Основні положення фрейдизму в літературознавстві зводяться до такого висновку: будь-яка творча енергія є «сублімування», тобто переключення статевої енергії. Зіткнувшись із заборонами «духовної цензури», остання спрямовується по іншому річищу й виявляється в створенні художніх образів. За Фрейдом, таким чином, мистецтво є нічим іншим, як наслідком невтолимих статевих потягів художника. У цьому виявляється разюча обмеженість фрейдизму, гнітючий «пансексуалізм» його вчення. Невіра у силу людського розуму, проголошення примату інстинкту над свідомістю призвели фрейдистів до того, що вони в багатющій художній творчості людини побачили лише «клапан» для виходу прихованої статевої енергії, лише «засіб самовизволення».

У статті «Поет і фантазія» Фрейд писав: «Поетичні витвори — це сон наяву». З цих позицій і вторгаються в літературу психоаналітики всіх мастей. Соціальні моменти, що обумовлюють творчість, суспільство, в якому живе письменник чи художник, ігноруються. Сумнівні й випадкові біографічні подробиці, навпаки, перетворюються на об'єкт копіткого, дріб'язкового й упередженого дослідження.

Сам Фрейд піддав такому

розгляду життя і творчість величного генія епохи Відродження Леонардо да Вінчі. Біографічних відомостей про нього залишилося небагато, і вони переважно маловірогідні. Але Фрейд не спромігся навіть вивчити й того, що збереглося. Всі матеріали були запозичені ним з третіх рук. Він охоче, не вагаючись, користувався навіть такими антинауковими джерелами, як роман російського декадента Мережковського «Воскреслі боги». Всю цю строкату мозаїку з надто скупих фактів і барвистих легенд Фрейд використовує в своїх інтересах. В одному з записів Леонардо да Вінчі сказано, що в дитинстві під час сну, по його очах провів хвостом яструб. Для Фрейда цього досить, щоб, посилаючись на єгипетські ієрогліфи (де яструб означає матір), заявити, що дитячі роки Леонардо провів з матір'ю, відчуваючи до неї сексуальну любов, яку згодом витіснив у несвідоме. Тому він і не цікавився жодною жінкою. Вся статева енергія його, за Фрейдом, «сублімувалася в дух дослідження», а постійні пошуки нового і почуття невдоволеності не дозволили художнику закінчити жодної роботи. Натхнення, яке він відчував, коли писав Монну-Лізу, нібито пояснюється її схожістю з матір'ю Леонардо. Фрейд патетично вигукує: «Він знову побачив у ній, здавалося, назавжди втрачену посмішку матері».

Атеїзм Леонардо да Вінчі, незалежність його мислення Фрейд пояснює тим, що Леонардо вже юнаком потрапив у дім батька і, таким чином, авторитет останнього не панував над ним у дитинстві (релігія ж, за Фрейдом, є узагальненням поширенням поняття батька). «Леонардо да Вінчі, — пише Фрейд, — є представником багатообдарованого, рідкісного типу людей, у яких сексуальні інтереси, відтиснені в ранньому дитинстві в область не-

свідомого, цілком підпорядковуються прагненню до пізнання, тільки посилюючи його». Навіть, визнаючи геніальність Леонардо да Вінчі, думка якого набагато випередила культурні й наукові досягнення сучасників, Фрейд вбачає в цьому лише один із проявів сексуальної аномалії, яка зіткнулася з «цензурою». Фрейд настільки нехтує епохою, що навіть дивується, як міг служити «добрий» Леонардо у «жорстокого» Цезаре Борджіа, ігноруючи те, що в ті роки на Борджіа дивилися як на можливого об'єднувача Італії.

Вважаючи сексуальні моменти найістотнішими в людському житті, фрейдисти часто звертаються тільки до цього боку біографії письменника. Так, Отто Ранк, розглядаючи інтимні зв'язки Стендаля, знаходить в них прояви «едіпового комплексу». Про Стендаля, енергійного життєлюбця, близького до найрадикальніших кіл сучасного йому суспільства, фрейдисти пишуть, нібито особисте життя його «визначалося фіксуванням на любовній схильності до матері».

Цікавий приклад такого довільного тлумачення творчості Едгара По наводить професор Лондонського університету Вільям Роуз. У своїй статті «Психологія й літературознавство», вміщеній у німецькому журналі

«Зінн унд форм» 1956 року, Роуз розповідає, як одна з перших послідовниць Фрейда Марія Бонапарт, аналізуючи вірші й оповідання Едгара По, прийшла до висновку, нібито їх автор мав садистичні схильності. І коли б письменник не дав цим схильностям виходу у творчості, то, на думку «дослідниці», він провів би більшу частину свого життя в тюрмі або в психіатричній лікарні.

Дивні речі проробляють фрейдисти з літературою! Звертаючись до творчості одного з найвидатніших поетів Америки Уолта Уйтмена, вони шкодують, що їм нічого напевно невідомо про стосунки художника з жінками. Знаючи у цій галузі щось певне, вони б змогли й Уйтмена кваліфікувати як «бісексуальну істоту». Його поеми інтерпретувалися б відповідним чином. Ні Шекспір, ні Гете, ні Бальзак, ні Драйзер, ні Томас Манн, ні сотні інших великих і малих художників минулого й сучасного не уникнули психоаналітичного ножа фрейдистів. І під цим ножем всі вони перетворилися на невротиків, прихованих злочинців, носіїв сексуальних збочень: справді, не велика світова література, а якась страхітлива кунсткамера! В естетичних і літературознавчих «працях» запопадливих учнів і послідовників Зігмунда

Фрейда мистецтво втратило будь-який соціальний зміст, будь-яку суспільну значимість, розгубило всі свої історичні зв'язки. Шекспір, виявляється, не боровся проти феодалізму, не оспівував величі людини, Бальзак не створював вражаючих своєю глибиною картин буржуазної жорстокості, цинізму, пристрасті до нагромадження, Драйзер не викривав американського імперіалізму! Ні, вони за допомогою своїх п'єс, романів, новел лише боролися з «внутрішнім безумством», всі вони були «декадентами», такими як Рільке, Джойс і Кафка, яких мучив страх і безсилля. Так, уявляючи мистецтво лише як клапан, продуховину для усунення неприйнятних для свідомості статевих імпульсів, психоаналітики позбавляють літературу її соціального значення, пристосовують її до інтересів правлячих буржуазних кіл.

* * *

Фрейдизм не дістав значного поширення в дореволюційній Росії. Ще в 30-ті роки він був ідейно розгромлений в СРСР. Проте ці теорії мають ще широке розповсюдження в капіталістичному світі. Не знято з порядку денного і боротьбу з фрейдизмом у деяких країнах народної демократії.

Сатира і Гумор

В недалекому
майбутньому:

Меркурій: Якщо хочете, пане Марс, я можу вас влаштувати у себе учнем!

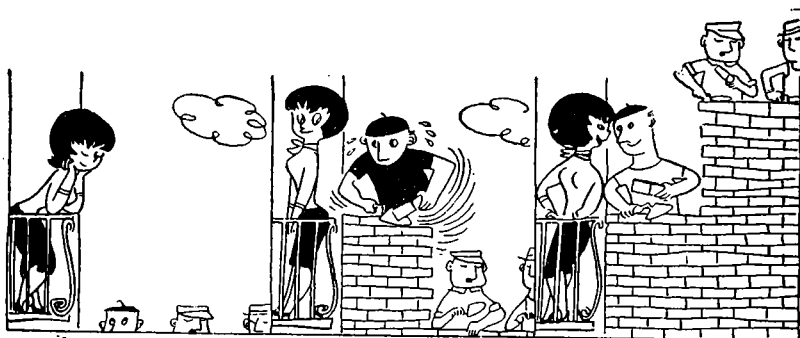
Як дехто в Західній Німеччині розглядає проблему роззброєння.

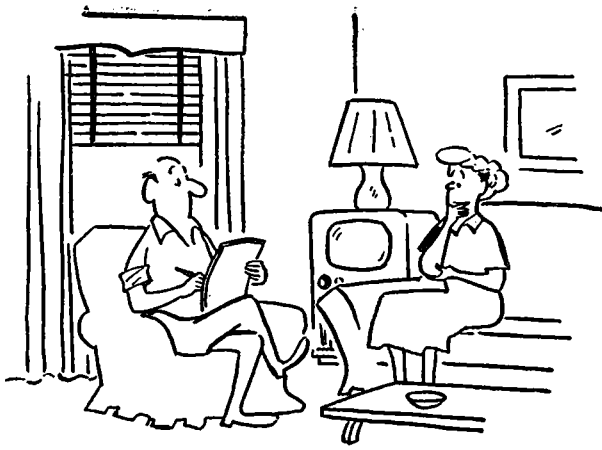
.....

— Пробачте, професоре, мій син відправився у туристську подорож на Місяць. Чи не можна мені глянути, як він там, у ракеті?

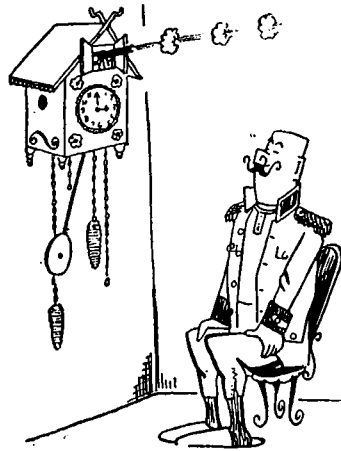
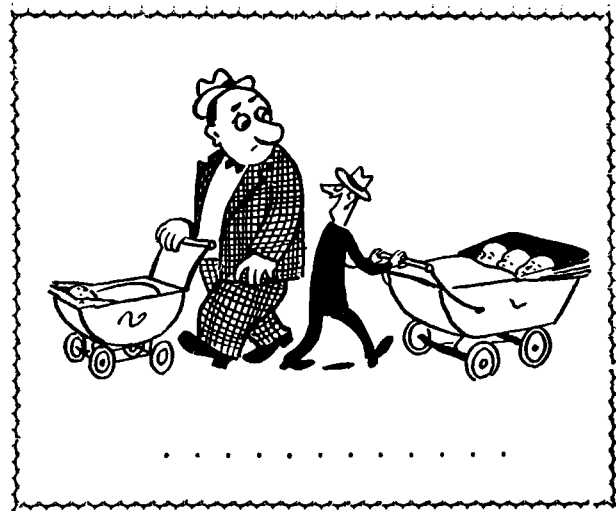

.....

У ФРН

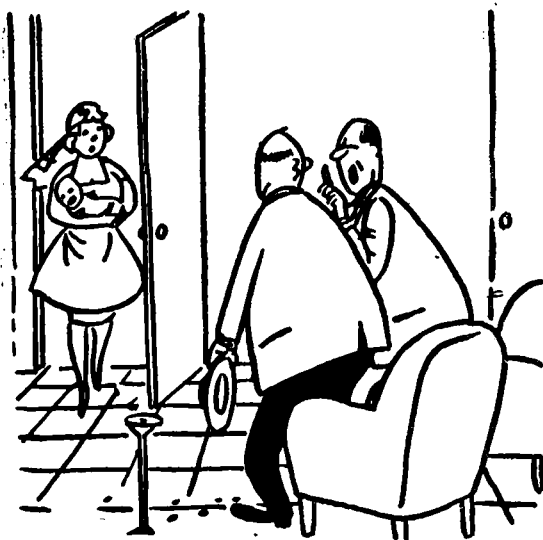
— Отже, вихід є... Ми продаємо телевізор, щоб зробити останній внесок за автомобіль, потім здаємо внайми автомобіль, знову купуємо телевізор і робимо перший внесок за холодильник!

Генерал у відставці

— Згадав! Мені сьогодні треба було піти до зубного лікаря!

— Пробачте, я прийшов перший!

Сатира
і Гумор

АНГЛІЯ

ЗБІРКА НАРОДНИХ ПІСЕНЬ

Протягом останніх двох-трьох років в Англії помітно зріс інтерес до народної пісенної творчості.

Про це свідчать присвячені народним пісням радіо- та телевізійні програми, нові грамофонні записи, виникнення численних клубів народної пісні, прагнення композиторів та поетів стилізувати під фольклорні пісні свої нові твори, а також поява цілої армії виконавців фоль-

клорного репертуару.

Наприкінці минулого року в Лондоні вийшла збірка «Англійські народні пісні», упорядкована А. Л. Ллойдом та композитором Вогеном Уільямсом. Це перше подібне видання за останні кілька років.

Нова збірка складається з 70 пісень на різноманітні теми — від балад про тяжке життя моряків, до пісень робітників перших текстильних мануфактур.

ФЕННІ МАКБРАЙД, ПРОСТА ТРУДІВНИЦЯ

Героїня роману Катерини Куксон «Фенні МакБрайд» не схожа на інших героїнь сучасного англійського буржуазного роману.

Фенні — проста жінка, потомствена робітниця. Зовнішність і манери в неї аж ніяк не велико-світські, мова груба, вона вміє і посваритися, і постояти за себе. Та коли б не тверда й рішуча вдача, їй жилося б зовсім погано. Ніщо не давалося Фенні без боротьби — адже їй самій довелося виховувати дванадцятьох дітей у маленькій двокімнатній квартирці, в умовах жахливих злиднів. Чоловік її помер, але його смерть принесла тільки полегшення — він був п'яницею, людиною, яку роз-

давило нужденне життя.

Правда, щороку Фенні замовляє месу за упокій душі свого чоловіка. Священик гадає, що цими месами вона хоче визволити душу покійного з чистилища, але насправді їхнє призначення трохи інше — Фенні просить господу, щоб він не звів її з чоловіком у потойбічному житті.

Багато печалей у Фенні, а тут іще й наймолодший син одружується проти матеріної волі з пустою, кокетливою дівчиною.

Інші діти також роз'їхалися хто куди, і вдома залишився тільки один син, з яким Фенні завжди найважче було порозумітися. Його мрії й прагнення здаються їй

чудними, до того ж, на її думку, він робить спроби повчати її, а це Фенні зовсім не до смаку.

Самотня старість загрожуює Фенні, та вона не втрачає бойового запалу й почуття гумору, які допомагали їй боротися з життєвими негодами.

У фінальних сценах роману Фенні МакБрайд робить велике відкриття для себе: після важкої хвороби, після кризи вона переконується, що навіть у старості вона потрібна буде людям —

і своєму синові, і сусідам — бо люди потребують любові та сердечності, на які така щедра її душа.

«Приємно читати сучасний роман про справжніх людей і справжні проблеми, — пише з приводу цього твору рецензент газети «Дейлі уоркер» Чарльз Клей. — Письменниця з проникливістю й любов'ю пише про простих чоловіків та жінок, про їхні прагнення й надії, радощі й печалі, сльози й сміх. Хай щастить їй у цьому».

Наприкінці минулого року театр «Олд Вік» показав глядачам нову постановку комедії Оскара Уайльда «Як важливо бути серйозним». На фото: (вгорі) Гвендолен (артистка Барбара Джефффорд) перевіряє, якого кольору очі Джона (артист Джон Джастін); (вниз) Розалінд Аткинсон в ролі міс Призм.

АВСТРАЛІЯ

ЗБИРАЧ ФОЛЬКЛОРУ

В прогресивних літературних колах країни зростає інтерес до самобутньої культури і, зокрема, фольклору австралійських аборигенів.

Одним з активних популяризаторів усної народної творчості корінних жителів Австралії є письменник Роланд Робінсон. За його редакцією вже вийшло два томи австралійських народних казок та легенд. Тепер Робінсон видав збірку оповідань «Чорний хлопець, білий хлопець» в якій розповідається про життя аборигенів і перших європей-

ських поселенців у країні.

Друга частина збірки складається з казок, зібраних автором особисто у Новому Південному Уелсі.

Рецензуючи збірку, відомий письменник Джек Ліндсей пише в газеті «Дейлі Уоркер»:

«Ці оповідання написані в стислому, поетично відточену стилі, який свідчить про те, що Робінсон досконало вивчив свій матеріал.

Робінсон з глибоким розумінням і щирою симпатією пише про аборигенів та білих трудівників-поселенців».

Кадр з фільму «На берегах Бен Гаї». В ролі дівчини Хоаї — артистка Пхі Нга, в ролі Вана — актор Ман.

БРАЗИЛІЯ

ПОЧЕСНЕ ГРОМАДЯНСТВО—НІМЕЦЬКОМУ РЕЖИСЕРОВІ

П'єса бразильського драматурга Гільерме Фігейредо «Лисиця і виноград» обійшла сцени багатьох країн світу. В самій Бразилії Фігейредо користується великою популярністю і повагою не лише як талановитий драматург, а й як визначний театральний діяч, професор Вищої театральної школи в Ріо-де-Жанейро.

Успіх п'єси Гільерме Фігейредо в різних країнах світу сприймається бразильською громадськістю як вияв поваги

до мистецтва Бразилії, до її національної культури. Тому муніципалітет міста Ріо-де-Жанейро вирішив відзначити тих закордонних театральних діячів, які найбільше сприяли популяризації п'єси «Лисиця і виноград». Недавно муніципалітет повідомив про обрання почесним громадянином Ріо-де-Жанейро німецького режисера Вернера Гаммера, який здійснив постановку п'єси Фігейредо в Ростокському театрі (НДР).

нового в'єтнамського художнього фільму «На берегах Бен Гаї».

Всі виконавці ролей у фільмі — молоді в'єтнамські актори. Більшість з них вперше в житті опинилися перед кінокамерою. Чудові образи молодих закоханих створи-

ли Пхі Нга і Ман. Більшість акторів, що знімалися у фільмі, — учасники визвольної війни. Вони відтворювали події, які самі пережили, і тому фільм «На берегах Бен Гаї» вийшов правдивим і переконливим.

КИТАЙ

ПРЕМ'ЄРА НОВОЇ П'ЄСИ

В Пекіні відбулась прем'єра нової п'єси відомого китайського дра-

матурга Лао Ше «Щастя всієї сім'ї».

...П'ятнадцять років то-

ДРВ

«НА БЕРЕГАХ БЕН ГАЇ»

В тривожні дні визвольної війни в'єтнамського народу зустрілися молода дівчина Хоаї і юнак-боєць Ван. Вони палко покохали одне одного. Але ось закінчилась війна, і закохані опинилися в різних частинах країни. Їх розділяє річка Бен Гаї — кордон між

Північним і Південним В'єтнамом.

Але дівчина Хоаї знайшла шлях через річку, через кордон до Вана, до тих, хто будує нове життя на в'єтнамській землі, хто бореться за возз'єднання батьківщини.

Такий короткий зміст

Сцена з п'єси «Щастя всієї сім'ї».

му голодний робітник Ван Жень-лі повинен був залишити рідний Пекін і податися в чужі країни на розшуки роботи. Свій заробіток він передав з чужини дітям через знайомого залізничника. Але той привласнив гроші, а родині Жень-лі сказав, що батько їх загинув.

Багато горя зазнала сім'я робітника, і лише нове життя врятувало її від загибелі. За допомогою народних властей рідним Ван Жень-лі вда-

лося розшукати його і встановити правду.

На прикладі однієї сім'ї Лао Ше показав ті зміни, які відбуваються в Китаї після перемоги в країні народної влади. В сім'ю простих людей Китаю приходять справжнє щастя.

П'єса поставлена режисером Ден Чжі-і, який нещодавно закінчив в Радянському Союзі Державний інститут театального мистецтва ім. Луначарського.

Вим успіхом здійснено на сцені Берлінського державного оперного театру.

Відомий німецький балетмейстер Ліло Грубер та її співробітники Урсула Коллейн та Егон Бішофф, готуючись до постановки «Лебединого озера», користувалися допомогою і порадами радянських майстрів балету.

На відміну від традиції, яка встановилася на радянській сцені і за якою

ролі Одетти і Оділії виконує одна артистка, Ліло Грубер вирішила дати ці ролі двом виконавицям. Як відзначає німецька преса, балерини Елеонора Веско в ролі Одетти та Інгрід Леффлер в ролі Оділії створили чудові образи. З великою майстерністю виконує роль принца Фред Шенфельд.

Щоб подивитися нову виставу, до Берліна приїздять не тільки з усієї НДР, а і з Західної Німеччини.

НІМЕЧЧИНА

НДР

ВПЕРШЕ В БЕРЛІНІ

Сцена з вистави «Лебедине озеро» в Берлінському державному оперному театрі. В ролі Одетти — Елеонора Веско.

Славний балет П. І. Чайковського «Лебедине озеро» досі ставився на німецькій сцені лише в уривках.

І ось тепер, через 83 роки після появи геніального твору російського композитора, постановку балету з винятком

НІМЕЦЬКА ПРЕСА ПРО УКРАЇНСЬКИЙ КІНОФІЛЬМ

В Берліні та інших містах Німецької Демократичної Республіки демонструється кінофільм Київської студії імені О. П. Довженка «Гроза над полями», створений за романом українського письменника Анатолія Шияна.

Преса демократичного Берліна дуже схвально оцінює український фільм. Газета «Нейє

цайт» вмістила рецензію, в якій пише:

«Якого напруження досягає основний конфлікт цього кінов твору! Долю його героїв, їхні почуття, пристрасті, любов показано в тісному і художньо обумовленому зв'язку з величними подіями революції». Рецензент високо оцінює режисерську роботу, гру акторів.

ПОРТУГАЛІЯ

АРЕШТ РІБЕЙРУ СКОЛИХНУВ КРАЇНУ

В Португалії посилюються репресії та переслідування не тільки тих осіб, які виступають проти режиму Салазара, але й проти тих, хто висловлює своє незадоволення економічним становищем країни.

Відомий португальський письменник Акіліну Рібейру заарештований урядом Салазара. Його обвинувачують у «замаху на безпеку держави і в образі президента, і міністрів та поліції». Вже багато років сімдесятишестирічний письменник зазнає переслідувань за свої прогресивні погляди, живе фактично під постійним наглядом поліції. Останнє

обвинувачення пред'явлено письменнику за новий роман «Коли вовки виють», в якому Акіліну Рібейру намалював яскраву картину злигоднів португальського селянства, і показав його боротьбу проти фашистських законів, що позбавляють селян землі і будь-яких людських прав.

Письменникові загрожує ув'язнення строком до 8 років.

Арешт Рібейру сколихнув всю країну. Адже він — один з найпопулярніших письменників Піренейського півострова, автор багатьох романів («Звивиста путь», «Дорога з Сант-Яго» та ін.).

МАЙСТЕР МУЛЬТИПЛІКАТУ

Маленька смішна людинка з квіткою в руці біжить по земній кулі... Це — дуже популярний в Румунії герой численних мультиплікаційних фільмів, автором яких є талановитий художник Іон Попеску-Гопо. «В особі мого героя, — каже митець, — я прагну зобразити все людство в його постійній боротьбі за підкорення сил природи».

Протягом кількох останніх років творчість талановитого майстра румунського мультиплікату стала відомою далеко за межами країни. Він був премійований на міжнародних кінофестивалях в Единбургу, Дамаску, Кан-

ні. Критики відзначають оригінальність художньої манери румунського художника, свіжість, дотепність і змістовність його малюнків.

Іон Попеску-Гопо за роботою.

США

ПРОФЕСОР ЛІТЕРАТУРНОГО БІЗНЕСУ

Американська преса приділяє багато місця сенсаційним повідомленням про успіх роману Набокова «Лоліта», що своїм тиражем далеко перевершив всі інші літературні новинки, які з'явилися за цей час у Сполучених Штатах.

Про що ж йдеться в цій книзі?

В «Лоліті» діють два герої — 45-річний емі-

грант з Європи Гумберт і 12-річна американська дівчинка Долорес. В романі розповідається (не дивуйтеся, читачу, адже все відбувається в країні «необмежених можливостей») про кохання між емігрантом і розбещеною дівчинкою... Отже, те, що за нормальними законами людської моралі може бути розцінено як найжахливіший

злочин, в Сполучених Штатах стало літературною подією.

Автор цього порнографічного твору — Набоков — виходець з родини російських емігрантів. Він має навіть титул професора. Причому, як повідомляють газети, Набоков — науковець «широкого профілю», він літературознавець і одночасно — ентомолог. Що ж, буває й так!..

Набоков давно займається літературною діяльністю, але славу йому приніс роман «Лоліта», написаний ще у 1954 році. Американські видавці спершу відхилили його рукопис. Нарешті «Лоліта» потрапила до одного французького видавця. Але той не наважувався випустити «Лоліту», а згодом видав її англійською мовою.

Через деякий час кілька примірників «Лоліти» потрапили в Англію і стали причиною гострих дебатів у палаті громад англійського парламенту. Група депутатів рішуче протестувала проти розповсюдження «Лоліти» в Англії. Навколо цієї кни-

ги зчинився такий галас, що англійські видавці зовсім відмовилися її видавати.

Але, напевно, саме цей галас привернув увагу американських видавців. Дехто з них зрозумів, що можна зробити добрий бізнес на скандальній книзі.

Отак «Лоліта» стала черговим «бестселлером» в Сполучених Штатах.

Прогресивна громадськість країни, рядові американці обурені цим новим взірцем порнографічної літератури і чапляються на заборони романа. Нещодавно жителі одного невеличкого американського міста, яке споконвіку називалося Лоліта, звернулися до сенату з проханням дати місту нову назву.

Приїхавши до Парижа, Набоков заходив до кількох готелей, але в жодному з них йому не дали притулку.

Так американський і французький народи відмовляються визнати справжнім мистецтвом витвори бізнесменів від літератури.

УРУГВАЙ

АМАТОРСЬКИЙ ТЕАТР В МОНТЕВІДЕО

Невеличка будівля на одній з околиць уругвайської столиці — Монтевідео. Маленький, без усяких прикрас зал, в якому ледве вміщується двісті глядачів. Тут вже 10 років працює єдиний в своєму роді театр в Уругваї — «Ель-галпон». В ньому грають не професійні актори, а аматори — уругвайські робітники, службовці, студенти. Вони віддають драматичному мистецтву не лише свій вільний час, а й власні кошти.

Нещодавно колектив театру вперше в Уругваї поставив п'єсу видатного німецького драматурга Бертольта Брехта «Кавказьке крейдове коло». Нова вистава мала ви-

нятковий успіх. Відомий уругвайський письменник Альфредо Данте Гравіна пише, що гуманістичні ідеї п'єси «Кавказьке крейдове коло» глибоко схвилювали уругвайського глядача. Те, про що так талановито і пристрасно написав Бертольт Брехт, стало зрозумілим і близьким в далекому Уругваї.

«Тепер в нашій країні, — пише Гравіна, — як і в усій Латинській Америці, гаряче обговорюється земельна реформа, яку проводять на Кубі. «Кавказьке крейдове коло» підтримує з позиції мистецтва цю реформу, підтримує весь визвольний ох в Латинській Америці».

ГЕРОЇ БЕЗ ІДЕАЛІВ

Франсуаза Саган—молода французька літераторка. Вона випустила свій перший роман («Здрастуй, смуток»), коли їй минуло лише дев'ятнадцять років. Роман розійшовся досить великим тиражем і дістав схвальні відгуки буржуазної преси. Буржуазна літературна критика в зв'язку з появою цього твору навіть оголосила, нібито романи, написані особами, що не досягли двадцятирічного віку, — це нове слово в історії світової літератури. Внаслідок цього на Заході одразу ж почали з'являтися «послідовниці» Саган: дівчата шістнадцяти-сімнадцяти років надивовижку швидко пекли свої романи, і навіть знаходились видавці, які допомагали цим «шедеврам» побачити світ. Проте після появи кількох таких книг буржуазній пресі довелося визнати, що вигадана нею «теорія» на практиці не підтвердилася: ці, з дозволу сказати, твори до справжньої літератури віднести було аж ніяк не можна.

Незабаром після появи першого твору Франсуаза Саган випустила нові романи «Непевна посмішка» та «Через місяць, через рік». Всім творам письменниці притаманна одна риса: доля героїв Саган аж ніяк не пов'язана з долею французького народу. Дія всіх романів відбувається в наш час, але в них не можна знайти жодного натяку на події, які зараз турбують французів. Зате письменниця докладно розповідає про любовні пригоди своїх героїв.

В такому ж плані написаний новий роман

Франсуази Саган «Чи подобається вам Брамс?»

Власне у творі не йдеться ні про композитора Брамса, ні про його музику. Це розповідь про 39-річну художницю-декораторку Поль, самотню жінку, яка кілька років тому розлучилася з чоловіком і має коханця. Художниця одержує замовлення умеблювати паризький будинок однієї американської мільйонерки, 25-річний син якої Сімон з першого ж погляду шалено заховається в Поль. Коли Сімон вперше запрошує Поль піти з ним на концерт, він питає її: «Чи подобається вам Брамс?» Поль відповідає ствердно. Так, їй подобається Брамс, а також подобається і цей ставний юнак, коханкою якого вона незабаром стає. Проте жінку весь час мучать докори сумління: вона розуміє, що в її віці не слід зв'язувати своє життя з таким молодим хлопцем, як Сімон. Врешті Поль розлучається з Сімоном і повертається до свого попереднього коханця.

Такий, в основному, зміст роману «Чи подобається вам Брамс?». Як бачимо, і в новому творі Франсуаза Саган залишається вірною собі; хоч письменниця і називає професію своєї героїні, але все рівно персонажі Саган існують поза суспільством, поза часом і простором у якійсь вигаданій країні, яка тільки має назву «Франція». І життя цих людей — пусте, жалюгідне, зумовлене скоріше ставими інстинктами, аніж інтелектом. Воно не зігріте ні справжньою любов'ю, ані справжніми ідеалами.

Франсуаза Саган і тут, як і у першому своєму творі, іде зовсім іншим

шляхом, ніж велика прогресивна література Франції.

ЧЕХОСЛОВАЧЧИНА

«ПРОБУДЖЕННЯ»

В цьому фільмі їх було п'ятеро: Вілда, Ітка, Тонек, Еміль і Марцел. Вік: дев'ятнадцять, шістнадцять, сімнадцять. Рід занять: колишній автомеханік, колишня перукарка, колишній учень

мовляв з педагогами та вихованцями, шукав характерні типи молодих людей, які стали на хибний шлях злочину. І саме завдяки цій роботі перед глядачем постають живі образи моло-

Кадр з фільму «Пробудження».

офіціанта, а тепер всі вони хулігани і бешкетники. Місце проживання: де трапиться, найчастіше — просто неба десь на околицях Праги.

Такі герої нового фільму «Пробудження», який поставив відомий чеський режисер Іржі Чрвейчік.

Виховання молоді, боротьба за молоду людину стала однією з центральних тем в чехословацькій кінематографії. Адже за порівняно невеликий час — це вже третій фільм, присвячений цій проблемі.

Сценарист фільму Оттокар Кірхнер протягом тривалого часу знайомився з багатьма судовими справами, відвідував виправні доми, роз-

дих людей, що з тих чи інших причин стали злочинцями.

Герої фільму—Вілда, Еміль і Марцел, не обмірковуючи своїх дій та вчинків, живуть з дня на день, і як вони висловлюються: «імпровізують життя». Ітка Андрашова відчуває велику потребу в ласкавому слові, в людському теплі, лагідного Тонек штовхнула у цю компанію нестерпні умови постійних суперечок між батьками.

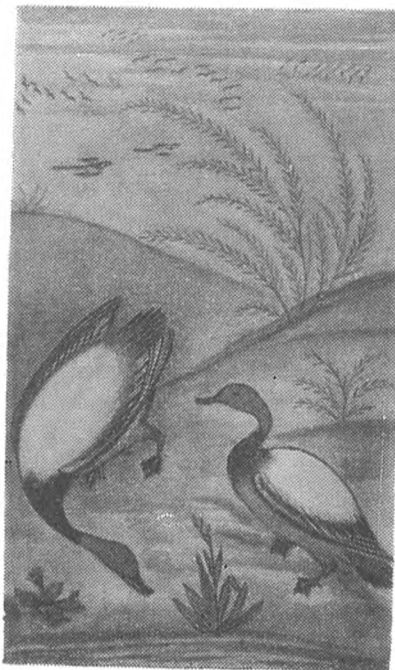
Автори фільму «Пробудження», розкриваючи характери своїх героїв, поступово показують єдиний правильний шлях життя, шлях людинстворця.

ІНДІЙСЬКА МІНІАТЮРА

Драупаді — героїня епосу Махабхарата. Мініатюра школи Кангра. XVII ст.

Качки. Мініатюра могольської школи. XVII ст.

Літописець. Мініатюра могольської школи. XVII ст.

Стародавнє індійське народне мистецтво відзначається багатством та пластичністю форм, виразністю образів, яскравою творчою фантазією і чудовою майстерністю.

В Індії збереглися численні пам'ятки буддійської культури: витесані у скелях храми, триумфальні арки, кам'яні колони й мавзолеї, оздоблені живописним орнаментом, прекрасними рельєфами та скульптурою. Збереглися і печерні малюнки із зображенням мисливських сцен первісно-общинного ладу.

Цінні пам'ятки архітектури, скульптури та монументального живопису знаходяться у печерах Аджанти (V—VII ст. ст.). Особливий інтерес викликає монументальний живопис, що був створений у період розквіту цього жанру. Однак, починаючи з VIII століття нашої ери, індійський монументальний живопис поступово занепадає, поступаючись місцем мініатюрі — книжковій ілюстрації.

Знайдені під час археологічних розкопок рукописи свідчать про те, що мініатюрний живопис існує в Індії з давніх-давен. Чудово виконана мініатюра з зображенням Будди збереглася на одному з фрагментів рукопису, що належить до I тисячоліття нашої ери. Дійшли до нас також і зразки мініатюрного живопису XII століття гуджератської школи.

Проте справжнього розквіту мініатюрний живопис досягає в XVI—XVII сторіччях.

Один з імператорів могольської династії Акбар зібрав у своїх майстернях найкращих мініатюристів. Майстерні знаходились у Делі, в них працювали художники, каліграфи, вишивальники, різьбярі та ювеліри.

Мініатюри індійських художників відзначаються красою й витонченістю виконання. Такий твір забирав у майстра кілька років копіткої праці. Так, наприклад, один з придворних живописців сім років трудився, щоб написати на мушлі зображення подвигів Акбара.

Індійські мініатюристи застосовували рослинні фарби. Пензлі виготовлялися з білячого волосу. Папір, на якому писалися мініатюри, спочатку полірували агатом. Контури малюнка прорисовувалися чорною тушшю, зверху все покривалося тоненьким шаром білил, а потім вже наносилися фарби і золото. Після цього мініатюри полірували вдруге.

Крім придворної могольської школи у Делі, на території Індії існували інші школи мініатюри. Вони розвивалися своїм шляхом, хоча деякі з них перебували під впливом могольської школи. Мініатюри місцевих шкіл здебільшого ілюструють релігійні, міфологічні та епічні сюжети, зображують лірико-побутові сцени, а та-

Жінки в саду. Мініатюра могольської школи. XVIII ст.

кож відтворюють чудову індійську природу.

На мініатюрах чудово відбито побут і звичаї індійського народу. Ви зможете побачити принесення в жертву священному бикові дівчини Пахарі; бога Сур'я, який летить в колісниці; народного співака та музиканта з національним інструментом, юнака з леопардом, героїнь елосу — красунь Драупаді та Радху, граціозну танцівницю, жінок за працею або під час відпочинку.

Кожна місцева школа має своє певне обличчя, характерні особливості живопису мініатюри, з наявністю у малюнку властивих тільки їй атрибутів. Приміром, мініатюри художників школи Басолі відзначаються яскравістю фарб та впевненістю штриха. Велика ліричність, витонченість ліній, м'які приглушені тони характерні для школи Кангра і близької до неї школи Пахарі.

Кашмірський пензель ще колоритніший. Художники Кашміру зображують на мініатюрах типовий місцевий краєвид: струмок, пасмо гір, свіжу зелень...

Для могольської школи характерне зображення масових сцен, героїчних подвигів імператора та його воїнів, бенкетів з нагоди перемоги, а також портретів шаха і його придворних.

Могольська школа залишила велику кількість мініатюр. На багатьох з них зазначене прізвище виконавця. Так, відомими майстрами портрету XVIII сторіччя були Анулхатар, Хунвар, Гавардхан, Хітарман і Мір Мухаммед Хашім. Зображенням епізодів з індійських легенд займалися мініатюристи Манухар, Бхаваті, Дхану, Санвлах, Фарруг та інші. Збереглася мініатюра «Акробати», підписана Баджидом. На ній змальовано правителя, який в оточенні своїх придворних дивиться на виступ артистів.

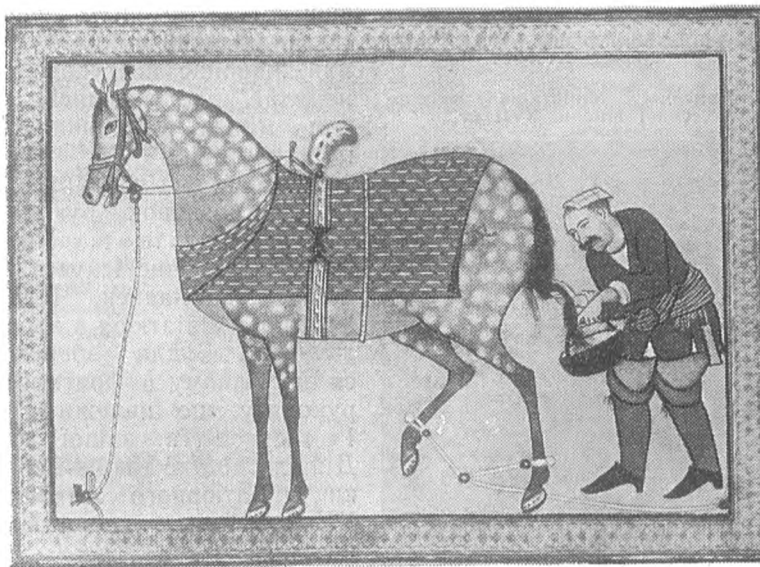
Виразно малював газелей мініатюрист Мурад Шафі

Аббасі — автор витончених малюнків квітів та птахів. Серед творів мініатюриста Мір Чанда, крім сюжетів з життя двору, таких як «Зустріч князя», є релігійні сцени: «Політ Вішну», «Жертва Лінге» та ін. Ці мініатюри зберігаються у Московському музеї східних культур.

Цікаві зразки могольської мініатюри знаходяться також у ленінградському Ермітажі. Твори «Дівчина-служниця в прозорому одязі», «Танцюристка», «Купання дівчат», «Сцена у гаремі» привертають увагу надзвичайною виразністю фігур і особливо плавною лінією контурів.

Фрагмент рукопису із зображенням Будди. I тисячоліття н. е.

Кінь та конюх. Мініатюра могольської школи. XVII ст.

РОМАН

ШВЕЦЬ АРИСТОТЕЛЬ

ЧАСТИНА ПЕРША

КІТ, НЕСХОЖИЙ НА ІНШИХ

I

Після полудня пройшов сильний дощ, і Роланові Майяру здалося, що на його вулиці особливо холодно й вогко. Тимчасом він мав знати, що тут, як і на всіх вузеньких сусідніх вуличках, завжди висихає дуже повільно. З меморіальних табличок, прибитих то тут, то там на фасадах старих будинків, йому також було відомо, що колись на цій же вулиці жив Бальзак і що тут помер його сусід Расін.

Відчиняючи браму, Ролан щоразу уявляв собі, який розкішний був цей особняк у ті давні часи, коли в його під'їзді зупинялись не велосипеди, а диліжанси. Тепер кам'яні сходи зруйновані, і тут був постійний холод. Довга труба залізної пічки, закріплена внизу залізним дротом, піднімалася аж до стелі. Ролан не пригадує, щоб цю піч коли топили. Та й хто б це робив? Конс'єржки в домі не було. Кожен, хто наймав тут квартиру, мав свою власну поштову скриньку, замкнену на висячий замок. З кожним поверхом сходи ставали дедалі крутішими й вужчими. До третього поверху їх вкривала килимова доріжка, така ж стара, як і весь будинок; на площадці четвертого, перед вікном з різноколірного скла, росли у глиняних горщиках квіти, за

якими доглядали всі квартиранти; довгий коридор шостого поверху, куди вели особливо круті сходи, був вимощений шестикутними плитками, що аж гули під ногами жильців. Спільний для всіх поверхів водопровід наспівував день і ніч одноманітну пісню.

Добравшись до кінця коридора, де була його квартира, Ролан, перш ніж відчинити двері, дмухнув на шербатий ключ. Це стало його звичкою після того, як одного недільного вечора він повернувся додому і не зміг відімкнути замок. Розгублений, він вийшов з будинку і десь на розі безлюдної вулиці натрапив на чоловіка у шкіряній куртці з собакою на ланцюжку, який, сильно шкутильгаючи, йшов йому назустріч.

— Мені потрібен слюсар,— сказав Ролан.

— Якраз я і є слюсар,— відповів чоловік.

Він завів Ролана у свою майстерню і розпеченим на вогні дротом вмить вичистив отвір у ключі від крихот хліба й тютюну.

Отож відтоді, перш ніж відкрити двері, Ролан завжди дмухав на свій шербатий ключ.

Заходячи до кімнати, він наступив ногою на якийсь папірець. Це був лист-пневматичка. «Якщо ти зважишся на один вечір розлучитися з своїми пантофлями,— писав його друг Фред,— то ми не від того, щоб побачити твою мармизу. Будь о пів на десяту в центрі. Справи ускладнюються. Тільки не здумай прийти в смокінгу».

Ролан витер сірника, підпалив лист і кинув його в «саламандру»¹. Одна мить — і почувся тріск сухих палаючих трісок та гудіння

¹ Саламандра — залізна пічка.

вогню. Ролан скинув куртку й галстук і натягнув пуловер.

Щовечора він згадував той щасливий випадок, завдяки якому минулої осені йому вдалося через бюро обслуговування студентів натрапити на це гніздечко, що притулилося під самим небом серед верховіть дерев та дахів. Це була мансарда з двох кімнат з вигодами. Чимало напонавірявшись по квартирах, які здають студентам у приватних будинках та в жалюгідних готелях Латинського кварталу, Ролан був щасливий вже від того, що міг, коли хоче, розпалювати вогонь і відчиняти навстіж вікна.

Перед очима в нього завжди була зелень в рамці старезних мурів та блискучих то від дощу, то від сонця цинкових дахів. Цілими годинами Ролан простоював біля вікна, стежачи, неначе Декарт, за капелюхами, що рухалися внизу, за поодинокими грузовиками, які зрідка наважувалися їхати по вузькій бруківці, чіпляючись шинами за тротуар. Роланову гордість тішило те, що він жив поруч з славетною дзвіницею Сен-Жермен-де-Пре. Уночі, схилившись над ринвою, молодий чоловік міг спостерігати, як над спокійною рівниною посулих дахів повільно обертається прожектор на Ейфельовій башті.

«У мене дійсно хороші друзі,— подумав Ролан.— Вони ніколи не вагаються, якщо їм потрібно попросити в мене послуги». В цій думці не було гіркоти. Фред Баррель і Ролан Майяр були товаришами по школі. «Ще з війни», як вони говорили, хоча ніколи не воювали разом, та й взагалі ніде не воювали. Проте саме війна зблизила їх. Масова втеча з Парижа в сороковому році закинула Барреля до ліцею Клермон-Ферран. Юні клермонтійці зустрічали парижан без особливого захвату, навіть холодно, бо ті почали займати перші місця з усіх дисциплін. Проте між Майяром та Баррелем вже тоді, в переповнених класах, виникла досить міцна дружба. І вже пізніше, приїжджаючи до Парижа, Ролан завжди розшукував свого давнього товариша.

Баррель був актором, і завдяки йому Майяр час від часу мав змогу забути нудну атмосферу Сорбонни. Тому і цього вечора він їхав до приятеля, немов на прогулянку.

Проминувши квартал, Ролан змішався з натовпом, що з'юрмився перед баром «Прентанья». Гарсон у білій куртці штовхав перед собою невисокого парубійка, раз у раз даючи йому ляпаси. Останнім різким поштовхом гарсон кинув його на капот зеленої спортивної автомашини, що стояла перед баром:

— На цей раз досить з тебе! А якщо повернешся, я тобі голову розвалю.

Юнак підвівся, витер рукою розбитого рота і беззлобно послав услід гарсону:

— От паскуда!

Той був завагався, чи не кинутися знову в біжку, але з бара почувся голос хазяїна:

— Облиш уже його, Марсель.

Гарсон повернувся і зачинив за собою двері. Натовп почав уже розходитися, але хлопець уперто рвався до бара. Ролан схопив його за руку:

— Тренберг, не будь ідіотом!

На блідому, тонкому обличчі з синяками біля носа з'явилося щось подібне до посмішки.

— Ти глянь! Майяр! Як живеш? — спитав він, ніби вже зовсім забувши про бар.

Молоді люди повагом перетнули бульвар.

Якось їм довелося зустрітися і поговорити в бібліотеці Сорбонни. Обидва цікавились одними й тими ж книжками. Ця розмова поклала початок їхньому знайомству.

— Ходімо вип'ємо по келиху, хочеш? — запропонував Майяр.

Закуривши, вони попросили дві склянки білого вина.

— Я дуже радий, що нарешті в Парижі,— сказав Тренберг.— Я більше не міг лишатися в селі.

— І зразу ж подався в «Прентанья». Непогано!

Тренберг, посміхаючись сам до себе, розглядав над столом свої нігті. Потім, з раптовим жахом в очах, сказав:

— Знаєш? Це фашисти. Тієї ж звірячої породи.

Він це сказав самому собі. Тренберг, здавалось, завжди жив думками про той час, коли його вже не будуть переслідувати.

— Зрештою, може й добре, що мене вигнали. Я не мав жодного су, щоб заплатити за віскі.

Відколи Майяр знав Тренберга, той завжди чекав, що от-от почне одержувати пенсію, яку мали всі колишні політичні в'язні. Але щоб офіційно бути визнаним за політичного в'язня, треба було мати двох свідків, з якими він перебував у концтаборі. А чотирнадцятилітній політичний в'язень Тренберг пам'ятав тільки мертвих. Щождо номера, випеченого німцями на його передпліччі, шрамів, які ще не згладились, то це до уваги не бралось. Для чиновників то було недостатньою підставою.

— Ти знаєш, що тут трапилось? Вони хотіли мене завербувати.

— Завербувати?

— Так. Що ти на це скажеш?

Коли Тренберг, у свою чергу, почав розпитувати Ролана про його життя, той відчув прикрість, усвідомлюючи непевність свого становища. Чи варто розповідати про посаду вихователя у ліцеї Луї-ле-Гран, про нудні заняття, про зухвалих учнів? Про те, що там він проводить по вісім годин щодня.

— Я класний наставник в Луї-ле-Гран,— зрештою відверто сказав він.

— Класний наставник,— повторив Тренберг.— І ти будеш складати екзамен на кандидата?

Те ж саме Ролан чув од своїх колег, принаймні від тих, що іноді прогулювалися з ним під час перерви у критій галереї ліцею. «Ви повинні готуватися до кандидатського екзамену. Такий розумний хлопець...»

— Так, звичайно,— відповів він Тренбергу. І додав небало:— Крім того, я пишу книгу.

— А! Це добре,— сказав Тренберг.

— Щось на зразок романа.

Слово «роман» у власних устах здавалось йому самому кумедним.

— Про що ж твій роман?

У ньому не буде нічого особливого, у всякому разі такого, про що б варто було розповідати Тренбергові.

— Це чисто художня книжка...

— Ага, так! Але ж іще щось?..

— Ще трохи роздумів про сову Мінерви. Ти пам'ятаєш: «Сова Мінерви вилітає лише тоді, коли настає ніч».

— А! Гегель. Однак це честолюбний задум...

— О, ні! Книжка дуже проста,— жваво заперечив Майяр.

Він згадав, як Тренберг був вражений, коли дізнався, що Ролан з власної охоти брав у бібліотеці Гегеля, щоб почитати в оригіналі. І на цей раз знову, хоч і зовсім з іншого приводу. Майяр почував себе так, наче його спіймали на гарячому.

— Це історія про одного шевця... Шевця, який любить свій садок і який...— щоб не тягти, Ролан швидко зупинив себе.— Краще ти прийдеш якось до мене увечері і я прочитаю тобі деякі уривки.

Він добре знав, що Тренберг ніколи не прийде до нього, а сам він коптітиме над своїми сторінками, питаючи себе: чи варті вони того, щоб бути написаними?

Майяр заплатив за вино і купив пачку сигарет.

— Ти знаєш Фредеріка Барреля?— спитав він Тренберга, виходячи з кафе.

— Актора? Я бачив його постановку п'єси Лорки. Дуже добре.

— Це один з моїх друзів,— з деякою гордістю сказав Ролан.— Сьогодні увечері йому потрібна допомога. Ти підеш зі мною.

Навскіс вони перетнули площу Сен-Сул'піс, з широким фонтаном посередині, де давно вже не було води.

— Баррель... Скажи, він комуніст?— спитав Тренберг.

— Так, комуніст. Зараз у нього багато роботи— він готує прем'єру нової п'єси в «Карефур».

В самому кінці вузької безлюдної вулиці, по обидві сторони якої височили суцільні стіни, гратчаста хвіртка відкривалася просто на квадратне подвір'я оссбняка, збудованого десь у XVII столітті. Колись це був розкішний палац, а тепер він мав вигляд будинку, який повинні от-от знести. Поруч високих вікон,

закритих дерев'яними віконницями, біля стін стояли драбини; старі автомашини дрімали під чохлами з поліетилену; у проході стягли велосипеди і мотоцикли. Десь у закутку були звалені в купу порожні банки з-під фарби, тут і там валялися розпороті мішки. Посередині двору Фредерік Баррель, коротко підстрижений, в американському робочому комбінезоні, мішав у відрі довгою палицею густий клей.

— А! От і синочок!— вигукнув він, побачивши Майяра.— О, я бачу, ти ще й привів когось!

На ящику неподалік від нього сиділа, підібгавши ноги, гарненька дівчина в чорному комбінезоні і зав'язаній під підборіддям косинці. З-під косинки визирало біле личко й чорні жваві очі. Ролану і Тренбергу сказали, що її звать Маркоттою, вона актриса і свого часу претендувала на Гонкурівську премію. Коли Фред був у доброму гуморі, він охоче говорив про таланти своїх друзів.

Ролан відрекомендував приятеля просто по імені:

— Жан-Люк Тренберг.

— От і гаразд! Тоді ось що: зараз ви всі троє вирушите розклеювати плакати. В район між Сен-Жермен, вулицею Сен-П'єр і набережною Сени. Візьміть банки, я вам наллю клею.

Баррель невідомо звідки дістав протигази зразка 1939 року. У металеві коробки від них він поналивав клею.

— Нехай вони хоч чомусь доброму послужать.

Дав кожному юнакові по великому квачу і наказав:

— Ліпіть скрізь, де тільки є вільне місце. Та швидше! Повертайтеся лише тоді, коли не лишиться жодного плаката.

— Але ж,— відказав Тренберг,— треба було б знати, що написано на цих плакатах.

— Не бійся, малюк,— з властивою йому фамільярністю сказав Фред,— коли ти їх всі порозклеюєш, то знатимеш це напам'ять.

З-за рогу на подвір'я в'їхала стара відкрита машина. За рулем сидів одягнений у пуловер Жорж Ортелі, друг Барреля, молодий чоловік з довгим білявим волоссям.

— Плакати всі!— гукнув він, ще не зупинивши машини.

— Це просто неможливо!— крикнув у відповідь Фред.— Ви їх, мабуть, ковтаєте.

Жорж піднесено, з легким південним акцентом, розповідав: його товариші випадково натрапили на чудовий рекламний щит у центрі Латинського кварталу і весь уже заклеїли.

— Хочете глянути? Це неважко.

— Оце добре! Ти поїдеш туди і підкинеш нас у Сен-Жермен,— пожвавішала Маркотта.

Не чекаючи відповіді, вона сіла в кабриолет поруч із Жоржем. Фред приніс рулон плакатів і кинув на задне сидіння.

— Тримайтесь за скоби,— сказав Жорж хлопцям.

Тренберг перекинув ноги через борт і сів позаду, затиснувши між колінами протигаз, повний клею. Ролан лишився на підніжжі. Однією рукою він тримався за вітрове скло, а в другій теж держав банку. Машина рвонула і описала плавне коло навкруг площі святого Сульпіція. Ніч була тиха й холодна.

— Ти нас доведеш до Сени,— заглушуючи шум вітру, крикнув Майяр.— Це нас влаштує.

Кабріолет піднявся по вулиці Бонапарта, перетнув бульвар, весь у зелених вогнях, спустився до набережних. Це був довоєнний «Рено». Його витерті шини вищали, ковзаючи по мокрому асфальті. Мотор машини гув рівномірно, наче двигун моторного човна.

— Ви встанете тут,— вирішив Жорж, зупиняючись на початку набережної Сени.— До скорого побачення!..

Машина помчала вулицею Мазаріні. Маркотта вмить знайшла підходяще для плакатів місце. Закон 1891 року забороняв вивішувати об'яви та афіші на стінах паризьких будинків, а це був простінок між двома домами. Навіть закритий ґратами, він цілком міг бути використаний для об'яв і вже був заліплений товстим шаром різнокольорових чотирикутників, наліплених майже на висоту першого поверху.

Хлопці вилізли на ґрати і, не звертаючи уваги на вивішені об'яви, вкрили весь простінок густим клеєм. Маркотта передала їм плакат. Верхній його край притулили до стіни і рулон сам розкрутився до низу. Тоді, зіскочивши на тротуар, хлопці відійшли, щоб здала помилуватися своєю роботою.

«МИР АЛЖІРУ!» — закликав плакат з малюнком голуба. В тексті говорилось про те, скільки коштував Франції кожний день війни. Унизу стояв підпис: «Французька Комуністична партія».

— Здорово! Твій друг Баррель знає, як підійти до людей,— сказав Тренберг.

Ні він, ні Майяр, ні, очевидно, ця маленька Маркотта, не були комуністами, але ось вони всі троє серед ночі розліплюють лозунги партії.

— Це було б прекрасно — припинити війну плакатами,— сказала Маркотта.

Вона витягла з пакета, що був у неї в руках, ще два невеличкі плакати.

— На цей щит можна наліпити і ці маленькі,— запропонувала вона.

Хлопці мовчки заходились намазувати стінку клеєм.

З вулиці на вулицю, від щита до щита просувався трое друзів, залишаючи після себе липкі од клею барвисті сліди. Поодинокі перехожі байдуже дивилися на них. Мало-помалу хлопці стали спритнішими і вже зовсім швидко розгладжували зморшки на папері. Виявивши дозволене місце, вони за якусь мить заклеювали його плакатами. Хоч як вони береглись, проте їхні плащі були геть позаліпані клеєм. Маркотта теж дуже вимазалась у клей, і Майяр аж тепер оцінив дотеп Барреля, який написав, щоб він не приходив у смокінгу.

Рулон під рукою Маркотти швидко танув. Тренберг працював із запалом. Він підраховував, скільки лишилось плакатів, щоб вистачило і на вулицю Жакоб, і на верхню частину вулиці Сен-П'єр. Вони заліпили об'яву про уроки танців «За п'ять уроків з вас буде першокласний танцюрист».

З вулиці Абай на мотоциклах виїхали з-за рогу два полісмени. Троє друзів сяк-так заховали своє добро під дощовики.

— Не могли вибрати іншої дороги, шпи-

ки,— сказав жартома Тренберг, аби порушити гнітючу тишу і раптову тривогу, що стисла їхні серця.

За своє хвилювання вони вирішили взяти реванш і заліпили забороненими плакатами шити транспортного інституту.

Саме в цей час, повертаючи з Університетської вулиці, вийшла друга баррелівська група з рулонами плакатів, протигазами й квачами. Їх було п'ятеро — троє хлопців і дві дівчини. Вони обклеювали вулиці у східній частині Парижа і зараз прямували до Баррелового театрального центра.

Обидві групи впізнали одна одну, і почалась жартівлива пікіровка.

— А! Зрадники! Фашисти!

— Ви самі фашисти!

— Вертайтесь на свої землі, загарбники!

Було вже пізно. Але настрої у всіх був піднесений. Обидві групи злилися і почали дружню суперечку за останній плакат, за останню краплину клею, за кращі місця на стінах будинків. Від себе вони ще дописували безпосередні немудрі заклики: «Припиніть вогонь!», «Мир Алжіру!».

Розмахаючи пустими протигазами, безупинно розмовляючи, всі пішли до центра.

Звільнившись від рулона, Маркотта вела під руки обох хлопців.

Вони пішли іншою дорогою. Ведучи своїх товаришів, Маркотта впевнено пробивала шлях по тротуарах, запруджених уночі більше, ніж Галері Лафайет¹ у суботу після полудня.

Досі Роланові здавалось, що він любить цей квартал. Безцільно блукаючи вечорами по його завжди людних вулицях, він часто поділяв і розумів цю пожвавленість, загальний святковий настрій, хоч і відчував прикрість, бо був тут наче якимось стороннім, ніколи не належачи до тих, хто весь свій час проводив на відкритих терасах кафе, голосно перемовляючись між собою.

Однак коли того ж таки вечора, прогулюючись по затихлих вулицях, які відходили в різні боки од Сен-Сюльпі, Ролан раптом побачив, як Маркотта побігла з підскоком від двох знайомих хлопців, які сміялися і вигукували їй вслід: «Котику! Коте!»,— йому здалося, що вона грає перед ними свою роль, причому більш широко і яскраво, ніж виступаючи перед нудьгуючими глядачами в театрі, бо відтворювала саме життя, яке він так любив.

— Вона цікава,— сказав Тренберг.— Хотів би я знати, що в неї на думці?

На подвір'ї Центра зібралися всі, хто брав участь у здійсненні завдання Барреля, і він прийняв від них «лицарську зброю» — протигази коробки й квачі.

— Прекрасно, діти мої,— сказав Фред, розставляючи весь цей скарб у маленькій кімна-

¹ Галері Лафайет — квартал великих магазинів у Парижі.

ті, що виходила вікнами на подвір'я.— Тепер можете йти спати.

— Ех ти, жадного! — вигукнув Жорж Ортелі.— Хіба ми й на чарку не заробили?

— А ти гадаєш, я друкую гроші? — відповів той.

Жоржа (він був фотографом) образив навіть на його професію. Однак оскільки Фред був і сам у піднесеному настрої і ніхто ще не хотів спати, він запросив усіх зайти в досить-таки дивну кімнату.

— Якщо тут щось знайдеться, то будь ласка,— сказав він примирливим тоном.

Колись, певно, це була кухня, тільки дуже маленька і дуже вузька, із відливом, пристроєним біля старої плити. Тепер тут був театральний склад. Деякі декорації, занадто високі для цього приміщення, були притулені до стіни, а внизу спиралися на великі лозяні кошики. Картонки з капелюхами, ящики з інструментами, коробки на взуття — все це було звалено в купи по кутках. У глибині кімнати на жердинах погойдувались костюми різних епох та репертуарів.

Коли всі порозідалися — хто на кшिकाх, хто на водозливі,— Фред витяг із шафи дві пляшки білого вина. Склянок було обмаль і пили по черзі.

— Я збагнув твій задум,— раптом сказав рудуватий студент-медик, хитрувато поглядаючи на Барреля.— Ти задумав перетворити театральний склад, що фінансується урядом, на допоміжну ланку партії.

— Все ясно,— відповів Фред і, закативши очі, замогильним голосом промовив: — Тут видно руку Москви.

Це був саме той тон, що імпонував усім, хто ніколи і не збирався вступати в будь-яку політичну дискусію. Але тут, у цій кімнаті, зібралися всі такі, що справді були проти війни в Алжирі. Студенти, актори, молоді художники кварталу — всі вони намагалися уникнути військової служби і аж ніяк не хотіли мандрувати за море. Отож у цьому питанні у них була цілковита згода з комуністами: війну потрібно припинити!

Розмова жваво перейшла на іншу тему. Всі палко заговорили про нову п'єсу Барреля, що мала піти в кінці тижня.

— Що це значить: «Кіт, несхожий на інших»? Тут дійсно йдеться про kota?

— Друже мій, ти повинен прийти до театру і побачити все на власні очі. Адже так, Маркотто?

Пляшки спорожніли,— настав час розходитись. Фред старанно замкнув двері кімнати, просякнутої важким духом тютюнового диму, сховав ключа і довго дивився, як молоді роз'їжджалася на мотоциклах і велосипедах. На маленькій тихій вуличці враз стало гамірно, немов на ярмарку. Засперечалися, хто сяде в машину Жоржа.

— Гаразд уже,— бурчав він.— Я сьогодні добрий. Розвезитиму всіх до ранку.

Тренберг, не знаючи куди подітись, розгублено стояв на тротуарі.

— Чи не міг би я в когось переночувати?

— А що? Ти живеш на околиці? — занепокоївся Фред.

— Ні, мене просто викинули геть...

— Та це тебе не стосується,— раптом перебила Фреда Маркотта.— Він не повинен розповідати тобі про своє життя.

І додала, повернувшись до Тренберга:

— Можеш піти до мене. Я живу недалечко.

Тренберг, здавалось, не був здивований, а тимчасом Ролан, побачивши, як вони пішли поруч, залишився сам, розгублений на цій темній вулиці, почувуючи себе так, наче в нього щось відібрали.

II

Маркотта жила у великому порожньому ательє, яке нагадувало побілене горище з широкими вікнами. Її друг-художник поїхав на південь і полишив на неї майстерню з достатнім на всю зиму запасом дров. З меблів, які тут, мабуть, колись були, лишилася тільки пічка, що самотньо стояла на нерівній дерев'яній підлозі. Від стіни до стіни простяглася мотузка, на якій висіли плаття та пальта. Бруднокоричньові занавіски спадали вздовж вікон.

— Так і є,— сказала, ввійшовши, Маркотта,— в пічці погасло. Ти не змерз?

— Змерз,— відповів Тренберг, шулячись у своєму плащі.— Я зараз розпалю вогонь.

Не гаючи часу, він почав поратися біля пічки. Юнак поспішав і навіть не вигорнув попелу, а одразу запах у дверцята папір і дрова. Маркотта відштовхнула його:

— Йди звідсіль. Ми так почадіємо з твоєї ласки.

За мить вогонь запалав, і по кімнаті одразу розійшлося тепло.

— Допоможи мені,— попросила Маркотта, відкриваючи стінну шафу.— Треба ж приготувати тобі постіль.

Як тільки одчинилися дверці, великий матрац, наче живий звір, сам вискочив із шафи.

— Візьми ковдри! — скомандувала вона.

Жан-Люк підкорявся без особливого ентузіазму. Байдужим тоном він спитав:

— Тобі не здається, що ти завдаєш собі зайвої праці, готуючи другу постіль?

— Ти, може, думаєш, що спатимеш зі мною? Ти збожеволів!

Сховавшись на хвилину в закриту нішу, Маркотта вийшла, одягнута в хлопчачу піжаму, занадто велику для неї. Вона встигла уже вмитися, посвіжішала і, сяючи посмішкою,

грайливо, як маленький пустун, скочила на свою постіль. У другому кінці кімнати під ковдрами крутився Тренберг.

— Ти вже спиш? — спитала дівчина.

— Ні! Я серджусь!

— Чого?

— Ти не дуже-то гостинна хазяйка.

Нічого не відповівши, вона сіла і обняла коліна руками. Цей хлопець її зацікавив.

— Справді,— продовжував він.— Ти мене запросила, а залишила самого в кутку і навіть нічого не запропонувала випити.

Маркотта кілька секунд роздумувала, а далі сказала:

— Ти маєш рацію. На кухні в мене є біле вино. Піди знайди, а тоді поговоримо.

Тренберг відкинув ковдри. Він був у самих трусах. Навіть не пригладивши розкуйовдженого волосся, юнак пішов до маленьких дверцят.

— Сюди? — спитав він.

— Так. Склянки на полиці.

Він хутко повернувся з пляшкою та склянками і сів на край матраца біля Маркотти. Усю його спину, аж до лопаток, перетинав широкий білий рубець.

— Що це? — широко відкривши очі, боязко і ніжно доторкнулась до нього пальцем Маркотта.

— Де? А, це Маутхаузен,— просто відказав хлопець.

Він налив склянки. Одним духом випив і наповнив знову.

— Я дуже хочу пити,— сказав він і випив ще.— Ти все-таки мила. Ти актриса? Граєш в п'єсі Барреля?

— Так. Я граю kota. Це значна роль.— Маркотта пила вино маленькими ковтками.— Вона мені дуже подобається. Та й взагалі п'єса йому вдалася.

— Гм... Про котів... Я, ти знаєш...

— Це кіт не такий, як інші. Це незвичайний кіт, дуже цікавий кіт. От побачиш. Прийдеш у п'ятницю?

— Прийду, якщо мене запросять.

— Я запрошую!

— Тоді обов'язково прийду.

Він нерішуче доторкнувся до її волосся на потилиці:

— Мені холодно, мій маленький котику.

— Іди,— вона віддала йому свою склянку.

Юнак допив вино і поставив обидві склянки на підлогу. Потім, не поспішаючи, ліг біля Маркотти. Вони погасили світло і обнялися. Маркотта скоро зрозуміла, що зробила дурницю, одягнувши піжаму.

Молоді люди пошепки розмовляли в темряві. Маркотта притулилась лицем до плеча Жан-Люка.

— А знаєш, мене тільки що відлупцював гарсон із кафе.

— Не може бути! Чому?

— Зараз це здається дуже кумедним,— ска-

зав він.— Коли я повертався з табору, то пам'ятаю, як нас тепло і дружньо всі зустрічали. Навіть герцогині приносили нам до ліжка каву. Звичайно, це минуло. Але ж можна було б людям жити більш-менш дружно, розмовляти, пити вино. Адже так? Але все це марно! Зрадники торжествують всюди! Всюди! Тренберг повторив їй те, про що вже говорив Майяру: і від його слів у неї стислося серце:

— Знаєш, вони хотіли мене завербувати.

У великій темній кімнаті слова Тренберга пропливли, не сколихнувши тиші. Маркотта відчула себе ніби совсім маленькою і, навіть боячись дихнути, припала палаючими губами до плеча свого нового друга, до цього змученого людського тіла.

* * *

Після того, як Жорж усіх порозвозив: Люсьєна — в Батіньоль, Раскіна — на площу Кліші, братів Бедье — до Бастілії, Мануеля — на площу Італії, він повернувся до себе в досить поганому гуморі:

— Розвозь їх усіх...

Машина була батькова, який платив і за його квартиру, та Жорж не міг припустити й думки, що друзі поїдуть у метро. Але хто платитиме за бензин, страховку, хазяїнові гаража? В минулому місяці за один тільки диск зчеплення довелося заплатити 7500 франків.

«Катаються... Але це вже востаннє,— говорив собі Жорж.— Отой Фред із своєю війною в Алжирі залишить нас без єдиного су».

Водночас юнак в душі сміявся з себе, бо знав, що при першому ж телефонному дзвінку Фреда, Раскіна чи Троказа він схопиться серед ночі, у сніг, у дощ і піде за плакатами, перевозитиме кошики з костюмами або відправлятиме якусь товаришку до лікарні.

— Бодай їм з їхніми ділами...— бурчав він.

До ранку лишилося ще години зо дві, але Жоржу ще треба було збільшити фотознімки. Він зайшов до ванної кімнати, яка була найтемнішим приміщенням у всій квартирі. Намагаючись як можна обережніше рухатись у цій захарашеній фотоприладдями комірці, юнак розвів у теплій воді проявник та закріплювач. При світлі маленької червоної лампочки його дії скидались на виконання якогось релігійного обряду; ось він розмотав урочистим жестом довгий рулон плівки, проявленої вдень на студії. Потім увімкнув і одразу ж вимкнув лампочку збільшувача, чуттям визначаючи потрібний час. Незабаром він побачив, як у ванночці, на блискучому папері, почали з'являтися риси обличчя. «Зовсім непогано. Мейрак буде задоволений».

Сама думка про це робила Жоржа щасливим. Він сподівався, що одного чудового дня завдяки Мейраку його перестануть вважати

лише асистентом оператора і, хтозна, можливо й він, зрештою, стане оператором.

О, як добре вони працювали б разом! Жорж це відчув з першого ж дня. Мейрака можна було назвати поетом кінозйомки. Із своїм прямим, коротко підстриженим волоссям він був негарний, навіть несимпатичний, але в ньому відчувався справжній митець кінематографії, з тих, у кого на плівці живе поезія, душа. Жорж із захватом учився в школі при студії, з запалом працював при світлі юпітерів у млосній духоті зйомочних площадок. Він з усіх сил прагнув оволодіти майстерністю свого вчителя, перейняти його вправність.

У плутанині штрихів, що повільно проступали на плівці, Жорж розпізнав риси обличчя Деніз Фарг. Це він зробив просто так, щоб їй було приємно. Вона вперше знімалась у великому фільмі разом з Едді Сільва і показувалась лише в кінці одного епізоду. Жорж знав, що це значить для Деніз. Як тінь, він ходив за нею з фотоапаратом по зйомочних площадках, не кажучи ні слова, а дівчина ніби й не помічала його. Щодня вони разом снідали в їдальні при студії. І от зараз, при червоному світлі, Жорж придивлявся, як на глянсовому папері, що його він обережно погладжував кінчиками пальців у теплій воді, з'являється вродливе личко Деніз, всміхаючись з-під великої старомодної парасольки. Прополоскавши під крапом портрет, він поклав його у ванночку з закріплювачем.

* * *

В той час, як Фред ще міцно спав, Жорж теж, а Маркотта з Тренбергом ще не прокинулись, в світлій мансарді Ролана вже задзвонив будильник. Це була нестерпна мить — доводилось повертатися до лицейського життя. Він мав уже двадцять чотири роки, а щоранку все ще мусив, як учень, підкорятися розкладові занять, та ще так точно, як ніколи досі. Бувши вихованцем у Клермон-Ферранському лицей, він іноді міг і запізнитись, на ходу вигадуючи якусь причину для класного надзирателя, а тепер сам був на його місці, і учні йому верзли всякі нісенітници.

— Мсьє, мій поїзд запізнівся...

— Мсьє, в мене поважна причина... Мене затримає пан Браке...

О восьмій годині ранку, стоячи біля голівного під'їзду Луї-ле-Гран, Майяр безжально записував прізвища тих, що запізнилися, і цим зраджував своє дитинство.

Цього ранку група вихованців, яких він добре знав, наближалася до нього із виглядом змовників:

— А вас бачили, мсьє, вчора ввечері...

— В Сен-Жермен з дівчиною...

— А, це ви, Романо? То що ж ви робили вчора ввечері замість того, щоб працювати чи спати?

Хлопці порозбігалися, як застукані на гарячому злочинці. Майяр пошкодував, що його посада в ліцеї зобов'язувала до таких малодружніх стосунків з учнями. Як би він хотів по-товариському поговорити з ними, прогулюючись довгими коридорами, розповісти їм... так, розповісти їм про Фреда і Маркотту, про п'єсу, яку гратимуть його друзі, і про плакати з комуністичними лозунгами, що їх вони розклеювали цієї ночі, і про свою книгу...

Особливо цікавив Ролана юний Романо; коли той прогулювався по коридору, від нього віяло чарами молодості, чарами вісімнадцяти літ. Вигляд він мав задиркуватий і в той же час дуже милий. Чорне волосся обрамляло гарне смагляве обличчя циганського типу. Видно було, що голитися хлопець почав зовсім недавно. Він носив дуже елегантні морські куртки доброго крою, і Майяр, який був незмінно в одному голубому костюмі, потайки трохи заздрив йому. Романо — чарівний юнак, від якого були в захваті всі його друзі — кілька разів робив спроби подружитися з Майяром. Але Майяр змушений був підтримувати з цією компанією тільки чисто офіційні стосунки. Йому дорікали навіть за те, що він давав учням поради і допомагав їм у заняттях.

— Ви надто фамільярні з своїми вихованцями, — зауважував йому старший інспектор, кульгавий корсіканець. На грудях у нього було начеплено стільки орденів за всілякі військові операції, що Майяру здавалось, ніби їх йому десь назбирали.

— Так, занадто фамільярні.

Майяр це добре знав. Але саме до цього і варто було прагнути: він усім серцем бажав, щоб його любили, а від нього вимагали ставитися до вихованців так, щоб ті його боялись. Ще зовсім недавно на адміністративні посади у ліцеях міністр призначав відставних унтер-офіцерів. Мабуть, ще Бонапартом було введено діючий нині внутрішній розпорядок у ліцеях та коледжах. Тільки й того, що барабанний дріб, який сповіщав початок і кінець лекцій, замінили електричним дзвінком. На всій системі навчання залишилося тавро воячини, що душило, як аркан. Колонами, вишикувані по двое, карбуючи крок, як рекрути, вихованці заходили в класні кімнати. В цілковитій тиші, над головами, схиленими від нудьги і пригнічення, Майяр, простягнувши руку, намагався передати класу красу творів Франсуа Рене де-Шатобріана, якого він вивчав з особливим захватом: «Інакше кажучи, я йшов великими кроками, вітер свистів, розвіваючи моє волосся, і я не відчував ні дощу, ні паморозі, зачарований і водночас засмучений, наче демон оволодів моєю душею...»

І Ролан, також засмучений, питав себе: чи зміг би коли-небудь розквітнути талант Шатобріана на такій віддалі од природи, од подиху свіжого вітру, в цій задушливій атмосфері ліцею...

Піднявши вгору палець, Романо тихо наблизився до кафедри.

— Даруйте, мсьє... Ви б не могли мені сказати... — поклавши лікті на стіл, приглушеним тоном запитав він з посмішкою.

— Що, Романо?

— Та от... Що ви вчора робили з банками для фарб? Вас бачили.

— Ну, гаразд. Ви погано бачили — це були банки з клеєм, — пояснив Майяр і зразу ж пожалкував, що справивши ефект, сказав надто багато. Він знав, що Романо так просто не відчепиться. Легше строго звеліти йому сісти на своє місце, ніж... Він вважав за краще сказати йому неправду, що розклеїв театральні афіші спектаклю, який ставлять його друзі.

— О, ви знаєте акторів? — захоплено спитав Романо.

Він хотів знати про нову п'єсу геть усе. І Майяр розповів йому те, що знав, і порадив прийти завтра ввечері в театр Карефур.

— А тепер сідайте, — сказав він знову офіційним тоном і додав дружньо: — Якби тут проходив старший інспектор, я б мав великі неприємності.

Здивований Романо повернувся на своє місце, гордий таким довір'ям.

* * *

Деніз Фарг жила у свого батька-вдівця. В неї була окрема кімнатка, оббита сірим оксамитом. Батько не перешкоджав їй, не заперечував проти її захоплення артистичною кар'єрою, тим більше, що мало вірив у серйозність цього покликання.

— Її кар'єра закінчиться першим же чоловіком, — завжди говорив він переконано.

Він був медик і думав, що добре знає жінок і свою дочку зокрема. Він дуже любив її

і як батько радив записатися на курси лекцій драматичного мистецтва Рене Сімон.

Йому здавалося, що там вона здобуде ґрунтовніші, серйозніші знання, ніж у Сорбонні, і більше зацікавиться класиками. Він любив з Корнелем в руках час від часу подавати їй репліки у сценах з «Нікомеди», над якими вона працювала.

Коли дочка пішла на студію і почала зніматися в епізодичних ролях, батько дивився на це, як на веселу розвагу. Його вражало те, що, позичаючи всього лише на кілька годин свою посмішку і постать режисерові фільму, Деніз одержувала на кінець дня стільки, скільки в його клініці заробляв за місяць санітар. Батько знав також, що тижневий гонорар того, кого він називав не інакше як «жевжик Едді Сільва», перевищував його власний місячний заробіток.

Переконано, ніби виконуючи професійний обов'язок, Деніз з апетитом жувала апельсини, начебто шлях, який приведе її до слави Едді Сільва, лежить через ці плоди, що ними вона щоранку ласувала.

Лікар, майже готовий їхати в клініку, поклавши серветку на стіл, похапцем допивав каву з молоком. Деніз кинулася йому на шию і враз зробилася дуже ласкавою:

— Тату,— сказала вона, ніжно його цілуючи,— можна, я візьму твою машину?

— Звичайно, моя маленька. Тільки не запізнийся.

* * *

Фредерік Баррель і його жінка Жаніна дуже рідко бували разом. На партійні справи у Фреда йшов увесь той час, що залишав йому театр. Він завжди повертався серед ночі. Жаніна йшла з дому в своє бюро о пів на дев'яту. Проте іноді їм вдавалося зустрітись у своїй маленькій квартирці на вулиці Монж, або призначити одне одному побачення, щоб разом поспізнати і, як завжди, трохи посперечатися.

— Ти знову замазюкав свій комбінезон!— обурено говорила Жаніна.

— Я ж не навмисне це зробив.

— А я цього й не кажу.

Вони залюбки сперечалися, але ці суперечки були свідченням взаємної приязні. Якби вони так сильно не любили одне одного, чого б вони тоді одружилися, чого б вони так раділи появі своєї маленької доньки, яка була дуже схожа на обох і обом дуже ускладнювала життя?

— Це вже занадто, що ти мусиш розклеювати плакати!

— Так треба.

— Просто смішно! Невже ти думаєш, що плакатами зупиниш війну в Алжирі?

Не маючи нічого проти політичних переконань свого чоловіка, Жаніна разом з тим часто дорікала йому, що він виконує роботу, яку вона вважала кумедною. Їй було шкода тих ран-

ків, коли він продавав «Юманіте». А це тривало протягом багатьох років. Рідко випадали дні, коли вони були разом. Фред бачив, що вона незадоволена, але особливого значення цьому не надавав.

— Ти знаєш хто там був учора ввечері?

— Марцін?

— Ні. Майяр.

— Він справді прийшов?

— Кінець кінцем, він хороший хлопець. І такий самотній. У мене таке враження, що він завжди радий стати нам у пригоді.

— А його книжка? Він уже багато написав?

— Ти віриш, що у нього талант?

Жаніна і Майяр бачилися двічі на місяць, коли Ролан приходив до свого друга обідати. Якщо з Фредом вони здебільшого мовчали, то з Жаніною Майярові завжди хотілося говорити. Великі, широко відкриті очі, приємне лице, її щира приязнь, те, що вона була дружиною товариша,— все це схиляло Ролана до одвертості з нею. Анітрохи не боячись вразити її чи виявити свої симпатії, він з задоволенням розповідав їй історію свого шевця Арістотеля. Жаніна слухала його з цікавістю, перериваючи іноді розповідь витуками.

— Це ж прекрасно! Просто чудово!— говорила вона, сплітаючи пальці рук.

Вона подарувала Ролану першу радість автора, перший захват від його твору, і він дав їй слово, що коли доб'ється справді великого успіху як літератор, з пам'яті його ці хвилини не зникнуть. Він повік не забуде, як маленька приятелька плескала в долоні, слухаючи його перші літературні вправи.

Хоча Жаніна працювала у видавництві Флоран-Лекутр тільки секретаркою, Ролан був певен, що переданий нею рукопис швидше від інших дійшов би до кабінету мсьє Флорана. По дружбі вона пообіцяла Ролану зробити все, що в її силах, і була певна, що така книжка, як «Швець Арістотель», зробить честь видавництву.

* * *

Четвер — це свято дітей¹. І тих, хто живе чи працює з ними. Щочетверга вечір був у розпорядженні Ролана, і в нього вже стало звичкою проводити цей час з своєю подружкою Ніколь Пті, його першим захопленням молодості. Згодом він зустрів її в Парижі вже заміжною, матір'ю сімейства.

Одразу після обіду в ідальні ліцею Луї-ле-Гран, Ролан спустився в метро на Одеон, пересів у Мот-Піке і вийшов у Пассі. В нього було таке враження, наче він опинився в якомусь провінціальному містечку. Маленькими, ніби вимерлими вуличками, що перерізували пагорб з кінця в кінець, він повільно йшов до Ніколь. Іноді траплялося, що Ролан помічав

¹ Четвер — день відпочинку у ліцеях і школах Франції.

біля дому машину її чоловіка, і тоді він був змушений чекати, поки авто від'їде, крокуючи туди й назад по кварталу.

— Який сором! Який сором!— думав Ролан, проте сідав у ліфт, дзвонив біля дверей своєї коханки, певний, що Марк буде зайнятий весь вечір на студії Радіо-Люксембург.

Ролана пригнічувало те, що він був коханцем багатой заміжньої жінки і ніби її утриманцем; але він нічого не міг змінити — Ніколь, ніби граючись, вміла тримати його в руках. Скільки разів, зустрічаючи його, вона подавала каву на той самий стіл, за яким тільки що сидів її чоловік. Як часто вона розраховувалась за них обох в таксі або кіно, безапеляційно заявляючи:

— Облиш! Марк зараз багато заробляє.

В той час, як Майяр почував себе ніяково перед бонною і дітьми, здригався від кожного телефонного дзвінка, Ніколь, відіславши дітей і бонну на прогулянку, спокійнісінько походжала по квартирі в самій сорочці, пропонуючи йому прийняти ванну.

— Якби в тебе була ванна і центральне опалення,— глузувала вона з його збентеження,— ми могли б зустрічатись у тебе. А поки що мені добре і тут!

Ролан не міг нічого відповісти їй і користувався квартирою Марка, помазком Марка, одяком Марка і навіть Марковою дружиною, яку він навіть не кохав і яка його не кохала.

— В тебе сьогодні гарненькі очі,— сказала вона ніжно, відпочиваючи коло нього на великій сімейній постелі, ошуканій і пограбованій.— Що ти робив цієї ночі?

— О! Ти нізачо не вгадаєш!

— А! Так ти мене зраджуєш! Негідник,— сказала Ніколь, ніжно кусаючи його за вухо. Вона повторила, сміючись:

— Негідник! Волоцюга!

— Ти знаєш, з ким я тебе зраджував? З комуністами.

І якось ненароком розповів їй нічну пригоду з розклеюванням плакатів, надаючи першорядного значення саме нелегальності цього. І зустріч з поліцейськими він змалював так, що це набуло характеру мало не подвигу.

Але Ніколь перемінилась на лиці.

— Ти збожеволів,— сказала вона Роланові, рвучко підвівшись на постелі.— Ти просто здурів! Ти ж не знаєш, що то за люди!

— Знаю дуже добре, бо Баррель мій друг.

— Друг! Нічого собі друг! Та якщо ти коли-небудь їм допоможеш, вони тебе заженуть у тупик. Вони тебе завербують. Справді, ти якийсь дурний. Подивись, що діється у Польщі, Румунії!

— Послухай, Ніколь! Вони хочуть, щоб війна в Алжрі...

— Плювати і на Алжір, і на них. Вони самі плюють на це. Це тільки привід. Вони хочуть розширити свою нелегальну організацію, обдурювати якомога більше людей, використо-

вуючи все — і війни, і злидні. Одного чудового дня, коли вони відчують себе сильними...

— Послухай, Ніколь! Послухай...

Вже не йшлося про те, щоб далі сперечатися з нею, Ролан просто хотів її заспокоїти. З розчервонілим лицем, зім'ятою зачіскою сиділа вона край ліжка. Байдуха в усьому майже до цинізму, вона зараз обстоювала це з такою шаленою пристрастю, що навіть збентежила його. Ролана вразило не те, що вона говорила, а те, як вона говорила. Вона казала про комуністів так, як дехто ще й тепер згадує про диявола з якимось містичним жахом.

— Все ясно, Ролане,— сказала вона йому.— Роби, як знаєш, але в мене сім'я, чоловік, двоє дітей, і комуністів, хто б вони не були — французи чи росіяни — я ненавиджу, і маю досить підстав, щоб їх ненавидіти. Якщо ти йдеш з ними — кінець, ми з тобою більше ніколи не побачимось.

Ні на одну хвилину Ролан не уявляв собі, що він може стати членом комуністичної партії чи будь-якої іншої партії. Він не бажав нічого кращого, як присвятити життя написанню прекрасних книжок. Він ніколи не голодував, неохоче читав газети. Погрози Ніколь його не хвилювали, але його думки набрали іншого напрямку.

«Як мало вона мене любить,— гірко говорив він собі.— Ми були близькі протягом тижнів, місяців, а зараз у неї немає до мене навіть простої приязні!»

Але він не сказав нічого, а постарався заспокоїти її і перевів розмову на виставу «Кіт, несхожий на інших», на яку вони повинні були піти разом завтра ввечері.

* * *

Рівно о шостій годині, на середині епізоду, Мейрак був змушений припинити зйомку. Це сталося ось чому.

Він і Жорж, як і всі артисти, завжди, звичайно, були згодні працювати. Вони могли не обідати, не спати ночами, якщо треба, працювати, не складаючи рук, бо фільм давав їм славу, втіху, гроші. Але техніки, освітлювачі, які, немов ті мурашки, трудилися на майданчику, що вони мали з цього? Нічого, крім заробітної платні, яку їм видавали точно в кінці тижня. Постановник фільму не мав змоги платити їм за надурочну роботу і тому ніяк не міг продовжити їхньої зміни на три хвилини після полудня, чи на п'ять хвилин увечері.

Як тільки погасли прожектори, Жорж кинувся до Деніз Фарг. Увесь вечір Мейрак, наче шахову фігурку, пересував її по майданчику («Вийди трохи вперед, сядь тут, вийди з поля, сядь, стань перед столом...»). Незважаючи на густий шар гриму, було видно, як витяглося від втоми її обличчя. Її наче придавив солоний капелюх і важка сукня крою 1900 року.

Почувала себе Деніз дуже кволою. Її втішало тільки те, що день скінчився.

— Ходімо разом,— запропонував Жорж, як завжди, приязно всміхаючись до неї.

— Гаразд. Тільки заждіть поки я переодягнусь — просто падаю від втоми.

В цей момент пролунав голос Фердінанда, головного механіка, який запропонував здравцю на честь мсьє Сільва.

— За Едді Сільва! Гіп! Гіп! Гіп! — вигукував він на всю студію. Його підтримали, але досить кволо:

— Ура!

Це означало, що знаменитість всіх частувала на свій кошт аперитивом. Кожен міг піти в бар кіностудії і випити там склянку за здоров'я Едді Сільва. Нерівність гонорарів зробила цю формальність майже звичаєм.

— Гаразд,— сказав Жорж,— я на вас чекаю в барі.

Він замовив аперитив з явним задоволенням: все йшло дуже добре. Опівдні вони разом були в їдальні і там, через стіл, вкритий картою пластмасовою скатертиною, він подав дівчині з таємничим виглядом, але почервонівши, як рак, великий картонний конверт: «Не згинайте»,— прочитала вона напис. Відкривши конверт, Деніз не могла приховати радості, побачивши своє лице, сфотографоване крупним планом, у капорі під парасолькою.

— О, який ви люб'язний! Який ви милий!— заговорила вона, намагаючись не почервоніти.— Ви зробили мені велику приємність.

Вони весело гомоніли, п'ючи червоне вино з маленьких круглих пляшок, і частували одне одного традиційними фруктами в сиропі.

— В мене ще є негативи: ви з Едді Сільва.

— Я з Едді Сільва? О! Я неодмінно хочу їх мати. Для мене це дуже важливо.

Так Жоржу вдалося домовитись про зустріч увечері. Вона обіцяла прийти, щоб побачити, як він збільшуватиме фото. Жорж увесь час радісно повторював про себе: «Все в порядку, все в порядку!» Вранці вони приїхали на студію, кожен на своїй машині. Коли Деніз була готова виїхати, Жорж рішучим тоном заявив:

— Поїдемо кожен у своїй машині. Ви вслід за мною. Буде щось схоже на гонки.

Громіздкий Рено мчав уздовж набережних Сени під дрібним дощем, що сів з самого вечора. Через переднє дзеркало Жорж стежив за машиною Деніз, яка просувалась позад нього. Його захопила ця гра, він пильнував, щоб не загубити з ока Деніз, яка ставала йому все більше і більше жаданою. Як тільки дорога звільнилась, дівчина звернула трохи ліворуч, докладаючи всіх зусиль, щоб наздогнати Жоржа, бажаючи довести, що «грузовичок», як називали її машину товариші, ще вміє бігати. На повному ходу, один за одним, вони в'їхали в тунель Трокадеро і машина Жоржа загуркотіла під склепінням, ніби моторний катер. Порівнялись вони в Альма.

— Мряка!— вигукнув Жорж, опустивши скло поруч з Деніз і намагаючись перекричати гамір вулиці.

Потім, стежачи одне за одним, вони швидко промчали через Кур-ла-Рен, перетнули площу Згоди і, забризкуючи грязюкою пішоходів, закружляли в лабіринті вулиць лівого берега. Дош припустив дужче, але, на їх частя, на маленькій вуличці, де жив Жорж, знайшлося місце для машин.

Збуджені гонкою, задихані від швидкого підйому по сходах, обоє відчували якесь особливе хвилювання. Опинившись у теплій квартирі, Деніз скинула пальто; її білий світер, що застібався на спині, підкреслював бездоганну постать дівчини. Коли Жорж глянув на воге волосся, свіже личко і блискучі од дощу губи, він відчув пристрасний потяг до дівчини. Вона, певно, помітила це, бо стояла майже впритул до нього.

— Може, приготувати чай?— тільки й спромігся він вимовити, ставлячи чайник на газ.

— О, ні!— сказала Деніз.— Зробимо фото. Я вас дуже прошу. Якщо ви не голодні, звичайно...

Жорж був радий її потішити, і вони одразу ж зайшли в його маленьку лабораторію. Молодий чоловік старанно приготував усе для роботи — ванночки, лампи, плівки,— хоч присутність Деніз, яка торкалась до всього, всім цікавилась, робила його незграбним, а тимчасом він хотів показати свою вправність. Нарешті, вони погасили верхню лампу і при світлі червоного ліхтаря Жорж розгорнув кілька негативів. Серед них було п'ять чи шість вдалих, на яких Едді Сільва фамільярно посміхався до Деніз, взявши її за підборіддя.

— Це чудово! Прекрасно!— вигукнула маленька артистка, стежачи за тим, як у прояв-

нику дедалі виразніше проступають обличчя.— Ви гадаєте, що я буду такою ж гарною і в фільмі?

— В тисячу разів кращою!

— Правда?

Коли вона в темряві повернулася до нього, Жорж особливо відчув її близькість у цій маленькій таємничій кімнаті, яку дівчина заповнила своїм ароматом; він не міг не вдихати безупинно цей ніжний запах, не міг не доторкатись до її плеча, до її зап'ястя, що було зовсім поруч нього. Він обережно обняв її і почав цілувати. У юнака вже голова пішла обертом, і він тільки повторював про себе: «Вона не погодиться! Вона не погодиться!».

Але Деніз зовсім не опиралася. Вона охоче дозволяла себе цілувати і звільнялася тільки для того, щоб заговорити про фотографії.

— Те, що вони довго лежать у кислоті, їх не зіпсує?

— Не хвилюйтесь,— говорив Жорж,— вони будуть бездоганні. Хто вам сказав, що тут кислота?

І знову цілував її, знову пестив.

— Тепер їх треба прополоскати,— нарешті вимовив він.

Увімкнувши світло, Жорж подивився на Деніз, вона здалася йому ще кращою. Цілуючи її, він сказав:

— Ви така гарна, що я вас зроблю на папері «Кодак-хром».

— Невже? Але ж я не така вже гарна.

— Дуже гарна!

Він поклав фотографії у ванночку і повів дівчину до кімнати, в якій світилася маленька лампочка.

— Молочні зубки,— сказав він дівчині.

Нахилившись над нею, він не переставав її цілувати, пестячи пальцями її лице.

— Що це значить?

— Це значить, що в тебе маленькі зубки.

— Ага! То вони тобі не до вподоби, мої маленькі зубки?

— Я їх дуже люблю. Я дуже радий.

Вони приготували вечерю з того, що в Жоржа було на кухні: з паштету, яєць, сиру. Трохи послушали музику. Жорж запропонував Деніз лишитись у нього.

— Я не можу,— відповіла дівчина просто.— Треба одвезти батькові машину.

— Можна її відвезти і повернутися.

— Ні, це неможливо. Іншим разом.

Вони домовились зустрітись завтра ввечері, щоб разом піти на виставу Барреля.

* * *

З кабінету, де він розмовляв по телефону, Фред сходами спустився просто в зал для глядачів. Цей маленький театр припав йому до

душі. З приємним почуттям повновладного хазяїна він ступав по килимових доріжках, що встилали підлогу, ніби провадячи огляд артистів, портрети яких висіли на стінах у бронзових рамах. Темно і тихо було зараз у цій частині театру, яка завтра, осяяна світлом люстр, гостинно відкриє двері перед глядачами.

Фред Баррель прийшов завчасно. Він витяг сигарету, пройшов через маленьке фойє мимо зачиненого буфета і закурив, спершись на підвіконня та стежачи поглядом за метушнею на розі вулиці.

Після полудня репетиція проходила гарячково. Всі були наче наелектризовані наближенням вистави, знервовані і стомлені. Маркотта навіть перекручувала свій текст. Тувар не дарував їй жодного огріху.

«Це вже занадто!— думав Фред.— Він вважає себе мало не Шекспіром». Але не втручався або втручався якнайменше — по суті автор мав рацію: актори не повинні змінювати текст. До того ж Фред знав, що Тувар більш ніж будь-хто хвилювався за спектакль,— адже це була його перша п'еса. Власне, він був спів-автором.

На початку липня, повернувшись із турне по Польщі, Баррель прийшов до Туvara з рукописом одного молодого польського автора. Це було щось на зразок пародії на народну казку, яку він побачив у Варшаві і яка заповонила його зразу, хоча через безліч дрібних деталей він не міг уловити всі достоїнства оригіналу. Гій Тувар був саме тією людиною, яка була потрібна Баррелю. Незаконний син польської княгині-емігрантки, він мав неабиякий поетичний хист і деякий час друкувався. Баррель запропонував йому скоротити і обробити привезену п'есу. Спершу ця ідея не захопила Туvara.

— Ти справді гадаєш, що п'есу можна поставити? Молодий польський автор...

— Це не має ніякого значення,— наполягав Баррель.— Річ нова, оригінальна, і вона публіку зацікавить.

— Та ще така екстравагантна назва: «Кіт, несхожий на інших». Це скидається на казку-феєрію.

— Назву завжди можна змінити, але п'есу неодмінно слід поставити саме як казку-феєрію: дуже старі образи і зовсім нові думки. Ти сам побачиш!

І от зараз, напередодні вистави, повагом докурюючи сигарету в порожньому фойє, Фред намагався заспокоїтись, стежачи за перехожими і машинами, що снували туди й сюди по бульвару під дощем.

Внутрішній голос, що лунав у його душі, заглушаючи всі думки і почуття, глумливо запитував:

— Невже це правда? Ти граєш у буржуазних театрах?

— Ну то й що? Але ж інших нема?— відповів сам собі.

Фредерік знизав плечима: досі хід подій підтверджував його правоту.

Своєю трохи важкуватою ходою він повернувся до залу. В коридорах то тут, то там стояли групи друзів, що поприходили сюди на їх запрошення; їх було навіть надто багато для робочої репетиції. Майже непомітний серед стільців для музикантів, стояв невеличкий стіл, освітлений маленькою лампочкою. Фред сів тут поруч з Туваром, який нікуди не виходив, продовжуючи веселу розмову з Маркоттою.

Він був у червоній шерстяній сорочці,— це був його незмінний одяг. Якось він купив собі чотири однакові сорочки і носив їх по черзі літом і зимою. Маркотта вже одяглась у костюм kota: чорні вузькі рейтузи, що облягали тіло, і білі чоботи. Виходячи в зал, вона накинула на плечі куртку. Проте все ж мерзлякувато скулилась, скрутившись клубочком на кріслі, наче справжня кішечка.

— Ану, тпрусь, гидкий кіт!— удавано сердито буркнув Баррель, і це вийшло в нього дуже симпатично. Плеснувши в долоні, він загорлав:

— Поїхали далі! Кінчайте сміятись, дітки!
Четвертий акт!

* * *

Ролан повернувся додому, заляканий од холоду, втомлений і в поганому настрої. Швидко розпалив вогонь, натягнув товстий пуловер і

вирішив увесь вечір з дому не виходити. «В мене є галети — приготую шоколад», сказав він сам собі.

Він примостився перед «саламандрою» на підлозі, притулився спиною до ліжка і поклав під голову хазяйську подушку. Тьмяно світила електрична свічка. Зовсім поруч — досить простягти руку — лежали люлька й тютюн; на колінах — товстий зошит, в руках — авторучка, ковпачок якої він мав звичку покусувати. Тільки так він почував себе щасливим.

Майяр бачив, що його стиль роботи трохи старомодний. Він знав, що деякі відомі письменники спочатку диктували роман у диктофон, потім передруковували, після чого їм лишалось тільки опрацювати рукопис. Ролан завжди заздрих кореспондентам, які передавали свої інформації і нариси по радіо з Нью-Йорка, Каїра,— злободенні статті, що в ту ж мить розходилися по хвилях. Він сам ще був у стадії ремісника в літературі — працював рукою, як вишивальниця.

Скільки любові, скільки праці вкладав Ролан у свій рукопис! З якою гордістю перегортав цей товстий шкільний зошит, увесь списаний дрібним незграбним почерком. Йому здавалось, що цей рукопис дорогий, незалежно від змісту, самою своєю формою, тими почуттями, які жили у сторінках, у густих рівних рядках, своєю пристрасстю, що помітна була навіть у його манері письма... Цей рукопис був справді творінням його рук. Він народжувався в отакі довгі вечори,— це був одніснький, єдиний примірник, надзвичайно дорогий, мабуть, тому, що був один у всьому світі. І він ніколи не міг би мати іншої форми.

Однак довгими вечорами, сидячи перед згаслою піччю, Майяр мріяв і про іншу форму цього твору. Хіба міг він називатися письменником, не друкуючись? Тисячі рукописів, таких, як його, закінчених і незакінчених, на завжди поховані у заповоронених ящиках в найглухіших закутках провінції. Скільки товаришів по перу склали зброю, зневірилися в собі, почувши відмову видавця!

Лимонна обкладинка видавництва Флорана з року в рік ставала популярнішою, і мрії Майяра набрали більш чіткого напрямку. Ролан уже уявляв свою книгу, одягнену в це елегантне вбрання. Він читав книги, які виходили у видавництві Флорана, і часто говорив собі, що зрештою в один прекрасний день з'явиться у книгарні і його, ще не відоме читачам ім'я. На уявлюваній обкладинці він навіть бачив зелені літери назви «Швець Арістотель».

Майяр перегортав зошит і вже, мабуть, все те, взявся підраховувати: сто шістдесят чотири сторінки написано, залишилося написати близько тридцяти. Отже, десь у жовтні він може закінчити роботу! За місяць! Потім ще потрібен час, щоб передрукувати рукопис (Жанін обіцяла знайти когось для цієї роботи) — це буде на кінець листопада. А в травні або черв-

ні він зможе мати готову книгу в руках! «Тепер працювати! Працювати!» говорив він собі.

Ролан знову повернувся до опису садка, яким починався другий розділ: *«Інколи серед тиші від легкого подиху вітерця на землі танцювали химерні тіні квітів. Швець Арістотель...»* Перша фраза, над якою він стільки бився, його не задовольняла.

«Не можна починати з «інколи»,— вирішив він і виправив: *«Серед тиші від легкого подиху вітерця на землі інколи танцювали тіні квітів...»* Але «інколи» тут звучало ще гірше. Він закреслив це слово і написав зверху «часом», яке потім виправив на «час від часу». *«Серед тиші час від часу од легкого подиху вітерця на землі танцювали химерні тіні квітів. Швець Арістотель хитав головою...»*

Майяр теж хитав головою: ним володіли два почуття— творче задоволення, знайоме кожному літераторові, і в той же час певна зневага до своєї роботи.

«Навіщо,— міркував він,— я ламаю собі голову, шліфуючи кожну фразу? Для чого все це? Навіщо? Читач буде читати, перестрибуючи з рядка на рядок, перегортаючи сторінки...» Водночас він згадував деякі рукописи Бальзака і Рембо, численні виправлення, які він не раз обдумував... Намагаючись відігнати сторонні думки і цілком зосередитись на книзі, він знову взявся за останній розділ. Цей розділ оповідав про пожежу в садку. Книга мала закінчуватися картиною спустілого саду. А в тому саду— швець Арістотель у шкіряному фартусі з шлангом в руках, безсилий щось вдіяти. І от тоді з'являється під дахом будиночка так давно очікувана сова Мінерви.

Майяр писав повільно. В нього була звичка, перш ніж почати писати, зробити кілька штрихів на папері, як перукар робить кілька рухів у повітрі, раніш ніж приступити до стрижки. *«Того самого ранку, коли Арістотель з'явився у своєму садку...»*— писав він.

В цей час постукали у двері. Ролан устав, щоб відчинити, і нітрохи не здивувався, побачивши Тренберга.

— Привіт, старий, я тебе потурбував?

— Ні-ні. Заходь,— відповів Майяр.

Йому дуже хотілося спитати про Маркотту, але він одігнав цю думку. Тренберг, гріючи руки над «саламандрою», з цікавістю озирався навколо. Сьогодні він був на диво тихий.

— А в тебе непогано,— нарешті, промовив він.

Знявши плаща, він простягнувся на Ролановому ліжку і сперся спиною об стіну.

— Ти обідав?— спитав його Майяр.— Я збирався приготувати шоколад.

— Ну що ж, готуй.

Ролан вийшов на кухню підігрівати на газовій плитці воду. Гарячий шоколад був його слабкістю. З тартинками і згущеним молоком— це справжній бенкет. Мовчки готував

Ролан цей парубоцький обід, намагаючись розгадати причину візиту Тренберга.

Розмовляючи з Тренбергом, він завжди почував себе якось незручно. А спогад про ніч, яку той перебув у Маркотти, посилював збентеження. Майяр майже боявся залишитися з ним цілий вечір віч-на-віч і ніяк не міг збагнути, що привело того сюди.

А Тренберг почував себе чудово. Він лежав і курих, перегортаючи журнал, що валявся на ліжку, радісно свиснув, побачивши паруючі склянки і тарілку з галетами, які Ролан приніс на підносі. Умостившись удвох на ліжку, хлопці почали їсти, вмочаючи галети у шоколад.

— Уяви собі,— як завжди повільно, почав Тренберг,— сьогодні я хотів зайти в палату...

— В палату депутатів?

— Ну ясно! Не в комерційну ж!

— Навіщо?— несміливо спитав Ролан.

— Подивитися на їхні пики. Але уяви собі...

Для більшого ефекту Тренберг говорив повагом, з паузами, наддиваючи шоколад і ретельно розжовуючи галети.

— Уяви собі, мене не впустили. Не впустили, бо я був... без галстука.

— Ти жартуєш!

— Ні, правда. Виявляється, що в палату без галстука не можна. Це мені пояснив товстий швейцар з ланцюгом на череві, що перегордив мені дорогу. Нічого не поробиш. Якби в мене під пальтом був пістолет, це б де мало ніякого значення. Але без галстука не можна.

Тренберг розпалився, накинувшись на всія торгашів у галстуках, які закрили перед ним двері до палати і змусили цілий вечір тинятися під дощем.

— Ти пам'ятаєш, у Платона напис на фронтоні Академії: «Ніхто не заїде сюди, якщо він не геометр». А на будинку Національних Зборів можна було б написати: «Ніхто не заїде сюди, якщо він без галстука!» Яка нашішка!

Цей спалах гніву поклав край розмові. В кімнаті Ролана було дуже затишно. Маленька лампочка, бо більшої не було, ледь освітлювала білі стіни. Тренберг зовсім розлігся на подушках. Ролан почував себе щасливим від того, що його друг побачив і зрозумів очарування його житла.

— Ну, як твій роман?— запитав Жан-Люк після паузи.

— Нічого... Посувається...

— Ти повинен прочитати мені кілька сторінок.

Ролан побоювався цього першого випробування, гадаючи, що саме в потрібну мить йому не вистачить ширості, простоти. Але його зворушило, що друг цікавиться книжкою, про яку так мало чув. Крім того, письменник пише, щоб потім поділитися своїми думками, а не так, аби тільки писати. З зошитом на колінах він примостився перед вогнем, повернувшись спиною до Жан-Люка.

— В цій книзі немає нічого особливого. Але я тобі зараз дещо прочитаю...— Не поспішаючи, він перегортав сторінки, щоб вибрати найбільш вдале місце.— Ось! Я тобі прочитаю опис садка Арістотеля. Мій Арістотель — це не той Арістотель. Це просто швець, який любить квіти і живе своїм садком.

Майяр зачекав хвилину. Потім повільно, як поему, почав читати сторінки, які знав напам'ять.

«Серед тиші від легкого подиху вітерця на землі час від часу танцювали химерні тіні квітів».

Скоро голос його набрав сили і вже не зливався з гудінням палаючої пічки. Чимдалі схвильованіше читав Ролан. П'ять сторінок, шість, десять. Дійшов до кінця розділу, до діалогу з птицею, який він переробляв разів двадцять і який йому зараз уже подобався. Читаючи, він слухав свій голос, і сльози туманили йому очі. Це були сльози радості і схвильованої гордості, бо ж це він, він сам написав цей прекрасний твір!

Ролан закінчив і мовчки чекав, не наважуючись навіть поворухнутись. Це було схоже на коротку мить, що настає під час концерту, коли виконання вже закінчено, а аплодувати ще не почали. Але що побачив він, коли, нарешті, обернувся? Тренберг спокійнісінько спав, розвалившись на подушках, розморений приємним теплом кімнати. Він простягся на ліжку, трохи схиливши голову, і пасма волосся спадали йому на лоб. Сміючись, Ролан штовхнув його:

— Я бачу, старий, література на тебе справляє сильне враження.

— Та ні! Це не від читання, я тебе запевняю,— запротестував Тренберг.— Початок чудовий, просто чудовий. Але я так стомився... Ти пробач мені. Гарзд?

Він уже поспішав іти.

— Справді, вже дуже пізно, дуже пізно,— сказав він.

Коли Ролан відчинив йому двері і освітив циферблат годинника, Тренберг покvapливо і, наче вибачаючись, тихцем попросив:

— Скажи, ти не міг би дати мені трохи грошей?

Був кінець місяця, але в Майяра залишилось п'ять тисяч франків, якими він поділився з Тренбергом. Він з дорогою душею віддав би другові всі гроші, аби тільки бути впевненим, що це поспішне прохання біля дверей не було єдиною причиною несподіваного візиту.

* *

На збори свого осередку Фредерік Баррель прийшов з великим запізненням. Але всі знали, що він має багато клопоту з новою виставою.

Збори провадилися у підсобній кімнаті колишньої крамниці, вся вона була захарашена ящиками, купами листівок, газет. На стінах, обклеєних подекуди подертими барвистими шпалерами, висіли портрети Леніна, Сталіна, Моріса Тореза і ще кількох партійних діячів. Одного вечора рама портрета Жака Дюкло обірвалась і розбилася. На живу руку її полагодили й почепили з розбитим склом. І не було жодних зборів, на яких хоч хтось не сказав би:

— Треба вставити скло.

Але всі були заклопотані невідкладнішими справами.

Баррель теж машинально кинув погляд на портрет Дюкло, зробив жест, наче він всім потискує руки, і мовчки сів на садовий стілець, що стояв біля стіни поруч з Флоке. Ніхто не звернув на нього особливої уваги.

За столом секретар монотонно читав звіт про кампанію за переговори в Алжирі, проведеної в департаменті. Всі уважно слухали. Женев'єва вела протокол. Стара мадмуазель Тайє робила підрахунки. Над столом звисала лампочка без абажура.

Прочитавши звіт, Боньє спитав, чи нема зауважень. Всі мовчали. Кілька секунд стояла тиша.

— Між іншим,— додав Боньє,— я хочу від-

значити ініціативність Барреля, він саме прийшов. Ви знаєте, що Фред був відповідальний за розклейку плакатів. І прекрасно упорався з цим завданням. Я гадаю, що з нього слід брати приклад.

Баррель шось пробурмотів у відповідь. Узяв слово Фаб'єн:

— Я згоден з вами: робота виконана бездоганно. Варто прогулятися по кварталі, щоб упевнитися в цьому. Але в мене є зауваження до Барреля, я йому про це ще вчора говорив. Завдання партії він доручає людям, які не належать до неї.

Розпочалася дискусія. Баррель палко обстоював свою точку зору.

— А хто сказав, що ми повинні все виконувати самі? Треба, щоб ми залучали до роботи якомога ширші маси співчуваючих. Що б ми зробили самі вчора ввечері: Фаб'єн, я і ще двоє наших товаришів?

Боньє зажадав з'ясувати, хто допомагав Баррелю.

— О, це ж просто смішно! Я можу вам повідомити. Це люди, що охоче взялися вночі розліплювати плакати для партії. Тимчасом серед нас є товариші...

Молодий Девіз відчув, що мова йтиме про нього.

— Послухай, старий! Треба ж розуміти! Я йду на роботу о п'ятій годині ранку і не можу...

— Що ж, це правда,— перебив його Баррель.— Але в такому разі, якщо наші товариші не мають можливості, доводиться шукати інших. Я запросив різних людей: акторів, які працюють зі мною, фотографа, який приїхав на своїй старезній машині, художників. Я не знаю, як вийшло, але один привів другого.

Він подумав про незвичайне тріо, створене ним — Маркотту, Майяра і Тренберга,— яких він послав хлюпати мокрими темними вулицями з протигазними коробками в руках. Вони мали кумедний вигляд, але він не міг описати цієї картини товаришам. Він був переконаний, що це — найкращий спосіб залучати таких нерішучих хлопців, як Майяр, і деяких інших, котрі не мали нагоди твердо стати на чийсь сторону. І з боку партійних товаришів було б найкраще допомогти їм знайти своє місце.

— Зрештою,— сказав Баррель,— вони не в партії, але, можливо, одного чудового дня придуть до неї.

— З цієї точки зору ти маєш цілковиту рацію,— сказав Боньє.— Твоя позиція справедлива, хоча є одне заперечення...

Він зробив паузу, і всі повернули до нього голову.

В таких суперечках думка секретаря парторганізації була вирішальною. Комуніст з 1924 року, він керував осередком у своєму кварталі, послідовно проводячи лінію партії.

— Бачиш,— нарешті сказав він, звертаючись безпосередньо до Барреля.— Ти десь вишукуєш юнаків, декого з них — ти ж сам сказав — навіть ніколи в житті і не бачив, щоб вони допомагали тобі виконувати завдання партії. Ти сказав, що вони це робили від широго серця і що це їм допоможе знайти своє місце в житті. Гаразд, я відкидаю підозру, що хтось із них провокатор. Але ж ти сам знаєш, що ніколи не треба бути надто довірливим. Припустімо на хвилину, що один з твоєї команди виявився б, наприклад, юним радикалом, християнином або новоспеченим лівим. Тоді що? Через тиждень вони нас знайдуть і скажуть: «Ми вам допомагали одного вечора. А ви б могли нам позичити кількох хлопців для наших справ?» І от ти вже клеїш плакати для кюре або для Мендес-Франса.

— Та ні,— запротестував Баррель,— хоча...

— І тоді комуністи знову будуть вважатись винуватцями всього. Ти ж знаєш, як нас переслідують. Ми не маємо права давати привід для зайвих нападок.

III

Зал був майже повний, але глядачі прибували і в касі запитували, чи нема вільних місць. Баррель і директор домовилися, що в перший вечір вистава йтиме при відкритих дверях. Навіщо грати перед майже порожнім залом для кількох гостей? Актори були щасливі приймати глядачів, приймати кожного, хто побажає зайти. Фредерік, дуже елегантний у чорній парі, блукав коло каси. Йому навіть стало незручно,— могло здатися, що він намагається безплатно прослизнути в зал. При всьому своєму оптимізмі він не сподівався, що їхнє скромне оголошення матиме такий успіх.

Надто великий вплив публіки скоріше занепокоїв, ніж порадував Барреля. До того ж, він побачив, що в зал зайшов здоровенний бородатий чоловік, підозрілий на вигляд, із значком парашутиста, і це йому не сподобалось. Але серед глядачів він зустрів і багато друзів.

Через службовий хід Фредерік пройшов на сцену і знайшов усіх артистів у маленькому акторському фойє. Він піднесено заговорив:

— Колосально, дітки мої! Такого переповненого залу ви ще ніколи не бачили! Якщо так буде й далі, то це справжній тріумф!

Тувар, у своїй незмінній сорочці, теж стояв тут. В цей вирішальний вечір він хотів бути серед них, почувуючи, що його доля тісно зв'язана з ними і, здавалось, був більш занепокоєний, ніж артисти, хоч і менш ніж вони стикався віч-на-віч з публікою. Завтра, якщо все піде гаразд, він одягне костюм, галстук і піде в зал. Але сьогодні його місце було тут, серед

бійців. Всі розуміли його і були йому вдячні за це.

— А що, мій учителю,— кокетливо сказала Маркотта, затавнена в чорне і в мушкетерському капелюсі,— трохи страшно?

Вона обняла його котячими лапками.

— Я почуваю себе, наче миша в кігтях справжнього kota.

По той бік завіси гудів зал, а Баррель ходив туди й сюди по сцені, востаннє перевіряючи завісу і прожектори.

— Здається, все в порядку. Можна починати,— сказав він Франсісу, головному механіку, що відповідав за оформлення вистави, в якій тричі мінялися декорації.

— У мене все в порядку,— відповів той просто.

Баррель підійшов до маленької дірочки у завісі дивитися на глядачів, що ніколи не дозволялося тим, хто грав у виставі. Помітив одразу свою дружину, яка прийшла з Елен, і докорив собі, що погано її влаштував, потім Жоржа, гордого, як Артабан, бо йому пощастило привести Деніз.

— Ну-ну! — сказав собі Фред.— На цей раз, здається, у нього все добре.

Побачив Ролана, що розмовляв з Ніколь, і здивувався, що той приховував такий пікантний любовний зв'язок. Серед численних театральних колег помітив кореспондентів і деяких критиків. В глибині залу, за одною з колон, він знову помітив здорового бороданя, що не викликав у нього ніякої довіри. На балконах теж було повно людей — в основному темпераментної молоді, що, як він знав, могла підтримати успіх, але й могла загострити провал.

Два білетери снували туди й сюди, так що здавалось, наче їх не менше десятка. Вони проводили на місця останніх глядачів. Але ті, хто вже сидів, почали виявляти невдоволення: час починати.

Баррель повернувся за куліси і ще раз оглянув усіх акторів.

— Треж'є готовий? Ну, що ж, дітки мої, по місцях! Будемо починати.

Мимохіть Баррель спіймав Маркотту.

— Будь розумною,— понизивши голос, серйозно сказав він.

— Тоді поцілуй мене.

Фред нашвидку поцілував її, намагаючись не пошкодити грим. Маркотта кігтками полоскогала йому потилицю.

Поки артисти займали свої місця за кулісами, Баррель пройшовся по акторських вбиральнях, штурхнув Треж'є, який усе ще не закінчив одягатись, і, взявши кількох статистів, разом з ними пішов униз.

— Починати! Починати! — кричав він, плескаючи в долоні.

Треж'є був уже на місці. Він влаштувався посеред сцени на троні з більбоке в руках. Біля його ніг сиділи два блазні.

Баррель піднявся маленькою залізною дра-

бинкою до площадки освітлювача. Зверху сцена нагадувала мушлю. Всі актори були на місцях, і Маркотта, сховавшись за кулісами, приготувалась до стрибка. Фред хвилину зачепав і дав знак освітлювачу; той загасив одну за одною люстри в залі й освітив рампу. Потім кивнув Франсісу, який привів у дію підймальний механізм. Пролунали три удари в гонг, і завіса пішла вгору.

Але вона ще не піднялась, як у залі пролунали вигуки і свист. Треж'є стояв біля трону і намагався вимовити перші слова, та голосу його не було чути.

З висоти площадки Фред не бачив залу, але в нього склалося таке враження, що всі глядачі повставали і вигукують лайки. Нарешті, він зрозумів, що кричать: «У Москву! У Москву!»

Він враз опустив завісу і засвітив світло. Гамір продовжувався ще кілька хвилин. В залі голосно перегукувалися. Потім ніби все трохи заспокоїлось. Фред зійшов униз і наказав Франсісу почати все заново: зал, рампа, завіса. Але як тільки завіса почала підійматися, знову зринув у залі невиразний гомін, і тепер Фред ясно чув скандування кількох голосів: «У Москву! У Москву!»

Довелось знову опустити завісу. Актори з жахом перезиралися. Вони оточили Барреля, сподіваючись, що він зможе якось врятувати становище. Блідий, як смерть, і похмурий від гніву, молодий режисер кинувся просто у вогонь. Одкинувши край завіси, він з'явився на авансцені. Його зустріли свистом. Спершу Фред навіть не поворухнувся. Стояв, зціпивши зуби і стиснувши кулаки. Потім, скориставшись деяким спадом напруження в залі, раптом заговорив дуже різко, карбуючи кожне слово:

— Я почув тут ім'я далекої столиці...

Йому відповів шалений регіт. Але вже почувалася невиразна цікавість до його слів. Баррель скористався з цього і швидко проказав:

— Коли б нам, скажімо, як «Комеді Франсез», випало щастя поїхати до такого міста...

Знову пролунав сміх, але вже інший, приязний. І Фред продовжував:

— Я певен, що ми знайшли б там уважнішу і ввічливішу публіку.

Знову улюлюкання.

— Таку публіку, яка шанує театральне мистецтво, цінує важку працю акторів...

Але нічого не допомагало, і Фред вигукував знову і знову, перекикуючи розлючені голоси:

— Публіку, яка нас приймала у Варшаві, Празі, Будапешті...

На цей раз гамір досяг найвищої точки. Саме той підозрілий бородань — якийсь Дордман — був заводякою катавасії. Кругом нього кричали, розмахували руками, шпурляли зім'яті газетки, театральні програми. У Фреда було бажання крикнути на весь зал: «Тварюки! Брудні пси! Негідники! Заткніть пельку!»

Він пройшов за завісу. Це був кінець.

А в другому кінці залу директор Збінден якось мить сподівався, що Баррель втихомирить публіку. Але побачивши, що втручання режисера викликало ще гіршу реакцію, вирішив негайно викликати поліцію. Інцидент наростає. Глядачі несамовито галасували.

— Це неприпустимо!— чулися обурені голоси.— Треба викинути за двері цих хуліганів!

Більш обережні вже виходили з залу, не чекаючи розв'язки.

Через службовий хід Жанін кинулась до куліс. В залі було багато Фредових друзів, друзів автора, чимало молодих людей, які хотіли відстояти виставу. Вони лишалися на місцях, мовчки презиралися, намагаючись якось локалізувати нахаб, приборкати їх.

В цю мить молодий чоловік (Майяр упізнав свого учня Романо) вискочив на крісло і вигукнув:

— Замовкніть! Брудна банда! Фашисти!

А їм тільки того і треба було. Добрий десяток здоровенних хлопців, на чолі з Дордманом, кинулися на нього, розштовхуючи глядачів.

Романо покотився по центральному проходу. На цей раз глядачі реагували гостріше. Майяр побачив Тренберга, Жоржа Ортелі і багатьох товаришів Фреда, яких він запам'ятав ще з того вечора, коли вони розліплювали плакати. Їм пощастило вирвати Романо, і тут почалася справжня бійка. Хулігани схопили в руки стільці і чим далі гучніше скандували: «В Москву! До своїх друзів!» Вони навіть намагалися забарикадуватись. Але поступово під натиском молоді змушені були відійти аж до середини залу.

— Ого! Шода! І ти тут?— раптом крикнув на весь голос бородань, який справді керував цією «операцією».

З балкона спустились ще кілька бешкетників і кинулись на допомогу своїм приятелям. Дордман оскаженіло махав кийком, прокладаючи дорогу своїм. Але тут, наче з-під землі, виросла висока, дужа постать актора Тремуй, уродженця Кастра, який умів добре грати в регбі.

— В обхід!— крикнув він.

Тоді хулігани почали безладно тікати. Навіть Дордман, на хвилину отямившись і побачивши, що «військо» його покинуло, шодуху кинувся навітки.

— Геть їх! На вулицю!— кричали переможці, переслідуючи останніх втікачів.

В цей момент прибули на машинах поліцейські, викликані Збінденом. Вони добре знали свою роботу. Загорнутими в пелерини кийками поліцаї без розбору гатили всіх підряд. Вбігши через бічні двері до зали, вони зайняли позицію біля рампи. Налякані й ще більше розгублені від безперестанних свистків комісара поліції глядачі намагалися якось прорватися до виходу, щоб уникнути неприємної історії. Декого з них, що не вимовили й слова, поліція вже схопила й кинула в «салатний кошик»¹.

Більшість молодчиків після прибуття поліції нишком вислизнула. Захисники спектаклю намагалися добратись до своїх місць і кидати зал не хотіли. Вони кричали: «Завісу! Завісу!» Тоді поліцейські врзалися в натовп. Там були вже поранені, і їх треба було везти в поліцію. Тренберг, якого вдарили дрюком по голові, відмовився їхати, кажучи, що сам піде до аптеки. Жоржу також пощастило втекти. Його трохи пом'яли, але він був задоволений, що Деніз бачила його хоробрість. Вона пополотніла від хвилювання. А Ролан, який опинився на бруку, виштовхнутий черевиком ажана з останньої приступки, дістав доброго прочухана від своєї подружки Ніколь.

— Що ж, добре! Я іду з тобою востаннє! Ти хоч би сказав, що це комуністична п'єса...

— А звідки ти взяла, що вона комуністична?

— Ти ж прекрасно це чув сам! Чи не так? Не будь дурнішим, ніж ти є! Я така сердита на тебе.

Вона справді була розлючена і поїхала додому, як тільки знайшла таксі.

Ролан повернувся до театру, який охороняла поліція. Зал уже спустів. Поліцейські машини поїхали.

В кафе, на розі бульвару, Ролан помітив перев'язану голову Тренберга, який пив біля прилавка. Він приєднався до нього і випив трохи рому.

— Як тільки я побачив, що зайшли до залу оті хлопці та ще здоровило Дордман, то відразу ж зрозумів, що тут станеться,— зауважив Тренберг.

Майяр помітив юного Романо, що несміливо

підходив до них. Позад нього за кілька кроків ішла молоденька дівчина. Вона була така ж чарівна, як і її брат. Така ж дика й горда краса, таке ж циганське лице, палкі темні очі, повні губи, чорне волосся. До того ж вони були в однакових пальтах з верблюжої вовни. Романо, здається, вийшов з бійки непошкоджено.

— Я хотів вам подякувати, мсьє,— сказав він Майяру і, побачивши, що Тренберг поранений, додав: — І вам також.

Відступивши трохи, він пропустив уперед сестру.

— Я хочу познайомити вас із моєю сестрою Жозіаною,— і, наче виправдовуючись, додав: — Це справді моя сестра.

Дівчина шістнадцяти-сімнадцяти років із сміливою усмішкою і циганським поглядом вмить скорила обох хлопців, і їм одразу ж захотілось бути схожими на Жоржа Маршала¹, на Алі-Хана², на Анкеті³ або на Домінгеза⁴. Майяр показав їм на столик і забрав з прилавка свій стакан.

— Ну, що ж, ходім посидимо,— запропонував він.— Вип'єте трохи рому після таких переживань?

Романо завагався, і Ролан додав, щоб підбадьорити його:

— Ми ж тут не на уроках.

Почалась невимушена розмова. Романо буквально засипав запитаннями Майяра, думаючи, що той все знає, все розуміє і все йому роз'яснить.

— Як можна бути зараз фашистом, після всіх жахів, які довелося зазнати людям?..

— О! — відповів Майяр, що намагався бути далеким від політики.— Монтеस्क'є вже колись питав: «Як можна бути персом?»...

Він спробував трактувати інцидент цього вечора як один з виявів бунту проти приборкання волі, котре суперечить природним правам людини.

— Ти нічого не зрозумів, мій бідний друже,— як завжди різко, втрутився Тренберг.— Це серйозніше, ніж ти думаєш. Їм сто разів начхати на п'єсу Барреля, особливо на таку, як цей кіт у чоботях. Сама п'єса нікого не зачіпає, а проте цей інцидент — класичний політичний хід. Під нікчемним приводом новоявлені фашисти посилають спеціальні загони, просто, щоб позондувати громадську думку, перевірити, яку реакцію викличе все це. Якщо не вигорить, то чим вони ризкують? Будуть лише невиразні розмови про якесь студентське заворушення, а на завтра підготується щось серйозніше.

Тренберг говорив з піднесенням, вміло і пристрасно. Він аналізував факти з точки зору політики і ясно висловлював свою думку. Романо вже не звертав уваги на Майяра і не від-

¹ «Салатні кошики» — так у Франції називають поліцейські машини.

¹ Маршаль — знаменитий співак кабаре.

² Алі-Хан — син відомого індійського князя-спірита.

³ Анкеті — чемпіон Франції з велосипедного спорту.

⁴ Домінгез — актор кабаре.

риваючись слухав Тренберга, час від часу обертуючись до сестри:

— Знаєш, він має рацію, дійсно має рацію!

Майяр міг би спробувати довести, що це не так, але не хотів показувати своєї наївності, якою він не поступався перед Романо.

— Це вірогідна гіпотеза,— визнав він.— Але я думаю, що ти перебільшуєш. Треба спершу довести, що ці молодчики справді належать до якогось політичного угруповання.

— Друже мій, досить знати цього здоровила Дордмана,— сказав Тренберг.— Цей парашутист, учасник всіх путчів, проявив себе ще в Індокитаї. Але якщо тобі потрібні додаткові докази...

Тренберг витягнув з кишені складений учтеверо останній номер тижневика правих екстремістів і показав на театральну сторінку.

— Тобі, мабуть, відомий цей журнал? В такому разі кинь свій простодушний погляд на цю ніжну статейку: «Чи ми часом не в країні народної демократії?» Тут висловлюють подив, що в Парижі може бути поставлена п'еса молодого польського автора-комуніста і особливо нападають на «компанію», яку по-дружньому зустріли минулого літа у Варшаві й Празі. «Якщо їм там було так добре,— робить висновок стаття,— чого ж вони там не залишилися?»

— Тепер,— сказав Тренберг,— ти бачиш, що тут видно змову?

Романо був остаточно скорений і розвеселився:

— Отож, коли я їх вилаяв фашистами, то попав у точку!

— Так, ти дійсно попав у точку,— сказав Тренберг.— Вони тільки того й чекали, щоб сутичка перетворилась на бійку, але нам цього треба було уникнути.

Бідний Романо був зовсім спантеличений. Тоді Тренберг пояснив йому ще, яку роль відіграє поліція у таких випадках. Вона втрутилася саме тоді, коли в цьому вже не було потреби, лише для того, щоб перешкодити продовженню вистави. Тепер поліція мала достатній привід не тільки заборонити п'есу, але й шантажувати директора театру. Лишилося тільки з'ясувати (про це вони дізнаються пізніше), яку позицію займе мсьє Збінден.

У цю мить на сцені театру відбувалося щось на зразок військової ради. Мсьє Збінден важко сидів на королівському троні, спершись ліктями на коліна. Баррель вздовж і впоперек міряв кроками сцену. Заклавши руки в кишені, у накинутому на плечі плащі закляк автор, він притулився до стояка і похнюпився. Актори притічено обговорювали подію. Як тільки почалась сутичка, Жанін, пройшовши на сцену, чекала свого чоловіка у вбиральні Маркотти.

— Ви повинні зрозуміти мене,— говорив Збінден,— я не можу перетворити свій театр на арену...

— Але ж послухайте, мсьє Збінден,— повторював знову Баррель,— ми не можемо залишити це так і здатися. Це найлегше.

— Але боже мій! Баррель, що ви зробите? Якщо завтра ввечері ми почнемо грати, знову буде те ж саме. Їх прийде у два рази більше,— от і все! Це ж цілком ясно.

Щоб не хвилювати Барреля, Тренберг, Збінден і ще дехто з його друзів заховали перед виставою статейку, яка з'явилась вранці у екстремістському тижневику. Зараз не було ніякого сенсу ховати її від нього.

— От наволоч! От мерзотники!— цідив крізь зуби Баррель, читаючи статтю.

— Якби це сталося у великому театрі,— продовжував Збінден,— можна було б підняти пресу, розворушити громадську думку, авторитети. Але ради нас ніхто й пальцем не поворухне. Ця справа, щонайбільше, може підняти на ноги квартал чи район. А втім, комісар мені сказав, що кожного вечора не може віддавати в моє розпорядження поліцейську бригаду.

— А! То продажна банда,— промовив Марцін.— Можна чудово обійтись і без них.

— Ну добре! Обійдемося без них, а далі що? Прибудуть інші хулігани, потрощать усе в залі і наб'ють вам пики. А ти що зробиш?

— Можна для порядку поставити своїх.

— Своїх для порядку! Але це ж не комуністичний мітинг!

Суперечка затяглась і всі потомилися. Директор потроху схилявся на бік акторів. Він говорив про ризик, на який пішов, довірившись групі Барреля, про видатки на декорації, рекламу, костюми, персонал. Звичайно, скаржитися на це він не може, бо його діло — ставити спектаклі, і треба сподіватися, що він надолужить на іншій виставі. Але тепер не можна вимагати, щоб він ще раз пішов на ризик, бо це загрожувало великими втратами.

Кінець кінцем Баррель, при підтримці акторів, майже силою вирвав у Збіндена згоду на те, щоб завтра ввечері ще раз спробувати поставити спектакль. А тоді вже буде видно, як реагуватиме преса і публіка. Можна привести більше друзів, щоб одразу припинити можливі хуліганські вихватки, можна заздалегідь викликати кількох поліцейських, щоб одразу ж вивести горланів, якщо буде необхідно. Думка грати під охороною поліції нікому не припала до смаку, але це була Збінденова умова і довелося поступитися.

Фред знайшов дружину у вбиральні Маркотти. Зажурені, вони всі втрьох вийшли з театру.

— Я все ж таки взяла свої квіти,— сказала Маркотта, несучи великий букет, подарований галантним автором своїй «зірці».

Вона не могла приховати досади.

— Бідолашний Гій! Якщо так піде далі, йому не судилося одержати в нагороду навіть букета.

— Ну, гаразд, досить жартів,— сказав Фред.— А знаєш, сьогодні був повний збір. Ці мерзотники добре заплатили за місяць!

Трое друзів, побравшись за руки, спустилися до Сени. Фред був цілий день у театрі і ще нічого не їв. Але після такого ганебного вечора він не мав настрою повертатися додому. Компанія відправилась до маленького, затишного ресторанчика біля Нотр-Дам, де можна було попоїсти в таку пізню пору. Затишний, оббитий барвистими шпалерами зал оживляло полум'я од палаючих у каміні дров. Тут можна було почувати себе, наче вдома. Фред з'їв великий біфштекс з перцем, Жанін і Маркотта — знищили неймовірну кількість сиру, поданого з овочами на довгих дерев'яних блюдах. Вони не могли не думати про те, що цей вечір мав бути зовсім іншим після вистави. Вони були б п'яні од радості і сповнені надій, пристрасно коментували б виставу, критикуючи одне одного, зважували б шанси на успіх, пробували б передбачати реакцію газет. Замість цього молоді люди намагалися повірити в можливий завтрашній успіх. Але букет Маркотти, що лежав на лаві, надто красномовно нагадував їм про поразку.

— Послухай, Маркотто,— раптом звернувся Фред, бо розмова ставала дедалі сумнішою,— давай щось придумуємо, бо надто вже тяжко. Завтра ввечері, що б там не трапилось, прийдемо до тебе і влаштуємо маленьке свято. Ви удвох організуєте буфет. Приготуйте пунш. Кожний дасть трохи грошей, а Треж'є принесе радіолю. Будемо веселитися!

— Згода,— сказала Маркотта.— Тільки цього так не можна залишати. Одного прекрасного дня п'єса таки буде поставлена.

— Звичайно буде! Але для цього треба повернутися до Варшави. «У Москву!» — горлали ці йолопи. Але я хочу грати в Парижі і не маю ніякого наміру битися з цими негідниками! Господи, і коли це все зміниться!

Другого дня Баррель вийшов дуже рано, щоб купити газети. Повідомлення про дострокові вибори викликало різну реакцію — від гніву до ентузіазму. Газети були заповнені численними повідомленнями і коментарями. Але театральна сторінка, яку Фред і Жаніна жадібно пробігли очима, на цей раз була дуже лаконічна. Більшість газет ще не зорієнтувалась і обійшла мовчанкою учорашній інцидент. Але ті, що були представлені на вчорашній репетиції, у дуже вишуканій формі висловлювали жаль, що «прикра подія» не дала змоги їхнім рецензентам побачити виставу. Звичайно, у слово «подія» вони не вкладали політичного змісту, але відчувалось особливе вболівання за тим, що «видатні співробітники» даремно себе потривожили і потрапили в біжку. Один журнал дійшов до того, що повідомив: «За наявними у нас даними, п'єса становить

інтерес тільки вузько спеціальний, і серйозні театри ніколи б не дозволили собі запросити представників преси на подібну аматорську виставу». Ця нечесність і підступність так обурили Барреля, що він аж зблід, йому перехопило подих од гніву. Тепер, якби навіть з'явилась якась протести в лівих газетах та журналах, консерватори однаково поставлять хрест на п'єсі. Якщо вони й гратимуть сьогодні, то тільки для порожніх стільців та для зібраних поспіхом кількох друзів! Фред ходив по кімнаті і курив одну сигарету за другою. Коли Жаніна пішла на роботу, він, щоб забути про це все, знову почав читати газети.

Баррель не знав, яка неприємна новина чекала на нього. Прийшовши до театру, він одразу побачив мсьє Збіндена; той стояв з секретаркою і переглядав плани. Він щойно повернувся від інспектора префектури, який його попередив, що за наказом комісара дільниці вистава забороняється, бо вона може підірвати громадський спокій.

— Боже мій!— вигукнув Баррель.— Громадський спокій! Так вони ж існують для того, щоб підтримувати його!

На цей раз Збінден уже не схотів і слухати про те, щоб знехтувати заборону поліції. До того ж, театр охороняли ажани.

— Безумовно,— додав директор, попереджаючи можливі заперечення.— Акторам я заплачу неустойку. Ви можете сказати їм це.

Збінден був такий, як і завжди, але поспішність, з якою він підписував чек, трохи лякала Барреля.

— Сподіваюсь, що ми залишимось друзями,— сказав Збінден, встаючи з-за столу.— Замість «Кота» піде «Британікус». Треба, щоб ви прийшли подивитись.

Але Баррель уже вийшов, не кажучи й слова. Він шаленів од люті. Дома він протягом кількох годин дзвонив своїм друзям-журналістам, намагаючись примусити їх гніватись і обурюватись разом з ним. Йому хотілось, щоб піднялась ціла хвиля протестів, а добився він лише обіцянок написати статті, та ще й не дуже надійних обіцянок. Він оббігав увесь Париж, побував у редакціях, профспілкових комітетах і спустошений, так нічого й не досягши, прийшов до Маркотти.

Новина швидко облетіла всіх. Деякі вже навіть одержали гроші від Збіндена. Але вирішили не вішати голів і переважити лиху долю веселим серцем — з піднесенням готували вечірку. Посередині кімнати накрили великий стіл. Жанін і Маркотта у фартухах готували сендвічі з паштетом. На стіні повісили велику афішу забороненої п'єси, перекреслену паперовим хрестом, а вгорі прикріпили вимпел з червоного паперу, на якому був напис: «Свободу котам! Голосуйте за Барреля!» Це все трохи скидалося на балаган, але актори, як діти,— коли вже вирішили веселитися, то веселились від щирого серця. Фреда зустріли

радісними вигуками. Друзі поклялися, що примусять його забути про вчорашній вечір. Малий Брошо замість фартуха причепив якусь шматину, щоб зайнятися пуншем, і ополоником розливав напій у склянки.

— Заходьте! Заходьте!— говорив він.— У мене є ще три таких посудини. Рецепт з Гаїті— кращого не буває!

Пластинка з джазовою музикою крутилася на радіолі.

Маркотта лишила в театрі записку, і актори приходили один по одному в супроводі друзів, які приносили квіти, вино, тістечка. Гій Тувар і сюди прийшов, одягнений, як завжди, в червону, старанно випрасувану сорочку. Потім великими групами почали заходити «болільники» — Жорж, нерозлучний з Деніз, Ролан Майяр, якого радісно привітав Баррель і який з радістю побачив тут Жаніну, Тренберг ще з перев'язаною головою (зворушений тим захватом, який він бачив в очах юного Романо і його сестри, він і їх привів на цей маленький бенкет).

Вони ще не встигли зайти, як Жозіана почувала музику і схопила брата за руку:

— Потанцюємо!

Молоді люди продемонстрували новий танець і зразу ж завоювали всі серця, викликавши бурхливі оплески. Вечір мав бути цікавим. Брошо не загаявся подати свій знаменитий ромовий пунш. Романо продовжував танцювати; Тренберг не зводив з них веселого погляду. Маркотта підійшла до нього і відвела вбік. Відтоді, як юнак переночував у неї, вони не бачились.

— Де це ти пропадав, противний?— спитала дівчина скоріш зацікавлено, ніж занепокоєно.— Ти ж знаєш, і тебе чекала.

— Ти хороша,— сказав Тренберг.— Але, знаєш, я приходжу тільки тоді, коли мене не чекають.

— Ти ризикуєш прийти недоречно.

— І це колись трапиться.

Він говорив це з таким виглядом, наче хотів сказати: «Для мене це не має ніякого значення». Маркотті здавалось, що Жан-Люк почував себе тут випадковим чужинцем, хоча й дивиться зацікавлено на Жозіану, яка виробляла запаморочливі па і крутилась навколо брата, як метелик навколо вогню. З них була прекрасна пара танцюристів. Ніхто не танцював, усі тільки дивилися на них, відбиваючи ритм долонями, аплодуючи найбільш вдалим фігурам. Здавалось, що вони рухаються, як автомати, і могли б отак танцювати цілими годинами, зовсім не втомлюючись.

Жорж конав од бажання танцювати з Деніз і поклав край виставі, поставивши пластинку з танком у повільнішому ритмі.

Ролан Майяр підійшов до Романо і щиро похвалив його.

— О! Мсьє, знаєте, в Юшет є такі, що тан-

цюють набагато краще, ніж ми. Ми тільки рік цим займаємось.

— І ви туди ходите щовечора?

— Ні, що ви! Тільки по четвергах, коли я не в ліцеї. І ще по суботах.

Майяр був задоволений, що самі обставини допомогли подружитися з одним із його учнів. А Романо був йому вдячний за знайомство з Тренбергом.

— Який розумний ваш друг,— повторив він ще раз.— Вчора ввечері він нас провів додому, і ми проговорили до двох годин ночі.

І юнак додав майже пошепки, наче вони мали додержувати конспірації:

— Фредерік Баррель справді комуніст? Член партії? Я б хотів з ним познайомитись.

— Алло! Фред!— покликав Ролан.— Іди-но сюди на хвилинку. Тут один молодий чоловік цікавиться тобою.

Романо, який не чекав, що це станеться так раптово, збентежився і навіть почервонів. Він почував себе хлопчаком серед цих людей, але Фред його швидко підбадьорив.

— «Отже, мій друже, пізнаєш ти зараз Барреля і гнів його лютий побачиш»,— урочисто продекламував він, рекомендуючись на расінівський манер.

— Артист!— кинув Майяр.— Знайомся: Мішель Романо, найхоробріший захисник твоєї вистави.

Баррель одразу здався юнакові простим і дуже милим. Від учорашніх подій вони швидко перейшли до важливіших питань, які страшенно цікавили хлопця. Йому ніколи не доводилось говорити з комуністом, і він хотів знати про цю партію абсолютно все: організацію, активістів, керівників.

— О! — сказав Фред, не знаючи, як можна зразу відповісти на стільки запитань.— Ви наче маленький слон Кіплінга. Той хотів знати, що їсть на сніданок крокодил!

Разом з тим йому припала до душі така щира зацікавленість, і Баррель не хотів говорити загальних фраз.

— Ви знаєте, не варто думати про нас, як дехто, що комуністи дуже відрізняються від інших людей, що вони народжуються з червоною зіркою на лобі. Комуністи — звичайні люди, як ви чи я, люди, які лише з часом стають комуністами.

— А ви допускаєте, що одного дня і я...

— А чому б ні? Мою думку ви знаєте. З того дня, коли починаєш ставити собі запитання... Але я вам скажу одну річ. Не палайте пристрасно до комуністів, а читайте, міркуйте, приглядайтеся до всього, що робиться навколо вас. І коли ви напевно відчуєте, що ви спроможні зрозуміти...

Майяр стежив за цією розмовою, не втручаючись, і думав над своїм життям. Ці питання, які цікавили Романо і які для Барреля вже були давно вирішені, його ніколи не хвилювали. Він навіть не переглядав того, що радив

читати Баррель і нічого не тямив у політичних проблемах. А ось цей юнак Романо — нема жодного сумніву — пристрасно кине́ться у життєвий вир, щоб збагатити себе. Романо випередить його, старшого на багато років, майже вчителя. Він, Ролан, який вбив собі в голову, що хоче бути тільки письменником і, замкнений у чотирьох стінах, пише книгу, чи може він продовжувати жити на цьому світі, не розуміючи і не поділяючи того, що хвилює всіх людей?

— Якщо вибори справді відбудуться наступного місяця, ви дістанете прекрасну нагоду сміливо виступити...

О! Яким сміхотворним раптом здався Ролану його швець Арістотель! «Що ж дивного, — думав Майяр, — що Тренберг заснув від нього». Його роман не цікавив Барреля, він уже не цікавив і Романо. Треба було бачити, з яким захопленням хлопець слухав поради Барреля.

— І це стосується нас усіх, — повільно говорив йому Фред. — Якщо через півтора-два роки реакційний уряд захоче послати нас полювати на алжирців...

Майяр оглядався навколо себе, пильно придивлявся до людей, що безтурботно веселилися. З дня на день, казав Баррель, їх можуть послати на війну.

Серед пар, що танцювали у центрі кімнати, Майяр помітив Тренберга з сестрою Романо. Він її притискав до себе і чи то шепотів щось на вухо, чи цілував її в шию. А вона все круж-

ляла й кружляла, її очі й губи, здавалось, випромінювали радість. Вони тихо танцювали у кутку студії, куди ледь-ледь долинала музика. Тренберг був уже трохи напідпитку.

«Якісь диявольські чари приваблюють усіх до нього, — думав з досадою Майяр. — Це тонке обличчя, обрамлене темним волоссям, прикрашає навіть пов'язка. Чи, може, ця невимушеність у поведінці, у манерах...»

Залишивши Романо і Барреля, Ролан підійшов до Маркотти, яка стояла за буфетом і дивилася через вікно на вулицю.

— Вип'ємо?

Маркотта обернулася і відповіла йому посмішкою. Вони налили по склянці пуншу і посідали на стільці, які всі були зсунуті до вікна. Од кімнати їх відгороджував великий стіл, застелений замість скатерті якоюсь декоративною тканиною.

— Вони справжні діти, — несподівано сердито промовила Маркотта. — Гляньте тільки на них. Театр закривають, присилають поліцію, а вони танцюють і розважаються!

— А що ви можете зробити?

— Я не знаю, але само по собі нічого не зміниться. Треба якось діяти.

— Кінець кінцем, настане день, коли ви все-таки поставите п'єсу. Баррель сказав, що коли вибори...

— О! Цей Баррель мене просто смішить! Вчора ввечері він вже базикав про новий народний фронт! Якщо система блокування зіграє таку роль, як у п'ятдесят першому році...

І Майяр знову втратив ґрунт під ногами. Він навіть не розумів, про що йдеться. Він був вражений, що ця актриса, яка грає ката в чоботях і сама скидається на маленьке тендітне і мерзлякувате звірятко, раптом заговорила мовою політики. Він ладен був би втекти, аніж признатися у своєму невігластві перед Баррелем, Романо або Тренбергом. Та до Маркотти він почував довір'я. Ролан перервав її і, наче кидаючись головою в ополонку, промовив:

— Послухайте, Маркотто, я хочу вам одверто признатись, — я нічого не розумію з того, що ви мені оце сказали. Я нічогосінько не тямлю в політиці.

— Але в п'ятдесят першому році, коли ви голосували...

— Я ніколи не голосував.

Маркотта вибухнула, наче її образили:

— Це тебе не обходило! А! Тебе не обходило, що наших хлопців змушували воювати в Індокитаї, що били робітників у Сен-Назер, що американці озброюють Німеччину і будують склади атомних бомб! Але що ж тебе тоді обходить?! А я думала — ти письменник...

— Але що ж тут спільного?.. Я...

— Як! Це не має нічого спільного?! Якщо ти нічого не робиш, нічого не кажеш, не голосуєш проти тих, хто організує всю цю гидоту — війну в Індокитаї, війну в Алжирі, — значить, в душі ти це схвалюєш!

— Але ж ні! Ви ж добре знаєте, що ні!

— Тоді відкрий очі, подивись навколо! Це дуже добре — приходити клеїти плакати проти війни, але треба хоч знати, що ти робиш, знати, для кого ти це робиш і проти кого... А поки що давай потанцюємо.

Дівчина дала ці останні слова, не змінюючи тону, тим же задикуватим тоном, а її тонкі вуста дружньо всміхнулися, в очах засвітився веселий вогник. Вона ніжно поклала руку хлопцеві на плече.

Маркотта пригорнулася до Ролана, і вони закружляли. Він відчував під рукою ніжний вигин гнучкої талії. Баррель продовжував розмовляти з Романо. Майже п'яний Тренберг танцював з Жозіаною.

— Подивись на Тренберга, — сказала Маркотта Роланові. — Він якось тут провів ніч. А сьогодні, от побачиш, він буде з оцим дівчиною...

Ця одвертість аж обпекла Майяра.

— Бачиш, і вона, і я — ми всі нічого не важимо для нього. А це тому, що у чотирнадцять років німці забрали його до Маутхаузена. Тобі не здається, що заради того, щоб такі речі більше не повторювались, варто трохи поміркувати?..

Ролан нічого не відповів. Йому було трохи соромно, але водночас він почував обурення.

— Послухай, Ролане, — заговорила трохи згодом Маркотта. — Ти чув про справу Розенбергів? Ти, якого не цікавить політика?

Маркотта влучила в ціль. Процес Розенбергів був одним із тих процесів, за ходом яких Майяр уважно стежив. Як і більшість людей, він був обурений вироком.

— Ось що я хочу тобі сказати, Ролане, — продовжувала дівчина, — ти ніколи не повинен забувати про це, щоб не піти хибним шляхом, бо я вважаю тебе порядною людиною...

Маркотта помовчала. Вони повільно кружляли по студії, прикрашеній паперовими гірляндами, серед безтурботних, трохи сп'янілих друзів, що вже забули про вчорашні неприємності.

— Те, що я тобі зараз розкажу, — факт! У той день, коли на електричному стільці стратили Розенбергів, не дивлячись на протести, на петиції, знаєш, що робили в Парижі такі як ти, молоді талановиті письменники? Вони грали в пінг-понг на площі Сен-Сюльпі! Розумієш? Письменники Франції! Саме тоді, коли вбивали Розенбергів.

Коли Ролан Майяр повернувся додому, блідий світанок розлився по небу. «Саламандра» погасла, ліжко було холодне. Але ніщо не могло затьмарити його радості. Він невпинно повторював, як маленький хлопчик:

— Мені добре! Мені добре!

Протягом кількох годин він говорив з Маркоттою. Сперечався? Ні! Зовсім ні! Він і не

збирався обстоювати свою точку зору, а тільки хотів розмовляти, розмовляти без кінця, як розмовляють справжні друзі, коли розуміють одне одного. Вона хотіла знати про нього все — про його батьків, про його дитинство, навчання, роботу в ліцеї, про військову службу, про книгу, яку він писав, про платню за кімнату, імена його молодих друзів і що він робить неділями.

— Розумієш, це дуже важливо для мене, — сказала вона. — Я не зможу тебе зрозуміти, якщо ти не розкажеш мені всього.

З нею він не почував ніяковості чи злості, як, скажімо, з колегами з Луї-ле-Гран, з Ніколь, до якої він з кожним днем почував усе більшу антипатію, навіть з Тренбергом і Баррелем, яких він любив, сам не знаючи чому, не певний, чи люблять вони його. Цієї довгої ночі без фальшивого сорому і зайвої скромності він одкрив їй свою душу і, в міру того, як він говорив, відчуваючи, що його з цікавістю слухають, в нього прокидалось невідоме досі почуття. За роки старанного й ізольованого життя він вперше був певен, що ця дівчина бажає йому добра.

У цю ніч бурхливих веселощів, коли всі їхні приятелі розважались в кімнаті, повній тютюнового диму і гамору, у Маркотти й Ролана виникло бажання погуляти на свіжому повітрі. Спочатку блукали вузькими безлюдними вулицями, розмовляючи про всякі дрібниці. Маркотта підстрибувала, як дівчинка, на одній нозі, кидалася бігти, а Ролан, сміючись, доганяв її, перестрибуючи через ящики для сміття. Вони вийшли на вуличку, де жив Майяр, і він пишномовно продекламував:

— Тут жив Ролан Майяр, французький письменник.

Ролан і Маркотта вийшли на набережну Сени, але тут було холодно від різкого вітру, і вони повернулися в студію, стомлені, але задоволені.

Вже згодом, лишившись на самоті у себе вдома, Ролан згадував усі подробиці їхньої втечі з вечірки, прогулянку, що тривала не більш, як годину, швидкий біг під нічним вітерцем, Маркоттину посмішку, — все те, що в когось могло викликати думку про любовні стосунки. Тимчасом йому навіть не спало на думку обняти й поцілувати дівчину тут-таки біля дверей. Певно, вона сказала б: «Холодно ж, дурний».

Від швидкого руху, від цієї біганини наввипередки маленькими вуличками у Ролана лишилось відчуття радісного дружнього взаєморозуміння, якоїсь особливої радості, і він повторював:

— Це справжній друг.

Повернувшись до друзів, обоє випили по склянці пуншу і пішли танцювати.

Тренберг ні на мить не відпускав маленьку Жозіану. Сидячи на східцях, що вели з

ательє до кухні, він обіймав дівчину за плечі. Баррель та Романо, спираючись на лікті, лежали упоперек ліжка перед тарілкою з сендвічами та бокалами і продовжували мирно сперечатися, тримаючи в зубах сигарети. До них підсіла також Жаніна.

Маркотта помітила, що під час їхньої відсутності Жорж і Деніз потихеньку зникли. Всі інші лишилися і, хоч було жарко і душно, весь час хтось підкладав дров у пічку. В ательє бракувало стільців, та, зрештою, кожен якимось пристроївся на ніч — хто на ліжку, хто в кутку на матраці, хто на кількох подушках, кинутих просто на підлогу. Маркотта і Ролан швидко відшукали собі місце за столом і знову завели довгу розмову.

Коли вони заговорили про Барреля та його дружину, яких Ролан вважав за своїх найкращих друзів у всьому Парижі, Маркотта поривчасто сказала:

— Ти мене смішиш. Я не хочу лихословити, але Баррелі тобі не друзі. Ти думаєш, якщо вони двічі на місяць запрошують тебе на сніданок і якщо Жаніна, нічого не розуміючи в літературі, аплодує тобі, твоїй книзі, то це вже друзі?

Майяр хотів був заперечити, але Маркотта перебила його:

— Слухай, Ролане, найцінніше у Барреля — це, як ти знаєш, його переконання, те, що він комуніст. Але подивись-но, з ким він дискутує вже понад три години: з молодим буржуа, сімнадцятирічним матусиним сином, який бігає по нічних кафе і по-дитячому захоплюється комуністичними ідеями. Цього хлопчика Баррель сподівається привернути на свій бік, керувати ним, допомогти йому. А чи спробував Фред коли-небудь просвітити тебе, допомогти тобі? Адже він бачить, як ти протягом десяти років борсаєшся в п'ятьмі! Він же знає, що ти самотній у своїй маленькій кімнатці і у своєму великому ліжці.

— А хіба не він потяг мене того вечора розклеювати афіші?

— Ну, то й що з того? Тоді йому треба було багато людей. Я ж не кажу, що ви працювали не на користь справедливої справи. Але що це дало тобі? Тебе це чогось навчило? Ти розліплював афіші, щоб якимось змарнувати час, з так званої дружби до Фреда. Твоя позиція безглузда. Так само ти розклеював би афіші і для «друга»-фашиста.

— Це вже ні! Ні в якому разі!

— Облиш.

В цю мить Ролан не міг не пригадати закидів своєї коханки Ніколь: так само, хоч і зовсім з інших причин, вона дорікала йому за непослідовну поведінку. Ролан відчував дедалі більшу непевність своєї позиції. Він і сам не зміг би зараз визначити до ладу своїх симпатій, почуттів, бо за ними крилася цілком вита самотність та розгубленість.

Саме в цю мить Маркотта ніжно доторк-

нулась до його руки, як вона вже робила раніше, і сказала з тією ж самою посмішкою, широкою та доброзичливою, прості слова:

— А я буду твоїм другом, Ролане, і допоможу тобі, як колись допомогли мені. Ти станеш зовсім іншим, ось побачиш. Я вірю в тебе.

І тим же трохи урочистим тоном, так само по-дружньому всміхаючись, Маркотта почала з того, що дала Роланові добру пораду: швидше піти додому, поки він іще не заснув остаточно. А коли покірний і розчулений юнак поспішив виконати Маркоттину пораду, вона дала з властивим їй поривом:

— Ти що ж, навіть не поцілуєш мене?!

Ролан торкнувся обличчя Маркотти і швидко відчув її ніжну тонку шкіру. Злякавшись цієї раптової ласки, боячись піддатися зворушенню, Ролан майже похапцем поцілував дівчину і, ніби рятуючись, помчав униз. На середині сходів він раптом зупинився і великими кроками побіг угору, стрибаючи через кілька сходиців. Він обійняв Маркотту, притиснувшись до себе і цілував ще і ще, дуже ніжно, нібито побоювався, що вона може розтанути в його обіймах. А вона сміялася і повторювала, поклавши долоні йому на груди:

— Ну, що ти, що ти?

Коли Ролан пішов, цього разу вже посправжньому, Маркотта крикнула йому на вздогін:

— На добраніч!

IV

Жорж іще спав, коли Деніз, така комічна в чоловічій піжамній куртці, тихенько вислизнула з ліжка. Вона почувала себе втомленою і щасливою. Стрибаючи на одній нозі і підтримуючи рукою другу, зігнуто в коліні, дівчина добралась через усю кімнату до ванної, захарашеної ще більше, ніж завжди, фотографічним приладдям, і перед дзеркалом почала долонею пригладжувати волосся, в якому заплуталося кілька п'р'їнок. Розпухле обличчя не сподобалося Деніз, кінчиками пальців вона відтягла назад шкіру на скронях. Хитрувато посміхаючись своєму відображенню, ще в полоні вражень, вона пробурмотіла:

— Гм... Ніколи не сподівалася, що він такий.

Деніз скинула піжаму і почала митися над умивальником, по-хлопчачому хлюпаючись.

Жорж усе ще спав, коли Деніз навшпиньках вийшла на сходи в своєму непромокальнотому плащі з великим плетеним кошиком у руці. Вона не забула також захопити ключа, що висів на гвіздку біля дверей.

«Побалую цього хлопчика,— подумала про себе Деніз,— зараз я побалую його». Напередодні вона саме одержала в студії свій тижневий гонорар.

Перейшовши вулицю, Деніз купила в крамниці кільце ковбаси, банку варення, плитку шоколаду і силу рогаликів. На бульварі за рогом був базар. Там вона купила ще масла та пляшку молока, потім, уявивши, як смакуватиме Жоржеві яєшня з шинкою,— ще й яєць та кілька шматків бекона.

Жорж не прокинувся й тоді, коли Деніз повернулась до кімнати. Вона дістала з шафи увесь посуд, розставила на столі банки, чашки і тарілки, потім безшумно приготувала у маленькій кухні сніданок і поклала яєшню на велике дерев'яне блюдо. Поставивши блюдо на підлогу коло ліжка, вона сіла біля сплячого Жоржа і почала гладити його по голові. Жорж щось забурмотів, потім пригорнув до себе Деніз і ніжно поцілував її.

— Добре виспався? — запитала вона.

— Ти мене вже будиш?

— А ти знаєш, котра година?

— А хіба що? Адже сьогодні неділя.

— Знаєш новину?

— Ні.

— Вгадай.

— Едді Сільва розлучається з дружиною?

— Дурний! Я зовсім про інше.

— То скажи мені.

— У мене таке відчуття,— Деніз вагалася,— таке відчуття, ніби я щаслива.

* * *

Зараз же після сніданку пан Кутье, уже одягши капелюха, звернувся до дітей:

— А ви що робитимете?

Лише для того, щоб побачити, яку міну зробить вітчим, Мішель Романо ладен був відповісти: «Ми, звичайно, з вами!..» Але йому не терпілося, щоб батьки скоріше пішли,— мати вже чекала у вестибюлі,— і він кинув недбало:

— О, ми залишимося дома. Почитаємо.

Він сидів глибоко в кріслі, закинувши ногу на бильце. Сестра, спираючись на лікті, лежала на килимі перед купою ілюстрованих журналів.

— Ну, добре. Поводьтєся як слід,— промовив пан Кутье.— До вечора.

За кілька хвилин у дворі почулося пирхання машини, потім грюкнули ворота.

— Я завжди дивуюся,— сказав Романо,— що вони там роблять у неділю за містом?

— Цілком ясно,— відказала сестра.— Це ти, хлопче, нічого не робиш, а от у нього друкарня, де він цілісний тижень гне спину. Йому ніколи і вгору глянути!

— То міг би спокійнісінько відпочивати вдома.

— Ото було б весело! Та він занудився б. Іздити на машині— ось що йому до впадобу. Облиш його зрештою.

— Добре, облишу! Нехай бавиться із своїм драндулетом, коли це йому так до серця.

Жозіана не відповіла. У неї не було ані найменшого бажання сперечатися з братом, тим більше з приводу вітчимових машин.

— Ти йому на яку годину призначила? — спитав юнак за хвилину.

— А ми точно не домовлялися. Я сказала, щоб він прийшов, коли схоче, бо після обіду ми самі дома.

Вони запросили Жан-Люка Тренберга, котрий якимось дивно приваблював обох. Тиняючись по квартирі, знічев'я слухаючи «Спорт і музику» по радіостанції Парі-Інтер, переглядаючи газети, вони чекали на гостя всю другу половину дня. А коли вже зовсім перестали ждати і збиралися на самоті з'їсти на кухні підігріту локшину з шинкою, Тренберг з'явився.

— Привіт, молоді люди! — сказав він, входячи.— Пробачте за запізнення, я щойно прокинувся.

Голова у нього і досі була перев'язана, але пов'язка вже помітно забруднилась.

— Пообідаєте з нами? — запросила Жозіана.— Є шинка і локшина.

— Локшина так локшина! Для мене це якраз буде перший сніданок.

Жозіана уявляла собі, що для свого друга вона влаштує урочистий обід в ідальні на бездоганно сервірованому мармуровому столі, прикрашеному свічниками та серветками. Але насправді вийшло інакше— всі троє посідали на табуретах навколо кухонного столу, їли сир просто з блюда та уминали картоплю, аж за вухами лящало. Проте саме так їм було дуже добре, дуже весело. Тренберг розповідав різні історії і безупинно наливав у склянки червоне вино. Трохи згодом, не прибравши тарілок та решток їжі, Жозіана дістала чашки і порозставляла їх на столі. Коли вона, стоячи поруч з Тренбергом і трохи нахилившись уперед, розливала кофе, він обняв її за стан. При цьому Жан-Люк продовжував розмовляти так невимушено і природно, ніби просто торкався меблів. Вона звільнилась з обіймів, щоб поставити кофейник на газову плиту, та коли повернулася до столу, Тренберг знову схопив її за стан і, відсунувшись на своєму табуреті, злегка повернув дівчину і посадив собі на коліна. Жан-Люк продовжував розмовляти з Мішеlem і, здавалось, ні про що інше не думав. Жозіана надзвичайно зніяковіла. «Він поводитьсь так, ніби я служниця»,— на це порівняння її наштотувало безладдя у кухні. Дівчина намагалася зрозуміти, як ставиться до поведінки Тренберга Мішель, але той хоч би брови насупив.

Після кави Тренберг знову почав розливати у склянки червоне вино, навіть не зрушивши з місця і не замовкаючи ні на мить. В той час як Жозіана навіть не пригубила свого вина, а Мішель відпивав повільними ковтками, Жан-Люк вихиляв одну склянку за одною і ставав усе красномовнішим і чарівнішим.

— ...і тоді в Тегерані під час одного обіду, коли Черчілль, наскільки я зрозумів, був остаточно п'яний, Сталін встав і виголосив тост...

В цю мить Жозіана різко підвелася: вона почувала, як грюкнули входні двері.

— Батьки!— кинула вона, з жахом поглядаючи на брата і похапцем обсмикуючи свій пуловер.

— Хай їм біс!— відказав Мішель, не поворухнувшись, але з таким виразом на обличчі, ніби він з Тегерана раптом перенісся до цієї кухні.

— Батьки?— перепитав Тренберг.— Ну то й що ж?

Але пан та пані Кутье вже з'явилися у дверях, і Жан-Люк, ледве побачивши їх, одразу ж збагнув причину переляку молодих людей.

Пан Кутье був маленький сухорлявий чоловічок з прищавим червоним обличчям, у короткому вузькому пальті з надмірно широкими підставними плечима. Його дружина, невелика на зріст дама в каракульовому манто і шовковій хусточці на голові, намагалася бути вишуканою і водночас показати, що вона тільки-но прибула з позаміської прогулянки.

Тренберг не знав, що пані Романо одружена вдруге, і тому першою думкою його було, яким чином цим людям пощастило мати таких красивих дітей.

— Добрий вечір,— промовив Мішель, підводячись при появі вітчима.— Познайомтеся: мсьє Тренберг.

Жан-Люк теж устав. Але пан Кутье не зняв свого крвоглого маленького капелюха і не простягнув Тренбергу руки. Він з неприхованою зневагою зміряв гостя поглядом з голови до ніг.

— Мсьє... як?— тільки й вимовив він з відтінком іронії.

— Мсьє Тренберг,— не зморгнувши, повторив Мішель, проте цього разу прізвище його друга звучало дещо на французький манер.

На хвилину запала неприємна мовчанка. Всі пильно й сердито дивилися один на одного, неначе чогось чекаючи.

— Цього пана поранено?— запитав пан Кутье, ні до кого не звертаючись і киваючи на пов'язку Тренберга.

Але Тренберг ніколи не допустив би, щоб замість нього відповідав хтось інший.

— Це пусте,— відказав він недбало,— легенька сутичка з поліцією.

«Ось де він дав маху!» подумав Мішель, який не міг уявити, щоб Жан-Люк навмисне

хотів подратувати пана Кутье. Жозіана нервово шматувала шкуринки від апельсинів.

— А! Мсьє, до того ж, і революціонер!

— До чого це «до того ж», пане?— одразу обірвав його Тренберг. Цього разу він уже прямо й різко атакував пана Кутье.

— Ви мене чудово зрозуміли.

— Альбер!— скрикнула пані Кутье. Вона бачила обурення дітей: Мішель зблід, Жозіана густо почервоніла. Їм було соромно.

Тренберг не промовив більше ні слова. Він повернувся до столу і одним духом допив вино. Всі мовчки дивилися на нього, не наважуючись поворухнутися.

— Є люди, які заслуговують на те, щоб їм плюнули в пику,— тихо промовив Тренберг, ніби сам до себе.

Гість поставив склянку і вийшов, не глянувши більше ні на кого. Пан Кутье відійшов убік, коли Тренберг проходив повз нього.

О п'ятій хвилині на шосту Ролан вийшов з ліцею Людовіка Великого, перетнув вулицю Сен-Жак і, пройшовши коридором факультету природничих наук, що веде просто на площу Сорбонни, дуже здивувався, коли побачив там Маркотту. Ласкаво посміхаючись, дівчина прямувала йому назустріч.

— Що ви тут робите?— спитав Ролан.

— Я прийшла за тобою. Хіба ти не радий?

Протягом добрих п'яти хвилин Ролан висловлював своє захоплення Маркоттиною люб'язністю та догадливістю, бо ж вона зуміла знайти його.

— Це не так уже й хитро. Твоє життя— найпростіша річ у світі.

— А от саме сьогодні я мало не пішов з Романо по вулиці Сен-Жак.

— Чого це всі ви так носитеся з цим хлопчиськом?— перебила Маркотта.

— Уяви собі, Тренберг учора ввечері пішов до Романо, а батько Мішеля майже виставив його за двері. Схоже на те, що це стало причиною сімейної драми: діти збираються покинути батьківський дім. А втім, він їм не батько, а лише вітчим. Я, зрештою, не пам'ятаю всього, що мені розповідав цей бідний Романо, але він будь-що хоче побачитися з Тренбергом.

— З Тренбергом? Це трохи складніше, ніж знайти тебе.

— Я йому так і сказав. Адже ніхто не знає, ні де Тренберг живе, ні що він робить,— взагалі нічого.

— Не зовсім так,— заперечила Маркотта.— Якщо твій Романо неодмінно хоче побачити Тренберга, можеш йому поради́ти піти завтра ввечері на Зимовий велодром. Я б дуже здивувалася, якби Жан-Люка там не було. І коли Мішелю пощастить...

Маркотта розповіла Ролану про завтрашній мітинг, який організували комуністи на Зи-

мовому велодромі з приводу річниці Жовтневої революції.

— Я не можу збагнути, як це ти досі був лише на театральних спектаклях. І ти ще кажеш, що любиш Париж!

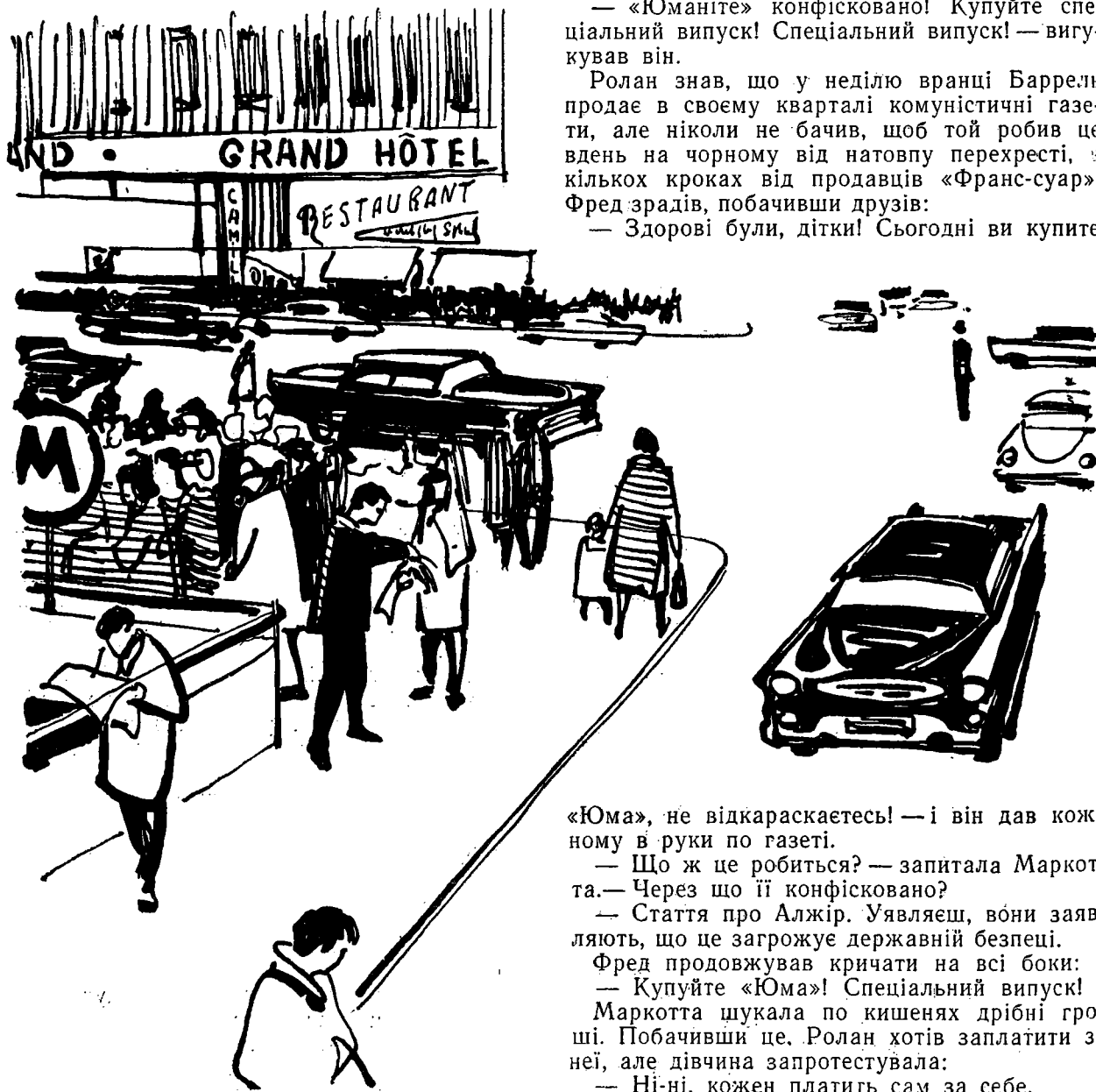
— Звичайно, люблю.

— Але який Париж? Єлісейські поля, потік машин? Чому ж не кабаре, не «Фолі Бержер»?

— Маркотто, ти перебільшуєш,— ображено перервав Ролан.— Я знаю, що...

— А я перебільшую навмисне; хочу, щоб ти розсердився і висловив свій гнів уголос,— весело посміхаючись і беручи його за руку, відповіла Маркотта.— Завтра ввечері ми підемо на мітинг. Ти будеш приголомшений, я знаю.

— Хіба нас пустять?

— А ти як думав? Адже це робиться для нас. Зимовий велодром — не клуб Ресінг.

На розі вулиці Одеон Ролан запропонував піти випити десь по чашці кави.

— Ні,— сказала Маркотта,— зробимо так, як ти робиш щодня. Я знаю, що ти поспішаєш додому, а мені не терпиться побачити твоє житло.

Вони збиралися перейти на другий бік бульвару, коли Ролан помітив якогось чоловіка, що продавав газети біля виходу з метро. Він стояв до них спиною, але ця коротка стрижка, ця замшова куртка...

— Глянь, Маркотто,— здається, Баррель...

— Ну, звичайно, це Фред! Ходімо.

Вони пройшли трохи по тротуару і опинилися дійсно перед Баррелем, який тримав на руці пачку розгорнутих газет.

— «Юманіте» конфісковано! Купуйте спеціальний випуск! Спеціальний випуск! — вигукував він.

Ролан знав, що у неділю вранці Баррель продає в своєму кварталі комуністичні газети, але ніколи не бачив, щоб той робив це вдень на чорному від натовпу перехресті, з кількох кроків від продавців «Франс-суар». Фред зрадив, побачивши друзів:

— Здорові були, дітки! Сьогодні ви купите

«Юма», не відкараскаєтесь! — і він дав кожному в руки по газеті.

— Що ж це робиться? — запитала Маркотта.— Через що її конфісковано?

— Стаття про Алжир. Уявляєш, вони заявляють, що це загрожує державній безпеці.

Фред продовжував кричати на всі боки:

— Купуйте «Юма»! Спеціальний випуск!

Маркотта шукала по кишенях дрібні гроші. Побачивши це, Ролан хотів заплатити за неї, але дівчина запротестувала:

— Ні-ні, кожен платить сам за себе.

Продовжуючи продавати газети, Баррель тихо звернувся до Маркотти:

— Не пощастило нам: в сьогоднішньому ранковому номері була велика стаття про нашу п'єсу і про бійку, що зчинилася в суботу. Але спеціальний випуск треба було скоротити до чотирьох сторінок, і статтю довелося зняти.

І Фред знову закричав:

— Купуйте спеціальний випуск!

«Ну і спритно ж орудує!» — подумав Ролан, з подивом спостерігаючи за своїм другом.

— Але ж завтра цю статтю надрукують? — запитала Маркотта.

— Не знаю, напевно. Це залежатиме від кількості новин. Ти ж сама розумієш, що є речі важливіші.

Баррель замовк, щоб дати здачу із ста франків якійсь літній жінці, яка цідила крізь зуби, ніби говорила сама до себе:

— Який сором! Ні з того ні з сього відібрати в нас газету! Та хіба ж ми купуватимемо інші?

— Слухайте, діти, коли ви вже тут, чи не могли б ви зробити мені послугу? — спитав раптом Баррель.

Ролан не мав жодного сумніву щодо того, якої послуги зараз попросить Баррель. «Він запропонує нам замінити його хвилини на п'ять». Ролан не уявляв, як це він продаватиме газети посеред вулиці. Така сама думка промайнула й у Маркотти, але налякала її значно менше.

— Хочеш, щоб ми на хвилинку замінили тебе? — запитала вона.

— Ні, що ти! — Фред згадав закид, зроблений йому Фаб'єном на зборах осередку, що він, Баррель, передає партійні доручення не членам партії. — З вашого боку було б дуже люб'язно попередити Жаніну, де я. Нехай прийде сюди після роботи.

— Добре, — погодилася Маркотта. — Ми раз же підемо до неї в бюро.

— Завтра зустрінемось? Ви прийдете на Зимовий велодром?

— Прийти то ми прийдемо, та навряд чи зустрінемось.

— Приходьте на південний віраж, на саму гору. Я буду там.

— Згода.

Маркотта і Ролан, широко крокуючи, піднялися на Монпарнас. По дорозі обоє прийшли до думки, що їхній приятель Баррель, що б там не говорили, — стріляний птах.

— Всучив-таки нам свою побрехеньку.

— Тебе ніхто не силував купувати її, — сухо відрізала дівчина.

— Але ж ти купила теж?

— Ну, то й що ж? Може, ти купуєш газету лише тому, що її купую я? Або тому, що продає хтось із приятелів?

— До деякої міри...

— Ти все-таки великий дурень! — грубо ки-

нула Маркотта і зразу ж заговорила, щоб якось пом'якшити ці слова: — Розумієш, я протягом багатьох років щодня читаю цю газету, проте я і зараз не в партії і, мабуть, ніколи не буду. Але коли я бачу, як поліція конфіскує номер «Юма», то, не вагаючись, стаю на бік газети. Я віддаю свої двадцять монет і дуже добре знаю, за що.

Для Жаніни цей день був особливо неприємний: мадемуазель Ганіго дізналася через свою газету про інциденти, що супроводжували виставу «Кота» («Якась ідіотська назва», подумала мадемуазель Ганіго і запам'ятала лише одне: Фредерік Баррель — комуніст).

— Не знаю, чи сподобається це пану Флорану, — сказала вона Жаніні. Стара діва вмирала від бажання дізнатися, чи й Жаніна в партії, але не наважувалася спитати прямо. Вона намагалася лише вивідати що-небудь у маленької Елен, коли вони в другій половині дня лишилися наодинці.

Коли до бюро увійшли Ролан і Маркотта, Жаніна радісно зустріла їх:

— Яка приємна несподіванка! Заходьте!

Вони привіталися з Елен, а Жаніна, розцілувавшись з Маркоттою, офіційним тоном звернулася до Ролана:

— Отже, ви принесли нам свій рукопис?

Вона, звичайно, і не думала, що Майяр щось приніс, але сказала так, щоб мадемуазель Ганіго, яка весь час, прикидаючись байдужою, стежила за їхньою розмовою, подумала, що це «діловий візит».

Маркотті вистачило спритності непомітно передати Жаніні доручення Фредеріка, а та, раптом змінившись на обличчі, знаком запросила їх вийти слідом за нею в коридор.

— Ця жінка отруєє нам життя, — сказала Жаніна, ледве вони лишилися самі. Вона розпитала про подробиці конфіскації «Юманіте» і про місце, де чоловік продавав газети.

— Хоч би його цього разу не захопила поліція, — Жаніна замислилась на мить, глянула на годинника і раптом вирішила: — Зачекайте, я йду з вами.

Вона повернулася до кімнати, склала свої папери, одягла пальто і, не вдаючись до поясень, заявила здивованій мадемуазель Ганіго, що мусить зараз же піти.

На розі вулиці Одеон Фред усе ще стояв на своєму посту, але пачка газет помітно зменшилася.

— Добридень, пані, — посміхаючись, привітався він до дружини. — Візьмете «Юма»?

— Слухай, Фред, що це діється? — відповіла вона. — Тебе знову схоплять.

— Подумаєш! Неприємно, але ризику ніякого.

— Ти тут іще надовго? — запитала Жаніна, яка вже тремтіла від холоду і не мала ніякого бажання стовбичити на вулиці.

Баррель глянув на свою пачку. Він сподівався закінчити продаж годині о шостій вечора, коли публіка виходитиме з кіно.

— Вам не залишається нічого іншого, як зачекати в ресторанчику навпроти, звідти ви зможете спостерігати за мною. Майяре, проведи дам.— І простягаючи дружині газету, він додав: — Ось тобі, почитай.

Жаніна взяла газету і заплатила гроші.

За кілька хвилин вона дивилася через вітрину кафе на чоловіка. Він весь час був на своєму посту, крокуючи туди й сюди біля входу до метро, і продавав одну по одній газети, інколи перекидаючись кількома словами з якимсь покупцем. Жаніна сиділа мовчки. Поруч з нею, розклавши на столі свій номер «Юманіте», Маркотта так швидко говорила щось Ролану, що той не міг вставити й слова. А Жаніна думала: «Це мій чоловік. Мій чоловік, батько Бріжітти; якби раптом його забрала поліцейська машина, якби до нього причепилася група студентів, я була б тут і не могла б нічого вдіяти... Нестерпно! Це нестерпно».

Тимчасом Фредерік спокійно продовжував свою справу. Коли закінчився сеанс, він переніс свій пост до виходу з кіно, і Жаніна загубила його з очей. Та незабаром Фред увійшов до кафе. В руках у нього вже не було нічого, а на обличчі грала весела посмішка. Він на ходу поцілував Жаніну і сів навпроти неї на стілець.

— Дуже до речі, що ти взяла газету. В мене жодної не лишилося.

Не можна сказати, що доктор Фарг, «колишній ординатор паризьких лікарень» — як свідчила мідна табличка на дверях, що лишилася ще з тих часів, коли лікар приймав пацієнтів удома, — був невдоволений, побачивши вдома свою дочку Деніз. Її не було з ним уже три дні. Неділю він провів сумно і самотньо: без апетиту з'їв обід, приготований служницею, а потім один пішов у кіно.

— Це ти, тату? — крикнула дівчина з другого кінця квартири, почувши, що входить батько.

— О, ти тут? Де ж це ти була?

Деніз підбігла до батька і поцілувала його в чоло, за звичкою ставши навшпиньки.

— Сподіваюсь, ти не хвилювався. Адже я двічі дзвонила Мадлені.

— Я можу знати, що ти жива, і все-таки хвилюватися. Де ти була?

— Почекай, зараз я поясню.

Доктор Фарг поклав портфель, скинув пальто, і дочка, взявши його за руку, повела до своєї кімнати.

— Ходімо до мене, зараз я тобі поясню.

Це була красива дівоча кімната, обклеєна

шпалерами під сірий оксамит і освітлена лампою на високій ніжці під абажуром з пергаментного паперу. Тут був письмовий стіл, на полиці кілька книжок. Просто на килимі в діжці стояла якась зелена рослина з широким зубчатим листям.

Деніз посадила батька в маленьке кругле крісло, а сама, підібгавши під себе ноги, вместилася навпроти на ліжку.

— Так ось, тату, — почала дівчина, мов на сповіді. Вона крутила між пальцями облямівку шотландського пледа. — Адже ми з тобою друзі, чи не так?

— Деніз, Деніз, ти ж не на сцені! Що означає вся ця комедія?

Тоді Деніз випалила скоромовкою:

— Так ось, слухай. Я зустріла одного хлопця. Він дуже хороший. Він мені подобається і любить мене. Ми будемо жити разом.

— Ось тобі маєш! — перелякано вигукнув лікар. — І... і ти з ним провела ці два дні?

— Звичайно! Не з іншим же!

— Деніз! Прошу тебе!

Доктор Фарг зажадав узнати про Жоржа все: як його звать, скільки йому років, де вони познайомилися, чим він займається, де живе, що він їй сказав, що між ними було. Все.

— Слухай, татку, ти сам знаєш, як це буває. Тут немає ніякого чаклунства.

— Ти просто надзвичайна, дочко. Спокійно говориш батькові, що маєш коханця, і...

— Тату! — скрикнула Деніз обурено.

Із цього вигуку лікар зрозумів, який би він був неправий, коли б погано подумав про свою дочку: такою вона лишилась чистою, широко, чесною.

Деніз наблизилася до батька, почала ластитися.

— Таточку, не треба мене кривдити, я дуже щаслива, а Жорж такий милий.

У лікаря не було нічого дорожчого за дочку. Він знав, що Деніз не дурна, не розпусна і не кинулася б у обійми першого-ліпшого хлопця. Він ладен був майже захоплюватися невимушеністю, з якою сучасні молоді люди влаштовують своє життя. Він пригадав, що в його час найприродніші речі закінчувались скандалом і що його власне одруження, хоч йому на той час було вже за тридцять, викликало між обома сім'ями стільки неприємностей, переговорів, ускладнень... І лікар подумав, що ці молоді люди мають рацію: їхнє життя не завжди легке, але вони намагаються принаймні не створювати собі зайвих неприємностей.

Доктор Фарг посадив дочку на коліна і ніжно пригорнув до себе.

— Ти маєш рацію, моя маленька дівчинко, я розумію тебе і довіряю тобі, але скажи мені..

— Що, тату?

— Це справді серйозно?

— Ну, звичайно. Інакше я б тобі не розповіла.

— Ти лякаєш мене, Деніз! Слухай, хочеш зробити меніприємність?

— Як саме?

— Треба, щоб я теж знав цього хлопця. Ти вільна. Влаштувай своє життя, як хочеш, але зрозумій же мене, я дуже турбуюсь. Усе це мені не байдуже, і я повинен його побачити!

— Звичайно, побачиш. Я про все розповідаю, бо маю намір показати його тобі, і я певна, що він тобі дуже сподобається. Він такий хороший!

Деніз підвелась і допомогла батькові вибратися з крісла.

— Ходімо обідати. Зараз ми відсвяткуємо це вдвох. І не турбуйся. Хіба я коли-небудь завдавала тобі неприємностей?— І вона дала довірливо, ніби це могло уладнати справу:— Я залишаю тобі номер телефону. Отже, коли мене не буде, ти можеш переконатися, що я там.

Уже не знати, як довго чекав Тренберг, крокуючи туди й назад перед Маркоттиним будинком. Пізно ввечері він залишився один. Ночувати було ніде. Раптом Тренберг згадав про Маркотту, про її ласкавий прийом минулого тижня, її посмішку, і одразу ж вирішив зустрітися з нею.

Тренберг сів у метро і перетнув увесь Париж, щоб постукати у двері знайомого ательє. «Уявляю, яку міну вона зробить!— думав він з задоволенням.— Зрештою, ми розсталися добрими друзями». Проте стукав і кричав він дарма— ніхто не відчиняв.

— Неможливо, вона ж іще не спить!

Він стукав з усієї сили, та потім з'явилась неприємна думка: «Може, Маркотта з якимось хлопцем і не хоче, щоб її турбували?»

«Я мушу переконатися,— з якоюсь злістю вирішив він.— Подивимось, чи прийде вона додому».

Довго чекав Тренберг, сидячи в темряві на східцях. Кілька разів він вмикав лампочки на площадках. Одну за одною курив сигарети і дивився через брудне вікно на паризьке небо, на тлі якого вимальовувалися сірі дахи. Юнак знову згадував Маркотту, їхню ущипливу розмову в той святковий вечір про те, що він погано повівся з цією дівчиною; пригадував її красиві уста. Слід було б поставитися до неї краще.

«Значно, значно краще», повторював Тренберг, відчуваючи, що вчинив негаразд.

В коридорі біля входу почулися голоси, завітналися всі лампи на сходах. Тренберг схопився, ніби його застукали на чомусь пога-

ному, і невимушеною ходою пішов униз. На площадці другого поверху він зустрів двох жінок у штанах, на вигляд американок, що, як йому здалося, поверталися з кіно. Тренберг продовжував спускатися, а коли опинився внизу, йому вже не схотілося повертатись нагору. Юнак пройшов по маленькому вимощеному двору, де біля занедбаного газона росло два чи три дерева. Ніч надавала подвір'ю провінціального вигляду, цілковита тиша навівала спогади про затишок села. Тренберг налякав кішку; вона стрибнула через огорожу і втекла на сусіднє подвір'я. Великі ящики із сміттям з усіх навколишніх будинків вишикувались у якусь чудернацьку почесну варту.

Тренберг навімацки знайшов вимикач, запалив світло і відкрив ворота. Він опинився на вулиці і знову став чекати, крокуючи взад і вперед біля будинку.

Було вже за північ, а Жан-Люк продовжував міряти кроками маленьку і якусь таємничу о цій порі вулицю. А втім, вона і вдень була не набагато веселішою. Жодного магазину, жодного бістро. Не вулиця, а справжній льох, вогкий, промерзлий. Дощу не було, але нездоровий осінній туман наче мокрою завісою вкривав вулиці і пронизував, гірше за зливу, до самих кісток.

Жан-Люку, стало холодно, чекати набридло, він стомився і все ж таки не хотів поступитися.

«Де її носить, де її носить?» думав він, ледве тягнучи ноги, але вперто продовжуючи ходити по вулиці.

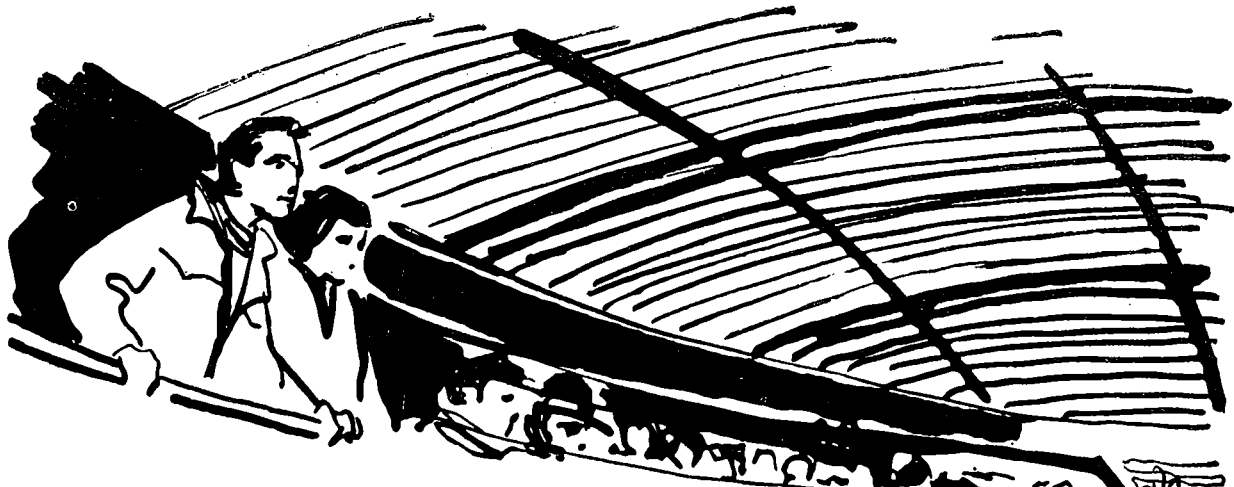
У Тренберга більше не лишилося сірників, він по-дурному кинув останнього недокурка, коли виходив з будинку, і мусив смоктати сигарету, не маючи змоги закурити. Це було образливо. Бідолаха не мав ніякої надії, що по цій безлюдній вулиці пройде якийсь курець. Люто кинув він сигарету у стічний рівчак, проте незабаром сунув у рот нову і знову почав ходити.

На вуличних дзигарях пробило годину, потім пів на другу. Тренберг усе чекав, не знаючи вже кого і для чого. Він змерз, виснажився, страшенно розлютився і звинувачував у власній дурості Маркотту.

«Негідниця! Шльондра! — оскраженіло думав Жан-Люк, — де вона бродить?»

Він радий був уже відмовитися від чекання чи, принаймні, випити гарячого вина у першому-ліпшому бістро, коли, нарешті, побачив на протилежному кінці вулиці Маркотту. Він ледве встиг сховатися в якомусь підворотті: Маркотта йшла під руку з хлопцем, — це був Майяр.

«Подумати тільки! Ну й гад, цей Майяр!» Тренберг був невен, що в них можуть бути гільки любовні стосунки і тепер боявся, щоб друзі не застукали його на ганебному вартуванні. Він повернувся до них спиною, якомога

швидше прослизнув вздовж вулиці і зник за рогом, наче злодій.

Чому Жан-Люк не зачекав ще кілька хвилин! Він побачив би, як Ролан і Маркотта зупинилися біля воріт, поцілувалися, як брат із сестрою, і Ролан швидко побіг додому, у свою самотню маленьку кімнатку.

Тоді Тренберг повернувся б, знову постукав у важкі двері, і хто знає, чи не відчинилися б вони перед ним удруге так само гостинно?

Перше, що відчув Майяр, коли ввійшов у Зимовий велодром,— це різкий запах аміаку.

Ролану довелося добрих дві години чекати в сусідньому кафе, поки Маркотта десь у самій глибині квартала Пассі скаже по радіо свої чотири слова. При цьому дівчина кожні двадцять хвилин сповіщала його, що в цю ж мить прийде. До метро вони мусили бігти бігцем, але через те, що станцію Бір Хакейм було зачинено, їм довелось повертатися пішки до станції Дюплеїкс. Та хоч бульвар і всі прилеглі вулиці були забиті машинами, входи до велодрому були вільні. На побачення, яке призначили собі десять тисяч чоловік, Ролан та Маркотта примудрилися прийти останніми.

Спершу Ролан бачив унизу лише величезний натовп, над яким здіймалися хмари пилу, пронизаного яскравим світлом прожекторів. Натовп повторював обриси споруди, щільно вкриваючи всі трибуни велодрому, видираючись у проходи та вздовж лав; все це рухалося на місці, ворушилося, нагадуючи густу рослинність.

На протилежному кінці велодрому Ролан розгледів вкриту червоною тканиною трибуну, на яку з усіх боків були направлені промені прожекторів. Керівники партії та гості виглядали на цій відстані не більшими за ярмаркових ляльок. Над їхніми головами серед гірлянд прапорів простягалося довге червоне полотно, на якому Ролан розібрав виведений білими літерами лозунг: «Хай живе 38 річни-

ця Жовтневої Соціалістичної Револуції 1917 року!»

— Хай живуть тридцять восьми роковини Жовтня! — вигукнув у цю мить оратор на трибуні.

З глибини велодрому, з лав, з проходів, з найвіддаленіших закутків сипнули аплодисменти і затопили всю будівлю, наче якась надприродна злива.

— Хто це говорив? — спитав Ролан.

— Ота мурашка? Не маю уявлення, — відповів Маркотта досить голосно.

— Ця «мурашка» — Леон Фейкс, — непринятно мовив сусід і кинув на молоду артистку сердитий погляд.

Але вона, розсміявшись, приєдналася до

оплесків, що стали ритмічними. Потім піднявся новий шквал аплодисментів.

Тимчасом Ролан і Маркотта озирнулися навкруги. Натовп був дуже строкатий: тут були драпові пальта, хутряні манто, червоні куртки, шинелі кольору хакі, шкіряні та замшові блузи, плащі; траплялися хусточки, кашкети, капелюхи, пілотки; виднілися голі лисі черепи, довгі біляві кучері, коротке завите волосся; мелькали бліді і нафарбовані обличчя, гладкі червоні пики, бороди, чисто виголені шоки. Були там люди з білою, з жовтою, з чорною шкірою.

Маркотта підштовхнула Ролана ліктем: на кілька рядів нижче, недалеко від місця, де була призначена зустріч, дівчина угледіла потилицю і йоржик Барреля.

— Гей, Фред! — гукнула вона, силкуючись перекричати оплески.

Обернулися два Фреди; Баррель знаком запросив своїх друзів спуститися до нього. Вочи пробралися нижче, і Баррель познайомив їх з кількома товаришами, в тому числі з Бонье, секретарем свого осередку.

— А я вас знаю, — сказав тому Майяр. — Ви, здається, слюсар?

— До ваших послуг, молодий чоловіче, — відповів Бонье.

— Ви не пам'ятаєте, якось ви полагодили мені ключа?

— Ну, знаєте, я за своє життя не одного ключа полагодив.

Та Ролан за все життя мав справу з єдиним слюсарем і добре пам'ятав зустріч з Бонье, коли той гуляв із своїм песиком по вулиці, а сам Ролан безпорадно стояв перед дверима квартири. Те, що він зустрів слюсаря Бонье тут, у проході Зимового велодрому, в товаристві свого приятеля Барреля, і те, що сам Ролан серед стількох незнайомих людей разом з іншими плескав у долоні, не знаючи гаразд чому, — все це зробило свою справу: юнак відчув, що має дещо спільне з цими людьми, і явно зрадив цьому. Маркотта здогадалася про почуття Ролана і дивилася на нього з доброзичливою посмішкою.

Коли вщухли оплески, із оркестру, що пристроївся в партері біля підніжжя трибуни, пролунали перші звуки дев'ятої симфонії Бетховена. Цього ніхто не чекав. Ті, що вже підвелися, щоб піти, повернулися на свої місця. Всі посідали. В залі запала глибока тиша. Величні тріумфальні акорди сповнили грандіозне склепіння велодрому, у їх звучання раптово вривалися голоси духових інструментів, стрімкі соло скрипок.

— Красиво! — чулись голоси навколо Майяра. — Це Бетховен!

Майяр, що в свій час читав Ромена Роллана, думав лише про ту радість, яку відчув би старий Бетховен, нещасний, хворий, позбавлений через хворобу своєї творчості, якби він міг не почути, ні, хоч би побачити, як його твір

зворушує тисячі чоловіків та жінок, як усі вони, кожен по-своєму, відчувають цю натхненну музику, що ніби має над ними.

«Яка перемога зрівняється з цією? — думав Ролан. — Яка битва Бонапарта? Яке сонце Аустерліца?»

Після короткої паузи оркестр загравав вступ до останньої частини симфонії — «Гімна радості», мелодію якого підхопили п'ятдесят хористів. На лавах амфітеатру почали підспівувати.

Відколи музиканти заграли «Гімн», Маркотта не переставала обурюватися.

— Це обурливо! — кричала вона. — Вони пропустили дві частини! Ти розумієш? Ім на всіх наплювати!

Вона широко гнівалася, а сусіди з подивом поглядали на дівчину, не знаючи, що подумати про цю вихватку. А на Ролана ця картина — збуджений натовп, охоплений одним чуттям, — справляла сильне враження. Погляд юнака охоплював весь велодром від червоної трибуни до найдальших закутків. Під звуки музики він намагався пригадати «Гімн» Шіллера, який він колись переказав із словником... «О радість! Твоя могутня влада рівняє смертного з богом, жебрака з царем. Всі рівні перед твоїм лицем... Геть страждання! Хай шезнуть муки! Сильні, станьте на захист слабких! Розіб'ємо кайдани тиранів і радість стане єдиним володарем на землі...»

Мітинг скінчився. Натовп повільно сунув сходами, стискаючись у вузьких дверях, і розливаючись морем по бульвару.

В цій тисняві Баррель та його друзі намагалися триматися разом, але їх штовхали, тягли в різні боки, і вони могли лише перегукуватися. Ролан міцно тримав Маркотту за руку.

На центральних сходах, у самому низу біля виходу, Ролан помітив Мішеля Романо, який схвильовано шукав когось. Він так пильно вдивлявся у натовп, що не помітив, як наблизився Ролан.

— Ну що ж, Романо, знайшовся ваш друг Жан-Люк?

Мішель шукав марно, хоч весь час безупинно ходив по проходах амфітеатру; він уже втратив надію знайти Тренберга і, пізнавши Майяра, Маркотту та Барреля, пішов слідом за ними.

Молодий Нодо, представник фірми по поставкам водопровідного устаткування та кахельних плиток, приїхав на невеличкому грузовику свого хазяїна. Він запропонував відвезти всю компанію до Латинського кварталу. Машина стояла під надземним мостом метро, недалеко від станції Дюплеїкс. Нодо сів за руль, його дружина та Бонье поруч. Маркотта, Ролан, Баррель і Романо залізли в кузов і сяк-так розмістилися на ящиках і фаянсових плитках між умивальниками та різними трубами.

— Прихопив би вже унітази,— пожартував Баррель,— було б принаймні на чому сидіти.

Грузовичок рушив з місця. Та ледве він повільно зїхав з тротуара на брук і влився у потік машин, як Нодо почув свисток поліцейського і зупинився. Пасажири перестали сміятися і стривожено презирнулися. Підійшов молоденький ажан з вусиками.

— Ну, молодий чоловіче,— звернувся він до водія,— що ж це ви? Уже їздите по тротуару?

Під мостом стояло сотні три машин. Ажани затримували їх навмання. Звичайно, грузовик не можна було обминути.

— Ні-ні, пане поліцейський,— дуже ввічливо заперечив Нодо.— Ми лише...

— Як ні?— відрубав ажан.— Виходить, я брешу? Дайте ваші права.

Нодо простягнув сіру картку — посвідчення водія. Всі завмерли, сподіваючись, що справа на цьому скінчиться. Але ажан, звіривши номер машини, все ж таки витяг штрафний талон. Тут уже нічого не можна було вдіяти.

— Чорт забирай! — пробурмотів Нодо,— перепаде мені тепер від хазяїна.

Поки ажан складав протокол, підійшов поліцейський офіцер у пелерині і в розшитому золотом кепі у супроводі поліцейського комісара у цивільному вбранні.

— Що у вас в машині? — спитав останній, заглядаючи всередину.

— Та нічого,— відповів Нодо.— Відвожу товаришів.

— «Товаришів»? — іронічно перепитав офіцер.

Він обійшов навколо машини і трохи підняв ззаду брезент.

— А це що таке?

— Та це матеріал для санвузлів, труби...

— Свинцеві труби після дев'ятої вечора? Мені здається, це вже зброя. Слухайте, Перро,— звернувся він до ажана,— заберіть-но всю цю теплу компанію разом з колимагача.

Недобросовісність поліцейського була така очевидна, що Мішель мало не нагрубивив йому. Але Баррель випередив цю необачність, штовхнувши хлопця ліктем.

— Не будь дурнем, Романо,— прошепотів він.— Зараз не час.

Довелось скоритися. Дружина Нодо Аннета і Боньє мовчки забралися в кузов, а ажан з вусиками зайняв їхнє місце поруч з шофером. Нодо помітив, що ажан поклав у кишеню його документи разом із штрафним талоном. Ніхто не пустив і пари з вуст.

Поліцейський звелів повернути ліворуч, потім іще раз ліворуч і зупинитися біля одного із комісаріатів у п'ятнадцятій окрузі, потім наказав усім вийти з машини і зайти в приміщення; там було надзвичайно жарко і, крім того, так і тхнуло казармою. У великій кімнаті з кількома столами, перегородженій бар'єром на дві частини, навколо великої круглої пічки чекали невідомо чого ажани у розстебнутих

мундирах, поклавши ноги на плетені стільці. На групу цивільних, яких шойно привів Перро, вони навіть не глянули. Ажан звелів затриманим сісти на дерев'яну лаву біля входу, яка нагадувала лави в залі для пасажирів третього класу на вокзалі Сен-Лазар. Він відібрав у них документи, які поклав на стіл комісара, і ніхто більше не цікавився затриманими.

— Що вони з нами робитимуть? — спитав блідий Романо, відчуваючи все більшу досаду.

— Не хвилюйся, молодий чоловіче, тебе не з'їдять, повір мені,— відказав Боньє.

— І держи краще язик за зубами, якщо вони ненароком спитають твою думку, чуєш?— додав Баррель, походжаючи по кімнаті.

Маркотта, що сиділа на лаві поруч з Роланом, просунула руку йому під лікоть. Аннета схилила голову на плече чоловіка, ніби вони їхали в поїзді.

Щось за годину прийшов поліцейський комісар у супроводі цілої зграї молодих ажанів у пелеринах, що надавало їм схожості з кажанами. Комісар був людиною галантною,— він вирішив звільнити обох жінок; один із ажанів повернув їм документи.

— А ми ж як? — не стримався Романо.

Але ажан повернувся до нього спиною, не звернувши на його слова ніякої уваги, а Баррель кинув на хлопця суворий погляд.

Романо повернувся до Маркотти, що прощалася з усіма по черзі, бажаючи кожному «триматися».

— Дуже прошу вас, подзвоніть до наших. Постарайтесь викликати Жозіану. Нехай щось вигадася для батьків...

Маркотта пообіцяла і сказала, що заїде до Жаніни. Вона поцілувала Фреда та Ролана і вийшла під руку з Аннетою.

— До завтра! — крикнули жінки, перш ніж вийти за двері.

А Маркотта зовсім тихо додала:

— І чорт забирай ажанів!

В приміщенні було тихо, добре нагріто. Чоловіки влаштувалися на ніч хто на дерев'яній лаві, хто на плетених стільцях. Ролан примостився поруч з Боньє. Обоє зручно витягли ноги, і юнак запитав прямо, як заведено у дружній бесіді:

— А що означає в точності закон про передачу голосів?

Нодо і Романо насторожили вуха, Баррель теж наблизив свого стільця — всі згуртувалися навколо слюсаря. Ажани в своєму кутку витягли карти і газети; освітлений маленькою зеленою лампою, розкладав свої папери комісар; затриманими ніхто не цікавився. Попихуючи люлькою, підшукуючи потрібні слова, Боньє тихо почав:

— Уявіть собі, що на виборах п'ятдесят першого року, коли ми зібрали більше п'яти

мільйонів голосів, тобто четверту частину голосів усіх виборців...

Повільно, але дуже точно — почувалося, що це вже не вперше, — він пояснював молодим людям, як діє шахрайська машина передачі голосів, що дала змогу вирвати у комуністичної партії вісімдесят депутатських місць.

— А що ж соціалісти? — вставив Романо.

— А коли я тобі скажу, — усміхнувся старий слюсар, — що соціалістів придумано спеціально для того, щоб обдурювати робітничий клас? Ось у Турі в 1920 році...

Розмова тривала аж до ранку. Боньє викладав мало не всю історію комунізму у Франції. Політичні події він переплітав з особистими спогадами, розповідав деякі епізоди з війни в Іспанії, зокрема про оборону Мадрида, під час якої у нього було переламане коліно, згадав про 1939 рік, коли комуністів переслідували, наче ворогів, в той час як гітлерівці розгулювали по столиці Франції; довго роз'яснював, як було організовано рух Опору, розказав про підпільну друкарню, обладнану в його слюсарній майстерні; згадував, як керував діями макі в Морбіані... Молоді люди захоплено слухали. Тільки Нодо, який уже знав ці історії напам'ять, тихенько заснув поруч з оповідачем.

Ажани, думаючи, що затримані розповідають грайливі історії, по-демократичному поважали їхню свободу слова. Боньє вже розпочав викладати суть марксизму. Романо в цей час, стомлений від безлічі вражень, теж заснув, сидючи верхи на стільці.

А Майяр до світанку продовжував пристрасно сперечатися з обома комуністами, курячи Баррельові сигарети, щоб відігнати сон, і час від часу встаючи, щоб розім'яти ноги. У нього було враження, що за одну ніч в поліцейському комісаріаті він дізнався більше, ніж за рік навчання у Сорбонні.

Перший поїзд метро з гуркотом пройшов по наземній лінії бульвару Гренель. Один із ажанив підвівся і у відповідь на жест комісара, ніби по сигналу, мовчки повернув затриманим їхні документи. Ну, звичайно, на світанку зброя знову перетворилася на труби! Довелося будити Нодо та Романо, — їм повертали свободу.

— От гади поліцейські, — весело вигукував Нодо, заводячи машину. — Вони навіть не оштрафували мене!

— Просто хочуть довести, що сильніші за нас, — відповів Боньє.

Всі зайшли до бістро на площі Сен-Сюльпі, випили по шкляночці і розсталися добрими друзями.

Після нескінченних дебатів Едгар Фор був змушений піти. Національні Збори розпушені, і на 2 січня 1956 року призначені нові вибори. Закон про передачу голосів лишився в силі,

але, як і передбачала Маркотта, соціалісти відмовилися від союзу з комуністами в питанні створення нового народного фронту. Вони воліли домовитися з Мендес-Франсом та колишніми деголлівцями і організувати разом республіканський фронт.

Як тільки розпочалась виборча кампанія, на тротуарах столиці з'явилися спеціальні гратчасті стенди, що незабаром вкрилися різнокольірними передвиборчими плакатами. При виході з лицею Людовіка Великого Майяр та Романо уважно читали їх.

В центрі уваги був Алжир, і здавалося, що громадська думка цього разу цілком свідомо того, наскільки значною виявилася ставка у цій грі. Новий республіканський фронт, який обіцяв негайні переговори та припинення вогню, займав на виборчих щитах центральне місце. Велику увагу привернули до себе кандидати партії П'єра Пужада, який кинув свою новоорганізовану партію, без чітко визначеної програми, на штурм парламенту.

Деякі політичні угруповання володіли фінансовими коштами для ведення агітації за своїх кандидатів і вдавалися до послуг приватних фірм, які мали в своєму розпорядженні силу-силенну рекламних щитів по всьому Парижу.

Комуністи кинули на розклеювання плакатів всі низові організації і активно діяли всюди, де тільки була можливість.

Так само, як в минулому місяці для репетицій п'єси, Баррель рекувізував тепер для потреб партії ательє, де проживала Маркотта. Потрібні були плакати і якнайбільше. Від Центрального Комітету не можна було одержати достатньої кількості, тому члени осередку виготовляли їх самі від руки. Баррель приносив цілі стоси кольорового паперу — жовтого, лілового, рожевого, блідозеленого, банки з фарбою та пензлі. У просторому маркоттиному ательє влаштувалися просто на підлозі товариші та друзі Барреля і безперестанку виводили великими літерами тексти партійних листівок.

Майяр регулярно приходив сюди після ліцею. Тепер йому не було шкода часу, який він забирав у своїх книг та у шевця Арістотеля. Він починав розуміти, чому віддає свій час. Іноді він брав з собою Романо, який кидав рестораник «Юшет», щоб зустрітися у Маркотти із своєю сестрою Жозіаною та з Аннетою Нодо. Десь о сьомій годині, закінчивши свій робочий день, приходив Нодо. Коли дозволяла робота на міському транспорті та обов'язки секретаря партійної організації, з'являвся Фаб'єн, час від часу заходив із своїм собакою і Боньє. У Маркотти вже не було своєї квартири, зате всі працювали дуже дружно, і плакати, виготовлені вдень, навіть не зовсім просохлі, розліплювались того ж вечора.

Вечорами, коли в ательє залишалися лише свої, коли весело гула велика пічка, а в усіх кутках дружно малювали, траплялося, що вибухала загальна дискусія. Почин, звичайно, належав Маркотті. Вона чіплялася до комуністів чи то з приводу змісту листівки, чи то з питань виборчої кампанії, або й політичної лінії взагалі.

— «Припиніть вогонь» — це, звичайно, дуже красива фраза, — наприклад, говорила вона. — Але ви не насмілюєтесь сказати, підтримуєте ви незалежність Алжіра чи ні.

Всі заперечували їй, казали, що дехто розглядав би таку позицію, як замах на безпеку держави, отже, це могло потягти за собою загрозу розпуску партії.

Та Маркотта не вгамовувалась:

— Краще визнайте, що боїтесь втратити голоси!

— А чому б нам не виготовити плакати з протестом проти катувань? — запитав одного дня Романо. — Тепер усі знають, що в Алжирі справді катують.

Коли Бонье був присутній, він намагався закликати молодь до розсудливості. Його аргументи зводились до того, що завжди треба пам'ятати про дві речі: ефективність політичної діяльності та межі легальності. Проте в глибині душі Бонье радів, що не може стримати запалу «лівих», коли йдеться про такі серйозні питання. — адже це до деякої міри висловлює настрої молодого покоління. Маркоттині заперечення, гарячковість Романо, — все це було, на його погляд, доброю прикметою на наступні роки.

В період цієї виборчої кампанії тактика комуністів полягала в тому, щоб боротися на два фронти: природно, проти реакційних партій, але також і проти об'єднання соціалістів з Мендес-Франсом. Ця спілка в партійних брошурах та листівках змальовувалась як справжня пастка, в яку могли потрапити голоси прихильників лівих партій.

В ательє Маркотти розмножувалися листівки, які представляли колишнього голову ради міністрів як головну відповідальну особу за переозброєння Німеччини, за репресії в Алжирі, за політику реакції та злиднів.

В цьому Маркотта була цілком згодна з комуністами, проте двічі чи тричі все-таки заперечувала:

— Тоді ви, значить, не проти Пужада?

Всі сміялися, ніби йшлося про якийсь жарт.

В осередку Барреля Маркотту дуже любили, незважаючи на її своерідні, досить далекі від комуністичних, погляди і галасливість. Їй були дуже влячні, що вона так дружньо приймала в себе комуністів та їхніх друзів і охоче надавала ательє для їхніх потреб.

Аннеті Нодо вдалося роздобути трохи грошей і вона купила кави та цукру. Коли вся компанія засиджувалась над плакатами над-

то пізно, Аннета з допомогою Жозіани подавала гарячу каву в чашках. Дружина Нодо користалася з нагоди, щоб хоч трохи прибрати Маркоттину кухню, де завжди було неймовірно безладдя.

Деніз замінила Жоржу Ортелі цілий світ. Відколи вона увійшла в його життя, побачитись з молодим фотографом не було ніякої можливості. Тільки-но закінчувалася робота на кіностудії Сен-Клу, він якнайшвидше мчав додому, де на нього чекала кохана. Вона була першою, кому Жорж довірив ключі від своєї квартири. Їхні стосунки потроху переростали в справжнє подружнє життя. Деніз уже нічого було робити у фільмі Мейрака, і вона цілісний день, аж до повернення Жоржа, нудилася. Увечері обоє нашвидку обідали і бігли у який-небудь кіноклуб.

Доктор Фарг ніколи так не відчував свого відвіства, як з того часу, коли Жорж відняв у нього дочку. Старий наполягав на знайомстві з «цим хлопцем». При Деніз він уже не на смілювався вимовляти слово «коханець», проте думав саме так, особливо вечорами, коли дочка все частіше залишала його на самоті.

Кінець кінцем довелося влаштувати «сімейний обід», і хоч домовилися, що він нічим не відрізнятиметься від повсякденного, Мадлена з самого ранку готувала особливий пиріг полотарінгському, який був її гордістю в урочисті дні.

— Зрештою, мадемуазель, нам необхідно подати й перше, якщо прийде цей молодий чоловік, — говорила вона Деніз. І кокетливо додавала: — Ах, мадемуазель, я так рада побачитись з ним! Адже це ваш наречений, чи не так? Я певна, що він гарний юнак.

Спершу Деніз ставилася до цього спокійно, але під кінець почала нервувати. Досить було одного необачного слова чи жеста, щоб усі відчували ніяковість. Зрештою вона примусила батька пообіщати, що він не натякне на матримоніальні справи і не вимовить навіть слова «одруження».

— Та що ти, Деніз, я ж не з неба впав, — запротестував лікар, — я знаю, як поводитись з людьми!

Жорж, з свого боку, теж страшенно перелякався. Так хвилювався він лише раз у житті, коли складав перший іспит на бакалавра (до другого він так і не дійшов, про що жалкував уперше в житті). Юнак вважав за необхідне зайти із студії додому, щоб замінити сорочку і одягти святковий костюм. Тепер він трохи скидався на ображення тих слухняних хлопчиків з волоссячком, як у янголят, що йдуть до першого причастя. Зав'язуючи перед дзеркалом краватку, блідий од жаху, Жорж у думці питав себе, як слід триматися, коли розгніваний батько кине йому, як у п'єсі Лабіша:

«Молодий чоловіче, ви знеславили мою дочку! Які у вас наміри?»

Та батько Деніз зустрів Жоржа дуже привітно. Якби навіть юнак йому не сподобався, лікар не показав би цього з любові до дочки. Але Жорж справді сподобався йому, і під час обіду це перше враження зміцніло.

Не гаючись, сіли за стіл. Логарінгський пиріг Мадлени вийшов на славу, ельзаське вино заморозилося добре. Розмова скромно торкалася труднощів паризького життя та автомобілів. Коли Жорж випадково згадав, що його батько — власник гаража у Салон-де-Прованс, лікар і оком не моргнув. Протягом цілих двадцяти років він звільнявся від тягара соціальних забобонів і зараз це вже минуло. Замовк уже голос покійної дружини, що раніше безперестану твердив: «Не віддаси ж ти нашу Деніз якомусь механіку чи шоферу!» Навпаки, лікар навіть сказав:

— Он як! То дайте мені його адресу. Я часто проїжджаю через Салон.

Мадлена принесла печеню з зеленим горошком, сир, фрукти. У Жоржа запаморочилося в голові від безлічі тарілок, ножів та виделок.

— Ну й обід же ти приготувала, Мадлено, нічого собі! — посміхаючись, сказала Деніз.

— І правда, не схоже на наше смажене сало та яешню, — додав Жорж, кинувши на свою подругу погляд співучасника.

Це був перший натяк на їхнє подружнє життя, натяк скромний і цілком доречний. Доктор Фарг зльоту підхопив Жоржові слова, даючи зрозуміти, що заодно з ними і згоден від усього серця.

— Але ж ви можете приходити обідати сюди, коли тільки вам заманеться. — І додав, побачивши, що Жорж почервонів: — Звичайно, якщо Мадлена не заперечує.

— О! Мсьє! — відповіла Мадлена, — звичайно, мсьє!

— Ходіть пити каву до мене, — запропонувала Деніз. — В моїй кімнаті затишніше.

Ідучи слідом за доктором Фаргом по коридору, Жорж пригорнув Деніз до себе і прошепотів:

— Коли ти захочеш, Деніз, ми одружимося. Як тільки ти цього захочеш.

Дівчина не відповіла і навіть не обернулася. Вона лише міцно стиснула руку свого друга. Увійшовши до кімнати Деніз, Жорж був уражений, такою красивою здалась вона йому.

Раніше Жоржу ніколи не доводилося бувати в дівочій кімнаті; її затишність і чистота зворушила хлопця.

Через деякий час — вона задалегідь вирішила, що саме так і зробить, щоб раз назавжди покласти край недоговореному. — Деніз підвелася і дуже невимушено, як щось саме по собі зрозуміле, сказала:

— Ну, тату, тепер ми з тобою попросаємося.

Від несподіванки лікар сторопів.

— Ти вже йдеш? — сказав він збентежено.

А втім, він чудово знав, що дочка піде. Справа зайшла далеко і лишалося тільки погодитись.

Він провів молодих людей у передпокій, де вони одягли пальта.

— Застібнися як слід, дочко, — сказав лікар, — надворі не дуже тепло.

— Справді похолоднішало, — відгукнувся Жорж.

Чоловіки були ні в сих, ні в тих, не наважуючись висловити своїх думок і почуттів. Деніз — навпаки, ніби зовсім спокійно, поцілувала на прощання батька. Тоді Жоржа осяяла геніальна ідея: він незграбно обняв лікаря, похапцем поцілував і швидко побіг униз сходами разом з Деніз.

Після інциденту під час вистави «Кота» Ніколь два четверги підряд марно чекала на Ролана. Вона не могла злогадатися, що юнак з захопленням проводить цілі дні в ательє Маркотти, і написала йому коротенького листа: «Сподіваюсь, ти не сердитися, мій дурненький, і не сприйняв мої жарти всерйоз. Приходь у четвер. Чекаю».

І він прийшов. Ніколь відправила дітей з нянькою на прогулянку, а сама прийняла Ролана в коротенькому домашньому халатіку, що застібався спереду на гудзики і зав'язувався на талії. Вона ніжно зустріла його, обняла за шию, поцілувала і почала пестити волосся на потилиці, як він любив. Ролан уже не вилусти її з обіймів.

— Чи не піти нам у кіно? — запропонувала Ніколь. — Я запрошую.

— Як хочеш, — відповів він, покірний в усьому. — Але що ж дивитися? Всюди йдуть якісь дурні фільми.

— Знайдемо щось, — вирішила Ніколь і приступила до туалету. Вона одягла дуже гарну тонку білизну і почала челуритись: ретельно підфарбувала обличчя, натягла смугасту шерстяну сукню. Ролан сидів на ліжку і вже хвилини десять перерортав сторінки останніх номерів «Парі-Матч». Йому здавалося, що він читає журнал з якоїсь іншої планети: там тільки й мови було що про принцес, архієпископів та мандрівників.

Нарешті, Ніколь одягла коротке чорне манто, і вони вийшли. Молода жінка вправно повела свою нову машину до Єлісейських Полів.

— Чи ж не чудно, що ми проїздимо якраз повз студію Марка? — сказала вона. — Може, заїдемо привітатися?

До Рон-Пуан вони піднімалися пішки. Ніколь важко було йти по гравію у черевиках на тонесеньких каблучках, і вона кляла увесь світ.

Потім молодій жінці заманулося подивитись фільм про пригоди одного англійського майора. Фільм вважався комедійним, а «Фігаро» написала навіть, що він робить честь національній кінематографії.

Після реклами на екрані з'явилися «останні новини», де Ролан знову зустрівся з тими ж принцесами, архієпископами та мандрівниками, що на сторінках журналу Ніколь. Невже в світі не відбувається нічого серйозного? Що сказав би Баррель, побачивши цю нісенітницю? Що подумали б Бонье та Нодо? Ролана з усіх боків оточували відвідувачки післяобідніх кіносеансів. Вони сиділи, байдужі до всього, самовдоволені, ліниво смакуючи ескімо. Все це було огидно. У Ролана раптом виникло таке почуття, що саме через цих жінок, заради їхніх сміхотворних привілеїв він мусив за мізерну платню тинятися по коридорах ліцею Людовіка Великого, позбавлений можливості працювати й писати. Через них його батько в Руерзі до самої смерті ледь животітиме на свою жалюгідну пенсію. Через них переслідують за участь у мітингах його друзів, хочуть мобілізувати Тренберга, а його самого можуть погнати через кілька місяців на ганебну війну в Алжирі.

Ролан зневажав цих гладких, ненажерливих, багатих, напакчених жінок. Всі вони носили гонку білизну, таку як у Ніколь. Напевне, всі, як і вона, з трьох до п'яти зраджували своїх чоловіків, слухаючи нісенітниць радіостанції «Люксембург». Ролан раптом зненавидів Ніколь, яка зробила з нього їхнього спільника. А сама Ніколь у цей час ні про що не здогадувалась і, просунувши руку під Роланів лікоть, воркувала поруч з ним, чарівна, грайлива, дуже задоволена проведеним днем.

Ролан рвучко підвівся і швидко пішов із залу по мармурових сходах і вкритому червоним килимом холу. Ніколь побігла слідом.

— Що з тобою? Що сталося?— голосно питала вона, не звертаючи уваги ні на контролерів у небесноглубих уніформах, ні на грумів у червоних лібреях, які відчиняли перед ними двері.

— Слухай, Ніколь,— сказав Ролан, коли вони опинилися на вулиці (протягом довгих місяців Ніколь не могла збагнути, який гедзь його вкусив),— не можу тобі нічого пояснити, але я не хочу більше з тобою бачитись. Ніколи. Залиш мене!

Вони мовчки пройшли разом іще кілька кроків. Почав накрапати дощ. Ніколь почувала себе ображеною, але вона була не з тих жінок, яким повторюють подібні до цих речі. Вона тільки дуже жалкувала, що ініціатива

виходить не від неї, і дорікала собі за записку. Ще подумає, що вона до нього чіпляється.

Так само мовчки вони дійшли до машини.

— Підкинути тебе куди-небудь?— без усякого виразу запитала Ніколь.

— Ти дуже люб'язна. Дякую. Я краще пройдуся пішки.

Вони стояли одне проти одного, не знаючи, як розійтись, і Ролан додав:

— Я нічого не маю проти тебе. Проти тебе особисто.

Та Ніколь не мала охоти стояти під дощем і обговорювати почуття свого коханця. Вона мовчки сіла в машину і рушила. Ролан швидко пішов до Сени. Він поспішав у ательє, де його товариші просто на підлозі малювали плакати, а серед них, пустуючи, з милою гримаскою, походжала Маркотта в своєму скромному вбранні.

* * *

Мішелю Романо ніколи б не спало на думку шукати Тренберга на яхті на причалі набережної Сени. Проте Жан-Люк жив саме там.

Ця яхта була старою злинялою посудиною восьми метрів завдовжки, з якої давно забрали все спорядження. Теоретично це похилене на бік судно належало одному англійському художнику, який дозволяв собі втіху час від часу в години дозвілля відчутти себе моряком, але зараз він виїхав до Греції. Художник передав свій корабель сестрі-шведці, яка жила в Парижі. Її чоловік був кравцем і нітрохи не розумівся на судноплавстві; він передовірив цю справу фотографу-швейцарцю, який зроду не ступав ногою на борт. Однієї туманної ночі фотограф познайомився в Сен-Жермен-де-Пре з Тренбергом, коли той шукав притулку на ніч, і з великою радістю привів його на міст Інвалідів, де погойдувався на хвилях забутий усіма «Філ-Джон».

«Принаймні, хтось кілька днів опалюватиме яхту,— заспокоїв свою совість швейцарець.— Йй це не завадить».

На судні був запас палива, і перш за все Тренберг скористався цим. Проте першого вечора йому вдалося тільки добре прокопитися. Коли ж вранці він прокинувся, то лежав скручений калачиком під тонкою ковдрою і тремтів від холоду у пронизаній вологою каюті. Крізь ілюмінатори, що тільки ледь-ледь піднімалися над водою, Тренберг побачив густий туман.

— Вогонь або смерть!— рішуче виголосив Жан-Люк. Необхідність примусила його бути вправнішим.

Коли, нарешті, пічка розгорілася і в тісній

дерев'яній каюті стало жарко, новий мешканець корабля оглянув вміст стінних шаф. Там він знайшов старі ковдри, каструлі, тарілки, кофейник, глек та миску, надібав на газову лампу і прийшов до висновку, що ніколи в житті не був такий багатий, і ліг спати, сповнений рожевих надій.

Опівдні туман розсіявся. Тренберг піднявся на палубу і побачив Ейфельову башту. Перед ним розкинувся Париж. Вгору і вниз по Сені йшли важко вантажені баржі, залишаючи за собою довгий слід; хвилі від суден, що рухалися по річці, підштовхували яхту до берега. Жан-Люк вдихав річкове повітря і відчував у собі торжествуючу душу мореплавця.

Дні минали за днями. Прихопивши люльку та кілька книжок, Тренберг налагодив своє життя на воді. Пічка горіла справно. Коли ставало надто жарко, можна було відкрити ілюмінатор. Яхта — цей острівець глибокого і повного спокою в центрі міста, про який ніхто не здогадувався, — була чудово пристосована під житло. Тренберг завинив величезну суму в своєму готелі і вирішив ніколи не повертатися туди: купівля пари сорочок та кількох книжок обійдеться значно дешевше.

Коли Тренберг прокидався вчасно, він ішов снідати в один із університетських ресторанчиків, де його добре знали, після чого вештався по Латинському кварталу. Отак він надібав якось удень на Жозіану, яка щойно вийшла з свого ліцею і спускалася по бульвару Сен-Мішель, гризучи вафлі.

Після сцени з вітчимом Жозіана більше не бачила Жан-Люка. Позбавлена можливості знайти його, вона страждала від сорому й докорів сумління. Кінець кінцем, дівчина майже закохалась у Тренберга. Зустрівши його на вулиці, вона так голосно скрикнула, що цукрова пудра з вафлі знялася в повітря і обсіпала їй все обличчя.

— Жан-Люк! Жан-Люк! — кричала Жозіана. — Ми з Мішелем всюди шукаємо вас!

На дівчині було коротке пальто, з-під якого виглядала плісирована картата спідниця, та чудернацькі чобітки на білій каучуковій підшві. Кінчиком носової хусточки він допоміг Жозіані витерти обличчя.

Дівчині хотілось неодмінно пояснити, що пан Кут'є всього тільки чоловік її матері, що вони з братом не можуть жити в злагоді з вітчимом, що їм обом дуже соромно і вони не знали, як зробити, щоб... Та Жан-Люк думав зовсім про інше.

— Ходітьте, я подарую вам ведмедика, — сказав він, коли вони проходили повз один із тирів, що вишикувалися вздовж бульвару.

Жозіані зовсім не хотілося стріляти, але Тренберг майже силоміць дав їй електричного карабіна й показав, як треба цілити. Сам Тренберг виявився вправним стрільцем. Жозіані гра починала подобатися, вона весело сміяла-

ся, бачачи, як перевертаються маленькі незграбні тваринки.

Та забава тривала недовго, бо кожна серія пострілів коштувала двадцять франків.

Жозіана направлялась до Маркотти, куди обіцяв зайти Мішель. Але жіночий інстинкт підказав їй, що Жан-Люку не слід про це говорити, щоб зберегти його тільки для себе. Дівчині конче хотілося знати, де вона може побачитися з ним іще.

— Слухайте, Жозіано, — повагавшись якусь мить, сказав Тренберг, — я вам скажу. Але обіцяйте, що ніколи нікому не розповісте і взагалі вдаватимете, ніби нічого не знаєте.

— І Мішелю не говорити? — Жозіана повеселішала і обіцяла берегти таємницю.

Молоді люди дійшли до бульвару Сен-Мішель. Тренберг мовчки посадив Жозіану в таксі і тоном конспіратора сказав:

— Міст Інвалідів!

Жозіана знайшла адресу незвичайною. Їй здалося дивним і те, що Жан-Люк, у якого так мало грошей, найняв таксі без особливої потреби. Але коли він притяг її до себе і почав пестити й цілувати, дівчині здалося, що вона краще розуміє свого супутника. «Щоб поцілувати мене на п'ять хвилин раніше, він викидає триста франків», — з гордістю і втіхою подумала Жозіана. Раніше вона навіть не уявляла, що в таксі можна було так поводитись, і вбачала у цьому лише доказ любові.

— На якому березі вас висадити? — неприємно запитав шофер, якого дратувала поведінка молодих людей.

— Посередині! — відповів лірично настроєний Тренберг.

Він заплатив і стільки лишив на чай, що шофер мав забути його зухвальство, потім побіг униз, вздовж парапету, потягнувши за собою Жозіану.

Над річкою тихо спускався грудневий вечір. Яхта злегка погойдувалася на чорній воді, натягуючи канати. Тихенько плескали хвилі. Жозіана в захваті ступила слідом за Тренбергом на палубу і увійшла до каюти.

Вогонь іще не згас. Останнім часом Тренберг добре набив руку, він одним рухом підкинув дров, так що маленька пічка весело загула, засвітив газову лампу, яка погойдувалася під стелею і кидала на стіни рухливі тіні. Жозіана була скорена. Вона сиділа на лавці, заклавши одну на одну ноги в маленьких білих чобітках і спершись спиною на півкруглу стінку яхти, пильно оглядала усі закутки каюти, зачарована раптовою тишею, і повторувала:

— Надзвичайно! Це як у казці! Невже ви справді тут живете?

Жан-Люк обернувся, побачив маленькі чобітки, округлі коліна під тонким шовком,

складки сукні з-під розстебнутого пальта. Він наблизився до дівчини. Раптом дівчина схопила його руку і мовчки, зворушливо серйозно торкнулася її устами.

Тепер Тренберг не сумнівався, що був для неї жаданий...

Пан Кутье повернувся у доброму настрої. Він поцілував дружину, привітно глянув на Мішеля, якого не сподівався зустріти дома, заплескав у долоні, весело гукаючи через коридор Жозіані:

я тобі кажу! Ти чуєш?

— Ну, Мішель,— спокійно, але настійливо втрутилася мати,— вимкни, коли тебе просять.

Романо мовчки встав з-за столу. Він підійшов до приймача і постояв кілька секунд нерухомо.

— Добре! Тільки я все-таки послухаю!— розлючено закричав він, висмикнув вилку, схопив приймача обіруч і виніс його з кімнати.

Розгніваний Мішель забув вимкнути контакт антени. Туго натягнутий мідний провід перетнув усю їдальню, а коли Романо з силою смикнув його, зачепив невелику вазу. Вона впала і розбилася.

— До столу! До столу!
Ледве увійшовши до їдальні, він попросив, що правда, не надаючи цьому ніякого значення:

— Вимкніть, нарешті, радіо! Кричить просто нестерпно.

Мішель ввічливо вибачився і сказав, що приймача включив він, бо хотів хвилину п'ять послухати цікаву передачу.

— Он воно що! — здивовано, але мирно зауважив пан Кутье.— А що ж то за передача?

Юнак кинув погляд на матір. Та мовчала. Тоді Мішель сказав якомога байдуже:

— Це про виборчу кампанію. Кожна партія має право на п'ятихвилинну передачу по державній радіомережі.

— Чия ж сьогодні черга? — запитав пан Кутье з ноткою недовіря в голосі.

— Сьогодні — Моріс Торез.

Вітчим сприйняв цю відповідь як особисту образу. Він почервонів по саме волосся.

— Ну, ні! Це вже надто! — скрикнув він.— Зараз же вимкни радіо!

Мішель не зрушив з місця; обидві жінки пришикли і теж не поворухнулися.

— Чорт забирай! — репетував Кутье, стукаючи долонею по столу.— Ніхто не посміє слухати у мене вдома Тореза! Це вже ні! Ніколи! Вимкни,

— Мішель, ти збожеволів!— закричала мати.

Кутє все ще репетував, але тепер звинувачував дружину. Тут уже втрутилася Жозіана.

— Мішель має рацію!— крикнула вона і теж побігла слідом за братом у його кімнату.

Поки батьки запально сперечалися, діти зачинили за собою двері і знов увімкнули радіо. Саме вчасно. Урочистим тоном диктор оголосив виступ генерального секретаря комуністичної партії.

— Я зараз щось влаштую,— сказала вкрай збуджена Жозіана.— Давай на повний голос.

Романо настроював приймач, а Жозіана тимчасом навстіж розкрила вікно. Слова Тореза залунали на весь двір:

«...правлячі кола чинять замах на демократичні права... Радіо стало монополією ворогів народу...»

Спершись на підвіконня, брат з сестрою серйозно слухали не зовсім зрозумілі слова і одночасно спостерігали за будинком. В багатьох квартирах теж порозкривали вікна, щоб дати можливість сусідам послухати промову Тореза.

«...після смертоносної руйницької війни в Індокитаї... наші правителі знову розпочинають в Алжирі... у війну кинута молодих новобранців...»

Романо дивувався, що ніколи не здогадувався, скільки навколо нього комуністів. Він мовчки вказував Жозіані на старих Фрежелів, що жили навпроти і теж відкрили своє вікно, на молоде подружжя з антресолів ліворуч, на дружину перевізника Кнопа, на водопровідника Баржо та інших, незнайомих, які жили на всіх цих поверхах і мансардах.

«...голосуйте, щоб усе це змінилося, голосуйте за партію народу...»

В пустому дворі пролунали оплески, потім приймачі замовкли, вікна позакривалися.

Мішель та Жозіана закрили своє останнім. Вони слухали не все, але були надзвичайно задоволені. Навіть не забираючи з їдальні приймача, вони могли б почути всю передачу— досить було відкрити вікно.

— Все-таки ти правильно зробив,— зауважила Жозіана.— Зрештою, ми вільні в своїх думках і вчинках, адже так?

— Прикро тільки, що він голосує, а ми ні.

Пізно ввечері, коли всі плакати було намальовано, Ролан залишився останнім в ательє своєї подруги. Так тривало уже кілька тижнів. Маркотті, мабуть, ніколи не хотілося спати, і вона проводжала Ролана додому. Вони блукали вузенькими вуличками свого кварталу, інколи випивали склянку вина в якомусь затишному бістро, піднімалися у білу Роланову мансарду і цілими годинами розмовляли, захоплено, відверто, по-дружньому.

— Розумієш, я, власне, ніколи не вчилася,— говорила Маркотта.— У чотирнадцять років почала готуватися до вступу в консерваторію. Це було в Ліможі, можеш собі уявити! Я знаю класичний театр і маю кілька ролей. Завжди граю одне і те ж. А ось Паскаля, Вольтера, Шатобріана не знаю. Ти багато чого міг би мене навчити.

Буваючи в Маркотті, Ролан так заздрив її політичному розвитку, життєвому досвіду. Зараз він був щасливий, що в свою чергу може розкрити їй свою любов до літератури і обізнаність з нею. Для власної втіхи вони навмання відкривали книжки і читали окремі сторінки з творів великих французьких письменників. Ролан піднесено коментував Шатобріана, і Маркотта слухала його з ширим захватом. Вона хотіла робити нотатки, конспекти, забрати з собою всі ці книжки.

— Про все, що мені відомо з музики, політики, економіки, я дізналася від друзів,— говорила Маркотта.— Але письменника я ще ніколи не зустрічала. Це просто надзвичайно.

Отак, ділячись один з одним тим, що було в них найкращого, молоді люди міцно подружили.

Одного вечора Ролан прочитав Маркотті кілька сторінок з «Шевця Арістотеля». Дівчина не заснула, як Тренберг, і не заплескала в долоні, як Жаніна Баррель.

— Я певна, що це прекрасно!— сказала Маркотта.— Знаєш, я мало розуміюся на літературі, але не маю сумніву, що це чудово. Здається, це дуже оригінальна, дуже рідкісна поема. Але я хочу запитати: для кого ти писав, кого має розчулити ця книжка? Мені здається, що якби я писала книжку, я весь час думала б про своїх читачів.

— Чудна ти! Я ж не знаю їх зарані! Вони з'являться потім. Якщо взагалі з'являться.

— Потім буде пізно, ти вже їх собі не вибереш. Якби я писала, я сказала б собі: я писатиму книжку для Ролана, для Тренберга, для батька. Книжка повинна сподобатись саме їм— людям, яких я найбільше люблю. Уяви собі, що твоя книжка сподобається тільки тим, кого ти не любиш. Це велике нещастя.

Ролан не насмілювався висловити їй свою думку: «Ніхто не вибирає собі долю. Так само не можна вибрати книжку, яку будеш писати. Хіба дерево само обирає собі долю стати скрипкою? Хіба Рембо вибирав, бути йому чи не бути самим собою?» Але Ролан не наважився. Він відчував, що Маркотта має на увазі і власні турботи, і питання, яке сам Ролан боїться собі поставити. Вона ніби вгадала, що Тренберг ніколи не читатиме «Шевця Арістотеля», зрозуміла ту ніяковість, яка охоплювала Ролана при думці про власний твір.

Але коли юнак, занепавши духом, ладен був покинути роботу і спалити рукопис, Маркотта

продовжувала зовсім іншим тоном, перегортаючи сторінки товстого зошита:

— Як би там не було, видно, що зроблено дуже багато, тут вкладено і працю й талант. Треба, щоб тобі за це заплатили.

— О, якби мені пощастило видати...

— Божевільний! Адже для видавця, для книготорговців це такий же товар, як усякий інший. Я не хочу, щоб ти дозволив себе обікрасти!

Маркотта взяла олівець і папір, підрахувала разом з Роланом кількість написаних сторінок, кількість годин, проведених за писанням, вивела мінімальну погодинну оплату для молодого письменника, помножила цю оплату на коефіцієнт таланта і культури.

— Не забудьмо вартості паперу і друкарку.

Сміючись, вони підраховали, нарешті. Це була запаморочлива сума. Ролан мав саме стільки вимагати у свого майбутнього видавця.

— Ти розбагатієш, мій хлопчику!— вигукнула Маркотта.— Це колосально! А що ти мені купиш?

— А що ти хочеш?

— Я? Слухай, Ролане, є одна річ, про яку я мрію вже кілька років. У мене ніколи не було її. Але ти не смійся. Це капелюшок.

— Капелюшок? Тобі?— Для чого?

— Ти нічого не розумієш! Ти завжди бачиш мене в світері й старому плащі. Та коли я причепурюся, мій милий, я виглядатиму не менш елегантно, ніж інші. Ось побачиш. Запевняю тебе, що мені потрібен капелюшок. Такий маленький, круглий, з пером.

— З пером! Маркотто, ти просто чудова! Обіцяю: на перші ж гроші за мою книжку купуюмо тобі капелюшок.

— О, який ти милий, який милий!

Отак у них з'явилися спільні, хоч і маленькі мрії. Разом з цим міцніла їхня дружба. Вони зустрічалися майже щодня. Ролан узяв собі за звичку прямо з ліцею йти до Маркотти. Вони часто обідали разом, то у нього, то в неї або, коли мали трохи грошей, в маленьких бістро по сусідству. Товариство одне одного ніколи не набридало їм, тому Ролан з деяким сумом чекав наближення різдвяної відпустки: він вважав за свій обов'язок провести свято з батьками в Руєрзі.

— Отже, ти мене залишаєш?— говорила Маркотта, прийшовши на Аустерліцький вокзал провести Ролана. Взявшись під руки, обоє походжали яскраво освітленим пероном.— Знаєш, я дуже звикла до тебе.

Поїзд випльовував короткі струмені пари, весь вокзал був оповитий брудним туманом. Ролан піднявся у вагон, залишив чемодан в купе і підійшов до дверей, які уже зачинив хтось із службовців. Юнак знову відчинив двері і став на верхній сходинці, тримаючись за мідні поручні. Він був у габардиновому плащі

з поясом і в маленькому береті, одягненому набакир.

— Ти неначе справжній мандрівник,— сміючись сказала Маркотта.

Вилиці і вуста її зволожилися, очі блищали, вся вона так і сяяла крізь туман.

— А ти неначе яблучко!

Коли паровоз запахкав і поїзд повільно рушив, Ролан раптом вискочив з вагона, щоб іще раз поцілувати Маркотту.

— До побачення! Поводься добре!— кричала трохи схвильована Маркотта, дрібними кроками йдучи за поїздом.

Ролан перехилився через поруччя і розчулено махав Маркотті. Там, на пероні, він дійсно залишав свого найкращого друга. Він почув ще, як Маркотта, склавши руки рупором, крикнула навздогін:

— Приїзди голосувати! Не забудь!

Коли поїзд набрав швидкість, її постать зникла в натовпі.

Ролан, звичайно, не забув про побачення, призначене на друге січня. За порадою Маркотти він не без труднощів вніс своє ім'я у списки виборців по шостій окрузі, де проживав уже рік і три місяці. Цього разу він вирішив неодмінно взяти участь у виборах. Протягом останніх тижнів Ролан регулярно читав газети, і у нього відкрилися очі на деякі політичні питання, почало складатися чіткіше уявлення про події та людей.

Рано-вранці, як завжди ніжно і схвильовано, зустріли Ролана батьки. В добре натопленій їдальні з великою люстрою та двома плюшовими кріслами, що нітрохи не змінилися, відколи Ролан себе пам'ятав, мати приготувала невеликий святковий сніданок, з якого в Парижі можна було б зробити три. Вона встала на світанку, щоб змолоти каву і сходити за свіжим хлібом у сусідню булочну. На столі стояло масло, варення, круглий пиріг у череп'яній мисці, ковбаса, місцева шинка, сири різних сортів та на десерт манна каша з фруктами у цукровому сиропі.

— Їж, мій хлопчику, їж,— примовляла мати.— Хочеш, я зварю тобі яечок?

Ролан їв охоче, з апетитом, одночасно відповідаючи на безліч запитань стареньких батьків і намагаючись заспокоїти їх щодо свого життя в Парижі, роботи в ліцеї та Сорбонні, щодо своєї книжки, яку, можливо, випустить у світ відомий видавець Флоран.

— Чудово!— вигукував батько. Він натяг штани та стару домашню куртку просто на нічну сорочку.— Це ж слава! Це варто вченого ступеня!

Син відчував, що батьки мають усі підстави бути щасливими й гордими. Він волів би зробити для них набагато більше, та коли побачив, що бідні старенькі батьки читають найреакційніші газети і слухають по радіо лише урядові повідомлення, його охопив жаль та

докори сумління. Було вже запізно пояснювати їм те, що він сам тільки починав розуміти.

Тяжким і сумним стало для Ролана перебування в батьківському домі, коли він усе це зрозумів. Юнак намагався бути веселим, щоб не затьмарити їм радість зустрічі, але уникав будь-яких розмов, що примусили б його висловити свій гнів і обурення. Він мовчки й похмуро спостерігав, як мати любовно готує сміхотворні посилки «солдатикам в Алжірі».

Тому Ролан волів розмовляти з батьком про морфологію і синтаксис або працював у своїй колишній кімнаті.

Напередодні виборів він повернувся до Парижа.

Мати Фредеріка, співачка Віржині Баррель, яка в період між двома війнами була майже знаменитою, купила в долині Шеврез невеличкий будинок з клаптиком лісу, який вся родина називала парком. Баррелю бракувало коштів, щоб упорядкувати свій «маєток». Дім був старий, з каменами і фаянсовими пічками, проте ще придатний для житла.

Фред і Жаніна вирішили провезти там відпустку, яку Флоран давав своїм службовцям наприкінці року. Жорж пообіцяв відвезти їх у Б'євр на машині. Вони захопили з собою Маркотту та маленьку Елен, до якої Жаніна відчувала все більшу прихильність.

Фред спочатку дуже стримано поставився до пропозиції запросити Елен. Він помітив, що дівчина носить на ший золотий хрестик.

— Не знаю нудніших людей за цих католицьких дів.

— Ох, і дурний же ти буваєш. Вона чудова дівчина, а решта тебе не обходить.

Елен дуже зворушило запрошення Жаніни та її чоловіка; вона була дуже люб'язною і запропонувала, що буде топити печі, стелити постіль, готувати їжу та ходити за покупками на село.

Вони розподілили між собою кімнати та обов'язки і весело вступили у володіння старим будинком. Кожен взявся до роботи, крім Маркотти, яка відшуквала альбом фотографій та вирізки з газет із статтями про Віржині Баррель, і більше ніщо вже її не цікавило.

Жаніна відремонтувала старий грамофон своєї знаменитої свекрухи і накручувала пластинки, що були в моді у 1925 році.

Пообідали дуже пізно, а потім іще засиділись перед полум'ям каміна, куди Фред усе підкладав величезні поліна. Було вже за північ, коли Жорж і Деніз вирушили до Парижа. А решта після їх від'їзду ще прогулялися по лісу.

Наступного дня, під час першого сніданку, розмова на кухні обернулася зовсім несподівано, і всі кинулися в дискусію, яка тривала протягом трьох днів.

— Дуже шкода,— нічого не підозрюючи, сказала Елен, яка раніше не знала принад-

ності таких короткочасних прогулянок за місто,— повертатися до Парижа через ці вибори.

Фред і Маркотта аж підскочили, ніби Елен зачепила їх особисто. Вони допікали бідну дівчину саркастичними докорами, аж поки вона не визнала недоречності свого зауваження. Та Маркотта і Баррель вже розійшлися і ніяк не хотіли спинятися. Обоє ніби відчули відповідальність за тендітний, але вже трохи скептичний розум Елен. Від виборчої політики вони перейшли до основ релігії, під'южували, підміняли одне одного, підтримуючи дискусію, нагромаджуючи аргументи. Елен ледве захищалася і здавала позицію за позицією.

— Ви нестерпні! Дайте їй спокій з вашими теоріями,— говорила Жаніна.

— Нічого, нічого, це мене дуже цікавить,— заперечувала Елен.

Дівчина говорила так не лише з ввічливості. Вона розуміла, що це, може, найкраща нагода в її житті розумно обговорити ті думки та переконання, які з дитинства були їй прищеплені традиціями, до яких вона пристала з лінощів, але над якими ніколи не замислювалася серйозно.

— Ось бачите,— зауважував Баррель в тих щасливих випадках, коли вдавалося довести якийсь факт,— зараз вам не середні віки, і навіть ваш святий отець папа змушений направляти віруючим енцикліки з приводу обезболювання пологів.

— І змушений,— додавала Маркотта,— дозволяти монахиням носити спідниці-штани для їзди на велосипеді!

А тимчасом у кухонній раковині збирались гори брудного посуду. Ніхто ні на що не звертав уваги, іли що і як доведеться. Тільки Жаніна іноді ходила за покупками.

— Що принести?— питала вона.

— Сигарет!

Курили пачку за пачкою, поки Баррель пояснював переляканій Елен роль вищого духовництва у гітлерівській Німеччині. Воно служило молебни за перемогу фашизму і набирало військових священиків для батальйонів СС.

Коли Фред і Маркотта визнали, що зруйнували вже достатньо, вони взялися до побудови. Не так уже важко виявилось переконати Елен, що своїм соціальним станом, розумом і серцем — особливо серцем,— вона вже належить до лівих. Друзям залишалось лише дещо розтлумачити дівчині, щоб довести остаточно свою правоту. Баррель витяг на світ власні куплети проти Мендес-Франса та переозброєння Німеччини, Маркотта ж ударила по постійних зрадах соціалістів.

Вночі 31 грудня вони майже не помітили приходу Нового року, бо саме піддавали рішучому осуду ганебну війну в Алжірі. Серед ночі Жаніна все ж примусила їх випити по стакану вина і цокнутися за Новий рік.

— Що ж, вип'ємо за хороші результати на виборах та за мир в Алжирі,— Фред ніяк не міг залишити цю тему.

Елен поглянула на них і подумала, що у неї ніколи ще не було таких друзів — близьких, доброзичливих, симпатичних. Її красиві світлі очі звернулися до Жаніни, до її чоловіка, вихрестого і сильного Фреда, до Маркотти, яка скрутилася калачиком у кріслі перед вогнем. І дійсно, всі вони бажали їй добра. Елен здалася:

— Згода. Я голосую з вами. Даю слово.

Фред і Маркотта аж підскочили від радості. Елен цілували, поздоровляли, ніби вона зробила справжній подвиг. Було вже три години ночі. Жаніна знову приготувала сендвічі, наповнила бокали. Нарешті, вони по-справжньому зустріли Новий рік.

У другій половині дня першого січня Жорж і Деніз приїхали за своїми друзями. Всі разом пообідали і навели порядок у будинку.

— Ну, як, добре відпочили? — запитав Жорж.

— Навіть носа не виткнули на вулицю. За те завербували одного виборця.

Фред замкнув вікна і двері, вся компанія набилася у старенький Рено і через Кламарський ліс рушила в Париж.

Коли їх випереджала якась машина, Маркотта висувалася з вікна і кричала:

— Гей, ти! Пужадист!

Лічильна комісія розмістилася в одній із шкіл шостої округи. Товариші зустрілися у великому класі, стіни якого ще прикрашали географічні карти і таблиці з природничих наук.

Голова комісії, муніципальний радник партії МРП, був чоловіком років сорока із значком бойскаута в петельці. Важко було уявити собі, як цей чолові'яга у коротких штанах, білих шкарпетках та береті, з краваткою на шиї скликав своїх хлоп'ят у загони.

Упевненим тоном голова прочитав надзвичайно заплутане положення про лічильні комісії, але було видно, що сам він добре обізнаний з цим документом.

— Голова, безумовно, цілком об'єктивний,— тихо промовив Бонье.— Він працював іще на виборах п'ятдесят першого року.

Майяр зустрів тут товаришів Барреля, його самого і Маркотту, якої не бачив ще після своєї відпустки. Дівчина здалека посміхнулася йому. Серед сторонніх всі вдавали, ніби не знають один одного. Проте коли голова викликав бажаних розбирати і підрахувати бюлетені, друзі запропонували свої послуги і опинилися поруч, за трьома довгими столами, які займали все приміщення.

Спочатку відкритим голосуванням обрали голову комісії та двох секретарів, од-

ним із яких виявився Бонье, а другим — дружина Нодо.

На кожному столі лежали довгі розгорнуті аркуші лінованого паперу, розграфленого на стільки колонок, скільки було кандидатів на дільниці. Голова пояснив, що лічильники мають відмічати паличками у колонках кожний дійсний голос. Після цього палички підраховують. «Дитяча гра,— думав Майяр,— але від цієї гри залежить політика Франції і доля усіх цих хлопців».

Майяр опинився в центрі одного із столів поруч з двома чоловіками, навпроти Маркотти і ще однієї молоді жінки. Голова приніс і поклав на стіл два великих запечатаних пакети з бюлетенями. Було вирішено, що Майяр читатиме їх уголос, чоловіки перевірятимуть і класифікуватимуть, а обидві жінки заноситимуть результати у колонки. До роботи взялися спочатку повільно і обережно, зупиняючись на кожному прізвищі, на кожній операції. Потім рухи стали вправнішими — і справа пішла жвавіше.

— Список Дюпона — повністю! Список Гароді! Іще один Гароді! — оголошував Майяр таким голосом, яким ресторани офіціанти замовляють страви на кухні.

Чоловіки одним поглядом перевіряли правильність даних, а жінки записували їх у свої колонки. Робота йшла повним ходом.

Іноді поставали спірні питання: то в одному конверті виявлялося два бюлетеня, то бюлетень було складено не так, як треба, то на ньому траплявся якийсь напис. Майяр показував бюлетень, і вся комісія приймала певне рішення. Деякі виборці вважали за необхідне висловити свої переконання у написах, які час від часу зачитував Майяр: «Хай живе де-Голль!» — або: «Ви всі ідіоти». Комісія сміялась, анулювала бюлетень і переходила до дальшого. У сумнівних випадках звертали до Бонье або до голови лічильної комісії, який весь час ходив від столу до столу.

Дуже скоро виявилось, що один із двох чоловіків, що сиділи поруч з Майяром, чіпляється до різних дрібниць. Він пропонував анулювати кожний бюлетень, на якому помічав хоч зайву цяточку. Мова йшла про абсолютну незначущі відмітки, іноді просто про чорнильні плями. Щоразу йому давали відкоша, але все це гальмувало підрахунок. Коли він знову висловився з приводу бюлетеня, складеного у вісім разів, ніхто не зміг приховати, що ця людина просто заважає.

— Слід було б анулювати цей бюлетень, тим більше що він комуністичний.

Весь стіл роздратовано накинувся на нього. Покликали Бонье, той доповів про інцидент голові. Упередженість цього типа та намагання фальсифікувати вибори було викрито на місці злочину. Його виставили з зала, пригрозивши притягти до карної відповідальності.

З цього моменту за столом Майяра склалася невимушена обстановка: неважко було зрозуміти, що всі тут одностайні, принаймні демократи. Тому молоді люди дозволяли собі жартувати на адресу пужадистів. Замість «Дюпон» говорили «Фредерік». Маркотта і Ролан вже більше не соромилися звертатись одне до одного на ти. Тимчасом довгі стовпчики паличок все росли.

О восьмій годині вечора на всіх столах продовжували розбирати нові й нові пачки конвертів з бюлетенями. Влаштували перерву, кожен пішов побалакати до сусіднього столу. Потім знову взялися до роботи.

Щоб бути присутніми при підрахунку голосів та дізнатися про рівень напруженості виборів, надходило все більше виборців. Публіка поглядала на таблиці зведень і перекидалася окремими фразами з лічильниками. Пізно ввечері зайшли по-сусідському Жорж Ортелі з Деніз і чекали своїх друзів, спостерігаючи за їхньою роботою.

Уже зараз в межах однієї виборчої дільниці можна було приблизно визначити картину виборів: комуністичний список ішов першим, за ним — список Фредеріка Дюпона. Схоже було, що МРП втратила багато голосів, зате пужадисти одержали значно більше, ніж можна було чекати.

Біля одинадцятої години вечора можна було підбити підсумки. Попередні результати підтверджувалися. За кожним столом продовжувались підрахунки; складені в маленькі пачки бюлетені лічили, перелічували, ще і ще звіряючи цифри. Нарешті, голова з допомогою обох секретарів відніс усі папки в мерію шостої округи.

Жаніна зайшла за чоловіком, і незабаром подружжя Баррелів, Жорж з Деніз, Маркотта і Ролан Майяр залишилися серед своїх. Ніч була гарна, результати голосування, наскільки можна було судити, — щасливі. Фредерік, дуже збуджений, запропонував:

— Ходімте до «Юма»!

Підхопивши під руки Жаніну та Деніз, Баррель потяг їх уперед по нічних вулицях, сьогодні пожвавленіших, ніж звичайно. Вони перейшли через Сену і по Луврській набережній попрямували до центра Парижа.

У Маркотти не було бажання довго чекати, і вона незабаром пішла додому. Ролан рушив слідом за нею.

— Хоч би для таких днів у мене було радіо! — сказала молода артистка, вийшовши на

вулицю. — Паризьке радіо цілу ніч передає результати в міру їх надходження.

— Ходімо до мене. Я увімкну тихенько, щоб не заважати сусідам, але слухати можна буде.

Вони пішли холодними мовчазними вулицями, узявшись за руки, щасливі товариством одне одного.

Хоча дощ уже давно пройшов, на вулиці, де жив Майяр, було й досі мокро, і луна голосно повторяла хлюпаючий звук їхніх кроків, наче у льоху. Вони привітали дім, де жив Расін, мансарду Бальзака, і Ролан штовхнув двері в під'їзд, заповнений, як завжди, велосипедками. В тиші піднялися вони по холодних сходах заснулого будинку, і їхні кроки знову глухо пролунали на кам'яних плитах коридора. Із водопровідного крана крапля за краплею дзвінко стікала вода. Ролан подув у ключ і відчинив двері.

Крізь слюдяне віконце у пічці ще виднілося жевріюче вугілля. В світлій мансарді було затишно. Ролан запнув завісою спітніле вікно, засвітив настільну лампу у вигляді свічника, включив приймач і настроїв його на Париж.

Крізь слюдяне віконце у пічці ще виднілося жевріюче вугілля. В світлій мансарді було затишно. Ролан запнув завісою спітніле вікно, засвітив настільну лампу у вигляді свічника, включив приймач і настроїв його на Париж.

— Шарант-Марітім, — тихо оголосив диктор. — Список Ар'є, комуністичний, — 63 824 голоси, троє обраних. Список Шампоно...

Маркотта простяглася на ліжку. Вона широко всмінулася Ролану і помани-

ла його рукою:

— Іди до мене.

Він спочатку сів поруч, потім ліг, обняв дівчину, почав пестити її волосся, ніжно торкнувся скронь кінчиками пальців. Маркотта притулилася до Роланового плеча і здавалася зовсім маленькою. Коли вона підняла до нього обличчя, він ніжно поцілував її очі і щоки біля вилиць, таких ніжних і тендітних. Він довго дивився на власне зображення в глибині її очей і був щасливий. Маркотта посміхалась. Ролан поцілував ці усміхнені уста, які любив з першого дня і які зараз тяглися до нього, трохи бліді, але такі принадні...

— В Греноблі, перший сектор, — продовжував диктор, — за попередніми підрахунками 166 884 бюлетені...

Але вони вже не слухали. Схвильовано стискалося серце Ролана, поруч швидко билосся Маркоттине. Вони дивилися одне одному у вічі, не наважуючись говорити...

— Ти знаєш, я тебе дуже люблю, — довір-

ливо сказала Маркотта Ролану цієї ночі.— У мене багато почуттів, багато ніжності до тебе. Але я ні за що не хочу тебе обманювати: ніхто не знає, що вже багато років я страшенно кохаю одну людину і нічого не можу з собою вдіяти. Ти не повинен на мене сердитися за це. І не треба до мене прив'язуватись, це не принесе тобі щастя.

Ролан мовчки, нерухомо слухав у темряві цю дивну сповідь і ніжно обіймав Маркотту. Ніколи вона ще не була так близько від нього і так далеко. Він заснув, сам не знаючи, яке почуття в ньому сильніше — радості чи горя.

ЧАСТИНА ДРУГА

ЗАСАДА В ПАЛЕСТРО

I

Ролан Майяр скористався з свого перебування у батьків, щоб закінчити роман. Жаніна за допомогою Елен швидко передрукувала книгу й передала один примірник Жаку Шатену, завідувачому відділом рукописів. Через кілька тижнів, зустрівши Жаніну в коридорі, Шатен недбало кинув:

— З вашим приятелем Арістотелем, Жаніно, справа піде на лад. Враження таке, що це дуже добра книжечка.

Шатен удавав, ніби сам ніколи не читає рукописів і взагалі до літератури ставиться зневажливо. В нього було кому читати, і тому він передавав пану Флорану тільки цікаві рукописи, які можна давати до друку. Свого часу завдяки йому видавництво випустило дві-три книги, що мали гучний успіх.

Через кілька днів після розмови Шатена з Жаніною Ролан одержав листа за підписом самого пана Флоран-Лекутра, в якому той просив Майяра подзвонити в секретаріат, щоб домовитись про зустріч. Лист був ввічливий, але лаконічний. З нього не можна було зробити жодного висновку про долю книги. Ролан спершу подумав, що книгу забраковано, і зараз же побіг до Баррелів.

— Навпаки, все гаразд,— весело вигукнула Жаніна, поздоровляючи молодого автора.— Коли б ти його не цікавив, він би тебе не запросив так скоро. А втім, Шатен мені вже сказав, що твоя книжка хороша.

Ролан не поділяв цієї думки, але Жаніна взяла з нього слово подзвонити ранком наступного дня, що він і зробив. Він домовився про зустріч на післязавтра і протягом цього часу мучився сам і мучив своїх друзів.

— Не мороч нам голову,— говорила Маркотта,— в четвер дізнаєшся, що Флоран хоче тобі сказати.

Коли задзвонив будильник, радіо все ще продовжувало тихо і монотонно передавати результати виборів. Перші ранкові підсумки явно показували, що кожний четвертий виборець голосував за комуністів. Розкуйовджена Маркотта, почувши дзвоник будильника, щось пробурмотіла, лежачи долілиць у ліжку, і зраз же знову заснула.

«От дійсно кішечка, що несхожа на інших»,— подумав Ролан. Він обережно, щоб не розбудити, поцілував дівчину, підклав дров у пічку і навшпиньках вийшов з кімнати, подумавши, що для нього починається справді Новий рік.

В цей самий четвер, поснідавши у ліцеї Людовіка Великого, Ролан прийшов додому, чисто виголився, одягнув свою найкращу білу сорочку й синій двобортний костюм і пообіцяв собі ще раз — тепер уже з більш реальною надією,— що скоро замінить його іншим, однобортним, антрацитового кольору, пошитим на замовлення, як у Барреля. Ролан трохи спізнився через Маркотту. Коли юнак зайшов, вона висловила своє невдоволення його святковим виглядом.

— Побачить він тебе у новісінькому вбранні — і не дасть ні шеляга! Я одяглася б якнайгірше.

Незважаючи на її дорікання, Ролан радів, що Маркотта поруч. Піднімаючись бульваром Монпарнас, він стискав руку дівчини, як талісман, що має принести йому щастя. Вони зайшли в бюро, де працювали Жаніна та Елен, і мадемуазель Ганіго по внутрішньому телефону сповістила патрона про прихід пана Майяра. Флоран майже відразу прийняв автора.

В супроводі Жаніни Ролан піднявся на другий поверх. Молода жінка привела його у кінець коридора до високих і дуже вузьких дверей, на яких дрібними скромними літерами було написано: «Приватний вхід». Ролан почував себе аж надто незручно. Для хорообрості він поцілував Жаніну.

— Справа вигорить, ось побачиш,— сказала вона.— До скорого побачення.

Чийсь низький голос протяжно промовив: «Увійдіть»,— і Ролан відчинив двері. Всю простору кімнату заповнювали широкі бюро і маленькі столики, на яких в безладді було навалено безліч досьє та рукописів. У глибині кімнати сидів пан Флоран-Лекутр.

— А, Ролан Майяр, добрий день.— Голос у видавця був могутній та урочистий, манери світські.— Дуже щасливий з вами...

Він підвівся і пішов назустріч Ролану, але, обминаючи один із столів, спіткнувся і, скинувши стопку папок, упав навколішки на килим, просто під ноги Майяру. Флоран-Лекутр

був чоловіком років шістдесят, огрядним і дуже високим на зріст, тому в цій сцені не було нічого комічного. Ролан знімався. Він кинувся до Флорана, допоміг йому підвестися та сісти у велике крісло біля письмового столу.

— А, чорт,— потираючи коліно і на силу розгинаючи ногу, повторював видавець,— а, чорт!

— Вам дуже боляче? Може, покликати когось? — питав Ролан.

Флоран засукав холошу над тонкою шовковою шкарпеткою і дивовижною підв'язкою. На білій литці не було жодної волосинки. Він розтирав коліно, обмацував колінну чашечку. Нарешті встав і, шкутильгаючи та спираючись на столи і крісла, пішов на своє місце.

— Сподіваюся, ніяких ускладнень не буде. Але ж це справді безглуздя! Так про що ми говорили? Ах, так! Ваша книга, Майяре, дуже добра. Я прочитав її, повірте мені, з великою насолодою. Це так витончено, так тепло. А як написано! Ви справжній художник, мій милий... Ви розумієтесь на музиці? Як на мене, то ваша книга — це ж Дебюссі. Це...

Флоран знову заговорив підкреслено світським, звичайним тоном, супроводжуючи свої слова чудернацьким жестом, ніби він однією рукою згортав невидиму сигарету. Проте це не заважало молодому авторові оцінити втішні слова видавця.

— Цей персонаж, швець ваш, Арістотель, із своїм поливальним шлангом — це так чарівно! А опис садка... Подивіться, ось ваш рукопис у мене на столі... Коли вранці прокидаються квіти...

Ролан відчув уколи розчарування, радість його затьмарилася: саме від цих рядків загнув Тренберг.

— Ах, так, ось воно,— знайшов нарешті видавець і почав читати своїм глибоким голосом: — «Іноді в тиші коливалися тіні квітів...»

«Для кого він писав?» — ах, це нестерпне питання Маркотті! Щоб зробити приємність пану Флоран-Лекутру і таким, як він? Цієї миті видавець поклав рукопис на стіл і заговорив швидко, різко змінивши тон:

— Отже, коли не заперечуєте, я беру ваш рукопис, так, беру. Зараз кінець січня. Лютий, березень. Я можу видати книгу на початку квітня. Ви, мабуть, помітили, що в нашому видавництві не люблять зволікати. Отже, згода? — спитав він, кинувши на рукопис погляд співучасника. — Може, вам потрібні гроші? Я знаю, що ви працюєте в галузі освіти.

У папці вже лежав готовий договір на ім'я Майяра. Флоран-Лекутр простяг її Ролану і дав можливість уважно ознайомитись.

«Сто тисяч монет,— міркував Майяр, неспроможний прочитати ні слова.— Майже чотиримісячне утримання. Фантастично!» Його батько ніколи в житті не одержував такої су-

ми за раз. Не роздумуючи, Ролан підписав.

— Це, знаєте, типовий договір,— пояснив Флоран,— в ньому немає нічого нечесного. Процент звичайний, прогресивний... — і, не стримавшись, додав: — Сподіваюся, ви не вчинили так, як декотрі молоді люди, які надсилають рукописи одразу трьом чи чотирьом видавцям? Це безглуздо, вони думають, що виграють час, а справді гають його.

— Ні,— відповів Ролан,— я прийшов прямо сюди.

— Чи можна спитати, чому?

— Бачите,— відказав Майяр, трохи зніяковілий,— мені подобаються книжки, видавані вашою фірмою...

— Ось воно що! Які, наприклад?

— Тобто я хочу сказати, що вважаю їх дуже привабливими зовні. Жовта обкладинка, зелені літери — все це надає шикарного вигляду...

Флоран-Лекутр звів брови: слова Майяра видавали виняткову наївність. «Невже я потрапив на дурня?» — подумав він. Флоран-Лекутр образився: стільки років відшукував він письменників з талантом, а тут виявляється, що його книжки подобаються лише «зовні».

— Звичайно, я читаю їх,— промовив Майяр, розуміючи власну незграбність. — Мені, наприклад, дуже сподобалася, гм... знаєте...

Провал! Провал пам'яті. Так іноді буває в акторів при виході на сцену. Ролан не міг пригадати жодного автора, жодної назви із колекції Флорана. Він нервував, марно силкуючись це зробити, кидав погляд на довгі полиці, що бігли вздовж стін, ущерть переповнені жовтими книжками видавництва. Флоран дав йому цілковиту можливість безпорадно борсатись у порожнечі, продовжуючи жорстоку мовчанку. Нарешті, Ролан учепився за рятувальний круг:

— Я також друг Жаніни Баррель,— пробурмотів він.

— Ах, так, маленька пані Баррель,— якимось презирливо обізвався Флоран. Йому наче не сподобалось, що його автори водять знайомство з персоналом видавництва.

— Чекайте, що мені про неї говорили? Здається, її чоловік — комуністичний агітатор?

— Йі чоловік — чудовий хлопець,— заперечив Ролан.

— Не маю жодного сумніву, мій дорогий. Але ж комуніст, чи не так?

— Так, він комуніст.

— Бачите, якби комуністом були ви, мені б це ніскільки не заважало. Навпаки, я мав би можливість продавати книжки в країнах Сходу. Дехто з моїх колег загібає там золото. Але видавець — такий самий хазяїн, як і всякий інший. Річ у тім, що в мене зайнято близько двохсот чоловік, коли рахувати склад-

ських робітників, шоферів, розсильних. Я змушений бути особливо уважним.

Ролан був у відчаї. У нього з'явилося відчуття, ніби він зрадив шоферів Флорана, Жаніну, яка першою читала його книгу і якій він зобов'язаний тим, що сидів ось тут, у просторому кабінеті патрона, куди вона сама, певно, ніколи не заходила.

— Я вам уже, мабуть, набрид із своїм клопотом,— вів далі Флоран.— Ах, дорогий мій, ви поет, ви живете в чудовому світі квітів і птахів, я заздрю вам, повірте мені. Ніколи не залишайте цього світу і завжди пишть нам чарівні книги... Зараз вас проведуть до бухгалтерії.

Він натиснув на кнопку, і новий автор фірми «Флоран-Лекутр» слідом за своїм досьє рушив у інший відділ контори.

Одного разу Тренберг і Жозіана помітили біля свого маленького корабля молодого незнайомця в плащі, який, тремтячи від холоду, походжав набережною. Побачивши, що вони зійшли на парусник, юнак кинувся слідом.

— Скажіть, це ви Жан-Люк Тренберг? Ах, мсьє Тренберг, ось уже три дні я вас усюди шукаю!

Він без запрошення увійшов до каюти і став пояснювати: він журналіст і секретар Гектора Бертом'є, директора «Сенсації».

— Що це за «Сенсація»? — з великим невдовір'ям у голосі запитав Тренберг.

— Ви не знаєте? Це ж один із найбільших французьких тижневиків,— гордо відповів журналіст.— Наш тираж досягає шестисот тисяч примірників!

— Гм, тоді це має бути досить підленький журнальчик!

Жозіана сміялася, усе більше захоплюючись своїм другом. Молодий журналіст вважав за краще не сердитися. Він сів на лаву навпроти Тренберга, запропонував сигарету і продовжував. Пан Бертом'є випадково прочитав гумористичне оповідання про подорож, яке Жан-Люк для розваги написав у гогах. Воно щойно з'явилося в журналі його товаришів по факультету. В захваті від цього твору, директор «Сенсації» зажадав якнайскоріше побачити автора.

— А що, ваш директор читає «Папірус»?

— Він читає все. Коли б я вас не знайшов, він би виставив мене за двері, будьте певні.

— Тоді він просто недоумкуватий, ваш Бертом'є.

Секретар погодився, що Бертом'є — досить оригінальна людина, і забажав негайно у своїй машині доставити Тренберга до шефа.

— Справді? — посміхнувся Жан-Люк.— Здається мені, що всі ви там трохи скидаєтесь на нього. Скажете, ні? Можете передати, що я подзвоню йому по телефону.

Ця подія анітрохи не здивувала Тренберга. Та коли Жан-Люк через два дні побував у

клубі журналістів, де дізнався від товаришів із «Папіруса», що «Сенсація» справді купила його оповідання і навіть по високій ціні, він подивився на справу зовсім іншими очима.

— Ніхто не знав, де тебе спіймати,— сказав секретар «Папіруса». — Ми подумали, що зробимо добре, коли самі домовимось за тебе.

— Молодці,— з виглядом вельможі відповів Тренберг, мацаючи банкноти. Ні він сам, ні «Папірус» ніколи не одержували такої значної суми.

Жан-Люк і словом не прохопився про свою зустріч з журналістом, але в «Сенсацію» подзвонив. Там відповіли, що пан Бертом'є дуже хворий, та все ж прийме його завтра у себе дома о п'ятій годині.

Директор «Сенсації» жив недалеко від Марсового поля в розкішному особняку сучасного стилю. Слуга-індокітаець у білій куртці відчинив Тренбергу і повів його по білих сходах до кімнати із світлими стінами. Кімната скидалася на велике горище без перегородок і дверей; красиві круглі вікна були пробиті просто в стелі. Усю підлогу вистилав товстий червоний плюш. В одному кутку стояло величезне вкрите хутрами ліжко, в глибині якого, спираючись на чотири подушки, лежав маленький панок у піжамах з великими окулярами на носі.

— Я хворий! — закричав він, ледве Тренберг увійшов, і з широкими патетичними жєстами додав: — О-тру-ів-ся! Чуєте, о-тру-ів-ся! А все через ці вагони-ресторани! Вони бажають мені смерті! О, я добре знаю чому! Сідайте, молодий чоловіче. В п'ятдесят другому році я їх атакував у «Сенсації»! Але ж це моє право, хіба ні? Це мій обов'язок журналіста! Я їх доб'ю, розорю! Чуєте, розорю! Це отруйники, вбивці! Але я пильную! Але я борюся за допомогою мого журналу. Борюся ось уже десять років. Я атакував вагони-ресторани. Я перший, молодий чоловіче! Я атакував автомобільні сигнали. О, скільки людей виступало тоді проти мене! Але чи знаєте ви, що шум втомлює, виснажує, вбиває?

«Гадаю, що скоро відчую це на собі, коли він отак горлатиме», подумав Тренберг. Цей маленький чоловічок страшенно драгував його, він не вставив ще жодного слова, хоч йому дуже кортіло запитати: «А ти боровся проти війни в Індо-Китаї? Борешся проти війни в Алжирі? Чи це, може, не вбиває?»

— ...а мої шістьсот тисяч читачів підтримують мене, підбадьорюють, вони вдячні мені. Так-так, вдячні. Коли я зустрічаю домашніх господарок або ремісників — простих людей,— вони вітаються зі мною: «Добрий день, мсьє Бертом'є». Сартр, Камю і всі інші можуть котитися під три чорти. Їх ніхто не знає. Зараз Сартр створює журнал, щоб писати Камю, а Камю — щоб відповідати Сартру. Кра-

ше б листувалися собі по пошті, як усі люди. Ви знаєте, для чого я видаю свій тижневик? Я це роблю для Франції, мій хлопчику.

«Ну, треба тікати, подумав Тренберг.— Навіть у Французькій Академії Наук я ніколи не бачив такого комедіанта».

— Зачекайте, зачекайте,— продовжував маленький панок, наче бажаючи попередити рух Тренберга.— Зараз доберемося до нашої справи. Зараз доберемося. Не думайте, що я правлю теревені. Я знаю, куди йду... Моему журналу потрібні думки, фотографії, малюнки, тексти, сила текстів. Трапляються тижні, коли мені самому доводиться писати по чотирнадцять текстів для одного номера. А чому, запитаєте ви? Бо читачі вимагають «сенсаційного». Щотижня шістсот тисяч читачів вимагають «сенсації». Чому? Тому що «Сенсація» сенсаційна. Ми виготовляємо сенсаційне, як інші—крем для взуття. Чому я кинувся за вами, молодий чоловіче? Вам цікаво знати, га? Чому я, Гектор Бертом'є, директор «Сенсації», змушую розшукувати незнайомого хлопця тільки через те, що він надрукував чотири сторінки у студентському журналі? Зараз поясню. Тому що ви володієте почуттям «сенсаційного». Ви зробили сенсаційне з нічого, зуміли написати репортаж про ніщо на яхті, яка стоїть на причалі, в той час коли інші перетинають океан, носять вечірній костюм, грають на роялі—і нічогісінько не можуть узяти з усього цього. І от що я сказав своїм співробітникам, прочитавши ваш текст: «Не можна не захопитися! Мені потрібен цей хлопець, відшукайте мені його, бо коли він таке зробив із нічого, то що ж він може зробити, коли йому дати щось?» Я ставлю на вас, молодий чоловіче... Є журналісти, які чекають усе життя, щоб поїхати на репортаж. Вас же я лише питаю: куди ви бажаєте їхати? Я ніколи не помиляюся. Ви природжений репортер. Говоріть же. Я хочу почути вашу думку.

Бертом'є замовк. У кімнаті стало тихо, наче хтось виключив гучномовця, який горлав так, що слів не можна було розібрати. Раптова тиша чомусь збентежила Тренберга, але він не розгубився.

— Мене цікавить одна тема,— почав він спокійно і дуже виразно,— що завжди привертає загальну увагу, і не десять років, а п'ять тисячоліть. Між іншим про це не говорять—не сміють. Це—магія. Так, магія існувала і далі існує в серці нашої цивілізації. Ось, наприклад, у Бразилії. Біля півніжжя будинків Ріо-де-Жанейро, на тих самих пляжах, уздовж яких молоденькі стюардеси із пан-американської авіакомпанії катаються на велосипедах, вночі відправляються чорні меси. А на світанку тут можна знайти недогарки, зарізаних птахів, сліди дитячих ніг, фотографії вкритих кров'ю молодих у білих фатах. Іноді, коли...

— Чого ж ви чекаєте?— заволав раптом Бертом'є, і заметушився на своєму великому ліжку, сіпаючись, наче механічна лялька.— Виїздіть! Швидше! Ви уже мали бути в літаку, нещасний! Пройдіть у контору! Негайно, хутчіше! Поспішайте! Я зараз подзвоню, щоб цієї ж миті вас відправили в Бразілію. Хочете грошей? Вам їх дадуть. Але виїздіть скоріше! Забирайтеся, забирайтеся, хай вам біс!

Жорж Ортелі із своєю доброю посмішкою повідомляв товаришів про скоре одруження з Деніз. Він запрошував усіх на «відчайдушну гулянку» 14 березня, хоч і не знав ще, куди саме.

— Так воно краще,— говорив він, ніби виправдуючись,— усі будуть задоволені.

Друзі вважали думку чудовою і добряче плескали Жоржа по спині. Спина Жоржа дуже годилася для цього. Схоже було, що хлопцеві посміхнулося щастя.

Після того, як друзі поздоровляли молодих, наречений відводив кожного вбік і конфіденційно сповіщав:

— Тут ось у чому річ: Деніз чекає дитину. Для нас це дуже важко...

Жорж не мав потреби говорити більше, щоб кожен уявив себе на його місці і зрозумів становище. Ортелі не міг дозволити собі обзаводитись дітьми, поки не відбуде військову службу, тим більше, що служити доведеться, очевидно, в Алжирі.

Жорж розвивав свою думку: на операцію Деніз потрібні шістдесят тисяч франків—батькові говорити не можна—отож він просить друзів, які хочуть піднести весільний подарунок, взяти участь у витратах.

Всі дуже добре розуміли. Майяр дав двадцять тисяч франків з грошей Флорана. Баррелі, в яких майже нічого більше не лишилося, дали одну з останніх великих купюр. Маркотта запропонувала останню зарплату, одержану на радіо. Вирішено було поговорити з маленькими Романо, в яких кишені завжди повні грошей, з Туваром, з Марзіном. Отже кінець кінцем необхідна сума збереться.

В останню суботу січня Жаніна Баррель дуже рада була побути дома з чоловіком і донькою. Вона вимила волосся і, зав'язавши голову волохатим рушником у вигляді тюрбана, крутилася по квартирі в халаті. Фредерік розташувався у їдальні, де на круглому столі майстрував із шматочків чорного картону, обрізків матерії та коробочок з-під сірників макет декорації до п'єси елизаветинських часів, яку дуже хотів поставити.

— Чи нема в тебе чого-небудь, щоб зробити щогли?— запитав він у дружини.

Цієї миті хтось подзвонив, і Жаніна поспішила до дверей. Вона повернулася з рекомендованим листом.

— Нічого не розумію. Це від Флорана.

Напередодні вона пішла з контори о шостій годині, але ніхто і словом не прокоптився ні про який лист. Вона квапливо й незграбно розірвала конверт і витягла звідти невеличку пачку паперів, складених учетверо: в дуже офіційному тоні генеральний директор видавництва доводив до відома пані Баррель, що в зв'язку з скороченням персоналу, призначеним на 1 лютого, він змушений ліквідувати її посаду секретаря-друкарки. До листа було додано характеристику, дані про останні виплати зарплати, чек на суму вихідної допомоги та звичайної грошової винагороди. Все було цілком правильно й оскарженню не підлягало.

Та від усього цього пекуча образа була аж ніяк не меншою. Як насмілилися ці люди звільнити її заочно, ніби хвору на проказу, коли вона протягом двох років день у день працювала на них! Молода жінка ні на мить не повірила в «скорочення персоналу». Фірма процвітала, і Жаніні було добре відомо, що, навпаки, невістачає людей виконувати всю роботу.

— Це підступи старої Ганіго. Вона хто-зна-що могла вигадати!

Фредерік мовчки розібрав макет і звільнив стіл од свого начиння. Не кажучи ні слова, він кілька разів пройшовся по кімнаті, поки Жаніна так само мовчки, з почуттям великої гіркоти перечитувала лист про звільнення.

— Добре, що я хоч устигла проштовхнути Роланову книгу.

Фред мовчав, і вона запитала:

— Ти вважаєш, що я мушу працювати до кінця місяця?

— І не думай! Ти більше не переступиш поріг цієї лавочки.

— Але я мушу забрати свої речі! Та й попрощатися треба.

— А вони? Хіба вони з тобою прощалися? Ні, не підеш. А які там речі?

— Дрібнички. У мене там шітка для волосся, губна помада, кілька книжок. Ах, так! І ще робочі черевички, голуба хусточка і...

Перелічуючи такі звичні предмети, вона раптом зрозуміла, що означала для неї контора.

— Всі ці дрібниці нічого не варті,— вирішив Фред.— Та зрештою, Елен принесе їх. У цій справі добре те, що ти зможеш хоч трохи перепочити.

— Звичайно, плакати не стану. Коли я згадую про Ганіго... Як вона отруювала нам життя! Тільки знаєш, старий, ми з цим чеком не дуже розгонимося. Ми заборгували за газ, маємо сплатити по рахунку дантисту...

— Знаю, знаю. Та нічого, якось вкрутимось. Ти в них під дверима не плакатимеш.

І все-таки в понеділок уранці Жаніна відчула себе зовсім розгубленою, через те що їй

не треба було йти на роботу. Молода жінка ніби нагло опинилася перед безоднею. Вона весь час питала себе, чим же заповнити низку довгих днів, що маячила попереду. Вона боялася, що не зможе займатися цілий день тільки дитиною. Фредерік примусив Жаніну залишитися в ліжку і сам приготував перший сніданок. Потім він пішов, попередивши дружину, що йде зустрітися з Треж'є.

Старий актор Рауль Треж'є, котрий років тридцять працював у паризьких театрах, а недавно так невдало погодився грати роль короля в п'єсі Барреля, мав безліч знайомих і завжди робив усе можливе, щоб зарадити своїм товаришам, які потрапили в біду. Тепер він займався тим, що з одним компаньйоном, таким самим старим артистом, як і він, влаштовував невеличкі турне по провінції, в які запрошував з собою молодих акторів, згодних їздити у відкритому автобусі, і за півтори тисячі франків на день виставляти перед школярами «Скупого».

Коли Фредерік пояснив Раулю Треж'є, що ладен грати у будь-якій п'єсі, старому стало дуже неприємно; зараз він не міг нічого запропонувати.

— А що якби ти спробував зустрітися з Марзіном?— порадив Треж'є.— Останнім часом він багато працював у кіно, і тепер у нього завжди є щось про запас.

Баррель побіг до Марзіна, і хоч було вже пізно, застав його ще в ліжку. Ніхто не знав, як це йому вдавалося, але Марзін завжди був при грошах і жив розкішно. Нещодавно він придбав собі маленького автомобіля марки «МЖ», яким любив похизуватися. Марзін у кашеміровому халаті сам відчинив Фреду і прийняв його якнайлюбізніше. Вони разом з'їли перший сніданок, що складався з апельсинів та чорної кави, і Баррель у двох словах розказав Марзіну про свої неприємності.

— У мене є на прикметі дещо, що могло б поставити тебе на ноги,— мовив Марзін. Він провів долонею по своїх чорних кучерях і повільно погладив скроні.— Мені трохи незручно говорити тобі про це...

— Та чого, кажи! Коли в моїх можливостях...

Марзін пояснив Баррелю, що він у дуже дружніх стосунках з Віолеттою Кампінчі, директором «Театру Габріель» і що він допомагає їй зробити відомим нове кабаре, щось на зразок дуже шикарного нічного клубу— бар і ресторан водночас,— де після спектаклів могли б зустрічатись актори, бомонд, весь Париж. Клуб має відкритися за кілька днів, і там потребують молодого тямущого швейцара, який міг би привітати відомих осіб, називаючи їх на прізвище.

— Паскудне ремесло. Саме тому я й вважався пропонувати тобі,— тепло сказав Марзін.— Ти відчиняєш дверцята, зустрічаєш при-

булих, вказуєш місця їхнім таратайкам. Але там можна загірбати грошки. Особливо на початку. А потім кинеш.

— Гроші? Це що ж, чайові? — спитав Фред.

— Цілком природно. Віолетта, звичайно, призначить тобі невелику платню, тижневу або місячну. Але це й порівняти не можна з чайовими.

Фред устав і, заклавши руки в кишені, заходив по маленькій студії.

— Піду поголюся, — сказав Марзін.

Він вийшов у ванну кімнату, залишивши Барреля в роздумі.

Як усе це важко! Він, Фредерік Баррель, який здійснив одну з найкращих постановок п'єс Гарсії Лорки, якого так зустрічали і шанували за кордоном, змушений заробляти на життя, відчиняючи дверцята автомобілів та простягаючи руку! «Париж, столиця мистецтва й літератури!» — гірко подумав Фред. На нього, який носив на сцені туніку Цезаря та оливкового кольору фрак Робесп'єра, збираються зараз нап'ясти ліврею тітоньки Кампінчі!

— А фірма видає формений одяг? — запитав він через двері.

— Звичайно, — сміючись відповів Марзін; обличчя його було вкрите мильною піною. — Кашкета теж!

«Який сором! Який сором!» Але Баррель краще, ніж будь-хто, знав, що соромно повинно бути не йому, а тим, хто примушує артиста працювати швейцаром, хто робить із Парижа столицю занепаду, пихи, несправедливості.

Через три дні, коли Францію затопила хвиля жорстокого холоду, Фредерік у форменому кашкеті, білих рукавичках, бездоганній ясно-блакитній лівреї, під яку одягнув дві сорочки і два вовняні пуловери, біля входу до «Клубу Габріель» чекав перших гостей мадам Кампінчі. Хазяйка клубу була блискучою жінкою, яка завдяки постійним зустрічам з акторами і режисерами стала трохи розумнішою, ніж до неї подібні.

Запнута по самі вуха в норкове манто, взята проти всяких правил у маленькі підбиті хутром чобітки, вона робила огляд свого нового дітища з суворістю наполеонівського полковника.

— Бідне мое кроленя, ти скоро злиняєш від холоду, — кинула вона, проходячи повз Фредеріка і поплескуючи його по спині.

Вона не боялася, що холод буде страшний для її клубу. Мадам Кампінчі добре знала парижан і була певна, що снобізм примусить їх знехтувати сибірською температурою, щоб з'явитися на світському вечорі. І справді, годині о восьмій почали під'їжджати перші машини.

— Виходь, а я поставлю машину, — гово-

рили кожного разу своїм супутницям чоловіки, ніби повторюючи слова ритуалу.

Цієї миті з'являвся Фред, відчиняв дверцята, вітав прибулих. Більшість з них він пізнавав, і це полегшувало завдання.

— Добрий вечір, мсьє Таверньє, — говорив він, скидаючи кашкета. — Добрий вечір, мсьє Флеріо! Добрий вечір, мсьє Рібейрак! Ваші місця ліворуч, під пальмою.

Коли жінки були самі, Баррель пропонував свої послуги.

— Добрий вечір, мадам Дув. Я зараз поставлю вашу машину.

Звичайно йому дозволяли це зробити, і він бігцем приносив ключі, поки дами скидали свої хутра в гардеробній.

— Ви потім подасте мені машину? Адже на вулиці такий холод, — просили вони.

Фред побачив, як із таксі вийшов Андре Мейрак, «хазяїн» Жоржа, надзвичайно елегантно одягнений. Трохи згодом показався директор «Сенсації» Бертом'є. Баррель уже знав пригоду з Жан-Люком Тренбергом і не міг стриматись, щоб не посміятися з маленького чоловічка.

— Добрий вечір, мсьє Бертом'є, — сказав він, скидаючи кашкета; відчинив дверцята й допоміг прибулому зняти хутряну шубу. — Ваш останній номер справді «сенсаційний».

Бертом'є обернувся, пильно глянув на нього крізь окуляри, потім зняв їх, щоб краще роздивитися, і, не кажучи ні слова, витяг із кишені бумажник, взяв купюру в тисячу франків, широко розгорнув її і простягнув Баррелю.

Перші Фредерікові чайові були королівські. Він мусив визнати, що ніколи так легко не заробляв грошей.

— Це не заради ваших прекрасних очей, — промовив Бертом'є, — а щоб ви підписалися на журнал.

Він повернувся до Барреля спиною і пішов по сходах у клуб.

— «Щоб я підписався на журнал», — повторив Фред. — Оце так дотеп! Треба неодмінно розповісти Тренбергу.

А люди все йшли та йшли, заклакли, але бадьорі, і холл поглинав їх усіх. Баррель уже зрозумів, що йому доведеться бути якнайлюбізнішим під час роз'їзду. Він намагався сумлінно виконувати свою роботу і зустрічав запрошених якомога краще.

Година пік розпочалася десь близько півночі. Прибували не якісь незначні людиці, що збиралися після театральних спектаклів. Фред бігав ліворуч, праворуч, відчиняв одні дверцята, зачиняв інші, входив у вестибюль, вискакував назад, направляв машини, зупиняв таксі — і так заклопотався, що не знав уже, коли йому знімати кашкета, коли одягати. Він збився з ліку, скільки вже набрав чайових, йому здавалося, що всі навкруги задоволені його послугами і тому такі щедрі; жодного разу він не одержав менше за сто

франків, купюри по п'ятсот франків теж не були рідкістю. Він чув, як роздуваються і важчають кишені його лібреї, як вони брязкають при кожному швидкому русі.

Далеко за північ прибула в супроводі свого чоловіка красива дама з сріблястим волоссям. Вона вела чудового білого песика з великими сумними очима, схожого на пухнасту квітку бульденежу.

— Я мушу доручити вам Сократа. Мое золотко вмирає від холоду. Будьте з ним ласкаві.— Голос у жінки був дуже ніжний, а погляд надзвичайно доброзичливий.

Разом з поводком дама вклала в руку Фреду тисячофранкову купюру, згорнуту увосьмеро. Баррель мислено пообіцяв бути люб'язним за тисячу франків, але пес йому заважав, і Фред зачинив його в чоловічому туалеті, де той міг каляти скільки завгодно.

— Не будь дурнем, га, Сократе? — порадив Фред і піднявся у хол.

Нарешті з'явилися зірки першої величини, найяскравіші на небосхилі кіно і театру. Мадам Кампінчі вдалося блискуче здійснити свій задум. Коли не зважати на температуру, можна було подумати, що це відкриття фестивалю в Каннах.

Ці люди були настільки відомі, що швейцару не давали менше як тисячу франків. Марзін мав рацію. Коли справи шовечора посуватимуться так, як сьогодні, то, за підрахунками Барреля, він скоро спромігся б придбати собі палац десь у провінції.

Почався роз'їзд, але багато хто ще тільки приїздив. Фред знав уже напевне, що, незважаючи на цілковиту прихильність поліцейської префектури до мадам Кампінчі, всі місця стоянок повні вщерть. Він не міг навіть уявити, який величезний натовп зібрався унізу, в барах і в ресторані. Проте ця штовханина задовольняла всіх: і хазяйку, і відвідувачів, і персонал. Баррель неухильно виконував свою роль, не перестаючи низько вклонятися.

Красива дама вийшла з бара годині о другій ночі. Фред вчасно помітив її і побіг відв'язати Сократа.

— Він не дуже надокучив вам? — спитала вона так сердечно, ніби в неї справді було серце.

— Анітрохи, мадам,— відповів Фред.— Сократ — дуже милий песик.

Чоловік, очевидно, не помітив раніше, що дружина дала вже молодому швейцару гроші, і простяг Фреду ще п'ятсот франків.

«Поки що це — найщедріші клієнти. Хотів би я знати, хто вони?»

В ту саму мить, коли він уже збирався відчинити їм двері, увійшли дві молоді жінки. Обличчя їх зацімпило від холоду. Одна з них, вітаючись з подружжям, що якраз виходило, відрекомендувала мимохідь своїй супутниці:

— Ви не знайомі з моїм видавцем? Мсьє Флоран-Лекутр. Мадам Флоран-Лекутр.

Фредеріка ніби хто вдарив. Отже, то він, хазяїн Жаніни, що викинув її за двері, як непотрібну річ, і якому це не завадило витратити за один вечір у «Габріель» місячний зарібок друкарки! І саме йому, чоловіку Жаніни, ці люди платили, щоб він дивився, як мочиться їхній пес!

«Прокляття! Прокляття! — повторював Баррель. Він почував, що червоніє від люті і, вперше у житті,— від сорому.— Це вже занадто мерзенно, занадто огидно!»

Фред скінчив роботу з ненавистю в серці. Найбільше він ненавидів найщедріших.

II

Настали такі холоди, що Маркотта мусила відмовитися опалювати своє ательє. За добу термометр упав на двадцять градусів, по всій Франції ріки вкрилися кригою, поїзди зупинилися, а в Парижі бідняки, яких повиганяли з коридорів метро, замерзали вночі на тротуарах.

Молода артистка вирішила на період холодів переселитися до Ролана Майяра, де становище було коли не цілком надійним, то принаймні стерпним. Водопровідні труби полопалися по всій вулиці, з дахів звисали ка-

скади гігантських бурульок. На поверсі, де жив Майяр, смерділо із забитих убиралень, водопровід теж не діяв — труба, обгорнута ганчірками та соломною, мала вигляд крижаної брили, що виросла просто на підлозі. Вкриті шаром паморозі, шибки стали непрозорими. Та в мансарді було тепло, день і ніч гула залізна пічка, навколо якої Ролан розтоплював у мисках лід. Існувати можна було.

Ролан і Маркотта жили дружно. Ще в жовтні Маркотта відмовилась була після кількох репетицій від маленької ролі в п'єсі, яка мала значний успіх на Монпарнасі, щоб зіграти Кота в спектаклі Барреля. Артистка, що зараз виконувала цю роль, занедужала, і Маркотту запросили замінити хвору. Тепер вона кожного вечора грала і хотіла, щоб її приятелька не спішила з одужанням.

Удень Маркотта була вільна. Прокидалася вона пізно і любила подовгу лежати в ліжку, курячи сигарети й читаючи, і вставала тільки для того, щоб підкласти дров у піч або приготувати собі чай та бутерброди. Повертаючись з ліцею, Майяр найчастіше заставав її в ліжку. Постіль у безладді, відкриті книжки, забуті де прийдеться брудні чашки і тарілки, розгорнуті газети — від усього цього Ролан був щасливий. Маркотта радісно зустрічала його, а він остаточно розкуйовджував їй волосся і лягав поруч з нею в ліжку, щоб зігрітися.

Без Маркотти Ролан дуже важко переживав би цей період порожнечі, коли його книги вже не було з ним. Він знав, що верстку надішлють йому не раніше, як через місяць, і не мав найменшого бажання братися писати щось інше. З Маркоттою ж Ролан забував нудьгувати, з нею і неробство було захоплюючим.

Повертаючись надвечір додому, Ролан приносив газети, до яких так звик, що не міг більше обходитися без них. Обое подовгу обговорювали політичні події, які в перші дні лютого набували, здавалося, особливого значення.

На пост президента Національних Зборів значною більшістю лівих було обрано соціаліста, і величезний кабінет Гі Молле був затверджений завдяки голосам комуністів. Міністром Алжіру став генерал Катру, прихильник примирення у Північній Африці. На думку Ролана, з'явилися достатні підстави сподіватися змін у політиці.

Маркотта настроєна була більш скептично.

Якось у четвер по обіді, коли вони розмовляли, хтось постукав у двері. Маркотта пірнула під ковдру. Ролан пішов одчиняти. Дуже здивований, він опинився перед вельми зніяковілим Романо.

— Вибачте, мсьє,— сказав той,— мені кон-

че необхідно було бачити вас. Вашу адресу дав мені Тренберг.

Майяр не міг не запросити його увійти. У них були досить складні взаємини: Романо був не зовсім другом і не зовсім учнем.

Юнак увійшов до кімнати і помітив у ліжку Маркотту.

— Привіт, молодий чоловіче! — гукнула вона.

— Ох, добрий день,— відказав Романо, ніяковіючи все більше.

На ньому був лижний костюм і величезні черевики з подвійною червоною шнурівкою. Він квапливо розв'язав поворозки свого капюшона. Ролан підсунув йому табурет, а сам сів на краєчок ліжка.

— Так от,— почав Романо.— Мені дуже незручно, але...

Він пояснив, що вони з товаришами по ліцею друкували на ротаторі невеликий політико-інформаційний журнал, призначений для розповсюдження у стінах закладу. Журнал умістив кілька дуже різких статей, зокрема нарис про завоювання Алжіру, написаний Романо за допомогою Тренберга. В журналі була також конфіденційна рубрика, де бралися під сумнів демократичні почуття директора ліцею, головного наглядача і окремих викладачів, викритих як фашистів та антисемітів. Коротко кажучи, на цих чотирьох сторінках було все, щоб викликати гнів адміністрації.

— Вас, звичайно, застукали? — спитав Майяр.

— Так. Ми хотіли покласти кілька примірників у шафи викладачів і...

— Хто саме?

— Ліоте і я. Але вони хочуть примусити нас виказати інших. Ми цього, звичайно, не зробимо, і тому наші справи кепські.

— Що ж, по-вашому, я можу зробити для вас?

— Мені доручили попросити у вас про дві речі,— вимогливо сказав юнак,— по-перше, щоб ви тримали нас у курсі про все, про що зможете дізнатися відносно нас...

— Згода. Я постараюсь дізнатися, в якому стані справи через мадемуазель Омон. А по-друге?

Романо помовчав. Майяр не міг не захоплюватися цією поважністю та сміливістю.

— Друге — трохи важче. Ми б хотіли, щоб, незважаючи ні на що, журнал було розповсюджено серед викладачів. На нашу думку, вам це зробити легше, ніж нам.

Ролан здивовано Perezирнувся з Маркоттою. «Апломбу в хлопчаків досить», подумав він. Але Ролан заздрив навіть їхній безсоромності. Тут втрутилася Маркотта:

— Вам не бракує нахабства,— різко відчитала вона Романо.— Якщо виженуть вас, батьки пограмають та й улаштують в інший

ліцей. А він ризикує в цій маленькій грі своїм біфштексом.

— Ліоте — стипендіат, — відказав Романо, — він теж добре знає, чим ризикує.

— Годі, — зупинив їх Майяр. — Нема про що сперечатися. Принесіть мені ваші журнали, я їх роздам.

— Вони при мені, — просто відповів юнак і почав витягати з портфеля пачки конвертів та складати їх купками на столі.

Після цього Романо затримався недовго. Дбайливо зав'язуючи капюшон, він зронив кілька зауважень з приводу погоди.

— Подумати тільки, Тренберг скоро зійде на берег у Бразилії в розпалі літа, — сказав він. — Щастить же декому!

Він попрощався з Маркоттою, подякував Ролану, і його грубі черевики прогупали по кам'яних плитках коридора.

— Чи не подуріли, їй-богу, — сердито кинула Маркотта.

— Справа тут не в самому Мішелі, — сказав Ролан. — Зрозумій, коли я був хлопчиком, то цікавився лише поштовими марками. А те, що вони роблять або хоч намагаються зробити, глибоко дивує мене.

— А мене анітрохи. Загального правила, звичайно, немає, але знаєш, ці матусині синочки, комуністи в сімнадцять років, часто стають фашистами у тридцять. Не знаю чому, але твій Романо щось не дуже викликає в мене довіри. Краще б він готувався до іспитів на бакалавра.

Вони вийшли з дому, щоб пообідати. Маркотта їла по-справжньому лише один раз на добу, надвечір. Правда, вона часто випивала чашку шоколаду або каву з вершками та ро-

галиками після закінчення спектаклю. Ролан опівдні снідав у ліцеї, а ввечері супроводжував Маркотту у маленький ресторанчик на Монпарнасі, який особливо охоче відвідували художники та актори. За 180 франків там можна було одержати прекрасний гуляш або яловичину по-бургундськи. Обід обходився дорожче, ніж в університетській їдальні, якщо додати сир та чверть літра червоного вина, але місце було значно приємніше, а обіди смачніші.

Щулячись від холоду, друзі швидко побігли кварталом Сен-Жермен до метро. На розі бульвару продавщиця газет встановила свій складаний металевий рундучок з лозовою полицею. Під пронизливим крижаним вітром жінка мусила продати стільки екземплярів «Франс Суар», щоб стало на обід. Останній випуск газети був, мов білизна, розвішаний на ґратах кіоска. Вздовж усєї полоси тягнувся заголовок: «Бурхливі події в Алжирі».

Хвилююче тепло огорнуло Ролана та Маркотту в метро. У вагоні вони через плечі сусідів читали неймовірні новини, що надходили з Алжира. Коли вірити вечірнім газетам, прибуття Гі Молле викликало там справжній заколот.

До літака на Марсель Тренберга проводжали всією компанією. Жан-Люк, на якого примхи Бертом'є не справили жодного враження, домігся того, щоб поїхати в Бразилію пароплавом.

— Я ж, як вам відомо, спеціаліст по морських подорожах, — підморгуючи говорив він друзям. — До того ж, провести два тижні на сонці на борту італійського корабля і нічого не робити — це так відповідає моїм звичкам!

Тренберг одразу ж з голови до ніг одягся у все нове за італійською модою — аж до маленького капелюха, насунутого на самі очі. Він виглядав розкішно, і Жозіана не тямилася себе від щастя.

До відліту літака на Марсель залишалось ще трохи часу. Тренберг вважав за свій обов'язок востаннє похастувати друзів. У барі аеровокзалу він замовив для кого віскі, для кого шампанське чи коктейль. Усі підняли бокали за щасливого мандрівника. Посипались жарти і сміх.

— Ну, друзі, — сказав раптом Жан-Люк, — перед від'їздом я скажу вам пару слів.

Він помовчав, допив у тиші свою склянку і почав:

— Цього разу я не дамся Гі Молле та іншим до нього подібним зрадникам. Колись вони спіймали мене, але тоді мені було чотирнадцять років. У сорок другому моїх батьків, братів та мене забрали французькі жандарми. Батько заспокоював нас: «Ні-ні, не турбуйтеся, це ж французи». Це були французи, але ми опинилися на Зимовому велодромі, а потім у Маутхаузені... Ось уже п'ять

років, як жандарми знов наступають мені на п'яти. Схоже, що французька армія не може обійтися без мене. Так от, їй усе-таки доведеться обійтися! Од відстрочки до відстрочки мені вдалося дотягти аж дотепер. Та з Алжіром не викрутиться ніхто, от побачите, заберуть усіх до єдиного... Ну, я все зрозумів і кидаю гру. Свою війну вони проведуть без мене. Сумно сказати, але мені соромно за Францію, як у сорок другому році. Я йду. А вам, діти мої, раджу: продовжуйте робити дурниці, продовжуйте...

Друзі сумно допили свої бокали, провели Тренберга до виходу на посадку, міцно обнялися. Жозіана пристрасно цілувала Жан-Люка. Вона силкувалася не плакати і тільки вимовила:

— Ти маєш рацію, Жан-Люк. Залишайся там, якщо зможеш. Ти маєш рацію.

Тільки опинившись разом з усіма в машині Жоржа, дівчина заридала. Припавши до братового плеча, вона невітливо плакала до самого Парижа. Бачачи таке горе, молоді люди замовкли і спохмурніли.

Одного разу, наприкінці ранкових занять, коли Майяр наглядав за самостійною роботою учнів, його викликали до директора. За два роки, що він працював викладачем у ліцеї Людовіка Великого, таке трапилось уперше. Ролан, звичайно, був знайомий з паном Ле Гію: він відрекомендувався йому, коли став на роботу, і розкланювався, час од часу зустрічаючись у коридорах. Але знав про директора лише те, що прочитав недавно в журнальчику Романо, а це зовсім не викликало симпатій.

Ролан не сумнівався, що наглий виклик до Ле Гію безпосередньо зв'язаний із справою Романо. Проте юнак був упевнений, що ніхто не бачив, як він розкладав листівки по шухлядах викладачів, бо робив це вранці, за півгодини до приходу першого з своїх колег. Найімовірніше — проговорився один із обвинувачених учнів. Може, навіть сам Романо: хлопець любив побазікати. Було чого хвилюватися: адже досі ще не вжито ніяких заходів щодо винних.

Директор дуже люб'язно зустрів Ролана і запросив сісти. Наскільки невимушено тримався Ле Гію, настільки напружено почував себе Майяр. Він сидів смирно, наче учень, і відмовився од сигарети.

— Так,— сказав директор, закурюючи,— мені дуже приємно трохи побалакати з вами, Майяре. Ми з паном Флоран-Лекутром обідали вчора разом у друзів, і ваш видавець говорив мені, що він дуже високої думки про ваш твір.

«А, ось у чому річ!» — подумав Ролан і розсердився сам на себе, що взяв під сумнів чесність Романо. Тепер він зручніше улаштував-

ся у кріслі і помітив, що на Ле Гію дуже вишукані замшові черевики з товстою строчкою і крихітними дірочками. Його співбесідник виявився звичайною людиною, і це вразило юнака. Директор, холодний, наче коридор ліцею, мовчазний, ніби пустий клас,— здатний піти в суботу після обіду вибирати собі взуття на бульварі Сен-Мішель, обідати ввечері у друзів, а потім, повернувшись у порожній ліцеї, лягти в піжамі поруч із своєю дружиною з хорошою книжкою в руках!

— ...ви розумієте, що я не можу, звичайно, прочитати все, що виходить із друку,— продовжував Ле Гію, поки Майяр витав думкою десь далеко,— проте я в курсі новинок літератури завдяки «Фігаро Літерер». Мене дуже цікавить нова література, література, яка «робиться сьогодні», за висловом одного критика. Сподіваюся, ви зробите мені приємність і надпишете свою книгу?

— Обов'язково, мсьє директор.

— А хто такий ваш Арістотель, якого ви зображаєте так вишукано? Ви перенесли в нашу дійсність античного філософа?

— О, ні, зовсім ні. Він справді просто швець. Швець, який любить свій садок...

— Я певен, що це чудово. Мій дорогий Майяре, ви зробите в літературі блискучу кар'єру і, повірте мені, це нітрохи не гірше за викладання. А як, власне, ваші справи? Що чути з кандидатськими іспитами? І з ате-стацією?

— Цього року я не братиму участі в курсі.

— Маєте рацію. Не можна одночасно писати роман і складати кандидатські іспити. У вашому віці я також вагався. Я завжди любив літературу і теж мріяв писати. Але я на той час уже був одружений. Я втішав себе: «Писатиму пізніше». Завжди пізніше. І ось бачите — дав адміністративним турботам цілком поглинути себе.

Майяр не без хвилювання слухав цього поважного чоловіка, старшого за його батька, який ні з того ні з сього зв'язав йому, Ролану, спогади юності й тугу, що охоплювала його тепер, наприкінці життєвого шляху.

— Ви у нас штатний працівник? — запитав директор.— Треба буде, щоб ви зайшли до мене, проглянемо разом вашу особисту справу. В міністерстві я маю друзів, ми постараємося влаштувати ваші справи. А коли будуть труднощі тут, у ліцеї, приходьте прямо до мене. Ви талановитий письменник, і я вважатиму за щастя полегшити вам умови праці.

Після багатообіцяючих слів директор устав і провів юнака до дверей. Інший, більш спритний, здобув би користь із цього візиту, але в Ролана було більше благородства, ніж спритності.

— Якщо дозволите, мсьє директор,— сказав він,— я одразу ж проситиму зробити мені ласку.

— Он як? — такий поворот здивував Ле Гію.

— Я прошу пробачити двох юнаків з першого «В», Романо і Ліоте.

— Це ви про двох комуністів? І не сподівайтесь! — відрубав директор зовсім іншим тоном, різко і сухо. — Ми б уже виключили їх, коли б не сподівалися викрити декого із співучасників.

Ле Гію замислився на мить і спитав, кинувши на Майяра крижаний погляд:

— Яким чином ви дізналися про цю справу, пане Майяр?

— Я друг Романо. Він поділився зі мною.

— Друг... може, політичний? — ще гостріше запитав Ле Гію.

— Ні, — трохи завагався Майяр, — я, власне, більше товаришую з його сестрою.

Вигадка вдалася: у свідомості Ле Гію письменник насамперед мав бути спокусником. Директор полагіднішав і вернувся на своє постійне місце за письмовим столом. Майяр усе ще стояв посеред кімнати. Відносини між начальником і підлеглим набирали звичайної норми.

— Не маю сумніву, що мадемуазель Романо чарівна, — сказав Ле Гію, двозначно посміхаючись, — але це не причина, щоб я дозволив її брату вести комуністичну пропаганду в керованому мною учбовому закладі.

— Може, то лише хлопчача легковажність, — боязко пояснив Ролан.

— Аж ніяк. Ми конфіскували в них пакет листівок, а наступного ранку в шухлядах усіх наших колег знову з'явилися прокламації. Ви усвідомлюєте, в чому справа?

Хто-хто, а Ролан добре усвідомлював.

— Так, — відповів він, — я теж одержав такий листок.

— А, ви теж? — по тону директора ясно відчувалося, що це йому неприємно. — Просто жах! Комуністичний вірус розповсюджується серед молодих людей з божевільною швидкістю. Учні навчаються в ліцеї, щоб робити латинські переклади, збирати колекції поштових марок, коли їм заманеться, а не для того, щоб виголошувати політичні промови про Алжир!

Стосунки з видавцем Ролан Майяр підтримував лише листовно. Він більше не був у Флорана, але й на відстані відчував, що ним продовжують цікавитись: відділ преси просив фотокартку і біографічні дані; літературний відділ бажав би представити «Шевця Арістотеля» до «Премії кращої книги»; нарешті він одержав пакет з коректурою, яку мав терміново виправити і надіслати до друкарні.

Майяр швидко прочитав свою книгу — подібні до газети довгі друкарські полоси, які він розклав на ліжку. У Ролана виникло враження, ніби він читає книгу вперше і що вона належить перу іншого автора.

— Непогано! — з неприхованим задоволенням оцінив він кінець кінцем. Він виправив кілька друкарських помилок, переставив кілька ком і вирішив не відсилати коректуру, а особисто віднести її до друкарні Кутье за Бастілією. Його візит викликав там здивування, але Майяр пояснив, що йому було б дуже приємно побачити свою книгу у виробництві.

— Вона ще в складальному, — відповів начальник цеху. — Та ми можемо показати вам виробництво іншої книги, це те ж саме.

Для Майяра це було далеко не те ж саме, але він не наважився зізнатися в цьому людині у синій спецовці з рівно підстриженим сивим волоссям, що виднілося з-під кашкета. Вони пішли по цехах величезної друкарні. Майяру пояснили принцип роботи лінотипу; розповіли, як набирають рядки й сторінки і чому треба переливати весь рядок, щоб замінити одну кому; показали, як стопорізка обрізає поля і як пневматичні пальці за допомогою автоматичного повітряного вентиля хапають стоси паперу і підсовують його під катки, як брошурувальниці зв'язують аркуші, покривають їх клеєм і як книжки уже в палітурках стискаються пресом.

Та більш за всі вдосконалення виробництва, безперервний шум і двиготіння машин Майяра вразило те, що на кожній операції, біля кожної машини було зайнято двоє, троє або навіть четверо чи п'ятеро робітників. Траплялися серед них і жінки в сірих блузах, немолоді, із загрубілими пальцями. Всі ці люди, не рахуючи вже друкарок, канцелярських службовців і чорноробів-алжирців, що штовхали візки, навантажували і розвантажували грузовики на подвір'ї фірми, — працюють для нього, Ролана, для його книги! Друкарня Кутье налічувала близько двохсот робітників, і всі вони якийсь час працюватимуть над «Шевцем Арістотелем». Але ніхто з них його не прочитає.

«Для кого ж я пишу?» — вже не вперше питав себе Майяр.

Нараз йому здалося, що старий майстер, який так терпляче показував йому фабрику, раптом замовк у збентеженні. Причиною тому виявився невеликий на зріст червонолиций добродій у короткому незграбному пальті з широкими підкладними плечима, який шойно вийшов з незвичайно яскравого двоколірного авто. То був патрон, пан Кутье.

— Ну що ж, тепер я мушу залишити вас. До побачення, мсьє, всього найкращого, — сказав майстер і прожогом кинувся до цеху.

Розчарований Майяр пішов геть. На подвір'ї друкарні йому зустрівся хазяїн, що навіть не удостоїв поглядом молодого автора: здавалося, він не помічав нічого, проте бачив усе.

Далі події прискорилися. Пневматичною поштою Майяр одержав запрошення якомога

швидше зайти до відділу преси. Там він познайомився з паном Луазо. Це був чарівний юнак, трохи старший за Ролана, носив він елегантний чорний костюм та красивий червоний жилет. Ще не потиснувши Майяру руку, Луазо простяг через завалений стіл «Шевця Арістотеля».

— Перші примірники, — сказав він. — Щойно з друкарні, ще тепленькі.

Майяр не потурбувався навіть приховати хвилювання. Він присів на стілець і деякий час мовчки дивився на книгу, не чію-небудь, а свою власну.

Отже це сталося: старенький шкільний зошит в клітинку, що він його довгими вечорами заповнював дрібним тонким почерком, перетворився на книгу з двохсот вісімдесяти сторінок, видану у відомій друкарні на чудловому лошеному папері, з лимонножовтою обкладинкою та зеленими літерами — ознака всіх випусків Флорана.

Від книги йшов запах свіжої друкарської фарби, вона відтягала руку, наче брусок масла.

— Непогана вага для новонародженого, — сказав молодий завідувач відділом преси. — Ви, напевне, пишаєтесь своїм дітищем?

— Я, мабуть, здаюся вам дурнем, але я дуже хвилююсь.

— Та ні, я все чудово розумію. Мені більше до серця ваше хвилювання, ніж поза декотрих пересичених «великих письменників», які публікують по чотири книжки на рік і посправжньому хвилюються лише біля каси.

Кілька хвилин Луазо не заважав Майяру тішитися своєю радістю, потім заговорив іншим тоном:

— Ваша книга дуже хороша, Майяре, поверте мені, я...

— О, так ви її вже прочитали?

— Звичайно, я прочитав її одразу, ще в коректурі. Книга високої літературної якості і дуже своєчасна. Цього року ні в нас, ні в наших колег не було нічого подібного. Тепер більше не існує письменників, які писали б так, як ви, для насолоди читачів.

— Може, це вже небажана манера, так би мовити, анахронізм?

— Навпаки, це зараз у моді! Ви матимете успіх. Я просто обурений, що вашу книгу випускають таким малим тиражем.

— Он як? Малим тиражем?

— А ви не знали? Три тисячі примірників. Теоретично. Насправді ж дві тисячі сімсот і навіть менше. Та нічого. Вам зроблять хорошу рекламу. Закладаюся, що книга розійдеться до кінця місяця. У вас є знайомі критики, письменники чи журналісти?

— У мене? Немає.

— Дарма... Через кілька тижнів вони познайомляться з вами. Це я беру на себе... Особливий успіх книга матиме у правих читачів.

— Чому ви так думаєте?

— Так мені здається. У Франції рідко грапляється, щоб книга розійшлася у двох напрямках. На мій погляд, ваша більше сподобається правим.

— Хіба ж це права книга?

— Боронь боже. Але все-таки це твір ідеаліста. Ви бачили коли-небудь справжнього шевця? Ваш Арістотель аж ніяк не схожий на нього. Ви ще переконаєтесь, що газети мають звичку тягти молодих авторів на свій бік. Якщо вас хвалитиме «Фігаро Літерер», то для «Леттр Франсез» ви не існуватимете. І навпаки. У Франції так уже повелося. Тут нічого не вдієш.

Майяра весь час турбувало одне й те саме питання: «Але для кого ж я пишу?»

Він вийшов, притискаючи книгу до грудей, і побіг до Маркотти. Її не було ні дома, ні в нього. Ролан відчув себе самотнім: йому не було з ким поділитись своєю радістю, вона видавалася йому марною і якимось тривожила. Подругу юнак знайшов лише ввечері в артистичній убіральні «Театру Монпарнас», яку вона займала разом з двома іншими актрисами.

— Подивися, що я тобі приніс, — сказав він, показуючи Маркотті книжку.

— Браво, мій хлопчику! Браво! — вигукнула вона, цілуючи Майяра.

Її приятельки теж оточили і поздоровили Ролана. Всім трьом іще треба було переодягнутися — дівчата поспішали, тому вони попросили молодого автора залишити їх самих.

— Тоді до вечора, — сказав Ролан Маркотті, приставляючи книжку до дзеркала. — Я залишаю тобі повну збірку моїх творів. Ти ж зайдеш після спектаклю?

Маркотта справді зайшла поцілувати свого друга, як майже кожного вечора перед поверненням додому. Але вона забула захопити книжку.

— Не хвилюйся. Вона в моїй убіральні. Цілісінька.

Того вечора Ролан Майяр заснув, тішачись думкою, що його книга побачила світ; про це свідчив забутий у кімнатці «Театру Монпарнас» одинокий примірник.

Наступного дня — був четвер — Ролан знову пішов до видавництва, щоб підписувати примірники роману, які призначалися для преси.

Височезні купи книжок чекали на нього на великому столі у приміщенні, пристосованому, очевидно, під канцелярію; тут наодинці він провів усю другу половину дня. На форзаці кожного примірника — а їх було близько трьохсот п'ятдесяти — він якнайстаранніше вписував красивим почерком вияви поважання, симпатії або сердечних почуттів трьомстам

п'ятдесятьом особам, що він їх зовсім не знав. Він доти підписував: Ролан Майяр, Ролан Майяр, Ролан Майяр, аж поки не заболіла рука, а літери не почали виходити незграбними й некрасивими.

Наприкінці дня Ролан підписав кілька авторських примірників родичам і друзям. Не забув Жаніну Баррель, яка була його першим читачем і відчинила перед ним двері видавництва, Жоржа з Деніз і навіть батька Деніз. В напливі люб'язності він ледве не послав книжку Ніколь Петі.

«Ні, вона хай придбає в магазині. Треба ж, щоб були покупці. Директор ліцею теж купить, коли схоче мати книгу».

Незрівняно красивим був квітень того року. Вода в Сені прибувала і насичувала повітря весняними випарами. Ролан довго блукав вулицями Парижа. «Я — французький письменник!» — говорив він собі, коли бачив у вітринах книжкових крамниць серед інших творів «Шевця Арістотеля» із своїм іменем на яскравожовтій обкладинці.

Проте молодий автор мусив визнати, що чоло французького письменника не прикрашає ніякий віщий знак. Сяйво слави не привертає до нього уваги сторонніх, коли він походить, самотній, проспектами столиці. «Навіть Корнель, навіть Расін — просто люди; такими їх і треба уявляти собі», міркував він.

Протягом тижня після виходу книги Майяр дивувався, що не помічає жодних змін ні в небі, ні на землі. О восьмій годині ранку біля дверей ліцею на нього, як завжди, чекали учні і розповідали одні й ті ж нісенітничі: «Мсьє, з автобусом трапилась аварія, запевняю вас!» — Мсьє, мій молодший брат... і треба ж було...» Щовечора після спектаклю з'являлась Маркотта. Життя продовжувалось.

Одного разу, проходячи вулицею Мез'єр, Ролан вирішив зазирнути до Жоржа й Деніз. «Мої читачі, — подумав він. — Вони, безумовно, вже прочитали книжку».

Майяр знайшов господарів на кухні. Пригнічені, вони сиділи обоє верхи на стільцях перед залишками обіду. «Я потрапив невчасно», подумав Майяр, але вдав, що нічого не помітив, і намагався бути веселим.

— Як справи, молодята? — сердечно запитав він. — Ви одержали мою книгу?

— Так-так, широко дякуємо, — сказала Деніз.

— Ми одержали іще дещо, — додав Жорж. — ось подивись.

Він простяг папірець, що лежав на столі серед горіхової шкаралупи і шкоринок хліба. Це була повістка, згідно якої Ортелі Жорж переводився з запаса до другої категорії військовозобов'язаних і мав з'явитися до 3-го батальйону 9-го піхотного полку в казарму Реї департаменту Сени.

— Ну й падлюки! — Майяр зціпив зуби. — Як вони посміли!

— Ет, що ти кажеш! Стануть вони церемонитися. А спробуй-но відмовся — жандарми зразу наступлять тобі на п'яти.

III

Після бойкоту свого спектаклю Фредерік Баррель не залишався бездіяльним. Він почав листування з численними театральними організаціями, щоб провести літні гастролі за межами Франції. І ось через нове польське товариство, з фундаторами якого він зустрічався колись у Варшаві, йому запропонували взяти участь у фестивалі молодих театрів, що мав відбутися в італійському місті Пармі.

Після стількох прикростей і невдач Баррель невимовно зрадів цій звістці:

— Поїдемо збирати фіалки! — і додав, звертаючись до Жаніни: — На цей раз я візьму тебе з собою. Ах, Італія! Чудова країна!

Того ж вечора він повернув мадам Кампінчі швейцарську ліврею, знайшов заміну Маркотті в «Театрі Монпарнас», цим звільнивши її для участі в «Коті», якого без неї не можна було грати; ролі він розподілив без великих труднощів, бо кого з молодих акторів не приваблювала подорож до Італії в квітні місяці?! Одному лише Брошо не поталанило: разом з Жоржем Ортелі він опинився серед перших, кого призвали для відправки в Алжир.

В ательє Маркотти відновилися репетиції. Тепер працювали спокійно, впевнені в хорошому прийомі, привітаннях, оплесках.

Ще треба було умовити директора театру «Карефур» дати напрокат і подешевше костюми й окремі деталі декорацій. Збінден пішов назустріч молодій невидатній трупі: заволодівши однією американською комедією, що давала повні збори, він міг дозволити собі деяку щедрість.

Одного чудового вечора все товариство радісно вирушило з Ліонського вокзалу. Маркотту проводив Ролан; триместр у ліцеї ще не закінчився, але за кілька днів починалися великодні канікули.

— Домовимось так, — говорила Маркотта, — я відразу ж напишу тобі, а ти приїзди, як тільки звільнишся. Ми непогано проведемо час.

Попрощатися з друзями прийшли Жорж з Деніз та малий Брошо. Це був один з останніх вечорів їхнього життя на волі.

— Щасливчики кляті! — казали вони з тяжким серцем. — Нам доведеться сидати у вагони не для розваг.

Що можна було відповісти? Їх обіймали, плескали жартома по плечах. Кожен почував себе трішки винним перед ними, в якійсь мірі відповідальним за ту несправедливість, що їм заподіяли. І все-таки вони від'їздили, залишаючи своїх друзів, братів, котрі завтра про-ти власної волі стануть солдатами.

— Ідьмо з нами! — вигукнув хтось. — Захо-ваєтесь в Італії.

— Куди там! Далеко не втечеш.

Поїзд рушив і скоро пірнув у темряву. Ли-шивши позаду Альпи, він мчав серед італій-ських гір, минаючи знамениті озера та вер-шини. Ранкове сонце сріблило оливкові де-рева, на полустанках пахло мімозою.

— А чи не зійти б нам тут? Залишитись на-завжди... — мрійливо говорила Жаніна, яка вперше бачила цю красу.

Опівдні під'їздили до Парми. Місто зустрі-чало молодь усієї Європи. Протягом тижня на прикрашених вимпелах площах і у ве-ликому залі опери браталися французи і по-ляки, німці, англійці і югослави. Баррель та його товариші були дорогими гостями на свя-тах, їхній спектакль особливо відзначився, а Маркотта в ролі Кота мала неабиякий успіх. Тепер вона ходила по вулицях завжди з обе-ремками квітів у супроводі пармського юна-цтва; перша сторінка місцевої газети з її фо-тографією прикрашала великі дерев'яні щити на всіх перехрестях.

— Боже ж мій, які хороші люди! — гово-рив Фредерік Жаніні. — А пригадай Париж з його фашистами й шпиками!

На закінчення свята мер Парми влаштував у міській ратуші прийом для акторів усіх країн — учасниць фестивалю. В його сердеч-ній промові, виголошеній італійською мовою, кожен зрозумів прості слова — молодість, дружба, мир. А потім усе місто цілу ніч пило іскристе біле вино.

В останній вечір до Парми прибув Ролан Майяр. Усі гроші, які ще лишалися в нього від гонорару за книжку, він обмінював на ліри. Маркотта чекала на вокзалі разом з Фредом та Жаніною; вона познайомила свого друга з цілою ватагою поклонників і потягла огля-дати пишне нічне місто. Свою першу італій-ську ніч вони провели в ніжних обіймах, про-бравшись потай до голубі, схожої на склеп, кімнати старого пансіону, в якому зупинила-ся Маркотта.

Уранці, відчинивши високі дерев'яні вікон-ниці, через які вже пробивалися золотисті промені сонця, Ролан побачив невелику вох-ряножовту площу, де навколо кінної статуї майоріли яскраві парасольки. Після ранкової поливки блищали вологі тротуари. В церкві дзвонили до утрени.

— Ми їдемо в Рим, — раптом вирішив Ро-лан, стягуючи з ліжка ще сонну подругу.

В Римі вони потрапили на свято пролісків; ці квіти римської весни заповнювали кам'яні

сходи Іспанської площі; серед квітучих газо-нів, що розкинулися просто на камені, лиша-лася тільки вузька покручена стежка. Та Маркотта й Ролан вільно пройшли по ній: італійці з своєю природною чемністю давали дорогу закоханим іноземцям.

Друзі бродили по місту від фонтана до фон-тана. На площі Навона бризки, підхоплені поривом вітру, окропили їх з голови до ніг — а це, за прикметою, приносить щастя ман-друющим закоханим, як і срібні монети, кину-ті у фонтан Треві. Саме для щастя вони й прибули до Рима.

— В середні віки у дні свят тут затикали водопроводи, — пояснював Ролан, — басейни розливалися, і на площах між будівлями влаштовувалися морські бої та змагання. Ти уявляєш собі...

Ролан захотів негайно побачити віа Аппія: ще в шостому класі він милувався старовин-ною дорогою на обкладинках латинських під-ручників. Нешироке, але довге кладовище на осонні не видавалося смутним. Ці люди по-мерли так давно, що більше вже нікого не жажали. То був ніколи не бачений, але з ди-тинства знайомий пейзаж — Майяр одразу впізнав його.

— Дивись, — говорила Маркотта, — навіть імена написано мертвою мовою.

Вона розважалася, стрибаючи з могили на могилу, видираючись на порожні гробниці. Була неділя, закохані парочки у світлому вбранні сиділи між могилами, а біля них гу-діли в траві оси. Тримаючись за руки, друзі крокували по масивних плитах стародавньо-го шляху. Ролан, наче Аппій, залюбки ішов би отак аж до Бріндізі.

Причаровані казковим містом, шасливі, во-ни прожили в Римі майже тиждень, помірко-вано витрачаючи свої ліри, обідаючи булоч-ками та персиками в розкішних садах на Па-латінському горбі. Вранці, коли Маркотта ще спочивала, Ролан блукав вулицями, оглядав пам'ятники та музеї; вперше за своє життя він з глибокою радістю відчував істотність знань, даних йому класичною освітою: тексти, які він старанно перекладав протягом довгих років, сторінки із Салюстія і Тацита, що збе-реглися в пам'яті, дозволили йому тепер охо-пити поглядом римську історію на вулицях міста, він почував себе в надрах минулого; наче з близькими друзями, вітався з Августом і Траяном, Тітом і Севером; топчучи пил Фо-рума і Колізея, декламував оди Горация в стані якогось сп'яніння. Скільки туристів на-вколо нього ніколи не зможуть уявити собі античний Рим інакше, ніж кадр кінофільму! Цей тиждень у Місті Міст винагороджував за довгі роки праці та студентських злиднів.

«О, яким би щасливим був батько, коли б йому довелося відвідати ці місця!» думав юнак.

Після полудня прогулянка тривала вже в

товаристві Маркотти. Ролан пишався, що міг знайомити її з містом краще за гідів, перекладати написи і цитувати між іншим латинських поетів.

Вони блукали по чарівному, захоплюючому місту. Вночі Рим не втрачає денного колориту. Пурпурні та вохряні фасади чудових будинків освітлюють його ліпше, ніж будь-який прожектор. Столицю, прикрашену самою природою, не треба оздоблювати прапорами. Маркотта з Роланом зупинялися на терасах вулиці Венето. Під великими парасолями там бесідували письменники й кінорежисери. Всі віталися один до одного, наче на курорті. Римські дівчата, здавалося, щовечора відзначали свій день народження, п'ючи різноколірні напої. Вродливі парубки в білих сорочках повільно вели новенькі авто покрученими, завжди святковими вулицями.

Останнього вечора, коли вони не поспішаючи поверталися до свого готелю через площу дель'Езедра, Маркотта раптом сказала:

— Слухай, у Римі є французький консул?

— Звичайно! І навіть посольство. А що?

— В такому разі ми могли б поженитися! Як це цікаво — поженитися в Римі!

— Можна і в Парижі. Я, власне, вважав...

— Ти сам знаєш, що в Парижі про це й мови бути не може. А от у Римі, для сміху, це дуже цікаво. Ти мене розумієш?

— Чудово розумію.

— Поцілуй мене, коли ти радий. Зараз же. Ролан стиснув її в обіймах.

— Обережно! — ніжно сказав він. — В Італії такі прояви почуттів можуть коштувати нам півтори тисячі лір. Добрий мали б ми вигляд!

— Байдуже, цілуй ще.

— Що з тобою, серце моє? Я ніколи не бачив тебе такою ніжною. Італія впливає?

— Не знаю. Але сьогодні я справді трошки закохана. Поцілуй мене ще. Це все через імператора Августа, якого називають також Октавіаном, через Тіта Лівія, Горація, якого ти цитуєш напам'ять. Крім того, ти виглядаєш таким задоволеним, таким молодим і милим, так пишався, коли замовляєш дві кави і два морозива, і лише одну кімнату! Ти про все вмієш подумати, особливо про те, що приємно. І ти купив мені чудовий трикотаж. Дякую. Ти такий милий-милий. Ходімо. Скоріше додому. Я вмираю від втоми...

Це була їхня остання і найщасливіша ніч у Римі. Поїзд на Париж відходив о другій годині дня. Вони прокинулися якраз вчасно, щоб встигнути стрибнути на ходу у вагон.

Деніз від Жоржа Ортелі:

«...Ти не можеш собі уявити, що це було! О другій годині ночі нас у грузовиках привезли на Ліонський вокзал, оточений з усіх боків шпиками (мені пригадався веселий від'їзд Барреля та його друзів). Тут були тисячі мов-

чазних бідолах у куртках, яких підштовхували до вагонів. (А вагони спеціально вибрали, що ніхто, крім солдатів, не сяде—такий там бруд). Здавалося, це поїзд каторжників! Уздовж перону стояли шпиками, а польова жандармерія патрулювала в проходах з пригвинченими багнетами. Офіцери з ліхтариками в руках удавали з себе начальників станції, а начальник станції в офіцерській формі гукав: «По вагонах, будьте ласкаві!» Уявляєш, як це нам подобалось. В купе тільки новобранці. Ніхто не вимовив і слова, хотілося лише скиглити по-дитячому. Коли ж поїзд рушив і стало ясно, що вороття немає, всі збилися біля вікон і почали чимдуж лаяти офіцерів і шпиків, які zostалися на пероні. Нібито від цього щось могло змінитися! Але нам робилось легше, коли ми їх обзивали по-всякому. Та це не завадило їм повернутися до своїх жінок, на м'які перини, а я загубив тебе, моя Деніз, на багато днів і ночей. Які негідники!

Коли доїхали до складів в передмісті Парижа, ми почали смикати за стоп-крани. Починав один вагон, інші, як домовились, підтримували. Офіцери бліднули від люті, не знаючи, на кого кидатися. Поїзд рушав, та через п'ятнадцять хвилин його зупинили знову, і так цілу ніч. Це порушувало графіки руху на залізниці. День, здавалося, не скінчиться ніколи. В Діжоні, в Ліоні, у Валансі нас заганяли на запасні колії, щоб пропустити цивільні поїзди. На спальні вагони, що прямували до Лазурного берега, огидно було дивитись. З-за вікон шлюхи в хутрах мимохідь кидали на нас погляди, сповнені презирства й жалю. На сортувальній станції поблизу Валансу довелося простояти цілий вечір під охороною жандармів та африканських стрільців (уявляєш: нас під наглядом сенегальців посилають бити арабів). Жерти було нічого, крім сардин, бісквітів та шоколаду. Вночі рушили—ї історія з стоп-кранами розпочалася знову.

За Монтелімаром серед чистого поля ми вийшли з вагонів, посідали на землю вздовж колії і загорнали лайки. Охорона прикладами все-таки загнала нас назад, надававши добрих стусанів п'ятьом чи шістьом, які репетували найголосніше. Зараз наш поїзд заховали на околиці Марселя, бо не наслідуються везти вдень через місто. Завтра о першій годині ночі нас, здається, повантажать на судно. Ото буде весело! (Як гірко бути в годині їзди від Салону і не мати можливості побачитися з матір'ю!).

Я напишу при першій же нагоді. Цілую тебе, моя Деніз, дитинко моя. Не піддавайся горю. Триматимусь і я. Зайди до Маркотти й Баррелю, якщо вони повернулися. Це наші найкращі друзі, до них можна звернутися у кожному випадку, і вони неодмінно відгукнуться, ось побачиш. Вимагай сплати боргу від Мейрака, він винен мені за два тижні. Не

забудь про це і не поступайся грішми. Цілую тебе. Весь час думаю про тебе, про твої біленькі зубки. Коли б ти знала, як я пишаюся, що я — твій чоловік і що так тебе люблю. Наперекір усьому — до скорого побачення, моя Деніз».

Наприкінці триместру пан Кутье одержав од директора ліцею листа, в якому повідомлялося, що учень Романо Мішель з першого «В» став перед дисциплінарним судом за «підривну політичну діяльність у стінах школи» і що надалі йому забороняється перебування в ліцеї. Це спричинилося до нової сімейної драми.

— Більшовицький виродок! — репетував Кутье.

Юний Романо, не поступившись перед директором, тим більше не поступався перед вітчимом.

— Треба використовувати всі засоби, щоб припинити цю брудну війну! — уперто повторював він.

— Почекай-но, відправлять тебе на ту війну — заговориш інакше, — відповідав Кутье.

— Якщо я й воюватиму, то тільки на боці алжирських бійців проти запроданців колоніалізму.

Вони горлали аж надсаджувались, а мадам Кутье тільки стогнала:

— Дитя збожеволіло! Дитя збожеволіло!

Після всіх суперечок, взаємних докорів та галасу треба було, нарешті, знайти якийсь практичний вихід. До екзаменів залишалося біля двох місяців, і Мішель не хотів вступати на цей час до іншої школи.

— Ти не зостанешся вдома байдики бити, як твоя сестра, — говорив Кутье. — Не хочеш учитися — твоя воля! Підеш працювати в друкарню. Тобі дуже личитиме штовхати візки поруч із твоїми приятелями біко¹.

З математики й фізики Романо почував себе досить підготованим, щоб закінчити програму самотужки. В гуманітарних же науках він мав іще дечого добитися. На зло вітчиму юнак вирішив складати екзамени на бакалавра.

— Аби мені одержати кілька уроків з французької та латині, — сказав він. — Лише для того, щоб перевіряти завдання.

— От-от! — відгукнувся Кутье. — Тепер я повинен платити за приватні уроки! Ти що, вважаєш себе Алі Ханом?

«Який негідник, — подумав Мішель, — витрачає сотні тисяч на драндулети й уїкенди і відмовляє мені в кількох уроках латині. А своїх «біко» здатний либонь голодом заморити».

Втрутилася мати і дала принципову згоду на уроки.

— Якщо тільки він пообіцяє справді пра-

¹ Біко — презирливе прізвисько, дане колонізаторами алжирцям та марокканцям.

цювати, — сказала вона. — Але хто тепер погодиться займатися тобою?

Мішель миттю згадав про Майяра. «Майяр — свій хлопець. Він не злякався листівок. Хай заробить на мені якісь грошенята».

— В нашому ліцеї є один репетитор. Прекрасний вчитель. Він готується до кандидатських іспитів.

— Кандидатських! — затурбувався Кутье. — Та він з нас заправить... хіба я знаю... щонайменше п'ятсот франків за годину!

— П'ятсот франків! — з огидою повторив Мішель. — Ти б посоромився!

І він знову подумав: «Ох і негідник! Одне слово, негідник».

— Чи варто сперечатися, — сказала мадам Кутье, яка не мала уявлення ні про ціни, ні про заробітки, бо їй ніколи нічого не бракувало. — Заплатимо, скільки треба. Аби це принесло користь.

Майяр справдив сподівання Мішеля. Довідавшись про відчислення свого учня, він одразу ж запропонував готувати його до екзаменів.

— У вас я вчитимусь краще, ніж раніше, — сказав Мішель. — А то чого можна чекати від Бочки, в якого роблять не більше одного перекладу на місяць?

— Зі мною вам буде жарко, ось побачите. Вам необхідно одержати бакалавра, хай лише для того, щоб дошкулити директору!

— Згоден на все, що накажете, мій генерале! Тільки вам треба побачитися з моєю матір'ю.

— Коли, зараз?

— Чим скоріше, тим краще. Але підіть до неї серед дня, коли немає вітчима. І ще хочу просити вас: не кажіть, що ми з вами в дружніх стосунках. Йй це видасться підозрілим.

— Гарзд.

— Щождо платні, можете не церемонитись. Мати аніскілечки не розуміється на цінах.

— Але ж існує певний тариф на приватні уроки.

— Про тариф не турбуйтеся! Помножте платню на чотири і вимагайте вдвічі більше. Я сказав, що ви бог. До того ж мій вітчим — мерзенний тип, фашист, расист і, як каже Тренберг, «реакціонер до зубів». Хай хоч раз його гроші будуть використані добре.

— А чим займається ваш вітчим?

— У нього велика друкарня. Він експлуатує алжирців, вичавлює з них останні соки.

— Чекайте, — згадав раптом Майяр, — друкарня Кутье? Бачив я вашого вітчима. Це ж він надрукував мою книжку для Флорана. В нього таки гидка пика!

Мадам Кутье зустріла молодого вчителя якнайлюб'язніше; вона натякнула, що від нього залежить не тільки майбутнє сина, але й

спокій сім'ї, а таким послугам немає ціни. В останньому Ролан переконався на ділі.

Умовились, що Мішель братиме два уроки на тиждень, по четвергах і суботах; це подвоювало місячний заробіток Майяра. З Рима він повернувся без єдиного франка і того дня мусив просити в бухгалтера аванс. Тепер він розбагатів щонайменше на два місяці і кожного вечора зможе обідати з Маркоттою в бістро.

Ролан Майяр став відомим за кілька тижнів. Усе почалося з захопленої статті про «Шевця Арістотеля» в «Експресі». Критик знайшов у книжці «чарівний стиль» молодого Андре Жіда та «витонченість зображення», властиву Жіроду. «Фігаро», щоб не відстати, вмістила на літературній сторінці фотографію Майяра; не маючи можливості зустрітися з молодим письменником, що працював у ліцеї Людовіка Великого, а зараз подорожував по Італії, хронікер з'явився за відомостями до директора, пана Ле Гію. Той співав дифірамби молодому викладачеві, «досвідченому фахівцю з класичної літератури». Кількість статей росла, наче грудка снігу. Преса в один голос вихваляла «Шевця Арістотеля», і книжка добре розкупалася.

Майяр не читав ні «Експрес», ні «Фігаро» і здивувався, довідавшись про все у свого видавця.

— Я ж вам казав,— вигукнув Луазо в захваті від успіху книги, який він вважав своїм власним успіхом.— Ми забираємо назад три тисячі примірників і робимо рекламу на двісті тисяч франків!

«Краще б їх віддали мені!» — подумав Ролан.

— Я вже дзвонив у «Монд»,— додав завідувач відділом преси.— Про вас напише сам Анрію.

— А як «Леттр Франсез»?

— Теж непогано. Подивіться,— і він протяг Ролану невелику газетну вирізку. Автор рецензії, доброзичливо відгукуючись про книгу в цілому, особливо відзначав її «прекрасну, дещо старомодну мову». «Немає жодного сумніву,— говорилося на закінчення,— що коли в молодого автора буде що сказати, він скаже це добре».

— Мабуть, трохи засуворо,— мовив Майяр.

— Для такої книги, як ваша, то найвища похвала. Я попереджав, що її оцінять скоріше праві, ніж ліві.

Збентежений Майяр пішов, прихопивши з собою кілька газетних вирізок: Луазо мав по два примірники для «власного архіву». Ролан захотів неодмінно показати всі відгуки Маркотті, але дівчина відмовилась навіть позирнути на них.

— Невже ти думаєш, що я читатиму «Фігаро»; бо там написано про тебе?

І статті потрапили в пічку, яка заміняла влітку кошик для паперів. Ролан не знав уже, чому радіти і за чим шкодувати.

Проте до своїх скарбів він приєднав довгого листа від батька; старий учитель радів, що син став одним із французьких письменників, якими він захоплювався усе життя. «У твоїй книзі,— писав батько,— є такі змістовні й чудові за мовою сторінки, що їх можна було б дати по всій Франції для екзаменаційного диктанту на атестат зрілості». Ролан знав, що таких компліментів мсьє Майяр не розсипав даремно. До того ж батько, саме за правом батька, наводив перелік граматичних помилок та недоладностей, які прокралися в книгу, і давав цінні поради щодо стилю.

З вдячністю і хвилюванням Ролан уявляв свого старенького татуса, коли той у ідальні провінціального будиночка, вмостившись увечері під люстрою, перевіряє за словником Ліотре всі свої зауваження і виправляє книгу дорослого сина, як колись виправляв його перші диктанти.

«Варто було написати книгу, щоб дати цю радість батькові...» — думав Ролан.

Значно менше він зрадів, коли одержав листа від Ніколь Петі. Колишню коханку вразила його фотографія в «Фігаро», і вона побігла за романом до найближчої книгарні.

— А! «Швець Арістотель»? Не лишилося жодного примірника. За сьогоднішній ранок його питають уже втретє,— відповіли там.

Ніколь сприйняла Роланів успіх як особисту образу: він стане знаменитим і прославленим більше ніж її чоловік на хвилях «Радіо-Люксембург». Вона одним духом прочитала книгу і зараз же надіслала Майяру записку: «...Я не знала, що ти поет... Жалкую, що ми так безглуздо посварилися... Подзвони мені цими днями. Марк зміг би влаштувати тобі інтерв'ю на радіо...»

Лист Ніколь полетів просто в пічку — Ролан не відповів. Його дратувала думка, що через десять-дванадцять років, коли здійсниться його мрія і він стане великим письменником (але не великим романістом), твори якого читатимуть у всіх школах світу, завжди існуватиме Ніколь Петі, котра буде розповідати своїм молодим коханцям за чашкою чаю: «Я добре знала Ролана Майяра, як він ще починав. Він приходив до мене купатися. Бідолаха! У нього навіть не було ванни».

Незабаром в одному з ресторанів на бульварі Сен-Жермен Майяру присудили премію за кращу книгу.

З'ївши охолоджені дині, філе тюрбо під маййонезом, курчат в желе та салат, шестеро відомих письменників, які разом узяті опублікували щось із шістдесят невідомих творів, вирішили запросити молодого автора «Шевця Арістотеля» розділити з ними десерт.

Серед фоторепортерів «Франс-Суар» і «Парі-Матч», перед мікрофонами французького радіо і телебачення, зустрінутий гучними аплодисментами Ролан Майяр одержав право на персик та кілька бісквітів, поданих власником ресторану, другом літератури і прихильником реклами. З усіх боків хронікери й репортери паризької преси навперебій просили молодого письменника розповісти свою біографію.

Ролан вибрався з цього зборища знесилений і засмучений.

Наступного дня фотографії Ролана Майяра, що ласував морозивом, з'явилися майже в усіх газетах. Хоч ніхто з репортерів не читав книги, автора рекомендували як «молоду надію французького роману». Статті, здавалося, були написані спортивними хронікерами, які уявляли собі літературу чимось подібним до національних змагань. Більш тямущі, зважаючи на смаки паризької публіки, акцентували увагу на присудженні премії і докладно описували меню літературного сніданку та витриманість поданих вин; якась добре поінформована кумася проголошувала на першій сторінці однієї вечірньої газети: «Собаку видавця Флорана звуть Сократом, то ж він і добувається успіху для автора «Арістотеля».

Тимчасом розгорталися зовсім інші події, у світлі яких зникали всі неоковирні дотепи представників псевдолітературних кіл.

З тих же вечірніх газет, на сторінках яких Майяр впізнав своє ніяково усміхнене обличчя, кидалися в вічі жахливі фотографії з жирними підписами: «Засада в Палестро. Феллахи вирізали патруль з дев'ятнадцяти молодих солдатів».

Звичайно, він тут не винен. Винні ті, хто обстоював продовження війни. Але що він робив тоді, як його товаришів послали на бійню? Що зробив він, щоб висловити своє обурення, свій протест?

— На твоєму місці мені було б соромно, — сказала Маркотта, коли вони зустрілися дома. Дівчина лютувала, читаючи в газеті подробиці засади.

— Та що ж я можу вдіяти?

— Оце так французькі письменники!.. Коли Розенбергів страчують на електричному стільці, вони грають у пінг-понг, коли їхні товариші мусять іти під бомби, на смерть і муки в Алжирі, вони бігають по шинках!

— Але що ж можна зробити, Маркотто? Що можна зробити?!

— А що повинні робити письменники, як не писати? Що робив Ромен Роллан у чотирнадцятому році, коли мілітаристи плювали йому в обличчя? А він усе-таки одержав Нобелівську премію! Це не якийсь там персик. О, будь певен, у тебе чудовий вигляд!.. Скільки вже місяців тягнеться війна, а ви все пишете свої жалюгідні любовні історії про рогносців та проституток, про шевців та букети квітів! І ні слова про тортури, ні слова про

алжирські розправи, про смертоносні розвідки й табори! Дрібні світські писакки і кар'єристи! Чому служить ваше вміння писати? Щоб одержувати час од часу чек у видавця і купувати собі машини та костюми? Ну, а далі? Всі ви мені гидкі! І ти теж! Привіт! Я йду спати до себе.

Витягнувшись на ліжку, Ролан зчепив пальці на потилиці, і деякий час дивився на білу стелю своєї затишної кімнати. Травневий бриз розгулював по всьому Парижу, коливаючи завіски на відчинених вікнах.

«Вона цілком права, — думав юнак. — Яка вона пристрасна і запальна! І який дала мені урок! Ганьба!»

Майяр підійшов до вікна і поринув поглядом у темносіре громаддя міста, пронизане тисячами вогнів; найяскравіше палав прожектор на Ейфельовій башті. Молодий письменник запитував столицю Франції, і Париж відповідав йому миготінням своїх вогнів. «Дев'ятнадцять молодих солдатів», згадав Ролан і уявив собі дев'ятнадцять сімей, розкиданих серед сірого моря дахів, від Бастилії до Сен-П'єр де Монруж, від Севрських пагорків до Венсенських укріплень, сімей, у яких війна породила смуток і сльози.

Він стояв біля вікна й намагався відшукати в темряві незвичайні, особливо палкі слова, що виразили б відчай і протест величезної зганьбленої і пораненої війною столиці, яка дозволила послати на смерть у Палестро своїх дітей.

Деніс від Жоржа Ортелі:

«...Ти не уявляєш, що ми змушені тут робити. Можна подумати, «умиротворення» полягає в тому, щоб викликати жах у кожного, хто схожий на алжирця (хлопчаки тікають, побачивши нас здалеку)... Зараз ми на околиці Алжіра. А на нічийній землі, кажуть товариші, ще гірше: патрулі стріляють у все, що ворушиться. Самблар підстрелив якогось старого, що зривав фігу. В рапорті до штабу дивізії лейтенант назвав його «ворожим спостерігачем, замаскованим на дереві». Самблар дістав подяку. А втім, генерал Дені, проїздом до штабу батальйону, сказав нам: «Треба навчитись убивати. Для того вас і тримають тут». Ці слова жахають. Коли з якогось будинку вистрілять з рушниці, нас примушують відповідати з 6-дюймового міномета. Коли місцевість небезпечна, її «втихомирює» авіація (звичайно, навіки). Насправді воно куди гірше, ніж розповідають. В Алжирі ми для того, щоб «підтримувати порядок». Ми — прислужники і шпикки колоністів. У неділю мене разом з двома іншими хлопцями і сержантом (повинен тобі сказати, що Бізон не може мене терпіти; він називає мене фотографом і чіпляється з кожного приводу) послали після обіду на цілих півдня охороняти їхні автомашини біля стадіону під час гонок хортів.

Треба було бачити їхні пики, коли вони виходили. Ти думаєш, подякували нам? Ані слова! Нас вони не помічають. Ім однаково — солдати чи біко. До всіх — тільки презирство. А жінки! Побачила б ти цих знахабнілих північноафриканських шлюх, які все життя проводять у басейнах для плавання! Їх би «умиротворити!» Бачиш, я теж стаю расистом: алжирський білий викликає у мене інстинктивний гнів. Але чекай, ти ще не знаєш найстрашнішого. Серед нас є хлопець на прізвище Лікар (він такий самий лікар, як я). Бізон «позичив» його на вісім днів парашутистам, а вчора він повернувся і все нам розповів... Парашутисти — великі спеціалісти, вони знають майже все, що можна зробити з людиною, не вбиваючи її. Лікар не був присутній під час сеансів, він просто «вів господарство». Ти не уявляєш, що він розповів. Усе робиться досить секретно, тому кімнат для катування не існує (бо Алжир — це Франція, а у Франції не катують). Парашутисти діють у звичайних кухнях чи канцеляріях, але потім треба все вичищати й витирати на випадок слідства або коли трапиться недовірливий журналіст. Лікаря доводилося засипати землею криваві ганчірки і блювотиння. Він підбирав нігті рук і ніг з шматками м'яса, зуби, закривавлені пасма волосся. Потім він складав у шафу «інструмент»: мотузки, лещата, паяльні лампи. Далі він опорожнював свою цеберку і чекав, коли його покличуть «прибирати» іншу кімнату. Пробач, що я пишу тобі про всі ці страхіття. Але треба, щоб про них дізналися. Покажи листи друзям, Баррелю, і коли він зможе використати їх, тим краще. Нехай у Франції усі відчують таку ж відразу, як ми.

Майже не залишилося місця, щоб поцілувати тебе, моя Деніз, моя дитинко, після такого довгого і страшного листа. Весь час думаю про тебе. Люблю тебе. Цілую тебе».

Осередок Барреля надіслав делегатами на конференцію Секції, яка, за звичаєм, збиралася для підготовки загальнонаціонального з'їзду, свого секретаря Боньє, Фаб'єна, Нодо з дружиною та Фредеріка.

XIV-й з'їзд мав відбутися в Гаврі. Він набрав цього року особливого значення після великого успіху на січневих виборах і після XX з'їзду КПРС.

Цієї зими в осередку Барреля багато говорили про XX з'їзд і знамениту доповідь Хрущова.

Осередок доручив Аннеті виступити в цьому питанні на засіданні секції.

В неділю, на вечірньому засіданні, у великому залі Секції, прикрашеному плакатами й гаслами, було дуже багато людей. У відчинені вікна дивилося тепле червневе небо. Багато

хто не зміг прийти напередодні, зараз же делегати від усіх осередків, одягнені у святкові костюми, скупчилися навколо довгого стола, вкритого джутовим полотном. Хто не мав змоги побачитися раніше, збиралися невеличкими групами, курили, розмовляли. Дуже привітно, по-братерському зустріли представника Центрального Комітету П'єрло, товариша Боньє по макі. Нарешті всі посідали навколо столу, озброївшись олівцями та папером.

Голова бюро урочисто оголосив засідання відкритим і зачитав звіт про вчорашні дебати. Потім перейшли до питання про зовнішню політику.

Слово взяла Аннета Нодо. Вона вперше виступала перед такою відповідальною аудиторією, і молодій жінці нелегко було говорити про те, що вона мала сказати. Спершу в неї навіть голос пропав од хвилювання, проте вона переборолала себе і сміливо почала. Аннета пояснила, як вона, дев'ять років перебуваючи в партії, жила під знаком культу Сталіна і в день його смерті плакала так, ніби втратила когось із власної сім'ї.

— Треба мати мужність дивитися правді у вічі, як радянські люди. Треба всім разом

піти по новому шляху. Саме так рядові члени партії, такі як я, як мій чоловік, як усі товариші нашого осередку, зміцнять віру в партію і знову сміливо підуть уперед!

Усі присутні схвильовано слухали, як Аннета Нодо з сльозами на очах говорила те, що думав кожний. Йї довго аплодували.

Потім дали слово Баррелю. Він підвівся і, опираючись руками на стіл, почав говорити про Алжир усе, що наболіло на серці. Його мова була більш невимушена, ніж Аннетина, Фред висловив подив, що, незважаючи на загрозливий розмах, якого набирала війна, боротьба за мир в Алжирі не стала основним завданням партії.

— Що ми робимо для припинення війни? Випускаємо плакати, листівки, складаємо петиції. Все це приносить користь. Але ви добре знаєте, що цього не досить. Скільки разів я чув: «Плакатами війну не припиниш!». А тимчасом обстановка була сприятливою, щоб розгорнути боротьбу широким фронтом. Пам'ятаєте, як у Руані солдати чотириста шостого полку заарештували своїх офіцерів і чинили опір поліції? До них приєдналися товариші з Руана, Еркевіля, Курона. Руан був наче в облозі, рух через мости припинився. Ця подія могла б стати початком революційного вибуху, за нами пішла б уся країна! Але треба сказати правду: солдати виявилися сміливішими за нас. Вони зупинили поїзди і повернули їх у місто. А де ми були тоді? Чим допомогли? Товариші, в мене таке враження, ніби під час війни в Індо-Китаї партія діяла активніше. Ось знову призивають резервістів. Їх же треба зупинити! За всяку ціну. І не заспокоюватись, що лівих зараз більше. Треба сміливо активізувати маси, поки ще є час.

Баррель випалив усе це одним духом. Він розчервонівся і задихався. Його сильна, пристрасна промова справила враження на слухачів, і йому теж гаряче аплодували. Всі помітили, як П'ерло швидко занотує головне з того, що говорив Баррель. Він, без сумніву, має намір доповісти Центральному Комітету.

Виступило ще кілька делегатів од різних осередків, потім вирішили зробити чверть години перерви, щоб відредагувати резолюцію.

Баррель підійшов до П'ерло і говорив з ним кілька хвилин, Фредеріку дуже хотілося поставити товаришу з Центрального Комітету кілька питань: адже П'ерло регулярно зустрічається з Торезом та Дюкло і краще ніж будь-хто може роз'яснити позицію партії.

— Тебе, друже, цікавить позиція партії, але хто ж її визнає, коли не ви? — сказав П'ерло. — Саме тут ви її визначаєте її. Не ми, а ви у змозі активізувати маси. Ваш осередок, очевидно, один із передових. Чудово! Але якщо розглянути конкретну ситуацію, то це не так просто. Ось ти говорив про заколот у Руані. То був спорадичний рух, за яким маси не пі-

шли. А нам потрібна повсякчасна, тривала, не помітна і кропітка робота.

Пізно ввечері, коли вже було розглянуто останню редакцію тексту і проведено голосування по кожній статті, Баррель вертався додому. Дорогою він весь час думав одне: а чи не слід, незважаючи на ту повсякденну роботу, про яку говорив П'ерло, боротися за мир іще сміливіше, іще запекліше?

Хоч Маркотта дала йому доброго прочухана, Ролан визнав за свій обов'язок прийняти запрошення видавця на сніданок, яке мадам Флоран-Лекутр повторила листовно. «Швець Арістотель» продовжував свою блискучу кар'єру. Його виставляли у вітринах усіх книжкових магазинів, і він добре розходився, обгорнутий красивою паперовою стрічкою з написом: «Премія Крашої Книги».

У пана Ле Гію був приятель, який працював у міністерстві освіти. Він улаштував, щоб триста примірників придбали університетські бібліотеки. Роланове інтерв'ю з'явилося у «Фігаро» і завдало такої втіхи директору ліцею, що той став виключно послужливим і уважним до Майяра. Досить було молодому письменнику сказати: «Я маю бути сьогодні ввечері на коктейлі у...» або: «Завтра мене запрошено на сніданок до видавця», щоб звільнитися від роботи на цілий день, незважаючи на обурення головного наглядача. Директор потурав Майяру, і він користався з усякої нагоди, щоб шасливо провести ранкові години з своєю подругою.

— Що ж, — говорила одного ранку Маркотта, коли Ролан саме збирався піти, — іди, грай свою роль кокетки перед гидючими буржуа! Боже милий, ти виглядаєш справжнім реакціонером у цьому костюмі.

Майяр зайшов до видавництва, як умовилися, біля першої години дня. На сходах він зустрів маленьку Елен, помітив мадемуазель Ганіго, що поспішала з однієї кімнати до іншої, і подумав про Жаніну та її слова: «Якщо тут і добре кому, то тільки авторам». Майяр став одним із них, але великого шастя від того поки не відчував.

Флоран-Лекутр сердечно зустрів Ролана.

— Мій милий Майяре, я за хвилину буду до ваших послуг. А зараз у мене розмова з Цюріхом.

Ролан гортав сторінки журналів у невеличкій комфортабельній кімнаті. Незабаром Флоран зайшов за ним, і обоє спустилися вузькими сходами у двір. «Не будинок, а ціле місто», відзначив Майяр, сідаючи в машину поруч з видавцем.

Вони перетнули бульвар Монпарнас і квар-

тал Інвалідів, виїхали на правий берег Сени, подолали підйом Трокадеро.

Машина зупинилася на пагорбах Шайо, на розі тихої красивої вулиці із сквером посередині. Флоран пояснив, що це «приватна вулиця», тому проблему стоянки було розв'язано легко.

З шостого поверху, де містилася Флоранова квартира, відкривався чудовий краєвид на Сену й Марсове Поле. Коло дверей білий песик, схожий на квітку бульденежа, кинувся гризти Майярові черевики. «От погань! Зараз він розірве мої нові шкарпетки», подумав Ролан. Він терпіти не міг собак і насилу стримався, щоб не відкинути песика ногою через весь вестибюль.

На порозі вітальні його зустріла пані Флоран-Лекутр, жінка з чистими й прозорими голубими очима і сріблястим волоссям. Вона була ще дуже красива.

— О, Сократ уже пізнав свого приятеля Арістотеля!— люб'язно привітала вона молодого письменника.

Усі присутні читали статтю в газеті, але кожен зробив вигляд, що оцінив по заслугі дотеп хазяйки. Пані Флоран-Лекутр познайомила «молодого лауреата» з одним італійським видавцем, кількома панями в орденах та їхніми дружинами, з кількома авторами, чії книжки видає фірма Флоран-Лекутр.

Чотири вікна салону, що сягали від стелі до підлоги, виходили просто на Сену. Поки Ролан з чаркою віскі в руці намагався визначити площу цієї величезної кімнати, слуга у сніжнобілій куртці відчинив широченні двері до їдальні, від чого приміщення ніби стало вдвічі більшим, і оголосив, що «страва на столі». Він покотив через обидві кімнати маленького столика з телефоном. Сократ, що, як видно, звик до цієї процедури, біг слідом, покусуючи шнур.

Майяр відшукав своє місце за великим мрамуровим столом, прикрашеним срібними свічниками. Побачивши на картці з брістольського картону своє ім'я, написане з помилкою, Ролан подумав: «Як видно, я вже здорово знаменитий!»

Крім слуг, які слідкували, щоб його тарілки і оклянки були повні, ніхто не цікавився молодим письменником. Його не примушували говорити, і Ролан утішався сніданком, рівного якому не бачив зроду. Розмова торкалася спектаклів, художніх виставок. Видавець-італієць з запалом розповідав про одного молодого скульптора з Флоренції, що творив свої скульптури із шматочків старого заліза за допомогою паяльної лампи.

І тільки за десертом хтось жартома спитав про літературні плани молодого письменника.

— Сподіваюся, мсьє, що ви незабаром подаруєте нам нову книгу,— звернулася до нього

одна дуже елегантна дама, яка, звичайно, і в очі не бачила першої.— Ви молодий, а так вдало почали...

— Звичайно, мадам,— сором'язливо відповів Ролан,— я дещо вже маю на увазі!

— Он як!— залунало звідусіль.— Та це ж дуже цікаво!

Сам Флоран-Лекутр кинув на свого автора заплюснений погляд. Майяр мусив пояснити:

— Коли я дізнався про Палестро, мені спало на думку...

— Про Палестро?— перепитала дама.

— Так. Адже ви знаєте, молоді солдати потрапили в Алжирі на засаду. Їх потім знайшли страшенно понівеченими.

— Але ж це жахлива тема для автора такого чарівного роману!

— Ви створите щось на зразок репортажу?— поцікавився Флоран.

— Не зовсім так, я ж там не був. Мені здається, можна написати щось на зразок поеми про смерть молодих людей, які марно загинули, бо їх, проти власної волі, було послано в Алжир...

— «Проти власної волі...»? Але ви нічого про це не знаєте,— суворо кинув один з панів в орденах.

— «Марно...» Ви надто перебільшуєте,— в свою чергу втрутився Флоран.

Мирна розмова перетворилася на суперечку.

З усіх боків посипалися модні в той час фрази: «Французький Алжир», «звірства бунтівників», «безприкладна мужність молодих солдатів». Усі обличчя звернулися до Майяра, йому ніби закидали вже спробу підірвати моральний стан армії та взяти під сумнів велич Франції.

— Декого з моїх товаришів призвано,— спокійно відповів він,— і мені відомо, що вони думали з цього приводу. Вони не хотіли їхати. Вони зривали стоп-крани і зупиняли поїзди...

Пролунав загальний крик обурення: ніхто і чути не хотів про такі речі.

— То були поодинокі випадки, винятки!

— Кілька комуністичних призвідників, яких треба було негайно розстріляти. Але після прибуття на місце до наших солдатів, при хорошому керівництві, знову повертається бойовий запал!

— Звичайно, коли вони вже мертві, з них легко зробити героїв,— сказав Ролан.

Від дещо революційного звучання цієї останньої репліки гості неначе заціпеніли. Вони оторопіло позирали одне на одного, з докором дивились на хазяїна. Він безперечно був винний, що їм довелось почути подібні розмови в його домі.

— В усякому разі, Майяре,— Флоран вважав за свій обов'язок втрутитися,— не розраховуйте на мене, щоб надрукувати книжку проти солдатів, які б'ються в Алжирі.

«Ніби в Парижі нема інших видавців»,

подумав Ролан, але промовчав. На запрошен-
ня хазяйки гості знову перейшли до салону.

Коли слуги розносили каву, двоє Флорано-
вих авторів, ще молодих, однак старших за
Майяра, наблизилися до нього.

— Ви дали маху, він вам цього не пода-
рує,— тихо, але з видимим задоволенням, ска-
зав один.

— Дурниці! В Парижі є, крім нього, інші
видавці.

— І все-таки побережіться,— додав дру-
гий,— Флоран всемогутній, а ви зв'язані з ним
договором. Він може угробити ваші рукописи.
«Аби тільки язиком плескати» — подумав
Ролан і, взявши чашку кави, відійшов до вік-
на й одвернувся від усього товариства.

При першій же нагоді він пішов, і розпро-
щалися з ним досить сухо. Здавалося, навіть
Сократ збайдужів до нього.

На сходах Ролан зіткнувся з видавцем-іта-
лійцем і вони разом увійшли в ліфт.

— Ви дуже симпатичні мені, молодий чоло-
віче,— просто сказав італієць.— Приїздіть до
мене в Рим. Я почитаю ваші книжки.

Стояла чудова червнева погода. Майяр не-
квапливо побрів додому вздовж ріки. В голо-
ві роїлися різні думки. «Чому б і справді не
написати таку книжку? — питав він себе.—
Навіть коли б довелося надрукувати її в Римі!
Міг же Вольтер видавати свої твори в Лон-
доні!»

Завдяки серйозній допомозі Майяра, Мішель
Романо блискуче склав екзамени на бакалав-
ра. Під час письмового йому пощастило: тра-
пився переклад, який вони вже робили, з тво-
ром на тему про Монтек'є він теж упорався
непогано. На усному на виручку прийшла звич-
на впевненість у собі, а з фізики за відповідь
про збиральні лінзи Романо одержав вісім-
надцять балів.

Мадам Кутье на всі заставки розхвалювала
Майяра. Вона вичитала в «Орор», що він—
лауреат літературної премії, і з захопленням
прочитала «Шевця Арістотеля». З власного
почину вона збільшила і без того надмірну
платню за уроки і ані трохи не жалкувала.

— Сподіваюся, що ти піднесеш йому гідний подарунок,— говорив Мішель матері після успішно складеного екзамена.

Він знав, що Майяр дуже хотів мати нове семитомне видання словника Літтре і примусив матір виписати його.

Для себе ж він не без труднощів домогся дозволу побувати з сестрою на фестивалі молоді, який був призначений на серпень у Варшаві і де мала виступати із спектаклями труппа Барреля.

— Ти зовсім з глузду з'їхав,— заперечувала спочатку мадам Кутье.— Потрапити за залізну завісу! Ти що, в концентраційний табір захотів?

Багато довелося повоювати Мішелю, щоб довести матері абсурдність її побоювань. Справу кінець кінцем вирішив пан Кутье.

— Нехай ідуть. Після поїздки вони назавжди вилікуються від соціалізму.

Жозіана раділа не менше за брата. Перед тим вона одержала від Тренберга коротенького листа. Жан-Люк писав, що вже в Бразилії дізнався про призов резервістів і не має й найменшого бажання повернутися у Францію, щоб бути посланим на загибель. Він залишався в Ріо-де-Жанейро кореспондентом «Сенсації» і керував тепер сторінкою, присвяченою Франції, в одному бразильському ілюстрованому журналі. «Ми безперечно зустрінемося колись,— писав Тренберг.— А поки хай щастить тобі в коханні».

До Жозіани знов повернулася життєрадісність, тим більше, що брат обіцяв їй чудову подорож.

В цей же час Баррель, Ролан і Маркотта готувалися до іншої, набагато скромнішої подорожі. Батьки Жоржа Ортелі мали невеличкий сільський будиночок. Вони віддали його на літо в розпорядження Деніз, котра запросила туди друзів, щоб разом провести відпустку. Вирішили зробити подорож в Жоржевому автомобілі, який все одно треба було переправити до Провансу.

Маркотта саме закінчила цикл передач по загальнофранцузькому радіо, де її цінували все більше. В цілому Парижі не було рівного їй ледь хрипкому, але такому глибокому голосу, її задушевному сміху. Молода артистка чарівно грала в сценах з «Приборкання непокірливої», і їй твердо обіцяли постійну роботу з початком сезону. Баррель мав виїхати до Варшави тільки на початку серпня, і надвечір одного чудового сонячного дня, ледве Майяр звільнився в ліцеї, всі разом у відкритій машині вирушили з Парижа через Італійську браму та ліс Фонтенбло.

За кермом, поважний, масивний, сидів Фредерік у своїй незмінній замшовій куртці, поруч з ним дружина з дочкою у солом'яних капелюшках, зав'язаних під підборіддям. На задньому сидінні, серед чемоданів і звалених до-

купи плащів та пальт, стислися Ролан, Маркотта й Деніз. Вітер надимав одяг, куйовдив волосся, а вони співали на все горло.

Скоро машина звернула з широкої автостради і заглибилась по звивистій дорозі в ліси Морвана. Наближалась ніч. На тлі густоблакитного неба вздовж дороги мигтіли дерева. Під одноманітний, заспокійливий шум мотора на колінах у матері заснула маленька Бріжітта. Примовкли й пасажири на задньому сидінні, заховавшись од вечірнього вітру під товстою ковдрою.

Мандрівники заночували на березі якогось озера в маленькому готелі, де зупинилися здебільшого любителі рибальства. На вечерю їм подали неймовірних розмірів яешню з сиром і відвели кожному чисто вибілену кімнатку. Розмова велась майже пошепки — так дивувала і хвилювала всіх глибока сільська тиша.

Ледве розвиднілось, Бріжітта розбудила всю компанію. Вирушили погожим сонячним ранком. Обминувши Ліон і спустившись до Рони, по правому берегу річки під стрекотання коників в'їхали у провінцію Прованс, яка зустріла їх струнками рядами кипарисів. Увечері друзі вступили у володіння низьким будиночком із сірого каменю, критим жовтогарячою черепицею і оточеним оливками.

Навряд чи можна було б знайти на землі місце більш придатне для щасливого життя. Друзі вирішили приємно провести відпустку, вони ходили на село за покупками, по черзі готували їжу, купались та прали на вільному повітрі у великому цементному басейні під оливками. По обіді, поки дитина спала, всі разом відпочивали на затіненій терасі. Фред разом з Маркоттою працював над своєю елізаветинською п'єсою. Ролан читав «Історію французької революції» Мішле. Деніз писала листи Жоржу.

На початку липня Жоржів батальйон залишив місто Алжир і вирушив «на операції». Деніз знала, що він одержуватиме її листи, але Жорж попередив, що тепер не зможе відповідати негайно. Однак молода жінка весь час чекала приходу листоніші і щоразу сама під усяким приводом ходила в село на пошту.

Сподіваючись одержати листа, вона кілька разів їздила до батьків Жоржа в Салон. Під впливом синових листів вони останнім часом дуже змінилися.

— Подумати тільки! Адже я голосував за Пужада!— говорив Деніз старий Ортелі:— А тепер він разом з іншими. Ваш батько ще тоді попереджав мене.

Від свекра Деніз поверталася пригнічена. Справжньою її сім'єю стали Жоржеві друзі. Фред завжди вмів підтримати й підбадьорити молоду жінку, Жаніна з Маркоттою оточували її увагою та дружнім теплом, Ролан, ледве помітивши, що вона сумно замислилась, читав їй уголос Мішле.

Вечорами всією компанією влаштовували чарівні прогулянки по соснових галях та мальовничих дорогах Провансу або сідали на терасі й дивилися, як на Дюрансу спускається ніч. Щоб відігнати комашню, Фред розкладав великі вогнища з зеленого гілля.

Усіх непокоїла тривала мовчанка Жоржа, хоч уголос ніхто не наважувався торкатися цієї теми. Ні батьки, ні друзі протягом останніх трьох тижнів не одержали від Жоржа жодного слова. Може, він продовжував писати листи на паризьку квартиру? Можливо, консьержка неправильно переадресовує пошту? Чи, може, листи губилися, мандруючи від одного поштового відділення до іншого?

Тимчасом з Алжіру надходили тривожні вісті. В Кабілії, в районах Орана й Ореса, навіть біля воріт Алжіра і Константіни відбувалися «жорстокі бої», «серйозні сутички», «смертоносні засади». Війна поширювалася по всій країні, частішали замахи, було очевидно, що армія «миротворців» не знає вже, в який бік спрямовувати зброю. Навіть урядове радіо не могло більше приховувати у своїх вечірніх передачах все зростаючу кількість жертв.

Одного дня, якраз перед сніданком, коли жінки накривали на стіл, Фред набирав воду біля колонки, а Ролан нарізав великими скибками хліб, за оливками замаячила велика машина пана Ортелі.

— Лист від Жоржа! — радісно скрикнула Деніз і побігла назустріч свекру, забувши навіть зняти полотняний фартушок.

Але коли вона заглядела, як він виходить з машини і тремтячи, безпорадно розставивши руки наближається до тераси, коли побачила його болісно скривлене обличчя й опухлі від сліз очі, то зрозуміла все. Вона раптом поплотніла й застигла на місці, не в силі поворухнутися. Всі підбігли, щоб підтримати її. Нещасна жінка кусала собі руки, щоб не закричати.

Пан Ортелі впав на кам'яну лаву і, не звертаючи ні на кого уваги, в знеможі від власного горя, нестримно заривав. За кілька хвилин він витяг з кишені складений учетверо зелений папірець і простягнув його Баррелю, єдиному з усіх присутніх, хто міг у цю мить читати і розуміти написане. Це було друковане повідомлення морського вокзалу міста Марселя. Пана Шарля Ортелі, власника гаража в Салон-де-Прованс, сповіщали, що в товарний пакгауз на його ім'я прибув вантаж. У відповідній графі на машинці було надруковано: «Категорія вантажу — труна».

Баррель виїхав поїздом з Салона значно пізніше, ніж розраховував спочатку. Він ані на крок не міг одійти від Деніз, яка в нестримному відчаї вцепилася за нього. Йому одному вдавалося примусити її трохи попоїсти чи поспати. Друзі примовкли і ніби заціпені-

ли в спільному горі. Замінити Фреда біля Деніз не міг навіть сам доктор Фарг, якого терміново викликали з Парижа по телефону. Вона цілими днями лежала долілиць на ліжку, безперестанку повторюючи: Жорж, Жорж, Жорж...

Фреду насилу вдалося переконати Деніз бути присутньою на похороні, хоч спочатку вона одчайдушно відмовлялася.

— Деніз, ти мусиш зробити це для інших!

Фред зв'язався з місцевою організацією комуністичної партії та з муніципальною радою Салона, яка йшла за труною на чолі величезного обуреного натовпу; він також передав меру повідомлення Марсельського порту і домігся того, що мер заявив рішучий протест воєнним властям.

Проте Баррель прекрасно розумів, що ні протести, ні промови, виголошені на невеличкому провансальському кладовищі, ні резолюція, в якій муніципальна рада вимагає від уряду негайно розпочати переговори в Алжірі, не зможуть повернути Жоржа до Деніз та друзів. Інших Жоржів одберуть завтра в інших Деніз у всіх цих містечках, повз які мчить його поїзд.

— Бідний Жорж! — говорив Фредерік Маркотті, яка разом з ним поверталася до Парижа нічним експресом. — Пам'ятаєш той вечір, коли він так охоче розклеював разом з нами плакати проти війни? Я й досі бачу, як він з привітною посмішкою під'їжджає на машині й гукає: «Я знайшов шит! Шит для плакатів!»

— Ох, як усе це гидко! — твердила Маркотта. — Не слід було відпускати їх. Не слід.

Коли вранці поїзд підійшов до перону Ліонського вокзалу, вони помітили групу солдатів із загонів республіканської безпеки з автоматами за плечима, які на очах у всіх вишукували в натовпі і затримували алжірців, що виходили з вагонів разом з іншими пасажирами.

— Який жах! — сказав Баррель. — Так само колись німці затримували євреїв. До чого ми докотимося з цією підлою війною?

Фред і Маркотта ще кілька хвилин побули в приміщенні вокзалу, щоб прослідкувати за діями поліції. Усіх «підозрілих» відправили на поліцейський пост особливого призначення.

— Гадаю, що вони надовго запам'ятають цю зустріч, — промовила Маркотта.

Вийшовши з вокзалу, вони побачили перед собою ранковий Париж, світлий і мирний. На вулицях було ще мало перехожих.

— Ідьмо до нас, — запропонував Баррель. — У нас ти зможеш прийняти ванну.

Вони сіли в автобус і поїхали вздовж набережної по лівому березі Сени. Дивлячись на таку прекрасну, таку спокійну столицю, овіяну легеньким літнім вітерцем, обоє намагалися на якийсь час забути про всі існуючі в світі нещастя. Та консьержка Баррелів швидко нагадала про них.

— Мсьє Баррель! — сказала вона, побачивши Фреда з чемоданами в руках і осудливо позираючи на Маркотту.— А вас учора вранці питали жандарми.

— Г що ж ви їм відповіли?

— Сказала, що повернетесь сьогодні, адже ви писали,— і вона додала, явно натякаючи на присутність Маркотти:— Як ся має мадам Баррель і маленька?

Жандарми справді прийшли знов і — як уже здогадувався Фред — принесли наказ про явку до частини.

— Гади! От гади! — обурювалася Маркотта.— Що ж тепер робити?

— Те саме, що повинні робити всі резервісти.

Насамперед він одіслав поштою командирів своєї частини наказ про явку, після чого спробував забути про інцидент: в цей день у Фреда було безліч справ. Повернувшись додому, він узяв пачку паперу, авторучку і сів у їдальні за обіднім столом. Вікно було відчинене навстіж. Цього серпневого вечора теплом і тишею Париж нагадував якийсь невеличкий приморський курорт. Фред був у сорочці, коротких спортивних штанах та сандаліях з ремінцями на босу ногу. Маркотта в синіх брюках та кумедно зав'язаній навколо талії блузці вместилася навколішках на стільці поруч з Фредом. Вони вирішили разом скласти листа президентові республіки.

— Але чому президенту, а не прем'єрові?— здивувалася Маркотта.

— Бо Коті — це республіка.

«Пане Президент, — написав Фред. Він замислився на мить, а потім продовжував уголос: — Призваний до своєї частини, щоб узяти участь у війні в Алжирі, маю честь довести до Вашого відома...»

— Диви! «Маю честь»,— перебила Маркотта.— Ти щось надто ввічливий.

— Облиш жарти! Все ж таки президент!

«...довести до Вашого відома, що я повернув свою повістку командирові частини і відмовляюся застосовувати зброю проти алжирського народу».

— Браво! — вигукнула Маркотта.— Дуже добре сказано!

— Зачекай. Я продовжую.

«Ви знаєте не гірше за мене, пане Президент, що гнобительська війна, яку наша армія веде в Алжирі,— війна несправедлива...»

— ...і згубна,— підказала Маркотта.

«...і згубна, — написав Баррель, — ведеться всупереч Конституції нашої Республіки, всупереч бажанням величезної більшості виборців...»

— Наплювати твоєму президенту на виборців! — зазначила Маркотта і продовжувала:— всупереч справжнім інтересам Франції...

— Зажди... *«справжнім інтересам і честі Франції...»*

— Дуже добре!

— *«Я відмовляюся брати участь у цій війні. Вважаю, що всі санкції, які будуть вжиті щодо мене...»*

— А що вони тобі зроблять?

— Можуть кинути в каталажку. Щонайменше. А можуть і в дисциплінарний батальйон.

— Але ж це підло! А ти не міг би якось викрутитись? Сховатись, скажімо?

— Не хочу. Я прагну іншого.— І він закінчив свою думку:— *«...лише збільшать безодню ганьби, в яку втягує нашу країну ця війна».*

— Звучить? — запитав Фред.

— Добре, тільки, мабуть, Коті викине твого листа в кошик.

— Навряд. А втім, побачимо. В усякому разі треба закінчити.

— Браво! А як закінчити? Як взагалі кінчають листа президенту?

— Та дуже просто! *«Прийміть, пане Президент, запевнення...»* В чому?

— У відданості?

— Гм! відданості?

— Патріотичних почуттях? Може, демократичних?

— Скажімо так: *«в моєму поважанні»* — і більше нічого.

Вони перечитали чернетку й вирішили, що виправлень вона не потребує.

— Ось ми все сміємося,— сказала Маркотта,— а я вважаю, мій старий друже, що ти страшенно хороший, страшенно мужній,— і дівчина поцілувала Барреля.

Вони були розчулені й серйозні. Фред начисто переписав листа, а Маркотта віддрукувала на машинці кілька примірників, щоб надіслати їх до редакцій різних газет.

— Треба сповістити Жаніну,— сказав Баррель.— Буде краще, коли вона залишиться в Деніз, з дитиною, звичайно, і підшукає собі якусь роботу. Адже я можу просидіти багато років. Яка підлість!

— Нас обвели круг пальця, друже. Брудна війна!

Над площею Мобер і прилеглими вулицями сунула хмара. Фред з Маркоттою підійшли до вікна і, спершися на підвіконня, дивилися на обезлюднілі вулиці, чекаючи грози. У кімнаті в задусі кружляв навколо лампи якийсь чудний нічний метелик, з переляку шораз б'ючись крильцями об абажур.

У вирізі недбало застебнутої Маркоттиної блузки її прекрасні, позолочені сонцем Провансу груди нагадували Баррелю два острівці, омиті трохи світлішою смужкою шкіри, вкритої ледь помітним пушком.

Багато щасливих років дружив він з цією дівчиною, по-братньому ставився до неї під час опільних подорожей і на сцені, але ніколи не думав про неї як про жінку. В цю задушливу серпневу ніч у опустілому Парижі, напередодні великих труднощів, на серці йому

стало важко й тепло і раптом виникло нестримне бажання зазнати ще раз усіх радощів життя. Фред обійняв Маркотту за стан, пестячи пригорнув дівчину до себе.

Маркотта на мить зіщулилась в його обіймах, потім пристрасно притисла Фреда до грудей, цілуючи йому руки, гладячи щоки.

— Я люблю тебе, Фред. О, як я тебе люблю! Тільки тебе. Так давно, довгі роки. Невже ти не помічав? Не зрозумів? Я люблю тебе. Люблю!

Коли вони поцілувалися, нарешті вибухнула гроза, що так довго назривала. В будинках застукотіли дерев'яні віконниці, злива в одну мить затопила вулиці. Фред і Маркотта цілу ніч слухали, як гриміло небо й ширяв помісту вітер, шпурляючи густі пасма дощу. Вони поснули аж на світанку, збуджені, виснажені, розбіглі цією неймовірною пристрасною, що звалилася на них, як лихо, і віщувала тільки сльози та муку.

Над містом в ясному, чистому небі займався новий день.

У той самий час, коли Фред та Маркотта поверталися із Салон-де-Прованс до Парижа, Майяр вирушав у Руєрг. Він мав намір погостювати в батьків, поки Маркотта перебуватиме в Польщі, і знову зустрітися з нею після гастролюв.

Смерть Жоржа вразила Майяра в саме серце. Війна в Алжирі перестала бути абстрактною політичною проблемою, про яку можна безперестанку сперечатися, тепер вона набула конкретних рис. Ролану весь час вживався Жорж, його привітна посмішка, слова, з якими він, ніби вибачаючись, звертався до друзів: «Знаєш, ми з Деніз одружимося... так буде краще для нас усіх...»

Тепер Жорж помер, але Париж не запалав, уся Франція застигла в літньому спокої та байдужості.

Батьківська оселя лишилась, як завжди, незмінною. Старенька мати й досі читала «Фігаро» і захоплювалась організованим газетою конкурсом на кращий пляжний костюм.

«Поки в Африці вбивають не мене, вона нічого не зрозуміє і читатиме свою «Фігаро»,— з сумом думав Ролан. Незабаром він одержав од Маркотти коротенького листа. Дівчина писала, що Фреда заарештовано за «ухилення від військової повинності» й відправлено у

військову тюрму Френ. «Ми все-таки виїзимо на гастролі,— писала вона,— на його гастролі. Гратимем «Удаваного хворого», «Каприз» та «Кота» в його постановках і добудемо трохи грошей для Жаніни з Деніз, які залишаться в Салоні. Дар'є та Ермана довелось замінити: їх теж призвано. Рахуючи Брошо, з квітня взято вже чотирьох. Жажливо! Будь розумним і працюй як слід. Я писатиму. Цілую».

Першою думкою Ролана було кинутися до Жаніни. Але, поміркувавши, він прийшов до висновку, що в нього є невідкладніші справи. Протягом трьох днів він уздовж і впоперек міряв кроками свою кімнату; тисячі думок хвилювали юнака. З батьками зустрічався лише під час сніданку, та й то не промовляв майже ні слова.

— Та що з тобою? — питала мати. Вона своєму уявляла собі сина в ореолі літературної слави і не могла пізнати його.— Що з тобою, мій маленький?

Йому хотілося сказати: «Я хворий на війну, мамо» так, як кажуть: «У мене нежить», але мати все одно не зрозуміла б.

І Ролан продовжував ходити по кімнаті. Він відтворював у своїй уяві вогні Парижа, які рахував тієї ночі, коли дізнався про трагедію в Палестро, і які війна гасила один по одному. Потроху перед ним вимальовувалася нова книга, відверта і караюча. Книга, котру зненавидять негідники і з надією прочитають друзі: Баррель у в'язниці, Тренберг у вигнанні, малий Брошо в Алжирі. Це буде благородна книга, що зміцнить дух Жаніни й Деніз, захопить і покличе за собою Романо з Жозіаною. Її він одного вечора прочитає Маркотті в їхній маленькій кімнатці і завжди пишати меться нею.

Кілька днів підряд, мовчазний, скуйовджений, думав Ролан про свою книгу. Потім вийшов з дому і в першій же крамниці купив два товстих розграфлених учнівських зошити. Повернувшись до себе, сів за стіл і тим самим тонким почерком, яким рік тому почав «Шевця Арістотеля», написав на першій сторінці заголовок своєї нової книги: «Засада в Палестро».

*З французької переклала
Тетяна КУЧЕР. Ніна СТОРОЖЕНКО
та Володимир БАРСЬКИЙ*

ПОЗИТИВНИЙ ГЕРОЙ ВЕЛИКОГО САТИРИКА

(До десятиріччя з дня смерті Генріха Манна)

Серед німецьких письменників, які поставили перед собою завдання не лише зобразити в своїх творах наше сторіччя, але й змінити його з їх допомогою, він був найвидатніший.

На початку сторіччя, коли в усьому світі панував чистий зарозумілий естетизм, він не злякався зробити свою творчість зряддям політики, в той же час ні на йоту не знизивши вимог до свого мистецтва... В його ранніх книжках — «Богині», «Половання за коханням» — переважає ще прагнення до естетичного, але в пізніших творах усе врівноважилось. «Учитель Гнус», «Вірнопідданий» вмочені в отруйно зелену фарбу глузування з епохи...

Генріх Манн раніше і ясніше, ніж всі ми, передбачив Німеччину останнього десятиліття. Він зобразив її ще на початку своєї творчості, задовго до того, як ця Німеччина стала дійсністю. А коли землю оповив жах, коли скрізь у світі сталися дивні й страшні зміни, багато з нас заплутались, були охоплені панікою. Генріх Манн не дав збити себе з шляху. Непохитно тримався він своїх переконань, переконань великого серця і гострого розуму...

Ліон ФЕЙХТВАНГЕР, 1946 р.

В останній період життя — точніше, у 1939 та в 1950 роках — Генріх Манн двічі приймав відповідальні рішення. Вони були підготовлені всією його попередньою творчою й політичною діяльністю. І хоч ці рішення мали, здавалося б, особистий характер, вони досить показові, щоб зрозуміти правду про письменника. Жодному з цих рішень не судилося здійснитись.

Навесні 1939 року, коли передвоєнна обстановка в Європі досягла надзвичайного напруження і німецькі політичні емігранти у Франції були поставлені перед необхідністю вибору — чи їхати на схід, у Радянський Союз, чи на захід, до Америки, — Генріх Манн звернувся з проханням надати йому на випадок війни політичний притулок у Радянському Союзі. За підписом О. Фадеева та О. Толстого у Францію була відправлена (23-IV-39 р.) телеграма: «Ніцца. Генріху Манну. Радянські письменники раді Вас бачити в СРСР і запрошують Вас приїхати. Віза

готова в Парижі. Чекаємо Вашого повідомлення»¹.

Однак, прагнучи якомога довше брати активну участь у політичному житті Європи, Генріх Манн надовго затримався у Франції і несподівано для себе опинився на окупованій фашистами території. Тепер шлях спасіння йшов тільки через Піреней — Ліссабон — в Америку. І письменник оселився в Каліфорнії, де прожив аж до весни 1950 року.

22 лютого 1950 року Генріх Манн повідомив у листі до Арнольда Цвейга про своє остаточне рішення залишити США і у квітні прибути в Європу на польському судні «Баторій». Незважаючи на тяжку недугу, він збирався прийняти в Берліні пост президента Академії мистецтв Німецької Демократичної Республіки. І знову цьому наміру не судилося здійснитись: стан здоров'я швидко гіршав, почалися тяжкі серцеві приступи. 12 березня Генріх Манн помер, так і не побачивши тієї

¹ ЦГАЛИ. Фонд 633, Оп. I, Ед. хр. 429 (Публікується вперше).

Німеччини, боротьбі за свободу якої він віддав п'ятдесят років напруженої творчої праці, любов великого серця, Німеччини, в якій почали здійснюватися його мрії, прагнення, надії.

«По суті, Європа мислить своє майбутнє, якщо вона взагалі хоче мати майбутнє, тільки соціалістичним», писав Г. Манн ще 1937 року. Тому так природно звучали два його останніх признання про країни, куди він прагнув приїхати, де він побачив «ідею, перетворену в життя». «Я люблю Радянський Союз, — говорив Генріх Манн. — Він близький мені, я — йому. Я бачу в ньому прообраз майбутнього світу...» Звертаючись до Вільгельма Піка, Манн висловлював найпалкіші симпатії до німецького робітничого класу, віру в світле майбутнє всієї Німеччини. «Тим, хто чесно і прямо діє й мислить, — писав він, — успіх забезпечений. Єдина демократична Німеччина, справедливий мир — досягнення цього забезпечено, хоч деякий час цьому марно на-

магатимуться стати на перешкоді. Саме життя за них. А я — поки живий — стою за життя, і радий поділяти з вами ці свої переконання».

Луї Генріх Манн прожив з 1871 по 1950 рік. В реакційній пресі його нерідко називали «не німецьким поетом», людиною, позбавленою почуття «любові до вітчизни», а в роки фашизму — представником «неповноцінної південної раси» (мати Генріха Манна — з Бразилії). Насправді ж, все його неспокійне життя було безперервним служінням інтересам батьківщини, постійною боротьбою за її соціальне визволення та моральне оновлення, за принципи гуманізму, за щастя людини на землі...

На рубежі двох віків письменник увійшов у національне та світове мистецтво слова як творець блискучих та грізних сатиричних романів. Епоха імперіалістичних суперечностей — потворних і безмірних у своїх проявах — не могла не викликати (і справді викликала) розквіт сатири у багатьох країнах. Гострий погляд сатирика швидше міг відділити прогнилу відмираючу суть імперіалізму від його розкішних фасадів. Епоха вимагала сатириків, і вона їх знайшла.

До плеяди західноєвропейських сатириків, які майстерно оволоділи, подібно до А. Франса, Б. Шоу, Б. Брехта, К. Чапека, принадним і важким мистецтвом сміху, належить і Генріх Манн. Його сміх має свої відтінки і переливи, свою гучність і впевненість, свої нотки надриву. Звичайно, сміх буває різний; і це пояснюється часом, різними обставинами, однак нова епоха породжувала щось спільне у всіх: сміх засуджувачий і обурений, гротескний сміх, що передчуває страшні наслідки, приховані в агресивності імперіалістичних держав, і разом з тим сповнений, вбив-

чого презирства, нищівного гніву, сміх, який «перетворюється на сталеву зброю, що ранить надзвичайно глибоко, завдає невиліковних ран»¹.

Сміх — глибоко діалектичне явище. Заперечуючи, він незмінно стверджує. Як би, приміром, не відрізнялись політичні парадокси Б. Шоу від фантастичної сатири про пінгвінів та ангелів, створеної дотепним пером А. Франса, або ж сумно-веселі пригоди Швейка, що їх розповів Я. Гашек, від похмурого сарказму й влучної іронії К. Чапека, — всюди сміх виступає і як вияв пафосу заперечення, і одночасно — хоч і з різною долею впевненості та оптимізму — як начало стверджуюче і переможне. Часто сміх стає головним і абсолютним позитивним «героєм» твору. І це зрозуміло: ідейне заперечення вже має у собі і ствердження життя, а критика вже натякає на той ідеал, в ім'я якого вона ведеться. А проте, було б помилкою вважати сміх позитивним героєм єдиною можливістю для сатирика. (Далеко не завжди сатирик може і хоче відштовхуватися тільки від протилежного, тобто обмежуватися емоціонально-логічною антитезою, яка є в підтексті). Не слід збіднювати можливості сатири і зводити комерцію (на класицистичний кшталт) до жанрів «низьких», позбавлених елементів піднесеності і благородства. Не можна відмовляти сатирикові у праві на пряме і безпосереднє проголошення певних етичних та політичних ідеалів, у праві на живого і переконливого позитивного героя.

А тимчасом така одностороння оцінка сатиричних жанрів досить поширена. 1956 року словацький письменник В. Мінач висловив її занадто вже рішуче: «По-

зитивний герой, виведений у сатирі,— казав він,— виглядає, як слон у посудній кранниці»...

В. Мінач дуже помиляється. Його дотеп взято з арсеналу софістики, бо проблема полягає зовсім не в тому, що наробить слон, потрапивши до посудної кранниці, а в тому, чи пощастило художникові подолати труднощі, які завжди виникають при зображенні позитивного героя, і намалювати доброго і розумного «слона» так, щоб він не був схожий, скажімо, на «райську пташку». Позитивні герої в сатирі минулого дійсно не завжди життєві та правдоподібні, але вже Твен і Франс спромоглися сповнити їх життєдайних соків, надати яскравих фарб, навчили їх переконувати читача у своїй реальності. А майстер соціалістичного реалізму Бертольт Брехт знайшов для них тверду соціальну опору.

В творах Генріха Манна живе велика сім'я позитивних героїв. Їх художня переконливість різна. (А втім, навряд чи можна сказати, що й сатиричні типажі Манна рівною мірою повноцінні!) Але ці позитивні герої попри всі свої недоліки — не мумії, не образне втілення ідеальних чеснот, не солоденька мрія з руками й ногами, пришитими білою ниткою, а люди діла й боротьби, побачені у життєвих конфліктах. Їхнє лихо, а не вина в тому, що разом з автором вони довгий час не можуть сполучити свій власний індивідуалістичний бунт з єдиною переможною боротьбою мас.

«Творчість є не лише суд,— говорив великий сатирик,— але й розрада, пошуки полегшення». Виставляючи на загальний огляд Німеччину «з одного боку», висміюючи її, Манн вважав, що й у цьому темному царстві можна знайти промінь світла. Послідовно ствер-

¹ А. В. Луначарский. О смехе. «Литературный критик», 1935, № 4.

джував він право сатири на повноту і комплексність у зображенні національної дійсності. Його творчість — яскравий приклад того, що сатира здатна давати **картину свого часу**, а не лише **картину пороків** свого часу.

На початку століття Г. Манн вбачає три рівноцінних, з його точки зору, суперечності: між інтелігенцією та буржуа, між аристократією та буржуа, між народом та буржуа. Оголення, викриття цих суспільних конфліктів спрямоване своїм вістрям проти ненависного авторові німецького імперіалістичного бюргерства. Але критика буржуа носить переважно етичний характер.

Інтелігент, письменник-сатирик Фрідріх Кепф — білий молодий чоловік у скромному чорному піджаці — з'являється як антипод темних сил берлінського «вищого світу», які збираються в розкішному палаці банкіра Туркхеймера («Земля обітована», 1900). Кепф протиставлений сатирично змальованому світові «казкової країни» в самій ситуації романа, в ідейній розставці дійових осіб. Тим самим його роль не є периферійною або прохідною. Кепф виконує обов'язки людини, для якої в німецькій мові знайдене лаконічне назвисько «Drahtzieher»: він мовби смикає за ниточки огидно танцюючих маріонеток. Одна з цих маріонеток — авантюрист, завойовник «казкової країни» Андреас Цумзее. Андреас дістає від Кепфа іронічні поради і буквально виконує їх. Вся кар'єра Андреаса — це якоюсь мірою експеримент Кепфа. Молодий, нікому не відомий сатирик збирає матеріали про звичай берлінського бомонду, і Андреас поставляє їх йому.

Фрідріх Кепф не в силі звжити рішучих заходів, щоб згуйнувати підвалини «вищого світу». В тиші своєї кімнати він пише сатиричні

твори — правда, їх поки що ніхто не друкує, — але тим самим, на думку Манна, він уже кинув виклик всьому царству готівки та морального банкрутства. Кепф втілює веління розуму та демократичних ідеалів, які, за Манном, ведуть одвічну боротьбу з ірраціоналізмом і людиноненависницькими інстинктами, що знайшли для себе у XX столітті благодатний ґрунт у «вищому світі»,

В роки написання трилогії демократичні переконання Г. Манна дуже похитнулися під впливом аристократичного індивідуалізму Ніцше, пессимізму Шопенгауера. Гордовита красуня Ассі виникає як уособлення ідеалу людської природи і надлюдських (в дусі Ніцше) прагнень та можливостей. Вона проходить крізь три ступені пізнання добра і зла.

Трилогія являє собою до-

ГЕНРИХ МАНН

ПРОМОВА НА МІТИНГУ НІМЕЦЬКОЇ ЛІГИ ПРАВ ЛЮДИНИ

Фільм «На Західному фронті без змін» приховали від німецької публіки. В інших країнах люди бачили його і продовжують дивитись.

Ви, шановні слухачі, мабуть, не всі переглядали фільм. Але ви уявляєте собі його дух, бо всі ви читали роман Ремарка. Отим самим людяним і правдивим духом книги, яка принесла нам, німцям, стільки слави в світі, просякнутий і фільм. Фільм справедливий, він не робить різниці між ворогом і другом, для нього існують лише люди, які так само могли б бути друзями. Чому ж вони мали стати ворогами? Бідні солдати не розуміють цього — вони воюють. І коли німці й французи вдаються до жакливого побоїща, вони роблять це тільки тому, що так мусить бути: якщо смертельну гру кидає один, її змушений вести інший. Та смерті ще якось можна уникнути, але не можна уникнути кривди.

Всі ці жакливі і непереборні факти концентруються в одній сцені. Для мене вона кардинальна, бо саме в ній б'ється серце цього фільму. Сцена, яку я маю на увазі, відбувається в самому центрі бою, але все ж таки осторонь, у порожньому окопі. Вгорі лунає пекельний гуркіт військової техніки, ослаблений, звичайно, у звуковому кіно. Ми, мабуть, не погодилися би слухати грім війни з тією силою, з якою він гуркотів насправді. Вгорі через поле, зоране вибухами і вкриті вимираючими, йдуть в атаку, а повітря геть чорне від піднятих в повітря мас землі та уламків заліза. В залишеному окопі жива людина, німецький солдат, і це сумнівне сховище — його остання надія. Зігнувшись біля низького бруствера тран-

в колі банкірів-грабіжників та аферистів, що пнуться в банкіри.

Герцогиня Віоланта фон Ассі є носієм конфлікту між аристократією та буржуа. Понад усе на світі ненавидить вона буржуазну обмеженість, філістерську покірність, нехтування людської індивідуальності заради сумнівного щастя торкнутися до «золотого тельця» (трилогія «Богині», 1902—1903).

силь строкату тканину: в ній філософський символізм та художні принципи імпресіонізму стикаються з елементами сатирико-реалістичної оцінки світу.

Сатиричний постаті «народного трибуна» Павіса — цьому демагогові та шахраю від революції, що тішиться лише своїми промовами, Павісу, що зраджує свій народ і шукає тільки особистої користи, — аристократка Віо-

ланта дає сто очків форі. Це характер рухливий, хоч і негамовний, характер, який шукає, хоч і помиляється, далекий від народу, але не грає з ним і не намагається обдурити його. Зачарований своєю героїнею, Генріх Манн однак поступово приходиться до висновку про ілюзорність потенцій, нібито прихованих у суспільному прошарку, який уособлює Ассі. В першій

і енергію героїні. Образ прекрасної і діяльної Віоланти тьмяніє, меркне, в мистецтві вона не знаходить притулку від пошлості й мізерності буржуазного життя.

Образ Віоланти розвивається згідно внутрішніх закономірностей її характеру, в зв'язку із зростаючим життєвим досвідом автора. В останній книзі («Венера») герцогиню вже важко пізнати. Вона опускається ще на

перед моїм іменем,— сумно підводить підсумки Віоланта,— перед моєю гордістю, перед презирством, яке я даю відчувати. Але де моя сім'я? Представницею чого я стала? Які загальні інтереси виправдують мене?» В кінці трилогії на колісях прекрасну Віоланту накидається бридка гротескна маска. Пороки зовнішності символізують духовне виснаження, моральний розпад особи — життєвий тупик.

А. Цвейг надзвичайно точно сказав про Генріха Манна цього періоду: «Він вже знає, що таким чином не можна досягти покращання людського існування, він тільки не знає ще, яким можна».

В романі «Маленьке місто» (1909) художньо втілюється перехід Г. Манна від апофеозу індивідуалізму до оспівування демократії. Роман просякнутий теплом, м'яким гумором навченого життям художника, який не приховує окремих особистих недоліків людей з народу тільки для того, щоб вони були усунені і не заважали б народу в його об'єднанні і боротьбі за свої права. Тут немає, звичайно, революційного рішення теми, люди маленького італійського міста сповнені палких, але поки що не цілеспрямованих поривань та ентузіазму. І все ж ледь-ледь об'єднавшись, вони вже відчували в собі і навколо себе численні можливості для самовідродження та самоствердження.

Захищаючи роман від неправильного тлумачення, Генріх Манн визначив його головну думку: «Будемо вірити в майбутнє народу»... Народ, представлений у романі великою кількістю окремих, не першорядних персонажів, став позитивним героєм Генріха Манна на початку 1910-х років.

А через кілька років сатиричному образів багатого

шеї, він якомога щільніше притискається до глиняної стінки. Він охоче злився б з нею воедино, бо глина переживає атаку, а людина — ні. Солдат в самоті з жахом, але тут в окоп хтось стрибає... Другий... Товариш. І зараз, здавалося б, їм треба разом, спільно захищатись від знищення. Хіба ж може бути щось природніше! Ми чекаємо цього. Але ні. Другий — француз, ворог; у всьому неосяжному житті немає місця для них обох, а в тісному окопі — і того менше. Вони кидаються один на одного, і німець вбиває француза. Потім він проводить довгу ніч з мертвим. Живому він би жодної миті не дивився в обличчя, а на мертве лице він дивиться впродовж всієї ночі. Така ж людина, як і ти, мирна людина, яка любила, — ось на фотографії його дитина й жінка. Німецький солдат майже непритомніє від жалю до своєї жертви — стільки в ньому внутрішньої доброти, стільки чуйності. Вгорі гинуть тисячі, і нікого це не зворушує. А тут, внизу, все ясно: двоє людей і один з них мусив умерти; а тимчасом справжнім їхнім покликанням було не вбивство, а дружба.

Це — дійсність. Як і в цій сцені з фільму під час війни багатьох фронтовиків, людей цілком зрілих, охоплювали саме такі почуття, якщо, звичайно, було коли цим почуттям проявитись. Життєвість цієї сцени довело саме життя. Це трапилося під час демонстрації фільму в Парижі. ...Кінчилася жахлива ніч, яку провів німецький солдат біля мертвого француза. Знову сяє сонце, пурхає метелик. Нещасна людина, яка так прагне життя, намагається його влімати. Солдат підводиться з окопа і не помічає, що навпроти в нього хтось прицілюється. Той, інший вистрелить. Його не зупинить невинна забава німця, який потягнувся до метелика. Він мусить натиснути спусковий гачок... В цю мить у залі пролунав жіночий зойк: «Не стріляй!»

Не стріляй! Це крик серця. Французька жінка крикнула це французу, який міг помститись за смерть земляка. Вона не хоче, щоб вбивали, вона не хоче, щоб ненавиділи, і найкращим доказом правдивості і ширості фільму «На Західному фронті без змін» є те, що всі ми, без винятку, приєднуємось до цього крику.

книзі («Діана») Віоланта очолює народний рух проти королівської деспотії, який виник у Далмації. Але розмовляє вона з народом в такому дусі: «Залиште мені вести вас, а думати вам нічого». Коли ж повстання терпить поразку, вона намагається знайти духовне задоволення в мистецтві («Мінерва»). Естетська дрімота, навіяна декадентським мистецтвом, розслабляє і волю

один ступінь, стає жрицею кохання, доступною для багатьох, жаданою для всіх. Створивши «храм на честь трьох богинь, на честь триєдиної вільної, прекрасної особи, що любить насолоду», Г. Манн, проте, ненадовго зберігає спроможність поетизувати чуттєву насолоду, безладне кохання. Храм перетворюється на дім розпусти. І автор розвінчує свою героїню. «Схиляються

промисловця Дідріха Геслінга («Біднота», 1912, «Вірнопідданий», 1914) був протиставлений зображений крупним планом пластичний характер робітника Бальріха (роман «Біднота»). Він виступає у відкритку і запеклу сутичку з фабрикантом Геслінгом. Бальріх — образ художньо переконливий і повнокровний, на його боці сила справжньої рішучості та глибокої ненависті. Якщо у «Вірнопідданому» Геслінг досить легко впорався із старим демократом Буком (якому Генріх Манн симпатизував як учасникові революції 1848 року), то Бальріх здатний не лише захищатися, але й наступати. Бук весь у минулому, він обурюється, але кориться, Бальріх протестує, бореться і... терпить поразку.

Робітник Бальріх — самородок з народу — глибоко розуміє закономірність класового союзу юнкерства та буржуазії, що склався в Німеччині після поразки революції 1848—49 років. З обуренням говорить він про Геслінга, генерала від індустрії: «... вся країна тільки й дихає заради йому подібних. Ради його інтересів утримується військо. Та й сам король, по суті, його блазень. Капітал оплачує блазня, і той вміє відслужити». Однак той самий Бальріх не бачить іншого засобу прибрати до рук Геслінга, крім як подати на нього в суд, коли випадково дізнається, що Геслінг вкрав у нього право на співволодіння фабрикою. Бальріх виступає не проти приватної власності як такої — цього автор ще не міг припустити, — а проти особистих зловживань, проти форми соціального гноблення. І в той же час Г. Манн — тут позначилася суперечливість його поглядів — вже розуміє безперспективність обраного Бальріхом шляху. Старий Бук з щирим жалем попереджав героя: «Ви хочете покласти на рішення суду?

Ви як робітник повинні собі все-таки сказати: в уявленні буржуазних суддів не вкладається імовірність такого факту, щоб бідняк володів незаперечним документом проти багатія...»

Напередодні першої світової війни Г. Манн не зв'язував поняття приватної власності з неминучістю експлуатації. Якби не були привабливі його позитивні герої, якби не зростала з часом їх роль у сатиричних романах, вони неминуче терпіли і терплять поразку. Але саме в цій обставині і полягає їх внутрішня правдивість, життєва повноцінність. Методами звернення до демократичної законності вже не можна було напередодні першої світової війни захищати і відстоювати права і долю людей. Манн не бачив вирішальної гарантії прогресу в революційному русі пролетаріату, тому не знаходив він і справжнього виходу із становища. Але в той же час не намагався він створювати і небезпечні ілюзії, відірвані від життя фантазії. Гірка правда була йому дорожча за солодку неправду. У внутрішній чесності — велич цього художника.

В епоху першої світової війни, Жовтневої соціалістичної революції в Росії та буржуазно-демократичної революції в Німеччині Генріх Манн займав ліво-пацифістські позиції. Він був серед небагатьох німецьких демократів, які, подібно до Й. Бехера, Л. Франка, Е. Мюзам, виступали як противники імперіалістичної бойні. У поразці вільгельмівської Німеччини бачив він щасливе майбутнє німецького народу. «Бесіди з Генріхом Манном в період війни, — занотовує Е. Мюзам у своєму щоденнику 16 червня 1916 року, — були для мене особливо цікаві, вони вносили ясність. Його погляди відрізняються від моїх тим, що він уявляє собі до-

сягнення тривалого миру лише через воєнну поразку Німеччини».¹

Веймарську республіку Г. Манн зустрів захоплено, пов'язуючи з нею перетворення в життя гуманістичних ідеалів. Тим глибшим і трагічнішим стало його розчарування в ній. Прозріння істинного перебігу подій, що породило глибокий песимізм, позначилося в книгах Г. Манна з найбільшою трагічністю в середині 20-х років, коли уряд Куно жорстоко обрушився на революційних рух і президентом республіки був обраний Гінденбург, що крок за кроком почав підготовку промисловості до воєнного реваншу. Герої його творів 20-х років втрачають зв'язок з масами, народ, на думку художника, виявляється неспроможним завоювати справжню свободу. Центр ваги у творах Г. Манна знову переміщається до інтелігентів-одинок, бунтівливих, непокірних, які бачать блеф Веймарської демократії, але трагічно гинуть від безсилля, від невміння змінити існуючий стан речей.

Така людина «з головою філософа», виведена в гротескно-сатиричній новелі «Кобес» (1923). Коли герой новели зрозумів усю всемогутність промислових магнатів, таких як мільярдер Стіннес, його охопив жах. Стіннес встановив нові засоби експлуатації народу, але із старою метою: всебічно підготувати Німеччину до війни за світове панування. Неспроможний вбити Стіннеса-Кобеса, бо Кобес — це не стільки особа, скільки втілення системи, людина «з головою філософа» розраховується з.. власним життям.

Вбивають один одного (це теж різновиди самогубства) позитивні герої сатиричного роману «Голова»

¹ Архів Інституту світової літератури ім. О. М. Горького. (Публікується вперше).

(1925) — Терра і Мангольф. І хоч дія цього твору закінчується разом з початком світової війни, яку обидва інтелігенти силкувалися відвернути, громадський песнізм, виявлений автором, відбиває його ідейну кризу.

Не можна не бачити, що сатиричне мистецтво Манна в той період слабшало й згасало. І відбувалося це передусім тому, що в авторські життєві обрії посправжньому не увійшли новаторські ідейно-естетичні відкриття, внесені у світ епохою Жовтневої соціалістичної революції.

Така логіка розвитку критичного реалізму у ХХ сторіччі: він набирається сил і міцніє, якщо у творчих розрахунках художника так чи інакше взяті до уваги найвизначніші соціальні зрушення епохи. Висота естетичного ідеалу визначає кінець кінцем глибину критики. Але висота ідеалу — це якоюсь мірою та ж проблема позитивного героя.

Проблема нового позитивного героя постала перед Генріхом Манном наприкінці 20-х років у всій своїй неминучості й гостроті. Від цього залежала вся дальша творча доля великого німецького сатирика. І в середині 30-х років цей принципово новий герой знайшов, нарешті, шлях до творів Манна. В період антифашистської еміграції загострилось світосприймання художника, для нього виразнішими стали зв'язки між політикою держави та інтересами монополій. Тісне співробітництво з керівництвом Комуністичної партії Німеччини в Парижі і листування з учасниками руху Опору в самій Німеччині відкрили письменникові очі на справжнього героя сучасності: борця-комуніста, який не схилив голови перед фашистською диктатурою, черпав сили в своїх переконаннях, у безсмерті народу. Г. Манн тепер цілком змужнів для гли-

бокого усвідомлення історичної ролі Радянського Союзу, його вирішального впливу на долю світу, і німецької держави зокрема. Скільки довелось йому пережити і вистраждати, перше ніж він — незмінно правдива і чесна людина — зміг з чистим сумлінням відповісти у своєму листі німецьким підпільникам: «Щодо мене, то я з вами, з тими, хто пише мені: без соціалістичного Радянського Союзу не може бути миру, не може бути такої соціалістичної держави».

Г. Манн логічно приходив до висновку, що «зараз найрозумніші і найдалекоглядніші люди в країні — це, звичайно, робітники». У співробітництві інтелігенції з пролетаріатом полягає єдино розумний вихід, «тому що пролетаріат і надалі залишиться носієм культури і класом, що створює державу». Розуміння нерозривності долі передової інтелігенції та пролетаріату — величезна ідейна перемога письменника, що дозволила йому відчувати нове піднесення творчих сил.

Творчість Манна 30-х та 40-х років розгортається по двох паралельних лініях. Сатиричні карикатури на Гітлера, Геббельса, Герінга («Ненависть», 1933) та їх «кривавих комедіантів» (кінороман «Лідіце», 1943) — з одного боку, і з другого — фаланга героїчних образів борців-комуністів та дилегія про Генріха IV.

У поведінці берлінського транспортного робітника Рудольфа Клауса («Настане день», 1936) втілились риси народного характеру: сміливість і стійкість. Він витримав страшні тортури на дибі, але не виказав жодного товариша по підпіллю: ні комуніста, ні соціал-демократа. Його кинули на плаху, і Манн підкреслює безсмертя у мученицькій смерті таких людей, як Рудольф Клаус. Після страти Клауса

соціал-демократи вперше виступили спільно з комуністами. В голосі Манна, коли він пише про це, звучить пафос, такий не властивий йому в минулому: «Це трапилося 20 грудня 1935 року. Запамятаємо цей день, який історики потім відзначатимуть окремо. Тоді дійсно утворився Єдиний фронт соціалістів, а з ним почався і німецький Народний фронт».

У портовім робітнику Едгарі Андре («Шлях німецьких робітників», 1937) Манн впізнає німця в «новому, чудесному втіленні». Натхнений прикладом Дмитрова, Едгар Андре виступив на суді не з проханням про помилування, а з обвинувальною промовою. Андре не самотній. Його можна вбити, але на його місце стануть нові борці, і хоч гестапо може постукаєти вночі у двері кожного антифашиста, це буде кінцем тільки для однієї людини, а рух в цілому буде зростати. «Великою людиною» називає письменник Едгара Андре.

Генріх Манн зумів створити цілу шеренгу закутих в ідейну броню борців-антифашистів. Він виступає за виховання в підпільних школах кадрових революціонерів-професіоналів, «офіцерів соціалістичної революції». Він схиляється перед мужністю і стійкістю вождя німецького пролетаріату — Ернста Тельмана. Навіть схоплений ворогами, Ернст Тельман дуже сильний, твердить Манн, він сильніший за своїх катів. Джерело незламності і непохитності характеру Тельмана в тому, що за ним стоїть партія, яка спирається на крашу частину народу, а за межами країни його підтримує прогресивне людство на чолі з Радянським Союзом. «Це такі люди,— говорить Манн про своїх нових героїв,— яких не приборкала ганьба часу, які стали тільки ще

відважнішими. Це — німці: ось рідка мить, коли це ймення вимовляєш з любов'ю».

Естетичною особливістю нових позитивних героїв стає те, що художник зображує їх в найвищий момент життя, на найнапруженішому і найважчому етапі боротьби: коли вони залишаються сам на сам з озвірілими катами. Багато чого лишається невідомим читачеві: їх юність і зрілість, їх особисте минуле і шляхи приходу до партії. Але художня повноцінність і переконливість образів така велика, що кидає яскравий промінь світла на все те, що передувало кульмінаційній колізії. Читач переконаний, що і все життя цих людей було так само благородне і самовіддане, як і їх смерть. Манн стверджує безсмертя людей, озброєних ідеалами комунізму, і саме ця естетична особливість, що відбиває його віру в соціалістичне майбутнє всього людства, дозволяє говорити про зміни в творчому методі Манна, про риси соціалістичного реалізму в його художній публіцистиці 30-х років.

Життя не давало можливості показати нового героя не лише моральним, але, головне, фізичним переможцем: Німеччина готувалася до другої світової війни. Генріх Манн повертається в минуле, шукаючи там відповідний історичний матеріал. Він знаходить його в історії Франції і створює образ героя-переможця в діалогі про Генріха IV (1935—1938). «Юність Генріха IV» та «Зрілість Генріха IV» — це не сатиричні твори. Це — апофеоз певного ідеалізованого короля (образ Генріха Наваррського у Манна цілком свідомо антиісторичний), зображеного об'єднувачем нації, прихильником розуму і справедливості, борцем проти релігійного фанатизму, противни-

ком воєнних планів світового панування з боку однієї будь-якої держави.

Генріх перемагає саме тому, що зумів поєднати в одне ціле філософські погляди свого часу (Монтень) з невідкладними потребами нації й народу. Маленький наваррський король завойовує французький престол, бо спирається на прагнення нації до єдності, він черпає свою силу в народі і виступає його захисником. На відміну від дому Валуа, Генріх розумів, що вирішальне слово завжди залишається за народом. Власне кажучи, боротьба за можливість впливу на народ і складає внутрішній пафос всіх його вчинків.

Манн стверджує діалогією глибоко вистраждану думку, що тепер безроздільно опанувала його і є такою актуальною напередодні світової війни: жодна влада на землі не може не бути скороминою, якщо вона не відповідає інтересам народу; тільки єдність з народом забезпечує успіх і перемогу позитивному герою, — як моральну перемогу, так і політичний успіх.

Колись Фрідріх Кепф збирався виступати з сатиричними романами проти нравів і звичаїв «вищого світу»; робітник Бальріх переніс боротьбу з етичного плану в соціальний, але не побачив інших засобів, крім звернення до буржуазної законності; людина «з головою філософа» стала на позиції анархізму, але, зневірившись у можливості знищити капіталізм одним пострілом, спрямувала цей постріл на самого себе; творчістю 30-х років Г. Манн завершує поступальний розвиток своїх героїв і приводить їх до об'єднання свого протесту з національною і революційною боротьбою народу. Бунт особи змінився повстанням мас, двобій в галузі ідей за етичне і політичне перевихо-

вання злився з революційною практикою.

Наприкінці 40-х років Генріх Манн створив свій останній сатиричний роман. Він назвав його «Прийом у світі» (1950) і звернувся до теми, розробленої п'ятдесят років тому в «Землі обітованій». Коло мовби замикається. Проте відтоді відбулося чимало змін. «Вищий світ» втратив усі національні ознаки, і Манн зображує його збориськом міжнародних авантюристів, «тих, що роблять війну». Змінилося ставлення до позитивного героя з бюргерського кола. Кепфа треба було обов'язково приймати всерйоз, молоді ж Андре і Стефані — герої «Прийому у світі» — не можуть довести нічого іншого, крім цілковитої неспроможності подолати хижацькі нахили своїх батьків. Манн розвінчує будь-які спроби навіть чесних і чистих в душі людей буржуазного світу змінити устої цього світу, якщо вони відчувають себе одиночками і поводяться як ізгої...

Творчість Генріха Манна дає мужній і гідний наслідування образ письменника-громадянина. Манн стверджує новий тип письменника-реаліста, багатьма нитками зв'язаний з типом пролетарського художника. Генріх Манн — совість німецької демократії, втілення її кращих можливостей, її гордість. Як вказував Рудольф Леонгард, він наставив «багатьох з нас на шлях істини, по якому ми послідовно пішли далі, поки не прийшли туди, де перебуваємо зараз — в Німецьку Демократичну Республіку».

В собі самому Генріх Манн створив одного із своїх найбільших героїв. Він був істинним героєм сучасної німецької демократії. Довго йшов він один проти пануючої течії, щоб наприкінці шляху об'єднати свої зусилля з могутніми силами соціалізму.

САТ-ОК І ЙОГО КНИГА „ЗЕМЛЯ СОЛОНИХ СКЕЛЬ“

1905 рік. До лав тих, хто бився на барикадах, стала і молода полька Суплатович.

Після того, як царатові вдалося придушити революцію, почались жорстокі розправи з пролетарськими бійцями. Шибениці, тюрми, заслання, сваволя каральних загонів... За політичну діяльність у 1905 р. молоду жінку було заарештовано і заслано на Чукотський півострів. Життя засланих у цей далекий північно-східний закуток Російської імперії було жакливим — холод, нестатки, цинга.

Суплатович тікає із заслання, перебравшись через Берінгову протоку на Аляску, а звідти до Канади, де її підібрали індієці з племені шеванезів. Молода жінка залишилася у них і через три роки вийшла заміж за головного вождя племені, якого звали Високий Орел.

Шеванези кочували на північному заході Канади аж під самісіньким полярним колом.

Sat-Okh. Ziemia Slonych Skal. Czytelnik, 1958.

Тут, в індієському наметі «тіпі» над берегом річки Мекензі і народився в 1920 р. майбутній письменник Сат-Ок (мовою шеванезів Сат-Ок означає — Довге Перо).

Тяжкі часи переживало плем'я шеванезів. Всі інші індієські племена США і Канади були або винищені, або загнані в резервації. Шеванези — останнє вільне індієське плем'я — сховалися в дрімучій пуші. Час від часу загони кінної поліції вирушали проти шеванезів, щоб загнати їх у резервацію.

Один з таких періодів і описав Сат-Ок в своїй чудовій, поетичній книзі «Земля Солоних Скель».

...Маленького індієського хлопчика Сат-Ока, як і всіх хлопчиків його віку, забирають від матері, щоб у спеціальному таборі Молодих Вовків мисливці виховали з нього справжнього воїна,

який вміє полювати на дикого звіра, читати сліди, їздити верхи, володіти зброєю. Так минає кілька років.

Якось надходить тривожна звістка: білі колонізатори знову вирядили проти індієців збройний загін кінної поліції. Загоном керує давній ворог індієців, якого вони прозвали Вап-нап-ао (Біла Змія).

Високий Орел та інші шеванези розуміють, що їхнє нечисленне плем'я не зможе опиратися озброєній новітньою вогнепальною зброєю поліції. Вирішують, що на якийсь час плем'я мусить сховатися у Землі Солоних Скель — солончаковій долині-напівпустелі, оточеній звідусіль неприступними горами. До Землі Солоних Скель ведуть тільки три вузькі каньйони, які ворогам буде дуже важко знайти. Плем'я ховається в долині. Між ар'єргардним загоном воїнів і кінними поліцаями, що шукають вхід в долину, відбувається збройна сутичка, в якій бере участь старший брат Сат-Ока — Танто. Втративши кількох чоловік, поліція відступає.

Шеванези негайно повертаються у рідну пушу, щоб зайнятись полюванням. Адже людям загрожує голод. Саме в цей час знову з'являються карателі. Вап-нап-ао пропонує шеванезам скоритися і добровільно піти в резервацію, обіцяючи гроші, сите життя. Водночас Вап-нап-ао загрожує зброєю. Однак вільне плем'я відмовляється від пропозиції білих. І знову шеванези ховаються у Землі Солоних Скель. Настає люта зима. Починається голод. Поліцаї підривають динамітом скелі, завалюючи єдиний вихід з долини (інші два каньйони взимку непрохідні). Шеванези приречені на голодну

смерть. Незабаром індійці знаходять перевал, по якому можна вийти, але кілька воїнів гинуть під сніжною лавиною. Залишається одне: повільно вмирати з голоду.

І тоді Сат-Ок і його брат Танто вирішують все ж таки пройти перевалом і дістати їжу. Подолавши безліч перешкод і ледве не потрапивши до рук Вап-напао, брати дістаються до купця, який за золото дає юнакам запас їжі. Дізнавшись, що каньйон стережуть чотири поліцаї, а решта кудись подались, купець пропонує з допомогою динаміту пробити вихід з долини. «Коли ж ви й на цей раз втечете від білих, вони кілька років вас не чіпатимуть, бо гонитва за вами коштує їм надто дорого», каже купець.

Зв'язавши чотирьох поліцаїв, Сат-Ок, Танто і купець висаджують звалище скель. Плем'я шеванезів виходить на свободу і подається до рідних лісів.

На цьому закінчується роман Сат-Ока «Земля Солоних Скель».

Події, описані в книзі, відбулися 1933 року. В 1936 році мати письменника поїхала відвідати рідну Польщу. З нею був і молодший син Сат-Ок. В 1939 р.

вони повинні були повернутися додому, але почалась друга світова війна, і мати з сином лишилися в Польщі.

В 1940 р. німці відправили Сат-Ока в концтабір, як «людину нечистої раси». По дорозі до Освенціму Сат-Оку пощастило втекти, і він опинився у партизанів Борковницьких лісів.

Після визволення Польщі від гітлерівських загарбників Сат-Ок іде добровольцем у військово-морський флот. Демобілізувавшись, він переходить до торгового флоту, де служить і зараз, одночасно займаючись літературною діяльністю.

«Земля Солоних Скель» — перша книга письменника, але вона вже витримала в Польщі два видання. В 1959 році вийшла друга книга Сат-Ока «Білий Мустанг», а нещодавно він закінчив другу частину «Землі Солоних Скель».

В своїх творах письменник розповідає про тяжку долю індійських племен на американському континенті, про самовіддану та героїчну боротьбу волелюбних індійців за щастя і свободу.

Ю. СТАДНИЧЕНКО

БОЛГАРІЯ ШАНУЄ СВОГО НАРОДНОГО СПІВЦЯ

В Болгарії вийшов двотомник творів Христо Ботева. У новому виданні зібрані не лише вірші, але й фейлетони, памфлети, статті та епістолярна спадщина народного поета.

Нове зібрання відкривається поезіями. З поетичного доробку Христо Ботева збереглося дев'ятнадцять віршів, один уривок з

Христо Ботев, Зібрани сьчинення в два тома. Софія, «Български писател», 1959.

поеми та кілька епіграм. Але всі вони становлять дорогоцінний внесок у скарбницю світової літератури. У віршах «На Юрія», «Патріот», «В корчмі» та епіграмах геніальний поет спрямовує

стріли вбивчої сатири проти турецьких прислужників, запроданців та лжепатріотів. Кожний рядок його віршів сповнений революційної наснаги, ненависті до турецьких поневолювачів, у кожній строфі відчувається політ сміливої думки.

Полум'яний революціонер-демократ ще задовго до Квітневого повстання 1876 року в Болгарії пророкував у своїх віршах, що прийде час, — і здійметься буря народного гніву, вибухне революція («Наступає хмара темна»).

Особливо яскраво засяв геній Ботева у революційній баладі «Хаджі Димитр» — одному з краших зразків світової поезії. Покладена на музику невідомим композитором, балада стала в Болгарії народною піснею. Коли 23 липня 1942 р. німецькі фашисти вивели на розстріл болгарського поета-комуніста Николу Вапцарова, він разом з товаришами заспівав перед смертю саме її.

На віршах Ботева виховувалися талановиті болгарські поети та покоління патріотів, що мужньо боролися проти поневолювачів.

Художня проза Ботева, його фейлетони, нариси, публіцистичні статті, так само як і поезії, викривали турецьких гнобителів і готували болгар до повстання, до народної революції. Ці твори друкувалися в сатиричних журналах («Барабан», «Будильник») та газетах.

Свої естетичні погляди митець визначив у статті «Революція — єдиний порятунок нашого народу». Він різко засуджував теорію «мистецтва для мистецтва», підкреслюючи, що «література має бути відображенням самого життя народу».

Влітку 1875 року, коли в Боснії та Герцеговіні вибухнуло повстання, Ботев у своїх публіцистичних статтях закликав до об'єднання національно-визвольного руху всіх балканських народів. Це було за рік до Квітневого повстання.

Письменник був обізнаний з творами Маркса, зокрема з «Маніфестом Комуністичної партії» та «Капіталом». Це допомагало йому правильно орієнтуватися в складних питаннях міжнародної політи-

ки, глибоко вивчати закони розвитку суспільства. Ботев рішуче виступає проти ідеалізму, проти релігії.

Христо Ботев брав активну участь у Квітневому повстанні 1876 року, очолював Болгарський революційний центральний комітет, сам був учасником боїв проти турецьких гнобителів. Він загинув смертю хоробрих 20 травня 1876 року.

Літературна діяльність великого болгарського патріота ніколи не розходилася з його революційною практикою. Але буржуазна критика намагалася спалювати творчий доробок геніального поета, затушувати основне в твор-

чості Ботева — соціальний зміст, пафос революційної боротьби.

Тільки коли Болгарія вийшла на шлях соціалізму, творчість Христо Ботева стала надбанням усього народу.

Наші читачі також добре знають поезію Ботева: його окремі вірші перекладали на українську мову П. Грабовський, В. Сосюра, а П. Тичина переклав усі поетичні твори геніального художника.

У Народній Демократичній Республіці Болгарії будівники соціалізму гідно вшановують свого великого попередника. Про це яскраво свідчить нове двотомне видання творів Христо Ботева.

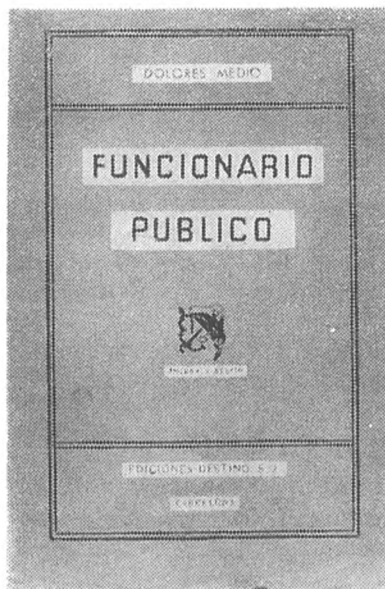
П. НОВОХАЦЬКИЙ

ДРУГИЙ ТВІР ІСПАНСЬКОЇ ПИСЬМЕННИЦІ

Молода іспанська письменниця Долорес Медіо народилась в місті Овієдо в Астурії. Після закінчення коледжу вона працює вчителькою, одночасно займаючись літературною працею. Перший її роман «Ми — Ріверо», який розповідає історію типової іспанської дрібнобуржуазної сім'ї, в 1952 році був відзначений премією Надаля. Другий роман Долорес Медіо «Державний службовець» є новим свідченням неабиякого літературного таланту молодої письменниці.

Долорес Медіо завжди цікавлять найбільш хвилюючі проблеми сучасності. В своїх творах вона розповідає про життя іспанських трудящих, переважно людей так званого «середнього класу».

Dolores Medio, *Funcionario publico*. Ediciones destino, Barcelona, 1957.

Герой роману «Державний службовець» — телеграфіст Пабло Марин. На свої 890 пезет основної зарплати він не може звести кінці з кінцями. «Коли у нас буде своя квартира, коли збільшать зарплату...», мріє Пабло. Тоді б йому не треба було працювати по вечорах, і він міг би хоч трохи розважити свою дружину. «Я звільнюсь на пару вечорів, і ми підемо в кіно», каже він. Але дружина навіть не хоче його слухати. «Знову одні обіцянки», відповідає вона.

Дружина Пабло—Тереза ставиться до чоловіка із зневагою, вва-

жає його недотепою, непристосованим до життя. «Навіть обдурити мене у нього невистачить розуму», зауважує Тереза.

Якось Пабло знаходить на вулиці записну книжечку, яка належить якійсь Наталії Блей.

Пабло протягом довгого часу збирається віднести цю книжечку по одній із зазначених там адрес, хоч значно легше подзвонити по телефону. У маленької людини з'являється своя маленька таємниця. Пабло починає шукати власницю блокнота, але так і не знаходить її.

Тимчасом Маринів виганяють з квартири.

Починаються пошуки іншого приміщення. Цей розділ написаний у вигляді репортажу. З'ясовується, що найнижча ціна за одну маленьку кімнатку — 1000 пезет на місяць, а Пабло заробляє лише 890. До того ж хазяйка додає: «Американці платили б за цю кімнату три тисячі». «Чому вони забувають, що в Іспанії є також і іспанці?» з боєм думає Пабло.

Повернувшись одного вечора з роботи, Пабло не застає дружини: вона покинула його. Пабло блукає по Мадриду і несподівано опиняється біля мосту. Випадковий перехожий помічає його стан і запрошує випити. Доля цього невідомого рятівника ще тяжча, ніж у Пабло. Він безробітний, живе на утриманні жінки. Вранці Пабло повертається на телеграф. Його зміна починається о дев'ятій...

Роман Долорес Медіо «Державний службовець» — це правдива розповідь про сучасну франкістську Іспанію. В конкретних умовах країни — це, безперечно, смілива книга.

Долорес Медіо прийшла у літературу недавно і роман «Державний службовець» ще не можна назвати твором зрілого майстра. Деякі герої роману надто схематичні, а є навіть і зайві персонажі: вони не влітаються органічно в сюжетну канву твору. Але в цілому роман Долорес Медіо — цікава і повчальна книга, яка дає читачам яскраве уявлення про долю простих людей Іспанії.

Л. ОЛЕВСЬКИЙ.

СІМ

ЧЕМПІОНІ

Матчі на звання чемпіона світу з шахів завжди викликають величезний інтерес. І це цілком зрозуміло: адже за шахову «корону» борються два видатних гросмейстери. У ці дні М. Ботвінник захищає звання чемпіона у двобої з переможцем турніру претендентів М. Талем. Цікаво згадати, як проходили деякі матчі на світову першість, як чемпіони світу завойовували своє звання, а потім захищали його у впертій боротьбі з різними суперниками.

ВІЛЬГЕЛЬМ СТЕЙНІЦ — ПЕРШИЙ ЧЕМПІОН СВІТУ

Шахи відомі людству коло двох тисячоліть, але лише сім чоловік носили титул чемпіона світу і шестеро з них — наші сучасники. Це пояснюється тим, що міжнародні турніри почали провадитися лише у другій половині минулого сторіччя.

Першим офіційним чемпіоном світу був уродженець Праги Вільгельм Стейніц. Він народився в 1836 р. в бідній родині, де був 13-ю дитиною. З дитячих років Вільгельм захопився математикою. Закінчивши школу, він вступив у Відні до Політехнічного інституту, який змушений був кинути за відсутністю коштів.

Існує версія, що Стейніц став шахістом випадково. Одного разу у віденському кафе «Куріпка» він спостерігав, як двоє відвідувачів

грати в шахи. У розпалі бою Стейніц зробив критичне зауваження. Виникла суперечка, майбутній чемпіон запропонував зіграти з обома шахістами, не дивлячись на дошку, і швидко примусив їх скласти зброю.

Після такого вдалого дебюту Стейніц захопився шахами. Він успішно виступив у ряді змагань, а в 1866 році переміг у Лондоні Адольфа Андерсена, якого

сучасники вважали неперевершеним майстром комбінаційної гри.

Минуло ще два десятиріччя, перш ніж Стейніца офіційно проголосили чемпіоном світу. За цей час він виграв матчі у всіх претендентів на це високе звання, в тому числі у чемпіона США Д. Мекензі, двічі у чемпіона Англії Д. Блекберна і талановитого німецького майстра І. Цукерторта. Лише після другої перемоги над Цукертортом у 1886 р. Стейніца визнали найсильнішим шахістом у світі.

Своїми успіхами Стейніц був зобов'язаний новим принципам шахової гри, які він виклав у капітальній праці, де він переглянув основи шахової теорії, розробив ряд правил позиційної гри, що в ті часи було справжнім переворотом.

Проте розроблені Стейніцем методи гри мали ахіллесову п'яту, бо він іноді догматично застосовував свої правила, вважаючи, що шахова партія повинна проходити за раз і назавжди встановленими законами. Проти цього виступив видатний російський шахіст М. Чигорін. Він розглядав шахи як мистецтво, до якого треба підходити творчо, а не втискувати його в прокрустове ложе догматичних правил.

У 1894 році Стейніц поступився званням чемпіона 26-річному Емануїлу Ласкеру. Незадовго до цього нагло померли дружина і дочка чемпіона, через відсутність коштів припинив своє існування шаховий журнал, який Стейніц видавав багато років. Все це не могло не позначитися на його грі.

Через два роки Стейніц викликав Ласкера на матч-реванш. Хворий 60-річний экс-чемпіон протягом двох місяців вперто боровся з своїм молодим противником, але зазнав нищівної поразки: він виграв лише 2 партії, програв 10 при п'яти нічиїх.

Після матчу з Стейніцем стався нервовий припадок, і він провів кілька тижнів у психіатричній лікарні.

Помер Стейніц у 1900 році в Нью-Йорку, міцно тримаючи в руках шахівницю.

«СЕКРЕТ» ЕМАНУІЛА ЛАСКЕРА

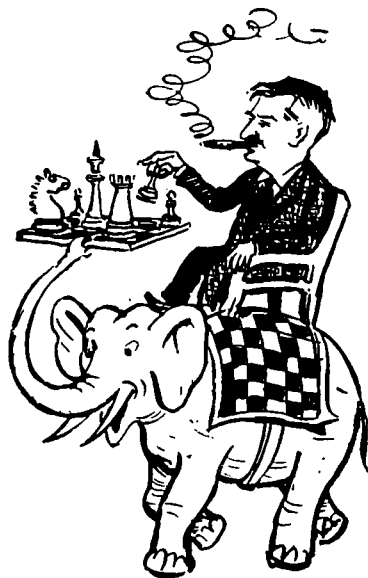
Так само як Стейніц, Ласкер спочатку захоплювався математикою. Навіть коли він кинув навчання на математичному факультеті берлінського університету і став шаховим професіоналом, він пояснював цей крок бажанням досягти матеріальної незалежності і повернутися до математики. Частково йому вдалося виконати свій задум. У 1900 році, вже будучи чемпіоном світу, він захистив дисертацію на звання доктора філософії і математики, але з шахами Ласкер не розлучався до кінця своїх днів.

Спочатку шаховий світ скептично оцінював його успіхи. Навіть після того, як Ласкер переміг Стейніца, деякі майстри довгий час відмовлялися визнати його чемпіоном світу. Один за одним вступали вони в боротьбу з ним. Але німецький майстер З. Тарраш спромігся із 16 партій виграти лише три. Чемпіон США Маршалл програв матч всуху. Двічі схищував зброю з Ласкером талановитий Яновський, і результати були сумні для претендента: одна перемога при 15 поразках.

Переконливими були перемоги Ласкера і в турнірах. Він завойовує перші призи у Петербурзі, Нюрнберзі, Лондоні, Парижі, знову в Петербурзі.

Однак довгий час ніхто не

розумів у чому полягає «секрет» цих успіхів. Аналізуючи партії Ласкера, майстри бачили, що він нерідко при-

пускається помилок і все ж виграє. Дехто на Заході спробував пояснити це тим, що новий чемпіон нібито гіпнолізує противників. З'явилася й інша версія: Ласкер обкурює партнерів сигарами, в які підмішаний опіум. Під час гри Ласкер дійсно ніколи не випускав з рота сигари, а його проникливий погляд нерідко примушував партнера опускати очі.

Але «секрет» Ласкера, звичайно, не в цьому. Він перший розробив методи психологічної боротьби в шахах. «На шахівницях змагаються люди, а не дерев'яні фігури», підкреслював чемпіон світу. Він глибоко вивчав творчість своїх противників, їх характер, смаки і потім, зустрівшись з ними за турнірною партією, намагався грати так, щоб противники відчували себе не в своїй тарілці.

Ласкер був чемпіоном світу впродовж 27 років. Лише у 1921 році він програв матч кубинцю Х. Капабланці, на двадцять років молодшому за нього. До того ж

матч між ними відбувався у Гавані в незвичному для європейця тропічному кліматі, і 53-річний чемпіон, втомлений спекою, припускався прикрих помилок. До кінця своїх днів Ласкер не міг простити Капабланці «гаванської пастки». В наступні роки він неодноразово випереджав нового чемпіона у міжнародних турнірах, нібито підкреслюючи, що він програв матч з причин, які не мали прямого відношення до шахів. Останнього разу йому вдалося зіграти краще Капабланки у 1935 році в Москві. Ласкеру було в той час 67 років.

«НЕПЕРЕМОЖНИЙ КУБИНЕЦЬ»

Так протягом кількох років називали Хозе Рауля Капабланку. Епітет «непереможний» з'явився після того, як Капабланка провів без жодного програшу ряд великих міжнародних турнірів.

Шахова кар'єра Капабланки єдина у своєму роді. У чотирирічному віці, ще не

вміючи читати й писати, він вже грав у шахи, а в 12 років став чемпіоном Куби. У 1909 р. 21-річний Капабланка зустрівся у матчі з досвідченим гросмейстером, чемпіоном США Ф. Маршаллом. Маршалл розраховував на легку перемогу, але його чекало прикре розчарування: він виграв одну партію, а вісім програв. А ще через два роки, зайнявши перше місце на великому міжнародному турнірі в Сан-Себастьяно, Капабланка вийшов в число найсильніших шахістів світу. Його гру порівнювали з роботою годинникового механізму, а його самого називали «шаховим автоматом». Капабланка демонстрував у своїх партіях досконалу техніку позиційної гри, вміння швидко й точно реалізувати досягнену перевагу.

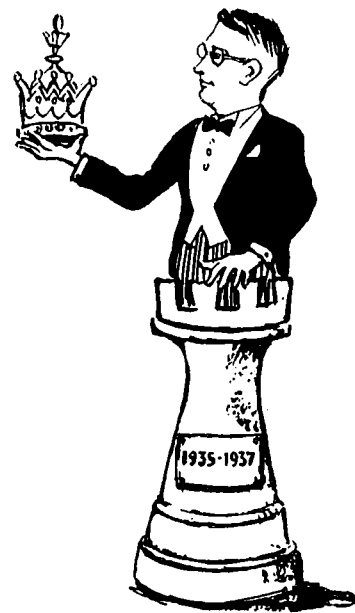
Після тріумфу в Сан-Себастьяно кубинець викликав на матч Ласкера. Десять років тривали переговори, і нарешті Капабланці, який був професіональним дипломатом, вдалося умовити Ласкера погодитися на цей матч. В ті часи не було ніяких правил щодо того як, де і коли чемпіон світу повинен захищати своє звання. Ці правила з'явилися лише у 1948 р. за пропозицією радянської шахової організації, а тоді чемпіони світу мали повну можливість маневрувати, обирати зручних для себе противників, відгороджуватися від небажаних претендентів золотим бар'єром тощо.

Ставши чемпіоном світу, Капабланка широко використав ці можливості. Він не зіграв з Ласкером матчу-реваншу, відхилив виклики талановитих гросмейстерів А. Рубінштейна, А. Німцовича, але кінець кінцем під тиском світової громадської думки був змушений у 1927 р. схрестити зброю з геніальним російським шахістом О. Альохініним.

Незадовго до цього матчу у Нью-Йорку відбувся міжнародний турнір, в якому, крім Капабланки, виступали п'ять претендентів на звання чемпіона. Кубинець зайняв перше місце. Він не програв жодної партії і на 2,5 очка випередив Альохіна. Американські газети писали, що Капабланка перебуває в zenіті своєї слави і легко переможе Альохіна. Але вони були поганими пророками: «непереможний кубинець» зазнав поразки. До кінця своїх днів (він помер у 1942 р.) він прагнув зіграти матч-реванш, але так і не досяг своєї мети.

ПЕРШИЙ РОСІЙСЬКИЙ ЧЕМПІОН СВІТУ

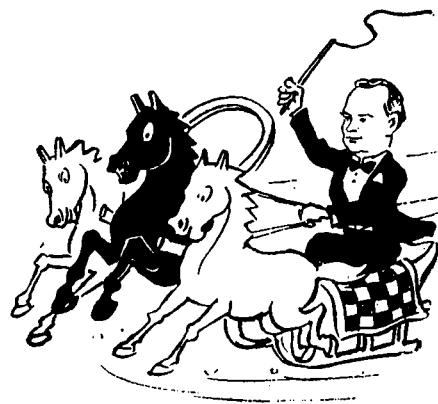
Олександр Альохін залишив незгладимий слід в історії шахів. Його блискуча гра, чудові комбінації, глибокі задуми викликають захоплення всіх, хто цікавиться шахами. Коли Стейніц був мислителем, Ласкер — борцем, Капабланка — неперевершеним майстром позиційної гри, то Альохін був в першу чергу художником. «Для мене шахи не гра, а мистецтво, — писав він, — і я беру на себе всі ті обов'язки, які воно накладає на своїх прихильників». І ще одна риса відрізняла Альохіна від багатьох гросмейстерів. Для нього шахи були найголовнішим у житті. Він любив їх до самозабуття і ніколи з ними не розлучався. В ресторані, в поїзді, на пляжі, в холі готелю він виймав кишенькові шахи і, не

звертаючи уваги на присутніх, починав аналізувати якусь позицію. І помер він за шахівницею, готуючись до матчу з Ботвінником.

Альохін захопився шахами в шкільні роки. Йому було 19 років, коли він вперше вийшов переможцем у міжнародному турнірі (Стокгольм, 1912 р.), і після цього він 37 разів займав перші місця у великих міжнародних змаганнях. Жоден чемпіон світу не досягав таких видатних результатів.

Життєвий шлях Альохіна був тернистим і звивистим. У 1921 році, перебуваючи за кордоном, він піддався на умовлення білогвардійців і не повернувся на батьківщину. Але все своє життя він

болюче переживав цю свою трагічну помилку. Останнім часом стали відомі нові документи, які це підтверджують.

Поселившись у Парижі, майбутній чемпіон світу захистив у Сорбоннському університеті дисертацію і дістав учену ступінь доктора юридичних наук. Весь час він напружено готувався до матчу з Капабланкою. Поєдинок між ними не був схожий на всі попередні матчі, які грали чемпіони. В попередніх змаганнях велику роль відігравала різниця у віці, а тут зустрілися шахісти, які перебували в розквіті своїх творчих сил. Капабланці було 39 років, Альохіну — 35.

Матч проходив у Буенос-Айресі в дуже важких для Альохіна умовах. Він приїхав без тренера, цілком покладаючись на свої сили. Публіка відкрито симпатизувала кубинцю. Суддя змагання намагався допомагати йому. Грубо порушуючи правила, він дозволяв чемпіонові світу під час гри усамітнюватися в окремій кімнаті і аналізувати позицію. На довершення у Альохіна розболілися зуби. Але незважаючи на всі ці перешкоди, Альохін вперто вів боротьбу і здобув переконливу перемогу.

Після цього матчу Альохін перестав розмовляти з Капабланкою, але завжди високо цинив його талант. Почувши одного разу чийсь зневажливий відгук про гру кубинця, він заявив: «Ви можете погано говорити про Капабланку, але не про його гру. В шахах він — геній!»

Ставши чемпіоном світу, Альохін переконливо довів, що він цілком заслужив це високе звання. З 1929 по 1935 рр. він зіграв в п'ятнадцяти міжнародних турнірах і лише один раз поступився першим місцем.

Саме в ці роки, коли його слава досягла апогею, Альо-

хін особливо хворобливо переживав розрив з батьківщиною. Він тужить за рідним краєм, і це відбивається на його спортивній формі. Альохін перестав тренуватися, його все частіше зустрічають нетверезим. З цієї слабості його скористався чемпіон Голландії Макс Ейве. Він викликав Альохіна на матч, і хоч всі розуміли, що чемпіон світу на кілька голів вище за претендента на його звання, матч закінчився програвшем Альохіна, який втратив свою витримку і волю до перемоги. Після перших же поразок Альохін став ще більше пити, приносив у турнірне приміщення свого улюбленця — сіамського kota і примушував його обнюхувати стілик з того боку, де він сидів. Коли і це не допомогло, чемпіон світу звернувся до послуг астролога, який щовечора складав гороскоп, провіщаючи йому перемогу в останніх зустрічах.

Лише остання, 30-та партія вирішила результат матчу. Коли б Альохін виграв її, він зберіг би звання чемпіона, але його воля була зломлена. На останній тур він з'явився у фракку, білому галстуку і лакованих черевиках. З словами «я одягнув фрак на честь Ейве», він почав гру. Альохін весь час палив, кілька разів приймав збуджуючі засоби, кон-

сультувався з лікарем. Нарешті він прийняв запропоновану Ейве нічню і, вигукнувши «Хай живе новий чемпіон світу!», швидко вийшов з залу.

Через два роки (у 1937 р.), Альохін і Ейве зустрілися у матчі-реванші. У ці роки Альохін весь час мріяв про повернення на батьківщину. Гросмейстеру С. Флору він сказав: «Я хочу повернутися до Москви чемпіоном світу». Він перестав пити, посилено тренувався і вже після перших партій всі, у тому числі й Ейве, зрозуміли, що це колишній Альохін. Він виграв матч з великою перевагою, а Ейве вже ніколи не робив спроби боротися з Альохіним за звання чемпіона.

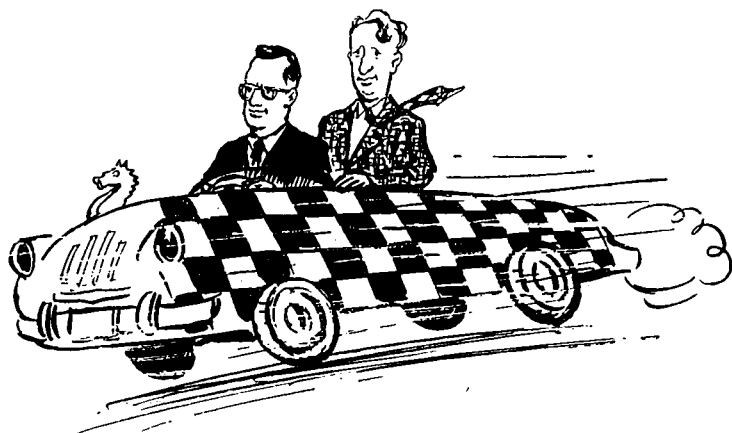
У 1938 році Альохіна викликав на матч молодий радянський гросмейстер М. Ботвіннік. Чемпіон світу охоче прийняв цей виклик. Він вважав, що цей матч дасть йому можливість приїхати до СРСР. Проте друга світова війна перешкодила цьому і переговори між Альохіним і Ботвінніком відновилися лише в 1946 році. Вже була досягнута повна домовленість по всіх питаннях. Альохін розпочав підготовку до матчу, але раптово помер від паралічу серця. Шаховий світ залишився на кілька років без чемпіона.

ЕРА РАДЯНСЬКИХ ГРОСМЕЙСТЕРІВ

Після Жовтневої революції центр світового шахового життя перемістився у Радянський Союз, де були створені всі умови для розвитку шахового мистецтва. Молоді талановиті радянські майстри прокладали нові шляхи в теорії і практиці шахів, переглянули методи шахової боротьби, розроблені Стейніцем, Ласкером, Капабланкою і іншими видатними гросмейстерами, створили радянську шахову школу, в основу якої були по-

кладені творчі погляди М. Чигоріна та О. Альохіна, і незабаром прийшов час, коли радянські шахісти почали перемагати провідних майстрів Заходу.

М. Ботвінніку припала честь першим з радянських шахістів вступити в боротьбу за світову першість і завоювати звання чемпіона світу. Спортивна біографія Ботвінніка добре відома любителю шахів. Нагадаємо лише, що у 16 років він дістав звання майстра, а в

20 років був чемпіоном СРСР. Крива успіхів молодого майстра невпинно йшла вгору.

Перемоги на другому московському міжнародному турнірі (1935 рік), де, за винятком Альохіна й Ейве, грали всі найсильніші шахісти світу, а потім на міжнародному турнірі в Ноттінгемі (Англія), де позаду радянського гросмейстера залишилися Альохін, Ейве, Ласкер, Решевський, висунули Ботвінніка в перший ряд претендентів на звання чемпіона світу.

Альохін писав у «Манчестер Гардіан»: «На мою думку, у Ботвінніка найбільше шансів стати чемпіоном світу в найближчі роки. Він має всі необхідні якості: холоднокровність, витримку і головне — глибоке розуміння позиції».

У 1948 році Ботвінник блискуче зайняв перше місце у матч-турнірі п'яти найсильніших гросмейстерів, і його увінчали лавровим вінком чемпіона.

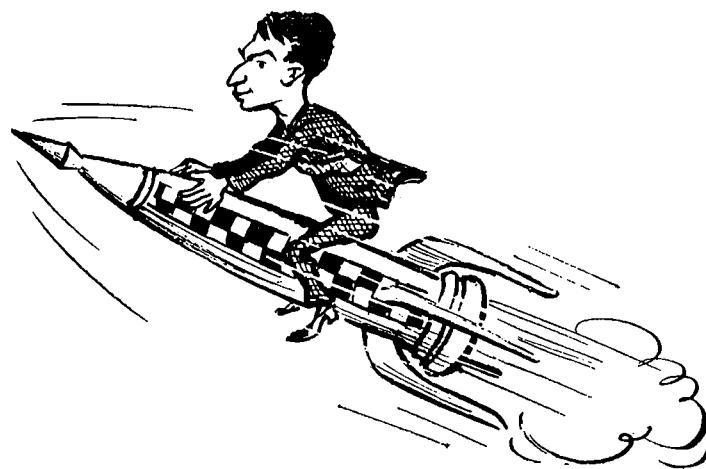
Незабаром після матч-турніру Міжнародна шахова федерація (ФІДЕ) вперше в історії шахів затвердила правила, як надалі чемпіон світу повинен захищати своє звання.

Матчі на першість світу за новою системою провадяться з 1951 р. і кожного разу противником чемпіона виступає радянський гросмейстер. Першим у боротьбу з Ботвінником вступив Д. Бронштейн. Ботвінник у цьому

матчі двічі стояв перед реальною загрозою програшу. Лише його залізна витримка допомогла йому звести змагання внічию і зберегти звання чемпіона.

У 1954 році проти Ботвінніка грав В. Сміслов, який проявив велику волю до перемоги, і чемпіонові довелося докласти багато зусиль, щоб уникнути поразки.

У 1956 р. Сміслов виходить переможцем чергового турніру претендентів, і любителі шахів з хвилюванням стежать за новим єдиноборством двох видатних гросмейстерів. З самого початку ініціативу захоплює Сміслов. До 20-ї партії він випередив Ботвінніка на три очки, і чемпіон світу незаба-

ром визнав себе переможеним.

А через рік Ботвінник використав своє право на матч-реванш. Перед екс-чемпіоном стояло важке завдання. Адже Сміслов на десять ро-

ків молодший за нього і набагато краще витримує три-вале напруження. Як показали їх попередні матчі, Ботвіннику на фініші не вдавалося виграти жодної партії. Він міг розраховувати на успіх лише тоді, коли йому вдасться у першій половині змагання випередити суперника на кілька очок. Тонкий психолог Ботвінник вирішив приголомшити Сміслова, несподіваними дебютами.

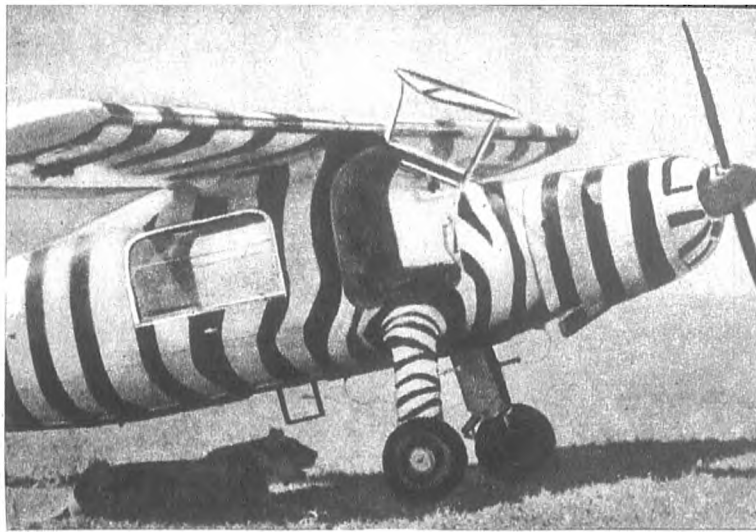
Перемігши з рахунком 12,5 : 10,5, Ботвінник повернув собі звання чемпіона.

І ось тепер противником Ботвінніка виступає талановитий 23-річний гросмейстер М. Таль, який завоював симпатії багатьох любителів шахів своєю сміливою, гострокомбінаційною грою. Ботвінникові зараз 48 років, і ця різниця у віці явно не на користь чемпіона. Проте помиляються ті, хто вважає, що Талю забезпечена легка перемога. У грі претендента є чимало вразливих місць. Він, зокрема, гірше відчуває себе у позиціях, де треба довгий час маневрувати чи захищатися. І немає сумніву, що Ботвінник скористається з цього. Як би не склався цей матч, ясно, що він буде

одним з найцікавіших змагань за світову першість і учасники його збагатять скарбницю шахової думки новими чудовими творами.

А. ХАВІН,
майстер спорту СРСР з шахів.

ЛЕВИ, ЗЕБРИ І ЦЕНЗОРИ

Літак, з якого Грімзеки робили частину своїх знімків. Під літаком відпочиває левиця, і Грімзеки не можуть до нього підійти!

Один із повітряних знімків — зебри в заповіднику Серенгеті.

В гонитві за зеброю-вожаком.

Грімзеки одягали на шию вожакам табунів кольорові «кашнє». За допомогою цього «кільцювання» їм вдалося встановити, що в заповіднику Серенгеті перебуває 57 тисяч зебр, 99 тисяч антилоп-гну і 837 жирафів.

Протягом кількох років доктор Бернгардт Грімзек, директор зоологічного саду у Франкфурті (ФРН), разом із сином працював над документальними фільмами, присвяченими диким звірам Африки. Обидва вчені своїми фільмами хотіли довести необхідність розширити існуючі в Африці заповідники, де зберігаються рідкісні породи диких тварин, майже винищених людиною. Перший їхній фільм «Немає місця для диких звірів» не викликав заперечень з боку боннської цензури. Але з другим фільмом стався справжній скандал. Справа в тому, що в ньому не було закликів до боротьби за повернення німецьким реваншистам відібраних у них африканських володінь. Крім того — в тексті, який ілюстрував фільм «Заповідник Серенгеті» не повинен загинути», цензура натрапила на такі слова: «Леви кращі за людей, — бо вони не кусають одне одного, і між ними не буває кровопролитних воєн». Цього було досить, щоб заборонити фільм Грімзеків.

Габен з сином.

ПРОСТА ЛЮДИНА З ПАРИЗЬКОЇ ОКОЛИЦІ

Габен — це епоха французького кіно. Тридцять років його ім'я не сходить з афіш. Зірки з'являються і зникають, а Габен залишається простою людиною паризької околиці.

Габен був шостою дитиною в родині акторів Монкорже. Мати його була субреткою в театрі на околиці, батько грав під псевдонімом Габен і часто роз'їжджав з трупою по країні. Коли Жану минуло чотирнадцять років, померла мати. Батько сподівався, що син продовжуватиме його працю. Але Жан ненавидів професію свого батька. Його покликанням була

механіка. Він хотів бути шофером, пілотом, машиністом або хоча б авторемонтником.

Батько часто приводить Жана за куліси. Але театр не приваблює юнака. Значно більше його приваблює паровоз і автомобіль. Жан починає працювати цементником на вокзалі. Але заробітки тут невеликі. Жан залишає це заняття і стає учнем у ливарні. Як і раніше, він мріє про машини і нарешті стає комірником на автомобільному заводі. Але батько Габен не розстається з мрією про те, що син повинен успадкувати його професію. Обманним шляхом він

приводить Жана на сцену. Пообіцявши сину познайомити його з майстром з гаража, який знайде для нього роботу, Габен представляє Жана керівникові хору в «Фолі-Бержер». Так Жан проти своєї волі потрапляє в театр і залишається там тільки для того, щоб порадувати батька.

Жану Габену було тоді дев'яtnадцять років. Поступово він почав усвідомлювати, що ніколи нічим іншим займатись не зможе, позбавився свого упередження проти акторства, почав співати і танцювати. У 1929 році Габен, після конфлікту з керівництвом

мюзик-холу, приймає пропозицію компанії «Пате-Натан» про участь у зйомках фільмів. Габен залишає сцену. Починається новий період у житті актора.

Надалі його героєм стає дрібний буржуа або люмпен-пролетарій — анархіст, що протестує проти буржуазних порядків. Проте в передвоєнний період Габен не створив образу, в якому б міг втілити риси народного героя. «Моєю мрією, — писав він у 1937 році, — є створення образу французького селянина, чесноі людини, яких у нас багато. Простого, сильного, працьовитого». Лише через двадцять років створив Габен тип такої людини (у фільмі «Історія лікаря Лорана»).

У передвоєнний період він грає сержанта іноземного легіону в фільмі «Стійкість приречених», Сатіна у вільній екранізації п'єси М. Горького «На дні», здійсненій Ренуаром, романтичну фігуру — злочинця у фільмі «Папе Ле Мо-

ко», машиніста у фільмі «Людина — звір» (за романом Золя), вбивцю у фільмі «День займається».

Гучний успіх приніс Жану Габену фільм Ренуара «Велика ілюзія», де в образі французького солдата Маршала відображено пафос людини-гуманіста.

У післявоєнний період Габен знімається у фільмі «Ніч — це моє царство», де грає справжнього героя, який перемагає тяжку недугу. За майстерне виконання цієї ролі Габен був удостоєний премії на фестивалі у Венеції в 1951 році. Через три роки він одержує знову премії за виконання ролей у фільмах «Не женіться за грошима» і «Повітря Парижа». Галерею позитивних образів, створених Жаном Габеном, завершує образ Жана Вальжана у фільмі «Знедолені» за романом Віктора Гюго (режисер Жан Поль Ле Шануа).

(З книжки І. БОЧЕКА
«Ви знаєте їх по екрану»).

НОВОРІЧНОГО ВЕЧОРА ЖАН ГАБЕН В ЄДИНІЙ РОЛІ...

Напередодні Нового року я вирішила взяти інтерв'ю саме у Жана Габена, тому що він єдиний з акторів, який міг би похвалитися (хоч в самовихвалянні його звинуватити аж ніяк не можна), що його ім'я, з'явившись на афішах в 1930 році, протягом тридцяти років не сходило з них.

Він єдиний актор, чиї фільми йдуть з однаковим успіхом як на Єлисейських Полях, так і на околицях Парижа. Він єдиний, про якого можна сказати: немає дня, коли б десь у Франції не йшов якийсь один з його фільмів.

Він єдиний, чи один з тих небагатьох, хто одержав орден Почесного легіону, не домагаючись цього, а одержавши, не «задер носа» від дифірамбів.

Я застала Жана Габена, загримованого під барона Жерома-Наполеона-Антуана, прозваного бароном де Л'Екюзом, нащадка генерала часів Імперії: кашкет і куртка яхтсмена, білі панталони, монокль... «Барон» страшенно люб'язний, яким він уміє бути, коли довіряє вам:

— Ви хочете знати, як ми святкуємо Новий рік? Ну, що ж, ми тримаємося нашої сімейної традиції: моя дружина, діти, служниця і я збираємося за скромною вечерею.

Цього року ми вперше проведемо свята на нашій дачі. У нас це відбувається дуже просто: дружина прикрашає ялинку маленькими блискучими кульками і автомобільчиками. Малюки кладуть червички в камін і вранці роблять те, що й усі діти — стрімголов біжать подивитись, що приніс їм Дід Мороз.

Звичайно, двоє старшеньких, Флоренс і Валері, зовсім не вірять в нього, але Матіас, навпаки, сприймає все по-справжньому. Він віддає перевагу автомобілям, він любить автомобілі всіх марок, іграшкові, звичайно. А дочки мої, як це не дивно, зовсім не люблять гратися з ляльками. Вони люблять тільки коней, причому справжніх, а не дерев'яних.

Коли Жан Габен говорить про своїх дітей, його погляд теплішає, він сміється:

— А взагалі мої дівчатка не дуже вимогливі. Ми їх псуємо, але в міру, Флоренс дуже романтична. Вона любить книги і музику, грає на фортепіано, і це мене дуже тішить.

І раптом — я бачу метаморфозу: барона де Л'Екюза викликають на зйомочну площадку. Жан Габен залишає своє крісло, випростовується, вставляє в око монокль...

«Чорт забирай, він лежав у кишені разом з крихітками тютюну, тепер мені щемить око».

Знімають, повторюють... знову повторюють.

— Стоп... зараз добре, — вирішує Деланнуа, режисер.

Жан Габен повертається на своє місце.

— Ви хочете фото для вашого новорічного номера? Ну, як це влаштувати? Ви ж знаєте, що я ніколи не даю...

— Знаю.

— Заждіть. Заждіть... Коли ми знімалися в Довіллі, наш фотограф зробив маленький репортаж про мене... Вас це влаштовує?

Чи влаштовує? Це чудово!

Подивіться на ці фото! І якщо ви дивитиметесь фільм з участю Жана Габена, і це буде під час свят, згадайте, що в цей день він забуває всі свої ролі. Бо вдома його знають в одній ролі — це завжди всміхнений, люблячий батько.

(З журналу «Ер клер»)

1931 рік. Селяни радісно вітають проголошення республіки.

1936 рік. Війці республіканської армії.

Долорес Ібаррурі і генерал Вальтер вітають республіканські війська на фронті під Мадридом.

За бар'єром ПІРЕНЕЇВ

Не багато знайдеться європейських націй, історичний шлях яких був би таким тяжким та звивистим, як у Іспанців.

XI—XV століття. Впродовж віків тяглася реконкіста. Крок за кроком у важких боях відвоювали бідні, але рішучі кастильці, арагонці, леонці свою рідну землю, колись захоплену арабами. Їм протистояли чудово озброєні і оснащені полчища мавританських володарів Гренади та Севільї, вся могутність, всі незліченні скарби каліфів, про які склалися казки в убогій та суворій Європі тих часів. І все-таки іспанці перемогли.

Минуло ще близько сотні років, і європейські завоювання Іспанії, а також золото Перу й Мексики, перетворили цю країну на одну з найбагатших і найсильніших у світі. Над великою імперією іспанських Габсбургів

«ніколи не заходило сонце», гранди, купці, заповзятливі авантюристи купалися в коштовностях та розкоші. Але промисловість не розвивалася, сільське господарство занепадало, народ злидарював.

Могутність Іспанії, яка була диктатором Європи за Карла I та її жандармом в середині царювання Філіппа II, швидко сходить нанівець. Визволяються Нідерланди, гине у сутичці з англійським флотом «Велика армада» Філіппа, британські корсари один по одному відправляють на дно шість навантажених американським золотом галеони, маленький Наваррський король, зійшовши на французький престол під іменем Генріха IV, виганяє за Піренеї солдатів Філіппа...

Король на порозі могли замолує свої грихи, і на площах Мадрида, Вальядоліда, Сала-

манки ще яскравіше розгоряються вогнища інквізиції, гугнявлять, перерабаючи чотки, монахи, по вулицях ведуть у високих, грубо розмальованих ковпаках єретиків — ведуть на «кочисне» ауто-да-фе. Церква, найбільш бузувірська й косна у всьому світі, на довгі століття стає наймогутнішою силою в державі. Іспанія перетворюється на задвірки Європи, музей загиняючого середньовіччя...

Але коли на початку минулого сторіччя Наполеон Бонапарт починає свій переможний похід, коли він громить австрійські та пруські армії, тоді на всьому континенті тільки Росія на сході та Іспанія на заході відмовляються підкоритися його владі. Кожний камінь стає фортецею партизанів, кожний куц загрожує смертю французьким гренадерам. Наполеонівські війська так і пішли з Іспанії, ні на один день не відчувши себе переможцями.

Так, Іспанія завжди була країною суперечностей, країною контрастів! Вона породила великого Сервантеса і жадливого Ігнатія Лойолу — засновника і першого генерала ордена єзуїтів; вона дала світові Лопе де Вега, Веласкеса, Ель Греко, Гойю і найзлочиннішого з усіх римських пап — Александра Борджіа; вона спорядила кораблі Христофора Колумба, і вона ж послала в Утрехт кривавого душителя Нідерландів герцога Альбу; тут були винайдені найвитонченіші тортури інквізиції і складені найпалкіші, найвеселіші пісні. Коли письменникам світу треба було оспівати громадянський подвиг, вони знаходили свої сюжети в легендах Іспанії, — так П'єр Корнель створив свого «Сіда», але коли їм треба було затаврувати найтяжчі злочини, вони теж знаходили свої сюжети в історії цієї країни, — так виник «Торквемада» Віктора Гюго.

Та хіба це дивно? І хіба не можна знайти

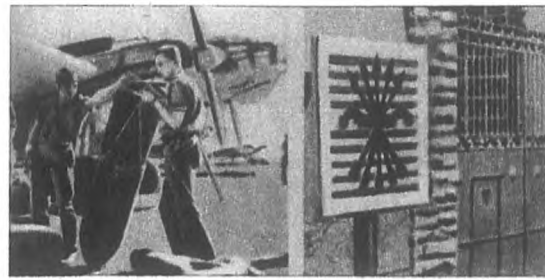
щось подібне в історії кожної країни? Адже всюди існувала правляча верхівка, яка множила злочини і здобуті неправдою багатства, і існував народ, який створив усе істинно безсмертне в людській культурі!

І Іспанський народ — мужній, веселий, незламний — у 1930 році повалив реакційну диктатуру генерала Прімо де Рівера, а ще через рік розпрощався з королем і проголосив республіку. В країні почалися демократичні перетворення. Реакційний генералітет, церква, власники селянських латифундій вичікували і, боячись народного гніву, утримувались від активних виступів: занадто бурхливим було народне піднесення, занадто палкою любов до республіки!

Однак, коли Народний фронт у 1936 році дістав на виборах більше половини всіх голосів, коли новий уряд почав перерозподіл поміщицьких та церковних земель, реакція, що довго таємно накопичувала сили, нарешті виступила. Генерал Франко підняв антиурядовий заклот в Марокко і почав перекидати колоніальні війська на європейський континент...

Є якась трагічна і похмура символіка в тому, що громадянська війна 1936—1939 рр. в Іспанії розпочалася саме так. Франкісти не лише в переносному, але й в прямому розумінні цього слова повертали історію країни назад. Марокканський легіон, укомплектований нащадками тих самих арабських племен, які колись ринули з африканського узбережжя на квітучий Іберійський півострів, покликаний був знову відвоювати ці землі у народу Іспанії, створити «новий каліфат» — цього разу, проте, не мусульманський, а католицький, генеральський і фалангістський, «каліфат», в якому володарями були люди тої ж національності, що й підкорені.

Почалася «друга ре-

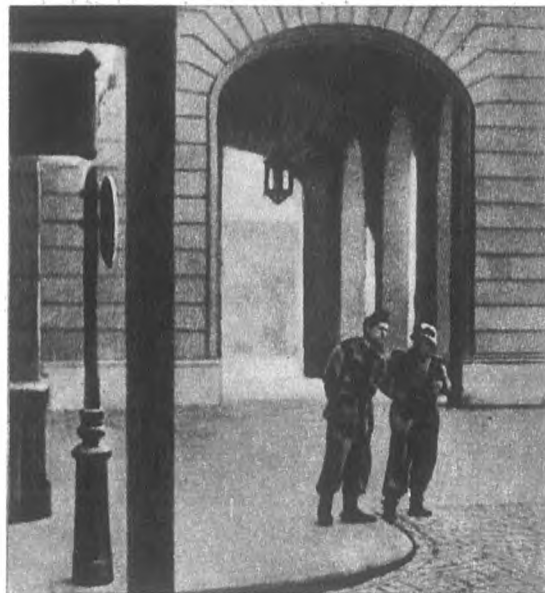

Солдати нацистського «Легіону Кондор» за цілком недвозначним зайняттям — ті самі, що в важких бомбардувальників найновіших систем перетворювали на руїни вулиці Мадрида, Барселони, Аліканте (фото ліворуч).

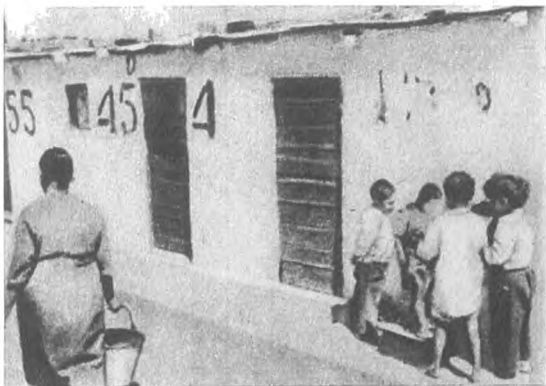
Отакі «знаки фаланги» «прикрашають» нині в Ізід до кожного містечка, кожного села (праворуч).

Солдати, жандарми, гвардійці вдень і вночі патрулюють вулиці міст і сіл Іспанії.

Хіба оці двоє, що охороняють генерал-губернаторський палац у Барселоні, не схожі, як дві краплі води, на есесівців?

«Нормальні» житла іспанських робітників.

Сільська вулиця» в районі Сакромонте.

Хмарочос на вулиці Хосе-Антоніо в Мадриді. Іспанія американізується...

Безробітні під пам'ятником Філіппу III в Мадриді. Вона не знає, як нагодувати своїх дітей.

конкіста», за зброю взявся весь народ, він знову породив великих національних героїв — Сідів Кампеадорів — таких як секретар ЦК Компартії Іспанії Хосе Діас або простий робітник, командир дивізії Народної армії Енріке Лістер.

І звичайно ж, всім цим Франко, Санхурхо і Мола не здолати б такий народ лише руками неписьменних і темних марокканців, лише за допомогою безсоромної брехні та демагогічних обіцянок, — не здолати, якби не відверте воєнне втручання Гітлера і Муссоліні, якби не ласкавий нейтралітет західних держав.

Таким чином, війна Франко проти іспанського народу була воістину іноземним завоюванням, — завоюванням нових територій та опорних пунктів для світового фашизму.

Минуло понад двадцять років, відтоді як останні республіканські з'єднання та частини інтернаціональної бригади перейшли французький кордон і були там, між іншим, кинуті до концентраційних таборів. Давно вже зотліли в землі кості Гітлера й Муссоліні, а генерал Франко ще живий, все ще править завойованою ним Іспанією.

Недарма про цю країну кажуть, що вона «окупована... своєю власною армією». Як кожний завойовник, Франко позривав національні прапори і замінив їх своїми власними гербами.

Але самих цих «символів влади» недосить, щоб тримати народ в покорі. Тому Франко, як і всякий окупант, висилає на вулиці поліцейські патрулі. Вони стали в Іспанії неодмінною деталлю побуту країни, такою ж неодмінною, як і коррида, незліченні шиночки або спів під гітару.

Незважаючи на те, що з наближенням кінця другої світової війни генерал Франко міняв зовнішньополітичну орієнтацію, він пригрів під

крильцями своєї армії і поліції сотні нацистських офіцерів, які втікали від справедливої відплати. Серед них була і така «видатна особа», як оберштурмбаннфіурер Скорцені, той самий Скорцені — гордість німецької служби безпеки, — який зумів викрасти італійського дуче після його першого арешту урядом Бадольо. Навпевне іспанський каудільйо сподівається, що такі-от старі гестапівські вовки допоможуть йому, якщо трапиться подібна ситуація. А те, що Франко вірить в нетривкість своєї влади майже так само непохитно, як і у святе причастя, не викликає сумнівів. Інакше навіщо б дружина каудільйо донья Кармен Поло, його брат Ніколас та інші володарі сучасної Іспанії перевели б за останні роки до банків Швейцарії, Аргентини, Венесуели кругленьку суму в один мільярд доларів?!

Та й взагалі вся діяльність Франко з тої пори, як зламалась «вісь Берлін—Рим», до якої він чіпляв і своє маленьке коліщатко, дедалі більше починає нагадувати поведінку «каліфа на годину». Ціни зростають, безробіття набирає розмірів національного лиха, країна з кожного фінансового року виходить з величезним державним дефіцитом.

Про наслідки авантюристської політики правлячої класи країни краще за слова розповідає злидений вигляд районів, в яких живуть іспанські робітники — робітники, що одержують найнижчу заробітну плату в Європі; ці будинки швидше нагадують хлів, ніж людське житло, але вони можуть видатися палацями у порівнянні з сільськими оселями: якби на хвіртці не було чітко введеного номера (напевне, для зручності поліції!), то можна було б подумати, що будинки селян — результати археологічних розкопок древньоримських поселень. І в той же час по-

руч з майже доісторичними печерами бідняків можна побачити вілли в найновітнішому конструктивістському стилі, які коштують величезні гроші. Тут живуть іспанські «нуборіші». Вони процвітають! Процвітають банкіри, біржовики, що грають на інфляції, різного роду спекулянти.

Проте нехай ніхто не подумає, що Франко не поважає «національних традицій»! Процвітають при ньому і «спокоєвічні» хазяї країни: генералітет, гранди та крупнопомісне дворянство, яке одержує щедрі субсидії на підтримання своїх маєтків, ну і, звичайно, католицька церква. Все це — «стовпи режиму», але «стовпи», які треба весь час підпирати, щоб вони не повалились.

В довгому і пишному титулі диктатора значиться, що він «каудільйо милістю божою». Ми не знаємо, які стосунки між Франко і Вседержителем, але з церквою стосунки у нього найщиріше. Та це й не дивно. Він не лише повернув їй всі відняті республікою володіння, але й додав дещо від себе. Церква має в країні майже нічим не обмежену владу; під її контролем перебувають мистецтво, культура, народна освіта. (До речі, на ниві останньої пані-езуїти домоглися надзвичайних успіхів: кожний сьомий Іспанець — неписьменний!) Тісно пов'язаний з церквою орден «Опус деї» («Справа божя») навіть поступово відтісняє фалангу від державного керівництва; його члени посідають ряд ключових позицій в уряді. Тепер напевне і покійний севільський кардинал Сегура, що колись бойкотував Франко за його... «прогресивність», був би задоволений каудільйо. В усякому разі, церква надає йому всіляку підтримку.

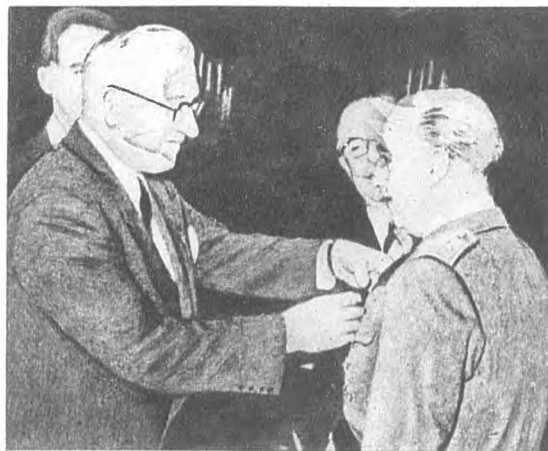
Та на які ж гроші годують Франко всю цю неситу зграю? В першу чергу, звичайно, на народні. Однак їх невіста-

чає. Як покривати катастрофічний державний дефіцит? У каудільйо перед очима був весь багатий історичний досвід полубовниць на утриманні: якщо помирає один багатий старик, вони шукають собі іншого.

Тому він недовго вагався, коли нацистська Німеччина і фашистська Італія припинили своє безславне існування. Він взявся шукати нових покровителів. І такі знайшлися — це були Сполучені Штати Америки. Франко дав згоду на будівництво в країні баз для атомних та ракетних установок і зобов'язався не допускати «комуністичної зарази» на Піренейський півострів; в обмін на ці поступки та обіцянки американське золото потекло до Іспанії. Історія повторюється! Вже раз так було, і це не принесло Іспанії щастя: за часів Філіппа американське золото задушило розвиток вітчизняної промисловості і сільського господарства (навіщо грандам і купцям було створювати багатства, коли вони самі йшли до рук!) Те ж саме повторюється і тепер, з тією лише різницею, що разом з національним господарством зникає і національна самостійність.

Іспанія американізується, а генерал Франко одержує нагороди: голова «Американського легіону» чіпляє на мундир каудільйо орден «За особливі заслуги». В чому вони полягають, ці заслуги, ясно і без коментарів.

Коханці байдуже, який вигляд має її покровитель; сам окупант, Франко не зупиниться перед тим, щоб зробити цю окупацію подвійною. А варто нагадати, що саме Франко був другом смертельних ворогів США в останній війні, що саме він наказував стріляти в американських хлопців з батальйону імені Авраама Лінкольна, хлопців, які понад двадцять років тому приїхали захищати свобо-

Символічне фото: голова «Американського легіону» чіпляє на мундир каудільйо орден «За особливі заслуги».

«Духовна опора» франкістського режиму — церковники.

Армію нічим годувати, платня солдата злиденна — тим більше потребує він поживи духовної!

Барселона. На цій площі щойно відбулася демонстрація протесту.

Переможе Іспанський народ, переможуть ці робітники.

ду на фронті під Мадридом.

Не дивно, що за такого політичного та духовного життя Іспанії її парламент — кортеси, ті самі кортеси, що колись сміливо диктували свою волю королям, перетворилися на щось подібне до музею.

Але якщо мовчать кортеси, то не мовчить народ!

В березні 1951 року, вперше з часу перемоги фашизму в Іспанії, трудящі Барселони вийшли на вулиці із співом Інтернаціоналу, вони оголосили страйк і поставили політичні вимоги.

Відтоді хвилювання в країні дедалі посилюються. В 1956—1957 рр. виступали студенти Мадрида, страйкували робітники Астурії, Севільї, Валенсії. 5 травня 1957 року відбувся так званий День національної згоди, коли спільно виступали проти режиму Франко Іспанці різних політичних переконань, різних партій. Це були перші кроки до створення підпільного Народного фронту. 18 червня 1959 року відбувся загальний національний страйк. Незважаючи на те, що уряд звив усіх заходів, щоб

зірвати його — вислав війська, посилив репресії — в цьому грандіозному страйку лише в Андалузії та Естремадурі взяло участь понад 200 тисяч сільськогосподарських робітників.

Арешти, тортури, судові розправи, навіть введення середньовічного засобу страти — задушення з допомогою залізного ошейника — не в силі зупинити розклад франкістської держави; вона розповзається, мов намоклий під дощем папір.

Каудільйо та його оточення не сміють навіть цілком покладатися на своїх платних слуг — армію, поліцію, нижчі середні шари фаланги.

Велика реконкіста, яка фактично не припинялася з 1936 року, після тимчасового послаблення знову набирає сил. І вона кінець кінцем змете франкістський каліфат. Бо становище завойовника не може бути безпечним, навіть коли він окупує свою власну країну.

Переможе Іспанський народ — єдиний законний володар всіх своїх земель, — народ веселий і стійкий, терпеливий і грізний.

З. ДМИТРИЄВ

В дзеркалі іноземної преси

СПРОСТУВАННЯ МІНІСТРА ДУФЮСА

«Наша поліція перебуває в руках колишніх есесівців і гестапівців» — з такою заявою виступила профспілка службовців державних ус-

танов і комунальних підприємств землі Північний Рейн-Вестфалія. Вона висловила рішучий протест проти цього засилля гітлерівців.

Цей протест обурив земельного міністра внутрішніх справ пана Дуфюса. «Я рішуче відкидаю твердження про те, нібито наша поліція перебуває в руках колишніх службовців гестапо та есесівців», — заявив міністр. — Майже половина керівних чиновників поліції землі Північний Рейн-Вестфалія — це люди, які ніколи не служили ні в гестапо, ні у військах СС».

Отже, майже половина підлеглих міністрові поліції не гестапівці і не есесівці. А що ж тоді скаже пан міністр про другу половину своїх підлеглих?

«ТЯГАР ДОВГОЛІТТЯ»

Гамбурзька газета «Ді Вельт» (ФРН) присвятила нещодавно передову статтю проблемам довголіття. Як же чудові перспективи відкриває читачеві ця стаття? Цитуємо:

«Видатний американський лікар та вчений, новий президент американського медичного товариства, доктор Вінсент Ескі, — пише «Ді Вельт», — виявляє занепокоєння з приводу того, що розвиток медичної науки дозволить найближчим часом довести тривалість життя людини до 80—100 років і більше. «Треба зважати на

те, — говорить доктор Ескі, — що наша сучасна господарча та соціальна система не відповідає такій можливості». А це, за висновком доктора Ескі та газети «Ді Вельт», неминуче призведе до катастрофи. Там і написано: «катастрофи». Тому, що буде, мовляв, дуже багато людей, яких медицина врятує від смерті, але не зможе виликувати цілком, повернути їм повну працездатність. І всі ці хворі та інваліди, мовляв, обтяжуватимуть «соціальний багаж» суспільства.

ЗАГАДКА СЬЕРРА-ДУРАДОС

«...Вже вшосте стоїмо табором, а знайшли поки що лише кам'яний топірець.

Професор Жозе Лоурейро сподівався на більше: він шукав у бразильських джунглях індіанців племені шета — останніх людей кам'яного віку.

Але і цей топірець надзвичайно схвилював його. «Неймовірно! — вигукнув він. — Знаряддя палеоліту, а аживають його в атомний вік!»

Так починається розповідь про наукову експедицію відомого бразильського вченого Жозе Лоурейро, який багато років присвятив вивченню життя індіанського племені шета, що до наших часів зберегло примітивну культуру кам'яного віку.

Ще в шістнадцятому столітті поселенці південноамериканського континенту дізналися з розповідей тубільців про якесь дикусське плем'я, що живе в західній частині бразильського штату Парана.

У 1906 році чеський вчений Альберт Фріш під час експедиції в гори Сьєрра-Дурадос натрапив у джунглях на трьох чоловіків з дивовижною зовнішністю. Вони говорили незнайомою мовою і назвали себе «шета».

1950 року в тих же горах Сьєр-

ра-Дурадос до галявини серед джунглів, де провадилися наукові фотозйомки, заблукало десятирічне хлопча. Нижня губа смертельно наляканої дитини була проколота. В Курітібі директор місцевого управління охорони індіанців забрав його до себе і виховував як сина. Хлопець навчився говорити по-португальськи, але про своє походження не хотів нічого розповідати. Сказав лише, що його плем'я називалося «шета», зветь його Кої, а нижню губу шети проколюють всім чоловікам, щоб носити в ній величезне ікло, яке «відганяє ворогів і злих духів».

Минуло кілька років, і Кої погодився стати провідником експедиції, яку організував професор Лоурейро для вивчення загадкового племені.

Протягом останніх років зустрічі колоністів з невідомим плем'ям помножилися. У 1952 році, наприклад, лісоруби спіймали в джунглях молоду жінку — дикуску. Раптом з'явилася група «якихось страховищ» — людей з величезними звірячими іклами в роті. Пустивши в робітників стріли, вони разом з дівчиною зникли в джунглях. У 1955 році в Парані стояли незвичайні холоди, від яких гинули лісові плоди та дрібні звірі.

Голодні індіанці почали підкрадатися до поселень білих, і налякани поселенці звернулися до властей. Це й було останнім поштовою для організації експедиції на чолі з професором Лоурейро.

Першій експедиції не вдалося зустріти таємничих лісових людей. Науковці знайшли залишки «шетських» селищ: курені з гілляк, навколо яких були накидані шкаралупи від кокосових горіхів, кістки, а біля холодних вогнищ — обуглене поління з висвердленими висмаленими дірками. Отже, лісові люди розкладали вогнища древнім способом: крутили твердий кілок в м'якій деревині.

В глибині бразильських джунглів ще живуть мало вивчені примітивні індіанські племена. Але цього разу йшлося про зовсім інше плем'я, набагато примітивніше, ніж відомі досі. І найцікавіше те, що селилося воно не десь по берегах Амазонки, а в штаті Парана, одному з найосвоєніших у Бразилії.

Роком пізніше професор Лоурейро організував другу експедицію. Зовсім несподівано в джунглях науковці зустріли цілу групу шетів, їх було вісімнадцять. Двоє відразу втекли. Інші, дуже налякани, погодилися залишитись і прийняли з рук білих цукор: він припав їм до смаку. Вночі вони все ж таки втекли, але лід був зламаний. В дальших зустрічах професор Лоурейро поступово завоював довіру шетів, почав вивчати їх обряди, звичаї. Кілька років підряд він повертався до кочових селищ індіанців, а молодий Кої був йому за перекладача.

Поволі перед професором відкривався дивний світ кам'яної епохи. Шети — плем'я вимираюче. Залишилося їх ледве-ледве 250, і живуть вони кочовими групами з 15—20 чоловік. Вони не знають ні металевих, ні глиняних виробів, зате чудово володіють луком і стрілами, виготовляють кам'яні топірці і ножі з гострих шматків каміння. Сплять шети на землі в куренях, їдять дрібних звірів, змії, різні коріння, плоди.

Чоловіки-шети ледве досягають 1,5 метра росту, носять ликові спіднички, жінки взагалі не носять одягу. Сім'я, як такої, у шетів не існує. Вони не вірять в бога, але бояться злих духів, особливо ягуара — духа «Моула», який є персоналіфікацією білої людини.

Як пише кореспондент польського журналу «Пшекруй» Мечислав Гавалевич, «відкриття людей кам'яної ери в одному з найцивілізованіших районів Бразилії є новим свідченням того, що наша земля колись криє в собі ще багато таємниць природи, вивчення яких становить величезний науковий інтерес».

М. КОЗЛОВСЬКИЙ

Ми не збираємося докладно розповідати про життя і побут сучасного Лівану — арабської країни, розташованої на східному узбережжі Середземного моря. Це тема для великої статті. Ми вирішили просто відтворити окремі картинки з життя столиці Ліванської республіки — Бейрута, екзотичного міста, повного дивних контрастів.

Галаслива, гомінка, сповнена дзвону, переливчастих гудків, різноголоса Гарматна площа Бейрута

затягує вас у свій вир і несе з нестримною силою, немов могутній потік.

Тут треба дивитися в обидва, тому що правил вуличного руху в Лівані ніхто не дотримується.

— Чому у вас немає правил вуличного руху? — спитали ми в одного водія.

— А у нас всі машини застраховані.

— А життя?

— І життя також, — сміючись, відповів він.

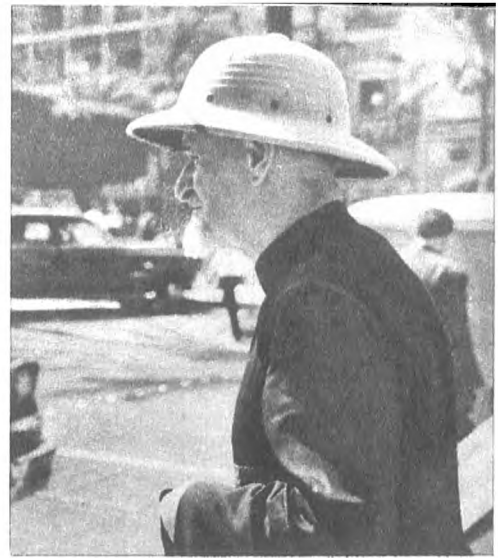

На вулицях
Бейрута

На Гарматній площі перш за все вражає величезна кількість хлопчаків-газетярів. Звичайно вони не читають газет, які продають, але цього дня новини були такі цікаві, що й вони збиралися групами, обговорюючи екстренні повідомлення про запуск радянської ракети на Місяць.

Хтозна, про що мріє цей ліванець в європейському костюмі, але для вуличного віщуну не існує таємниць, і за півліванського фунта він точно «визначить» долю свого клієнта.

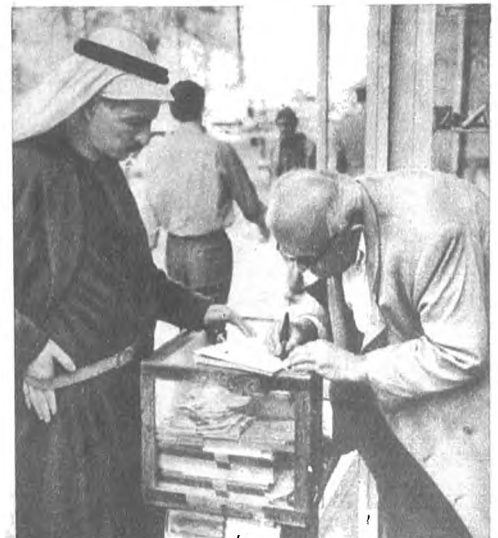
А втім, навіть і наймудріший віщун, мабуть, не зміг би відповісти, що роблять в Лівані численні іноземні місіонери, яка доля їх сюди привела і яка доля чекає на них в близькому майбутньому.

А цей завжди на посту — бейрутський поліцай. Щоб підтримати хоч якийсь порядок у безладному вуличному русі,

треба мати залізні нерви, а щоб простояти цілий день під пекучим сонцем — ще й залізне здоров'я.

На посту і цей писар. У нього чимало роботи — адже тисячі неписьменних селян приходять до міста, щоб подати прохання чи скаргу, — а скаржитися їм є на що. Писар є заодно власником тютюнової крамнички і мініяйлою. Він може обміняти за курсом будь-які гроші і навіть продати старовинні грошові знаки, ну, хоча б, п'ятдесятки блаженної пам'яті «Донського військового уряду».

Розкіш і злидні, багатство і бідність, два протилежних полюси, парадний і чорний хід Бейрута. Вздож затоки Сент-Джордж стоять розкішні готелі для іноземних туристів. Тут є все — від критих

басейнів і до установок для кондиціонування повітря.

Звичайно, такі установки ні до чого в цих халуках, розташованих на другому боці Бейрута. В них туляться численні родини робітників.

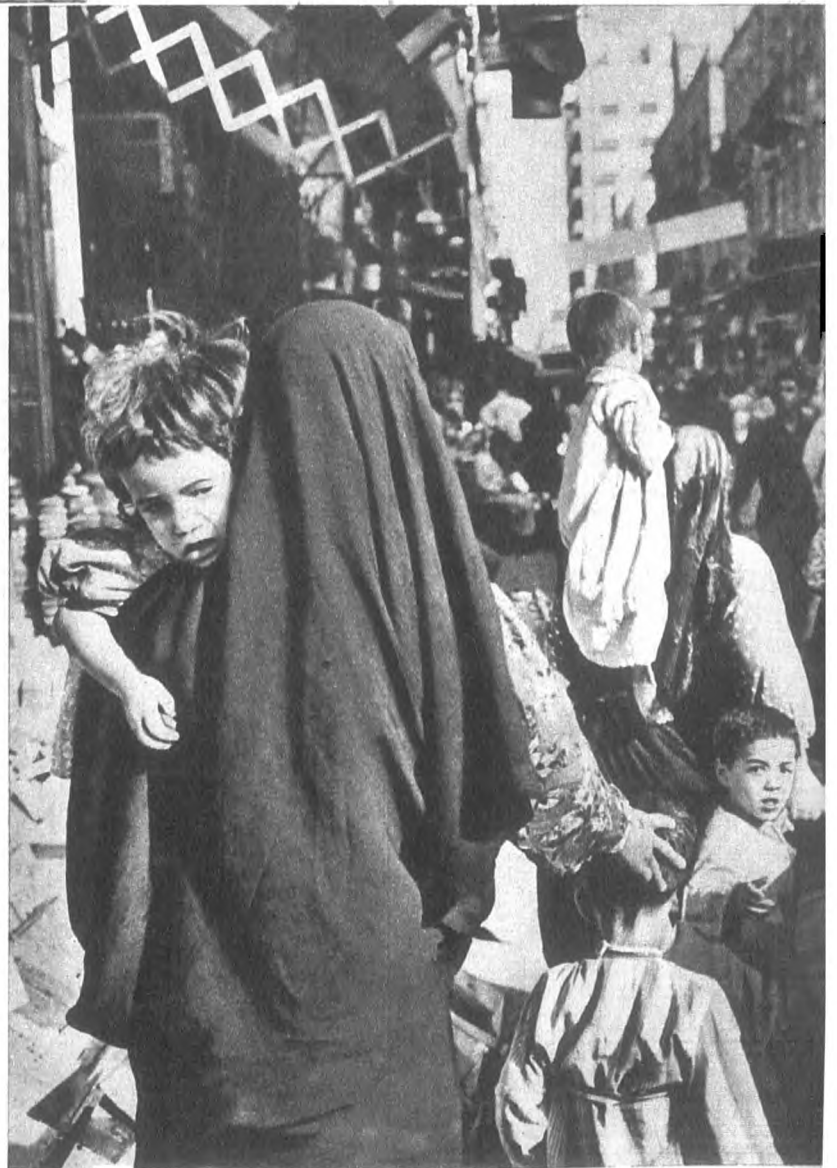

Взагалі купівельна спроможність населення низька, покупців доводиться зазивати, умовляти.

Навряд чи простий ліванець знає, що таке дитячий садок чи ясла. Якщо матері треба піти за чимсь до центра міста, то доводиться брати з собою всіх своїх дітей. Втім, може недалеким той час, коли полегшиться життя й для ліванських матерів.

В ці райони торговці приставляють дешеві продукти, розраховані на найбільшніх покупців.

Товари у торговців найрізноманітніші — від посуду та господарчих речей і аж до свіжих яєць.

Разом з китайськими робітниками й селянами в кампанію по збиранню брухту в країні включилися солдати і офіцери Китайської Народної Армії. На фото: автоколонна з брухтом, зібраним військово-службовцями, прямує до металургійного комбінату.

Лейтенанту Мун Йен Секу вдалося перелетіти на літаку південнокорейських військово-повітряних сил до Корейської Народної Демократичної Республіки. Літак, на якому Мун Йен Сек та його дружина здійснювали свій сміливий план, переслідували південнокорейські винищувачі. Та, як бачимо, все обійшлося щасливо.

Демонстрація молодих нью-йоркців пройшла Чотирнадцятою стріт, несучи плакати «Борись за мир!» Інші гасла закликали домагатися заборони атомної зброї. Демонстрації молодих прихильників миру стають дедалі частішими в Сполучених Штатах Америки.

У цієї дитини немає імені, хоч подружжя Бічерів, які знайшли хлопчика під Кейптаунською церквою, з радістю дали б йому своє. На переході стояло расистське свавілля правителів Південної Африки. Тут забороняють білим всиновлювати «кольорових» дітей. Але Френк і Джойс Бічери вирішили, що краще назавжди відмовитися від рідної домівки, ніж залишити напризволяще сироту. Разом з ним вони покинули країну.

БАГНЕТИ ПРОТИ СТРАЙКАРІВ

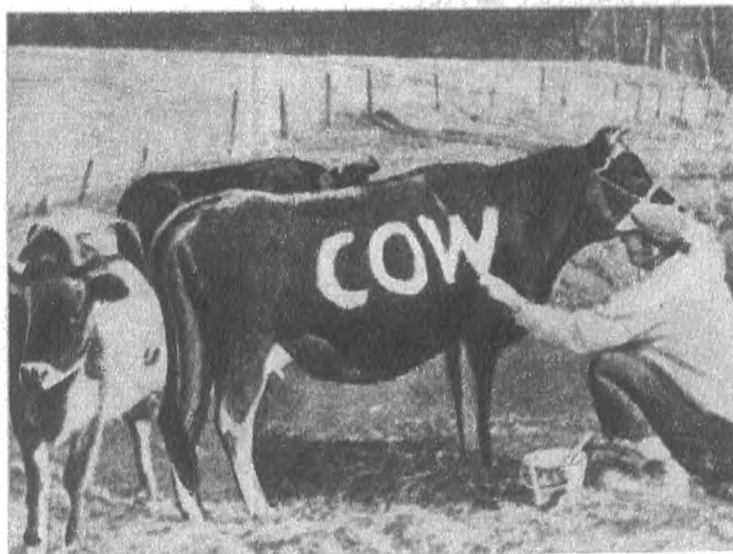
В місті Олберт Лі (штат Міннесота, США) застрайкували робітники м'ясоконсервних фабрик компанії «Вільсон і К^о», вимагаючи підвищення заробітної плати. Фабрична адміністрація найняла штрейкбрехерів, і вони напали на пікети страйкарів. «Скеби» дістали рішучу відсіч. Тоді губернатор штату наказав з'єднанням національної гвардії зайняти територію фабрик і продемонструвати всю силу американської демократії.

ПЛАНТАЦІЯ В ОЦІ

Рисова зернинка, потрапивши випадково в око сімдесятирічного японця М. Сєкі, добре прийнялася і пустила коріння. Через десять днів вона була видалена звідти хірургічним шляхом. Спеціалісти встановили, що коефіцієнт вологості та температура людського ока ідеально відповідають умовам, за яких слід вирощувати рис.

УВАГА: КОРОВА!

Кожного року в преріях півдня США гинуть від куль сотні корів та свиней, бо невдахи-мисливці завжди раді прийняти їх за диких. Навчений гірким досвідом, цей масачусетський фермер вирішив так рятувати свою худобу: цей напис «COW» (корова) буде добре видно на рушничний постріл.

Не думайте, що ця гондола потрапила на Темзу «своїм ходом» по морю з самої Венеції. Ні, її весляр — не сміливий послідовник Тура Хейєрдала. Він просто запозятливий торговець, який привіз гондолу багажем, у корабельному трюмі, з тим, щоб використовувати її в цілях реклами.

Ця англійська сім'я, яка складається з десяти душ, обрала собі дещо застарілий, але корисний для здоров'я спосіб пересування.

Зате молода шведка мобілізувала новітні досягнення техніки для прогулянок із своєю дитиною: мотор на її спині рухає роликові ковзани. Залишається тільки пристосувати до коляски реактивний двигун...

ПОТРОХУ
ЗВІДУСІЛЬ

Англійських полісменів — «боббі» — на Заході люблять ставити за приклад їхнім колегам. Вони, мовля, чемні, спокійні, привітні. Про повагу «боббі» до людської гідності красномовно свідчить наше фото: вп'ятеро вони брутально розправляються з літнім учасником демонстрації прихильників миру. Англійська громадськість настільки занепокоєна жорстокістю «охоронців порядку», що в Палаті громад з цього приводу вже зроблено було кілька запитів урядові.

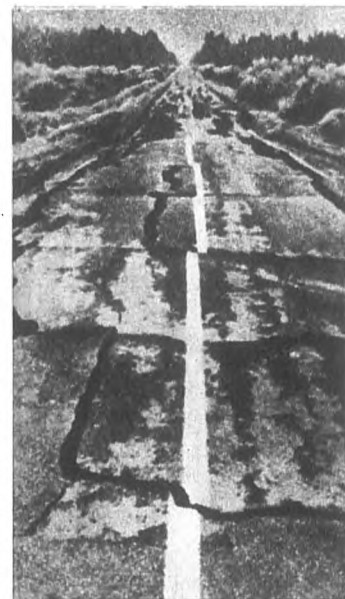
Хто візьме моїх дівчат на виховання?

З таким питанням звернувся до читачів лондонських газет робітник Уільям Робертс, який залишився без роботи і не може тепер прогодувати своїх дочок...

Батьки й діти

У румунського екс-короля Міхая несподівано з'явився брат-конкурент. Це сорокарічний португальський шулер Мірсеа Ламбріно. Лісабонський суд визнав його законним нащадком короля Карола, який 1918 року, перебуваючи в складі інтервентів у місті Одесі, таємно одружився з сеньорою Валентиною Ламбріно. Проте «король» Міхай поставився надзвичайно недружелюбно до свого єдинокровного брата — він назвав його байстрюком. Паризькі нічні забігалівки дуже схвильовані цією міжособною боротьбою, що з минулого року точиться між двома претендентами на румунську корону.

Після сильного землетрусу в штаті Монтана (США), в районі знаменитого Йеллоустонського парку.

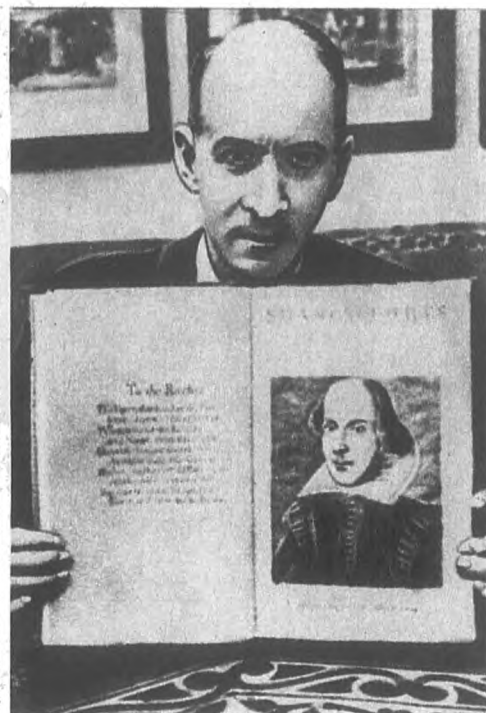
Зуб за зуб

Найунікальнішою приватною колекцією у світі справедливо вважається зібрання особистих речей Наполеона; яке належить кубинському цукровому магнатові сеньйору Хуліо Лобо. Вона нараховує близько 200 000 предметів. Цю колекцію прикрашає молочний зуб імператора в масивній золотій оправі. Виступаючи на великому бенкеті в Лондоні, де він роздобув зубну щітку Наполеона, сеньйор Лобо запрявся, що за десять років матиме повний комплект бонапартівих зубів, навіть якщо б йому довелося вимінювати їх за власні.

Мало амбіції

Дев'яностодавохрічний напал шведських сухопутних сил Клаес Хеллгрєн несподівано подав у відставку, прослуживши в армії сімдесят років. Привід для відставки — невдоволення військовою службою на суші. Хеллгрєн вважає, що на флоті він за цей час зробив би кращу кар'єру. Проте вище командування з ним не погодилось і кваліфікувало цю заяву як ганебну: адже той не солдат, хто не мріє стати генералом.

Стокгольмський книготорговець Віллі Хейманн заплатив 44 000 доларів за цей виданий в 1623 році том — «Комедії, історичні драми та трагедії» Шекспіра. На землі існує лише 185 примірників цього унікального видання, і Віллі Хейманн переконаний, що зробить на цьому непоганий бізнес.

47 6

6 крб.

1960